

TAQDIŚ UL LUGAŤ.

yane

FIHRIST KULL NAḾON KI,

AUR

BAIBAL KE AKSAR AUR LAFZON KI,

MAA

HAWÁLA E MAQÁMAT.

MUALLIF,
REV. T. J. SCOTT,

LUCKNOW,
American Methodist Mission Press.
REV. T. CRAVEN, *Superintendent.*

1873.

1st Edition. 800 *Copies.*

DÍBÁCHA.

—:o○o:—

Yih kitáb is maqsad se murattib kí gaí hai ki Baibal ke paṛhne men us se kuchh madad aksar lafzon ke hawále nikálne men mile. Ạlal khusús Muqaddas Kitáb ke kháss námon ke hawále nikálne men kám áwe; masal to maslan shakhson, mulkon, paháṛon, daryáon, shahron wg. ke nám. Kull kháss nám Pák Nawishton ke hurúf i tahajjí kí musalsal tartíb men maạ maqám jahán wuh hain mundarj hain, aur aksar námon ke mạne aur sharh bhí hain. Chunánchi thoṛá paṛhne se jo kuchh Baibal men us nám ke bayán men likhá hai, fauran mạlúm ho jáegá.

Kháss námon ke ạláwa, aksar aur alfáz Baibal ke bhí hain, maslan, *muhabbat*, *duạ́*, *roza*, *sabr*, *rúh*, *wálidain*, *farzand*, *wg*. Aise mazkúrát us sadar alfáz kí fihrist is kitáb ke ákhir men hain, ki názirín ba ásání mạlúm kar len, ki fulán lafz ká bayán is kitáb men hai yá nahín.

2 Táki yih kitáb ba ásání kám men áwe, cháhiye ki názirín pahle us ke hawála dene kí tartíb aur kitábon ke nám ke ikhtisár se wáqif ho jáwen. Kitáb aur báb aur áyat ká hawála is taur par diyá játá hai, ki auwal kitáb ká nám mukhtasar taur par miltá hai, jaisá Paidáish ke wáste Paid. tab báb ká ạdad aur us ke bạd áyat kí ạdad. Jahán ek hí maqám par kisí báb ke do yá ziyáda hawále hain, to lafz *áyat* bhí likhí hai táki mạlúm ho ki yih bhí usí báb kí áyat hai. Jab ek hí maqám par kisí kitáb ke do yá ziyáda hawále hain to un ke bích men yih nishán (;) milegá, aur kitáb ká nám sirf ek hí jagah likhá hogá, maslan, Yas. 1: 7; 3 : 1; 24 : 7.

Baibal kí kitábon yá sahífon ke nám ká ikhtisár yih hai.

Puráná Ahd-náma.

—:o⊂⊃o:—

Paidáish ke wáste,	... Paid.	Wáiz ke wáste, ...	... Wáiz.
Khurúj, „ ...	... Khur.	Gazal ul Gazalát, „	... Gaz.
Ahbár, „ ...	... Ahb.	Yasaiyáh, „	... Yas.
Ginti, „ ...	... Gin.	Yaramiyáh, „	... Yar.
Istisná, „ ...	.. Ist.	Hizqiel, „	... Hiz.
Yashúa, „ ...	... Yash.	Dániel, „	... Dán.
Qázíon, „ ...	... Qáz.	Húsía, „	... Hús.
Rút, „ ...	... Rút.	Yúel, „	... Yúel.
Samúel, „ ...	... Sam.	Amús, „	... Amús.
Salátín, „ ...	... Sal.	Abadiyáh, „	... Abad.
Tawáríkh „ ...	... Taw.	Yúnah, „	... Yún.
Azrá, „ ...	... Azr.	Míkáh, „	... Mík.
Nahamiyáh, „ ...	... Nah.	Nahúm, „	... Nahúm.
Ástar, „ ...	.. Ást.	Habaqqúq, „	... Hab.
Aiyúb, „ ...	... Aiy.	Safaniyáh, „	... Saf.
Zabúr, „ ...	... Zab.	Zakariyáh, „	... Zak.
Amsál, „ ...	... Ams.	Malákí, „	... Mal.

—:o⊜o:—

Nayá Ahd-náma.

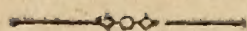
—:o⊂⊃o:—

Matí ke wáste, ...	... Mat.	Qulussíon ke wáste, ...	... Qul.
Marqus, ... „ ...	... Marq.	Tassalúníqíon, „ ...	... Tas.
Lúqá, ... „ ...	... Lúq.	Timtáús, ... „ ...	... Tim.
Yúhanná, „ ...	... Yúh.	Titus, ... „ ...	... Tit.
Aamál, ... „ ...	... Aam.	Filímún, ... „ ...	... Fil.
Rúmíon, ... „ ...	.. Rúm.	Ibráníon, ... „ ...	... Ibr.
Qurintíon, „ ...	... Qur.	Yaqúb, ... „ ...	... Yaq.
Galatíon, ... „ ...	... Gal.	Patrus ... „ ...	... Pat.
Afasíon, ... „ ...	... Afs.	Yahúdáh, ... „ ...	... Yahúd.
Filippíon, „ ...	... Filip.	Mukáshafát, „ ...	... Muk.

—:o⊜o:—

Kuchh ajab bát nahín, agar is kitáb men kahín ek ádh galatí ho. Hazáron hawále hain, aur kahín sahv i kátib yá

galatí chhápnewále kí sháyad ho, táham ummed hai, ki aisá na hogá, ki paṛhne men̲ bahut harj ho. Muallif ne aur bahut se kámon̲ ke bích men̲, baʻd ek muddat ke is ko taiyár kiyá hai; miḥnat is men̲ húí, lekin muhabbat kí miḥnat thí, is murád se ki Hindustání Ísáíon̲ kí kuchh madad Pák Nawishton̲ ke ḍhún̲ḍhne men̲ karún̲, ki wuh hamesha kí zindagí "Jo un men̲ hai," ḥásil ho. (Yúh. 5 : 38.) Kásh ki sab ḍhún̲ḍhne men̲, Muqaddas kitáb se wáqif ho jáwen̲, jo ki unhen̲ "Ísá Masíḥ par ímán láne se naját kí dánáí bakhsh saktí hai." (II Tim. 3 : 15.)

MUQADDAMA.

1.—Newton sáhib ne jo baṛe ạlim o fázil the, kahá, ki "mere pás bahut sí kitáben̲ hain̲, min-jumla un ke bạz mufíd o dil-chasp hain̲, ki goya chándí aur sone kí hain̲, lekin mere pás ek kitáb hai, jo un sab se tuhfatar o mufíd hai, us ko *Baibal* kahte hain̲." Marte waqt ek ádmí ne kahá, "mere liye kitáb láo." Jab us se púchhá, "kaun sí kitáb," us ne jawáb diyá, ki "dunyá men̲ sirf ek hí kitáb hai," Us kí murád Baibal se thí. Haqq to yún̲ hai, ki Baibal besh-qímat aur sab aur kitábon̲ se insán ke liye ziyáda mufíd hai, aur us kí bihtarí o bihbúdí ke wáste Baibal kí aisí az hadd zarúrat hai, ki goya sirf yihí kitáb dunyá men̲ hai. Liházá is besh-qimat kitáb ko paṛhná, aur hatt-al-imkán us ke mạne nikálná har bashar par farz hai. Yih Ḳhudá kí kitáb hai, ki jis men̲ naját kí báten̲ hain̲. Is muqaddama men̲ do chár amron̲ ká bayán karún̲gá, jin ke samajhne se Baibal ká hál aur bhí munkashif ho jáegá, aur paṛhnewále ko madad milegí.

2.—Bạz Ịsáí achchhí tarah nahín̲ samajhte hain̲, ki Baibal kis tarah báham pahún̲chí, is wajh se is bát ká kuchh bayán yahán̲ par be mahl o be mauqạ na hogá, balki madad degá. Muhammadí log Baibal ke haqq men̲ galat-fahmí karte hain̲, aur jab Ịsáíon̲ se mubáhisa karte hain̲, to ḳhud dhokhá kháte, aur inhen̲ bhí dhokhá dete hain̲. Ahl i Islám dạwá karte hain̲, ki Qurán Muhammad sáhib kí tasníf nahín̲ hai, lekin us kí ịbárat Ḳhudá se milí thí, balki kahte hain̲, ki wuh azlí aur gair masnúị hai. We kahte hain̲, ki wuh abad se Ḳhudá ke pás thá, aur firishta Ramzán ke mahíne men̲ lailat-ul-qadr, yạne qudrat kí rát men̲ us ko pahle ásmán par Jibraíl ke pás láe, jahán̲ se har waqt i zarúrat wuh thoṛá thoṛá Muhammad sáhib ke pás pahún̲cháyá kartá thá. We taslím karte hain̲, ki Baibal ilhámí

hai, is liye samajhte hain̲, ki us ká bhí kuchh aisá hí hál hogá, chunán̲chi mugálta kháte hain̲, aur Baibal par jo murauwij-ul-hál hai, ịtiráz karte hain̲, is liye ki wuh un ke gumán ke ba-mújib nahín̲ hai. Lekin ham Ịsáí, Baibal ke haqq men̲ aisá fuzúl aur jahálat ká dạwá nahín̲ karte hain̲. Muḳhálif musannifon̲ ne do hazár baras ke ạrsa men̲ zamána ba zamána apní bolí aur ịbárat men̲ Baibal tasníf kí. Lekin báwajúd is ke ki us kí bolí aur ịbárat insání hai, táham Ḳhudá kí hidáyat o madad milí, jise *ilhám* yá *wahí* kahte hain̲.

Chún̲ki ilhám ke báre men̲ bạz galat-fahmí karte hain̲, lihází is muqaddame men̲ us ká bhí kuchh bayán karún̲gá. Bil-fiạl is maqám par Baibal ke báham pahún̲chne ká bayán kartá hún̲. Sahífon̲ ke musannifon̲ ke nám aksar un men̲ maujúd hain̲. Bạz sahífon̲ ke musannifon̲ ká hál sáf mạlúm nahín̲ hotá, ki kaun the, táham in ke wáste bhí musannif ṭhahráe gae hain̲, aur daláil se gumán gálib hai, ki yehí hain̲. Yahúdíon̲ ne Ạhd i Ạtíq yạne Puráne Ạhd-náme kí kitáben̲ jaisá ki waqt ba waqt tasníf kí gaí thín̲, ikaṭṭhí kín̲. Bạz kitáben̲ in men̲ ba taur tawáríḳh ke hain̲, bạz nazmí, aur bạz men̲ peshíngoíán̲ hain̲, aur yih kull, Ḳhudá ke logon̲ kí hidáyat o tarbiyat ke wáste likhí gaí hain̲. Yahúdí log in kitábon̲ ko ilhámí samajhte the, aur niháyat tạzím o ihtiyát o hifázat se rakhte the. We bayán karte hain̲, ki bạd Bábul kí asírí ke Ạzrá ne Pák Nawishton̲ ke sahífon̲ kí ḳhúb nazr i sání karke unhen̲ ilhám se murattab kín̲. Bạd is ke Shamạún Sádiq ne Ạzrá aur Nahamiyáh aur Malákí kí kitáben̲ us majmúạ men̲ shámil kín̲.

Jánná cháhiye, ki Puráná Ạhd-náma koí chár sau baras peshtar Masíh ke ḳhatam húá. Masíh ke zamáne tak ek jild hamesha haikal men̲ rahtí thí. Ạhd i Jadíd yạne nayá Ạhd-náma usí taur par muḳhtalif musannifon̲ se waqt ba waqt ba hidáyat i ilhám likhá gayá, aur un musannifon̲ ke nám aksar un ke sahífon̲ men̲ mundarj hain̲. Cháron̲ Injíl men̲ Ḳhudáwand

Ịsá Masíh kí sarguzasht, níz us kí tạlím ká jo us ne insán ko kí, bayán hai. Ạamal kí kitáb meṉ pahle zamáne kí kalísiyá kí biná ká hál hai. Ḳhutút, jo waqtan bá waqtan likhe gae, wáste tạlím o talqín o tarbiyat i kalísiyá the, aur kull nayá Ạhdnáma ilhám se hasb i liyáqat wa ịbárat musannifoṉ ke likhá gayá thá.

Naqlí aur ạqlí dalíloṉ se sábit hai, ki sahífoṉ ká majmúạ sahíh aur muạtabar, tísrí sadí kí ibtidá meṉ maujúd thá. Us zamáne ke jitne nawishte ilhámí the, un ko kalísiyá ne ek kitáb meṉ faráham kiyá. Ġaur karná cháhiye, ki ham Baibal kí nisbat yih dạwá nahíṉ karte, ki wuh mujallad Ḳhudá ke múṉh se niklí, jaisá Ahl i Hunúd Ved kí nisbat kahte haiṉ, aur haṃ yih bhí dạwá nahíṉ karte, ki wuh faqat ek kitáb kí naql hai, jo azal se Ḳhudá ke pás maujúd thí. Kitáb i muqaddas sirf ek ilhámí nawishta insán kí bolí o ịbárat meṉ hai, aur bas.

3.—Lekin agarchi bolí o ịbárat Baibal kí, insán kí haiṉ, tau bhí ham, yih dạwá karte haiṉ, ki wuh Ḳhudá kí kitáb hai, insán kí nahíṉ. Yih bát us ke bayán aur mazmún se sábit hai. Táki yih muqaddama túl na howe, Baibal ke mazmún ko sirf do bátoṉ par ikhtitám karte haiṉ, *auwal*, yih ki Baibal ká mazmún auwal se ákhir tak ek hí hai, *doyum*, Baibal meṉ jo nekí aur pákízagí pái játí hai, wuh sab kitáboṉ se ạlátar hai, yaháṉ tak ki us ká bání Ḳhudá mạlúm hotá hai. Auwal Baibal ke eksáṉ hone kí taraf ḳhiyál kíjiye. Kitáb i Muqaddas ke sahífe ek hí zamáne meṉ ek hí ádmí se mánind Qurán ke tasníf na húe the, barạks is ke chand musannifoṉ ne do hazár baras ke ạrsa meṉ likhe the, táham ạjíb bát yih hai, ki tamám kitáb ká bayán o mazmún eksáṉ hai, yaháṉ tak ki us ke musannif ká insán honá mumkin nahíṉ.

Hásil kalám.—Tamám Baibal meṉ ek hí mazmún hai, yạne kull sahífoṉ meṉ, Músá kí pahlí kitáb se Mukáshafát tak muwáfiqat pái játí hai. Bayán dunyá kí paidáish, gunáh ká sar-

zad honá; Khudá kí zát o sifát, pákízagí kí zurúrat insán ke wáste, wg. eksán hai. Baibal kí ajíb o garíb kaifiyat yih hai ki agarchi musannif ke zamáne ke mábain arsa bahut thá, táham un báton, aur aur bahut se báton ká bayán musáwí hai. Chunánchi aur mazhabí kitábon men mazmún kí aisí mutábiqat nahín páí játí hai: maslan ahl i Hunúd kí kitáben, jaisá ki Ved, Shástra, Purán, in men hargiz muwáfiqat nahín páí játí hai, kyúnki un ke bayán o mazmún men aksar ikhtiláf hai, jis se sáf malúm hotá hai, ki musannif apní aql se báten ek dúsre ke khiláf nikálte the. Lekin agar sab ká báni Khudá hotá, to agarchi zamána ba-zamána kitáben murattab hotí gaín, táham mazmún men farq na hotá. Agar Qurán ká bayán aur mazmún ek hí hotá, tau bhí kuchh bát is men ajíb nahín, kis liye ki wuh ek hí ádmí kí tasníf hai, jo bís baras ke arsa men húí, lekin Baibal koí do hazár baras ke arsa men murattab húá. Pas jab ki us ká bayán aur mazmún ek hí, aur muwáfiq rahá, is bát men ek kámil sabút hai, ki Baibal Khudá kí hidáyat, yane ilhám se likhá gayá thá.

Magar is bayán men abhí tak Baibal ke mazmún kí *khúbí* se murád na thí, balki us ke mazmún ke eksán hone se. Ab dúsrí dalíl, yane Baibal kí nekí aur pákízagí ke álátar hone ká bayán kiyá játá hai.

Gaur karná cháhiye, ki aur mazhabí kitábon men Khudá kí zát o sifát, aur us kí ibádat ká bayán yá to ek dúsre ke zidd men hai, yá Khudá kí shán ke sháyán nahín, aur mújib insán kí bihtarí ke nahín. Lekin Baibal kí kull talím Khudá kí zát o sifát ke báre men niháyat pák aur umda hai. Khudá ke farz jo insán par wájib hain, aur insánon ke farz ek dúsre ke sáth niháyat umda aur mufíd hain. Baibal ke siwá kisí aur mazhabí kitáb men aisí pák ibádat ká bayán nahín, aur khusúsan aisí ibádat, ki jis ke karne se safáí i qalbí hásil ho, aur na un men insání farz aisí khúbí ke sáth bayán kiye gae hain, ki jin se khud-garazí zará bhí na pái jáe. Baibal men likhá hai,

ki har ek ke sáth, balki dushman se bhí nekí se pesh áná cháhiye. Ab gaur karná cháhiye, ki ạlá martaba kí nekí se jo insán ko ḳhud-ba ḳhud hargiz na sújhte, musallam o sábit húá, ki Baibal kitáb i ilhámí hai.

4.—Ab ilhám ká kuchh bayán kartá húṉ, kyúṉki is amr ká jánná, ki *ilhám*, yạne, *wahí* kis ko kahte haiṉ, niháyat zarúrí hai. Kabhí aisá hotá hai, ki Baibal ke muạtaqid mánnewále ilhám kí nisbat fuzúl aur be-qiyám dạwá karne se muhaqqiq bát meṉ ḳhalal ḍálte haiṉ. Ahl i Islám Baibal par iạtiráz aksar is wajh se karte haiṉ, ki un kí dánist meṉ ilhám kuchh aur bát hai, jo Baibal meṉ nahíṉ pái játí hai. Chunáṉchi kahte haiṉ, ki asl Baibal yih nahíṉ hai, kyúṉki us ká hál Qurán ká sá, ilhám kí nisbat meṉ nahíṉ hai. Ab qatạ nazar is ke, ilhám kis ko samjhná cháhiye, aur us kí máhiyat aur haqíqat kyá hai, aur insán kí ạql ko kis qadr madad detá, yạne ilhám meṉ insán kí ạql kaháṉ tak kám átí hai, aur ilhám us kí kaháṉ tak hidáyat kartá hai. Baibal jo muḳhtalif musannifoṉ se apne apne tarz o ịbárat meṉ likhí gaí hai, kis mạne meṉ Khudá ká Kalám hai?—Ab muḳhtasar is ká jawáb yih hai, ki ilhámí aur gair-ilhámí kitáboṉ meṉ yih farq hai, ki ek meṉ jo bayán o tạlím hai, wuh Ḳhudá ke hukm aur hidáyat se likhe gae haiṉ, aur musannif ko is amr meṉ yaqín i kámil hai, ki maiṉ apní taraf se nahíṉ likhtá húṉ; par dúsre meṉ, jo bayánát o tạlímát haiṉ, wuh musannif hí kí ạql o tabíạt se haiṉ. Pas dunyá meṉ sirf do qism kí kitábeṉ haiṉ, yạne wuh jo insán ne sirf apní hí ạql o tabíạt se likhí haiṉ, aur wuh jo Ḳhudá ke hukm aur madad se likhí gaí haiṉ. Donoṉ insán kí tasníf haiṉ, yạne ịbárat aur muháware insán ke haiṉ. Aur agar koí gaur kare, to mạlúm hogá, ki dar-haqíqat sirf isí tarah par min-jánib Alláh insán ko koí kitáb mil saktí hai, jo ki us ke kám meṉ áwe? Muqaddas Kitáb se mạlúm hotá hai, ki ba-wasíle Rúh ul Quds ke Ḳhudá kí taraf se insán ko ḳhabar milí hai, chunánchi likhá hai, ki "Kitáb kí koí peshíngoí áp

se nahíṉ khultí, kyúṉki nubúwat kí bát ádmí kí ḳhwáhish se kabhí nahíṉ húí, balki Ḳhudá ke muqaddas log Rúh i Quds ke bulwáe bolte the." 2 Pat. 1 : 21. Dáúd ne kahá, "Ḳhudá kí Rúh mujh meṉ bolí, aur us ká suḳhan merí zubán meṉ thá." Lihází sáf mạlúm hotá hai, ki hidáyateṉ aur peshíngoíáṉ Rúh ul Quds ke zaríạ se ạtá húí thíṉ. Ḳhudáwand Ị́sá Masíh ne apne shágirdoṉ se yúṉ wạdá kiyá, ki "Tasallí denewálá jo Rúh ul Quds hai, jise Báp mere nám se bhejegá, wuhí tumheṉ sab chízeṉ sikhláwegá, aur sab báteṉ jo kuchh ki maiṉ ne tumheṉ kahí haiṉ, tumheṉ yád diláwegá." Pas mạlúm hotá hai, ki wạda húá, ki Rúh ul Quds Masíh ke ahwál aur ahkám ke sahíh likhne meṉ madad degá, is liye us waqt likhne kí kuchh zarúrat na thí, aur dar-haqíqat we log jab tak ziyáda Masíh se na síkhte, likhne ke láiq na húe. Masíh ke maslúb hone aur ásmán ke charh jáne ke waqt tak na to us kí zindagí ká ahwál ḳhatm húá thá, na us kí tạlím púrí húí thí, aur na un shágirdoṉ ke dil is qadr khule the, ki we kull báteṉ baḳhúbí samajh sakeṉ. Lekin ạin waqt par jab we taiyár húe, Rúh i Quds ne un ko sáhib i ilhám kiyá. Chunánchi Patras rasúl ne likhá, ki "Ḳhudá ke Muqaddas log Rúh i Quds ke bulwáe bolte the," aur Dáúd ne kahá, ki "Ḳhudá kí Rúh mujh meṉ bolí," aur Púlus ne kahá, ki "sárí kitáb (yạne Baibal) ilhám se hai." Ġaur ká maqám hai, ki Yúnání lafz jis ká tarjuma *ilhám* húá, us ke asl mạne *Iláhí phúṉká húá*, yá *Ḳhudá se phúṉká húá* haiṉ, yạne Ḳhudá ne Muqaddas Kitáb ke musannifoṉ ke diloṉ meṉ ek hidáyat aur madad karnewálí tásír phúṉkí. Ḳhudá kí taraf se Rúh i Quds ke zaríạ se un ke diloṉ meṉ báteṉ khul gaíṉ. Aur Injíl se sábit hai, ki Ḳhudáwand Ị́sá Masíh ke rasúl is bát ká dạwá karte the, ki ham Rúh i Quds kí rahnumáí se likhte haiṉ. Maslan Aạm. 15 : 28 meṉ likhá hai, "kyúṉki Rúh i Quds ne aur ham ne bihtar jáná, ki in zarúrí bátoṉ ke siwá tum par aur kuchh bojh na ḍáleṉ." Púlus ne likhá, ki "agar koí apne

taín nabí yá rúhání jáne, to cháhiye ki wuh iqrár kare, ki yih báten jo main tumhen likhtá hún, Khudáwand ke ahkám hain." I Qur. 14: 1-7. Dúsre maqám par likhtá hai, ki "Us ne ilhám se us bhed ko mujh par kholá, jo agle zamánon men baní Ádam ko is tarah na malúm húá, jis tarah us ke muqaddas rasúlon aur nabíon par ab Rúh se záhir ho gayá." Afs. 3: 3-5, aur Qur. 2: 8-16 tak dekho. "Khudá ne un ko yane (khabron ko) apní Rúh ke wasíle se ham par záhir kiyá."————"yih chízen ham insán kí hikmat kí sikhái húí báton se nahín, balki Rúh i Quds kí sikhái húí báton se, garz rúhání chízon ko rúhání báton se miláke bayán karte hain." *Hásil i Kalám.*—Ilhám Rúh i Quds kí wuh tásír yá harakat sáhibán i wahí ke dilon men thí, jis ke máil karne aur jatáne se we log wuh báten likhte the, jin ká un ko yaqín thá, ki Khudá kí taraf se hain. Agar koí púchhe, ki sáhib i ilhám ke dil par Rúh i Quds kí tásír kahán tak húí, yane we log kahán tak apne ikhtiyár men rahe, to aisá samjhná cháhiye, ki tásír Rúh kí sirf itní thí, ki un ko yaqín thá, ki yih báten hamáre dil se nahín, aur un ko us muámile men jis par we likhte the, is qadr hidáyat húí, ki "sárí sachchái kí ráh," malúm ho gaí. [Dekho, Yúh. 16: 13.]

Báyán i bálá ko bakhúbí samajhná cháhiye, kyúnki baz log is taur ke ilhám par dawá karte hain, jo ki be sanad aur gair mustaqil hai. Is men kuchh shakk nahín, ki ba waqt ilhám ke sáhib i wahí kí aql sahíh o sálim rahí, aur us hí súrat men Rúh i Quds kí madad bakhúbí milí. Rúh i Quds is qadr un ke dilon par gálib húí, ki un ko iatiqád i kámil thá, ki ham Rúh i Pák kí hidáyat se likhte hain, aur wuh aisí hidáyat thí, ki jis ne un ke munauwar kíe húe dilon ko mugálton se mahfúz rakhá. Is qadr madad káfí thí, aur agar is se ziyáda dastgírí hotí, to sháyad insán ke muámile men fáida na hotá, balki khalal átá. Aisá malúm hotá hai, ki ilhám ke báre men insán kí aql ko tín báten darkár hain. *Auwal*, yih, ki Rúh i Quds kí targíb

dil men howe, *Doyam*, yih, ki un ko yaqín ho, ki yih targíb Rúh i Quds hí se hai, *Seyum* yih, ki un ko Rúh ki sirf itní rahnumáí ho, ki us bát men jise we likhte the, galatí na paṛe. Is hí taur par "Khudá ke muqaddas log Rúh i Quds ke bulwáe bolte the." Puráne Ahdnáme men jahán yih qaul miltá hai, yane "Khudá ne kahá", "Khudáwand ne sukhan bhejá," "Khudáwand ká kalám." wg., aisá khiyál karná kuchh zarúr nahín, ki nabíon ne koí áwáz i gaib suní ho, lekin nabíon ke dilon ko ba yaqín kámil malúm húá, ki yih paigám i bátiní min jánib Alláh hai, jaisá Dard ne kahá.

"Qásid yih nahín kám terá, apní ráh le,
Us ká paigám dil ke siwá kaun lá sake."

Samajhná cháhiye, ki ilhám se un kí dilí qúwaton men jaisá ki úpar bayán húá, siwá us ke aur kuchh farq na paṛá. We bataur kaṭhputlí ke, yane hálat i be-hoshí men na the. Is bát ká ki we apne hosh o hawás men the, ek subút yih hai, ki we apne apne tarz o taur par likhte the. Aksar un kí tahrír se un kí sábiq kí talím o pesha záhir hotá hai. Is se garaz yih hai, ki we apní mamúlí hálat men the, warna sháyad un kí ibárat men un ke sábiq ke peshe kí bú na hotí. Chunánchi Dáúd bádsháh ne jo kí baṛá sháir thá, nazm hí men peshíngoí kí. Yarmiyáh jo dardmand aur narmdil thá, aur jo aksar apne logon kí tabáh-hálí par ábdída hotá thá, gamnák lafzon se tahrír kartá hai. Amús charwáhá jangal aur kheton se tamsíl detá hai. Yúhanná jo shafíq thá, Patras jo garm-josh thá, álím o fázil Púlus, yih sab apne apne tarz o taur par likhte hain, ki jis se sáf malúm hotá hai, ki un ke aslí hosh o hawás qáim the. Wuh ilhámí nawishta jo is taur se insán ko milá hai, us kí samajh aur tabíat aur hájaton ke muwáfiq aur munásib hai. Chunánchi Baibal is qadr insán kí banáí húí hai, ki wuh baní Ádam kí aql o tabíat ke munásib hai, aur is qadr Khudá kí kahí húí hai, ki insán ke liye us matlab ke wáste jis

se wuh likhí hai ek niháyat muạtabar aur kámil rahbar hai. Baibal kí zabán aur us ke alfáz aur muháwarát insán ke hain, aur wuh ạql bhí jis se wuh ịbárat barámad húí insání thí, magar us ko madad aur hidáyat aur rōshní Ḳhudá kí taraf se miltí thí. Ahl i Islám aur ahl i Hunúd ilhám se ek aur hí bát samajhte hain, yane Hindú kahte hain, ki Ved ab jis súrat men páe játe hain hú ba hú waisehí Brahmá ne apne múnh se ugle the, aur ahl i Islám yih dạwá karte hain, ki Qurán ke alfáz aur hurúf jaise ki ab hain, waise hí abad o azal se hain. We kahte hain, ki Qurán kí áyaten Muhammad sáhib ko hálat i wajd men Jabriel firishta ke zaríạ se utrá kartí thín. Hindú o Musalmán aksar is bát par taạjjub karte hain, ki Ị́sáí log us ká dạwá ilhám ke haqq men Baibal par kyún nahín karte hain, magar hál yih hai, ki ham aise dạwa ko be bunyád aur fuzúl jánkar Baibal ke ilhám par nahín karte hain. Yih kuchh zarúr nahín ki jab tak sáhib i ilhám be-iḳhtiyár na ban jáe tab tak ilhám kí báten us se na ho sakengí. Ị́sáíon ke nazdík ilhám ke asl mạne jaisá ki ḳhud Baibal se daryáft húe hain yih hain, ki sáhib e wahí ko hosh kí hálat men Rúh i Quds kí káfí madad o hidáyat likhne men milí, pas wuh nawishta ek kámil aur muạtabir bayán húá. Jab ịlhám ke yih mạne húe to kuchh taạjjub nahín hai ki Baibal men muḳhtalif maháware aur insán kí ịbárat páe jáen, aur tamám iạtiráz jo Baibal kí ịbárat par ho sakte hain ek laḳht hall ho játe hain.

Samajhná cháhiye ki ilhám insán ko is garaz se nahín húá ki use ịlm o hunar hásil ho, yá Baibal men tahrír kí latáfat aur fasáhat ká namúna ho, balki insán ko naját kí kámil ráh záhir karne ke wáste. Ilhám i tawáríḳh aur tạlím se sirf yihí garaz hai, ki naját ká bandobast insán par khul jáe, aur baní Ádam ko gunáh se rihái páne ká taríq mạlúm ho. Liházá yih Baibal ke ilhám ke kuchh ḳhiláf nahín hai, agar us men dunyawí ịlm jaisá ki ḳháss ịlm kí kitábon men istiláhan bayán hai, na páyá jáwe. Maslan ịlm i hayat kí kitábon men áftáb ko qáim bayán karte hain, aur roz-

marra kí guftogú men sab aisá bolte hain, ki goya súraj mutaharrik hai; ilm kí kitábon men bayán hai, ki zamín gol hai, aur kisí chíz par qáim nahín hai, magar ásmán gardish kartá hai, lekin rozmarra kí guftogú men sab is taur se bolte hain, ki goya wuh kisí biná par qáim hai. Garz jab ki Baibal se ilm i dunyawí sikhláná murád nahín hai, is wajh se us kí ibárat ba taur rozmarra ke hai. Chunánchi Baibal men yih maháware páe játe hain, "zamín kí biná"—"zamín kí bunyád"—"áftáb ne dirang kiyá aur máhtáb khará rahá." Aur isí wajh se sarf o nahv kí galatíán, aur ek amr ke mukhtalif bayán jo Baibal men aksar páe játe hain, aur jin se asl matlab aur paigám aur ahwál wg. men kuchh farq nahín partá, ilhám ke barkhiláf nahín hai. Khud Baibal se sáf ayán hai, ki ilhám se kuchh yih garz nahín hai, ki us se logon ko sarf o nahv ke qáide yá dunyawí ilm kí báten sikhái jáwen, aur na is se kuchh yih garz hai ki jahán ek hí muámile ke kaí bayán hon, un men bál bhar ká farq bhí na ho, balki ilhám se yih garz hai, ki *naját kí ráh* insán ko záhir ho jáwe, aur us ko aisí talím aur madad mile ki wuh naját ká taríqa bakhúbí samjhe aur naját ko hásil kare. Táham agar kahín Baibal men ilm sikhláne se kháss murád pái játí, aur tab bhí bayán ilm ke barkhiláf ho, yá koí ahwál bilkull jhúth ho yá us men aisí talím ho jo insán kí nekí aur bihtarí ke khiláf ho, to beshakk malúm hotá ki yih kitáb ilhám se nahín hai.

Baibal basabab madàd i Iláhí aur roshní ke jo us ke musannifon ko Khudá kí taraf se milí thí, is qadr ilhámí hai ki us men kámil talímát dín kí hain aur us ká bayán bilkull muatabar hai; aur *aslíat* ilhám kí yih hai, ki wuh Rúh i Quds kí taraf se ek bátiní tásír hai, jis se insán qábil púrá karne us kám ke ho játá hai, jo Khudá kí taraf se muaiyan hai. Agar koí suwál kare ki is zamáne men ilhám kyún nahín hotá hai, to jawáb is ká yih hai, ki jis maqsad ke wáste ilhámí kitáb bhejí játí hai, yane kámil taríqa logon ko naját ká batláná, so wuh

matlab malúm hotá hai ki Nae Ahdnáme kí pichhlí kitáb par púrá húá. Táham agar Khudá ko koí nawishta baní Ádam par bhejná manzúr ho to bhejegá. Bilá shakk har ek sachche Masíhí ko, yane us ko jo Rúh i Quds se paidá húá hai, ek tarah ká ilhám hotá hai. Khudá ko manzúr nahín hai ki aise log naí paidáish aur gunáh kí muáfí ke báre men shubha men rahen, lihází wuh muáfí aur maqbúl hone ká paigám dil men bhejtá hai, jaisá likhá hai, "wuhí rúh hamárí rúhon ke sáth gawáhí detí hai, ki ham Khudá ke farzand hain," Rúm. 8 : 16. "Aur us se, yane Rúh se jo us ne hamen dí hai, ham jánte hain ki wuh ham men rahtá hai," 1 Yúh. 3 : 24 "Aur us ke sabab se tum ko bhí jo ímán láe, Rúh i Quds kí, jis ká wada húá, muhr milí," Afs. 1 : 13. "Táki hamáre Khudáwand Ísá Masíh ká Khudá jo jalál ká Báp hai, tumhen hikmat aur rástí kí rúh bakhshe, táki tum us ko pahcháno," Afs. 1 : 17. Bahut aise maqám Kalám i Khudá men hain, jin se sáf malúm hotá hai, ki is zamáne men bhí Khudá ke sachche farzandon ko kisí qadr ilhám hotá hai. Hán aise hazáron shakhs hain, jinhon ne naí paidáish aur gunáhon kí muáfí hásil karke is bát ká ilhám páyá, ki ham maqbúl aur Khudá ke lepálak farzand ho gae hain. Dar haqíqat Rúh i Quds ke zaría se un ke dilon men is bát ká paigám áyá. Siwá ilhám ke yih aur kuchh nahín hai. Kull ilhám ek hí shai hai, agarchi wuh ek hí matlab ke wáste nahín hotá hai. Khudá ká nawishta jis men naját ká kámil o káfí bandobast hai insán ke pás maujúd hai. Lihází us matlab ke wáste ilhám kí zarúrat nahín hai, lekin bamújib bayán mazkúr i bálá ke har ek sachche Masíhí ko kisí qadr ilhám hotá hai.

Tín aur lafz Khudá ke Kalám men milte hain yane *kashf*, *mukáshafa* aur *musháhadát*, jo ilhám se iláqa rakhte hain. Dekho 2 Qur. 12 : 1-13 ; aur Muk. 1 : 1. In lafzon kí murád ilhám se kuchh mutafarriq hai. *Kashf* yá *mukáshafa* sirf Khudá ká kám hai, jis men ba zaría khwáb yá roya yá muajize ke wuh

kisí bát ko munkashif yane záhir kartá hai. Is men farq itná hai ki Khudá fáil hai, aur insán sirf dekhne aur sunnewálá hai, lekin ilhám men donon fáil hain, yane insán kí aql dakhl detí hai. Ilhám ká bayán ho chuká. Kashf yá mukáshafa kí kuchh misálen ye hain: Yaqúb ká khwáb, Paid. 28: 12, wg.; Qurnelíus ká roya, Aam. 10: 1, wg. Patras ká khatt 9wín áyat, wg.; Púlus ká roya, jab ki wuh Dimishq ko játá thá, Aam. 9 báb; aur jab wuh tísre ásmán tak pahúncháyá gayá, 2 Qur. 12: 1, wg.; Yúhanná ka bará mukáshafa jo Nae Ahdnáme kí pichhlí kitáb men bayán hai. Aisí misálon se malúm hotá hai, ki *kashf* yá *mukáshafa* use kahte hain, ki Khudá ba zaría khwáb, yá roya, wg. ke, kisí bát ko záhir kare. Is men insán kí kuchh harakat nahín hai; wuh sirf suntá yá dekhtá hai, lekin ilhám Rúh i Quds kí ek tásír insán ke dil par hai, jis se wuh Khudá ká paigám pahúncháne ko láiq ho játá hai, aur is amr men insán fáil hotá hai. Ilhám men Rúh i Quds insán kí aql ko kisí matlab ke wáste madad detí hai, magar ámm muámilon men aur awám-un-nás ko is taur kí madad nahín miltí hai. Aise ilhám se Baibal ká kull bayán maa us kí tawáríkh aur tamsílon aur khutút, wg. ke, likhá gayá thá. Chunánchi díní amr men insán ke liye wuh bilkull muatabar aur káfí hai.

4.—Lekin agar Baibal ilhámí hokar Khudá ká Kalám thahrá, to is bát ká kyá subút hai, ki wuh be tahríf o tabdíl pusht dar pusht áj ke zamáne tak chalá áyá hai? Is amr kí chand qawí dalílon ká mukhtasar bayán kartá hún.

Auwal.—*Puráne Ahdnáme ke bayán men.*

Pahlí Dalíl.—Agar Puráne Ahdnáme men kisí tarah kí tahríf o tabdíl wáqa húí, to kin logon se, aur kis taur par húí? Yahúdíon se na qasdan na sahwan ho sakí. Agar in men se koí tabdíl o tagaiyur ká qasd kartá, to ambiyá aisí sharárat ke fásh karne ko mustaidd the. Lekin koí aisá qasd na kartá, kyúnki Yahúdí log Pák Nawishte kí niháyat tazím o takrím karte the, aur us kí hifázat men ba sar o chashm mustaidd the.

We niháyat khabardárí aur bárík-bíní se us ke harf aur nuqte gin gin ke naqlen karte the. Balki ahl i Islám ne jo Qurán kí hifázat men kuchh aisá karte hain, unhín se síkhá hai. Aláwa is ke Yahúdíon men aise firqe the, jin ke bích men nifáq rahá, aur ek dúsre ko Khudá ke Kalám ko mubaddal na karne dete the, jaisá ki Muhammadíon men ek firqa dúsre firqe kí nigahbání kartá hai, táki agar kisí maqsad se koí Qurán kí ek lafz mubaddal kare, yá nikále, to fauran záhir kare. Masíh ke waqt ke bad Ísáí log jo ki Ahd i Atíq se khúb wáqif the, us ke muháfiz ho gae, aur agar Yahúdí kisí tarah kí tahríf karne lagte, to yih aise fial i bad ko zarúr záhir karte. Yahúdí Masíh ke jání dushman húe, pas agar we kisí garz se Puráne Ahdnáme ko tabdíl karná cháhte, to sab se bará matlab un ká yih hotá, ki un maqámon ko jo Masíh kí taraf sáf ishára karte hain, tabdíl yá tahríf karte, lekin kahín nahín malúm hotá hai, ki unhon ne aisá kiyá, yá aise amr kí khwáhish kí.

Dúrí Dalíl.—Ísáí log Puráne Ahdnáme kí tahríf o tabdíl nahín kar sakte the, kyúnki Yahúdí log har waqt aur har mulk men niháyat sargarmí se mustaidd the, ki aisí tahríf ko roshan karen. Ísáíon kí kyá majál thí, ki aisá amr karen. Aláwa is ke Ísáí log bhí Ahd i Atíq ko Khudá ká Kalám samajh ke us kí barí tazím o takrím karte the; pas, imkán nahín, ki us kí tahríf un se ho.

Tísrí Dalíl.—Aláwa in dalílon ke gaur ká maqám hai, ki Yahúdíon aur Ísáíon ne Puráne Ahdnáme ke tahríf karne ká ilzám kabhí ek dúsre par lagáyá bhí nahín, to subút karne ká kyá zikr. Yih ek qawí dalíl hai, aur is se sáf záhir hotá hai ki dar haqíqat na to Yahúdíon aur na Ísáíon ne is amr men kabhí qasd kiyá thá; yih bilkull ná mumkin hai, ki donon mukhálif faríq Puráne Ahdnáme kí tahríf men muttafiq-ur-ráe ho játe.

Chauthí Dalíl.—Dalíl i mazkúra i bálá se záhir hai, ki Puráne Ahdnáme men tahríf nahín húí hogí, aur jab ham tamám

nuskhon ko jo Yahúdíon aur Isáíon ke pás maujúd hain, aur puráne puráne tarjumon ko mutábiq karte hain, to kámil subút hotá hai, ki tahríf kabhí nahín húí hogí. Jude jude mulkon se aur sab zamáne ke likhe húe qaríb sát sau nuskhe Puráne Ahdnáme ke faráham kíe gae hain, aur sab men mutábiqat páí játí hai, jis se sáf malúm hotá hai, ki kisí tarah kí tabdíl o tagaiyur nahín húí hai. Aláwa is ke Puráne Ahdnáme ke chand qadímí tarjume hain, jo hál ke nuskhon se bilkull milte hain. Agar kisí waqt men Puráne Ahdnáme men kuchh tabdíl o tagaiyur húí hotí, to in tarjumon aur hál ke nuskhon ká mutábiq honá hargiz mumkin na hotá. Puráne Ahdnáme ke kaí qadím tarjume hain, maslan Yúnání tarjuma jis ko Septuajint kahte hain, aur jo san Iswí se 286 baras peshtar húá thá, aur Kaldí, aur Suríání Misrí, Arabí, Habshí, Armaní aur Fársí, yih sab tarjume ápas men ek dúsre se aur asl nuskhon se mutábiqat rakhte hain, jis se sáf záhir hai, ki Puráne Ahdnáme men tahríf kisí súrat se nahín húí.

DOYUM.—*Nae Ahdnáme ke bayán men.*

JIS tarah úpar kí dalílon se musallim-us-subút húá, ki Puráne Ahdnáme men kisí tarah kí tahríf nahín húí, usí tarah daláil i zail se sábit hai, ki Nae Ahdnáme men bhí tahríf nahín húí.

Pahlí Dalíl.—Nae Ahdnáme men tahríf honá ná mumkin thá, kyúnki jald bad us kí taiyárí ke bahut se nuskhe já ba já darmiyán Isáí mazhab ke dost o dushman ke phail gae; is súrat men agar koí tabdíl karne ká zara bhí qasd kartá, to hargiz na chhiptá. Aláwa is ke Isáíon ke darmiyán chand firqe the, jo ápas men ikhtiláf rakhte the, aur we ek dúsre ko is amr se zarúr rokte. Zara gaur se malúm ho jáegá, ki agar koí qaum kisí kitáb par ímán láwe, jo já ba já kasrat se phail jáwe, aur us qaum ke, ba báis ná ittifáqí, firqe firqe ho jáwen, to ek firqa dúsre ko tahríf karne se baz rakhegá. Injíl kí nisbat yihí hál hai. Aláwa is ke Isáí log Injíl kí niháyat tazím o tak-

rím karte hain, aur us ke ákhir men likhá hai, ki agar koí is men kuchh baṛháwe yá ghaṭáwegá, to us shakhs par qahr i Iláhí názil hogá. In wajhon se Injíl men tahríf ká honá námumkin malúm hotá hai.

Dúsrí Dalíl.—Nae Ahdnáme ke saikron Yúnání nuskhe mulk mulk se fáraham kíe gae hain. In men baze dín i Isáí kí ibtidá men likhe gae the. Lekin is qadr sab muttafiq hain, ki yaqín hotá hai, ki kahín tahríf nahín húí hai. Be-shakk in men kahín kahín sahv i kátib malúm hotá hai; lekin is qadr nahín ki mane men farq paṛe. Yih adná sahv aksar sirf hijjon aur nuqton men hai, jaisá Lakhnaú ko Nakhlaú, yá *sir* ko *sar* likhen, lekin is se manon men mutlaq farq nahín hotá hai. Muhammadí log aksar is muámale men zidd karte hain, ki Injíl men kátibon ke sahv se tahríf hai. Yih mahz be-insáfí kí bát hai, kyúnki agar do tín sau jilden Qurán kí mulk mulk se ikaṭṭhí kí jáwen, aur chand un men se kaí sau baras kí hon, jo ki judí judí kátibon se likhí gaí hon, to un ke muqábala karne se thoṛá farq, jis se asl matlab men kuchh bigáṛ na ho, páyá jáegá. Yihí hál Injíl ká hai. Chunánchi Injíl ke sab zamánon ke nuskhe mutábiq hain, pas, yih bakhúbí sábit hai, ki us men tahríf nahín húí hai.

Tísrí Dalíl.—Nae Ahd-náme, yane Injíl ke kaí ek Puráne tarjume hain, jin kí mutábaqat se sábit hotá hai, ki us men tahríf nahín húí. Zail men chand qadím aur mashhúr tarjume mundarj hain, jo ápas men ek dúsre se aur asl Yúnání nuskhon se mutábiq hain, jis se bakhúbí sábit hotá hai, ki Injíl gair-mubaddal hai; maslan Látíní, Yájújí, Sklavonik aur Anglo-Saxon, yih sab tarjume jude jude mulkon aur zamánon men kíe gae the, aur un se subút i kámil hotá hai, ki Nae Ahd-náme men áj tak koí tabdíl nahín húí.

Chauthí Dalíl.—Yih bhí ek qawí dalíl hai, ki Injíl kí bahut sí áyaten qadím zamánon kí kitábon men ḍálí gaí thín, aur wuh hál kí Injíl kí áyaton se miltí hain. Pas, agar hál kí Injíl qa-

dím kí asl Injíl se mutábiq na hotí, to in áyaton men mutábaqat kahán se hotí? Masal to maslan Qurán kí bahut sí áyaten aur kitábon men páí játí hain, jo ki kaí ek sadíon men taiyár húí thín. Pas, agar yih áyaten asl ke Súron kí áyaton se mutábiq hon, to kyá ham na kahenge ki yih Qurán naql ba mutábiq i asl hai? Injíl kí itní áyaten qadím aur hál kí kitábon men páí játí hain, ki agar wuh bilkull kho játí, to un áyaton se Injíl phir jaisí kí taisí ban játí; is súrat men dalíl i mazkúra i bálá Injíl kí muháfazat ke sábit karne men kaisí kárámad hai.

Pánchwín Dalíl.—Jo wáridát aur talímát hál kí Injíl men páí játí hain, bazaría tawáríkh ke ham ko malúm hai, ki wuhí wáridát aur talímát sábiq ke Ísáíon men mashhúr aur murauwij thín, is se sáf malúm hotá hai, ki yih Injíl wuhí hai, jo ibtidá men thí, warna wáridát aur talímát kí mutábaqat kahán se átí.

Farz karo agar koí shakhs kisí qánún kí kitáb ko kahe, ki yih wuhí kitáb hai, jo hazár baras pahle ráij thí, aur tawáríkh ke dekhne se malúm ho, ki jo qánún is kitáb men páe játe hain, wuhí hazár baras peshtar murauwij the, to yih qawí dalíl is bát kí hogí, ki yih wuhí kitáb hai: yihí hál Injíl ká hai. In sab dalílon se shakk bilkull rafa ho játá hai, ki Baibal áj tak be-tahríf hai. Koí sábit kabhí na kar saká, ki un men tabaddul o tagaiyur húá. Khulása yih hai, ki insán ke pás ek kitáb i ilhámí hai, jise Baibal kahte hain, aur ki jab se wuh milí, tab se áj tak be-tahríf chalí áí hai. Chúnki wuh Khudá ká Kalám hai, yih niháyat zarúr hai, ki ham us ká mutála karen aur use samjhen aur us par amal karen.

TAQDÍS UL LUGÁT.

A

AB. Gyárahwán mahíná Ibrání mulkí sál ká, aur pánchwán un ke pák, yane díní sál ká. Kuchh hissa us ká Juláí se mutábiq hai.

ABÁRÍM, *pathríla, phaldár ráh.* Ek qatár paháron kí, jo darmiyán daryá e Artan aur Yardan ke wáqi hai, *Gin.* 33 : 47, wg.

ABÁNAH *aur* FARFAR. Dimishqí do nahren mulk i Arám men, *2 Sal.* 5 : 12.

ABADDON *aur* APULLÚON, *tabáh karnewálá.* Tiddíon ká bádsháh, jis ká Ibrání men nám Abaddon, aur Yúnání men Apullúon hai, *Muk.* 9 : 11.

ABADNAJÚ, *Khádim e núr*; us kí sarguzasht, *Dán.* 1 : 7 ; 2 : 49 ; 3 : 12, wg.

ABADIYÁH, *Khudáwand ká khádim.* Ek nabí, jis ne Abadiyáh kí kitáb likhí, aur khiyál karte hain, ki yih shakhs wuhí thá, jo Akhiab ke ghar ká mukhtár thá, jis ne sau nabíon ko, jin ko Aziel halák karne cháhtá thá, chhipákar parwarish kí, *1 Sal.* 18 : 3, 4 ; Iliyáh us ko milá, 7 áyat.

————Ek bahádur ádmí, jo ki án ke bayábán men Dáúd kí fauj men shámil húá, *1 Taw.* 12 : 9. Ek aur shakhs is nám ká thá, jise Yahúsafat ne bhejá, ki Yahúdáh ke shahron men talím de, *2 Taw.* 17 : 7. Muazziz ádmíon men ek aur shakhs Nahamiyáh ke dinon men is nám ká thá, *Nah.* 10 : 5.

ABBÁ. Ek Arámí lafz jis ke mane báp ke hain, *Marq.* 14 : 36 ; *Rúm.* 8 : 15 ; *Gal.* 4 : 6.

ABDÚN, *Khádim i insáf.* Ibráníon ká qází, jis ke chális bete aur tís pote the, *Qáz.* 12 : 13, 14.

ABD-I-MALIK, *Bádsháh ká naukar*; us par mihrbání kí jáe, *Yar.* 39 : 16, 17.

ABIYÁH, *Khudáwand merá báp hai.* Samúel ká dúsrá betá. Wuh aur us ká bháí Isráelíon ke qází muqarrar húe, *1 Sam.* 8 : 2; rishwat lete the, aur khiláf insáf karte the, 3 áyat ; Isráelí buzurgon ne us kí shikáyat kí, aur aur bádsháh muqarrar karná cháhá, 5 áyat.

ABISALÚM, *Sulh ká báp.* Apne bháí Amnún ko qatl kiyá, *2 Sam.* 13 : 29; bhágkar Jasúr ke bádsháh Talmí ke pás gayá, 37 áyat; phir buláyá gayá, 14 : 21 ; us kí khúbsúratí wg., 25 áyat ; apne báp ke pás láyá gayá, 33 áyat ; sarkash húá, 15 : 10, wg. ; shikast kháí aur maglúb húá, 18 : 9.

ABÍB *yá* NISÁN, *Sabz phal, anáj kí bálen.* Pahlá mahíná Ibrání díní sál ká, aur sátwán mahíná un ke mulkí baras ká, jo Márch se mutábiq hotá hai.

ABIJAIL, *Báp kí khushí.* Dáúd par us ká sulúk, *1 Sam.* 25 : 14, wg. ; us se nikáh húá, 39 áyat ; qaid húín, 30 : 5 ; riháí páí, 15 áyat. Dáúd kí bahin ká nám bhí thá, *1 Taw.* 2 : 16.

ABÍHÚ, *wuh merá báp hai.* Us ká gunáh aur maut, *Ahb.* 10 : 1, wg.

ABIYÁH, *Khudáwand kí marzí.* Yarúbiám ke beton men akelá díndár thá, jawání men rihlat farmáí, *1 Sal.* 14 : 1-18.

ABIYÁM, *Sardár samundár ká.* Rahabiám ká já-nashín húá, *1 Sal.* 14 : 31 ; *2 Taw.* 13 : 1 ; Yarúbiám ko fath kiyá, 15, áyat, wg. ; us kí jorúán aur larke, 21 áyat.

ABÍLENE, *Báp ká mahall.* Ek chhotá zila Arám men, jo ki darmiyán pahár Labanús aur Antí Labanús ke wáqi hai, *Lúq.* 3 : 1, wg.

ABIMALIK, *Merá báp bádsháh.* Jirár ká bádsháh, us ne Abirahám kí bíbí ko liyá, *Paid.* 20 : 2; dúsre is nám ke, Izháq kí bíbí kí bábat malámat kiyá, 26 : 9; us ne us ke sáth ahd bándhá, 31 áyat; Jadaún ká betá, us kí sarguzasht, *Qáz.* 9 : 1; us kí maut, 54 áyat.

ABIRAM, *Makr o fareb ká báp.* Us ne maa apne do bháíon, Dátan aur Qurah ke, Músá aur Hárún ke barkhiláf sázish kí, jis ke sabab se zamín ne Khudá ke hukm se unhen niglá, *Gin.* 16 : 1, wg.

ABISHAG, *Mere báp kí khatá.* Us ne Dáúd kí, burhápe men parwarish kí, *1 Sal.* 1 : 3; Sulemán ne us ko máng liyá, ki Adúniyáh kí bíbí ho, 3 : 21.

ABISHAI, *Hál ke zamáne ká báp.* Ek mashhúr bahádur, Sáúl ke qatl karne ko ijázat mángí, lekin Dáúd ne roká, *1 Sam.* 26 : 7—9; Simai ko qatl karne cháhá, jab ki us ne Dáúd par lanat kí, *2 Sam.* 16: 9; ek qawí pahlawán ko qatl kiyá, 21 : 17; apní barchhí se tín sau ádmí máre, 23: 18.

ABINAIYIR, *Mere báp ká chirág.* Ishbusat ke sipahsálár aur logon se, aur Dáúd ke logon se laráí húí, *2 Sam.* 2 : 12; Yúab ke bhái Asahel ko qatl kiyá, 23 áyat; Yúab ne use qatl kiyá, 27 áyat.

ABIRAHAM, *Ek guroh ká báp.* Pachhattar baras kí umr men Janáb i Bárí se hukm sádir húá, ki apne des aur rishtadáron ko chhor de, *Paid.* 12: 1. Alláh Taálá ne us se iqrár kiyá, ki Main tujh ko ek qaum i álá, aur Khudáwand Masíh ká báp banáúngá, 3 áyat; wuh ba hamráhí apní bíbí Sárah, aur apne birádarzáda Lút ke rawána húá, 12: 4; mulk i Kanaán men ek qurbángáh banáí, aur Khudáwand kí ibádat kí, 12: 8; ba sabab qaht ke mulk i Misr ko murájaat farmáí, 10 áyat; ba khauf bádsháh ke apní bíbí ká inkár kiyá, 12: 13; Mulk i Kanaán ko murájaat farmáí, 13: 1; Lút se judá húá, 11 áyat; Lút ko bacháyá, 14 : 14, wg.; Malik i Sidq se barakat hásil kí, 18 áyat, wg.; bete paidá hone ká wada húá, 15: 4; Sárah ne Hájira us ko dí, táki us kí bíbí ho, 16 : 3; us se Ismáel paidá húá, 15 áyat; Khudá ne us se wade aur ahd kí tajdíd kí, 17: 1—14; tamám us ke khándán ke ádmíon ká khatna húá, 23 áyat, wg.; tín firishton kí dawat kí, 18: 1, wg.; Sárah ke bete paidá hone ká do-bára wada húá, 10 áyat; Sadúm kí shafáat kí, 23 áyat, wg.; Jirár men já rahá, 20: 1; dúsrí dafa apní bíbí ká inkár kiyá, 12 áyat; Abimalik se sulhnáma húá, 21: 27 áyat, wg.; Sárah ke wáste ek qabrgáh kharídí, 23: 1 áyat, wg.; us ne apná naukar bhejá, ki Isháq ke liye ek bíbí talásh kare, 24: 1, wg.; Qatúrah se us ke bete paidá húe, 25 : 1; us kí umr aur tadfín, 7, 8 áyat. Masíh ká bayán us kí nasl kí nisbat, Yúh. 8: 37—58; ímán se Khudá ke sámhne rástbáz thahráyá gayá, *Rúm.* 4 : 1—22; wuh aur us kí ímándár nasl sachchí Kalísiyá hai, *Gal.* 3 : 7; 4 : 22; aamál se ádmíon ke sámhne rástbáz thahráyá gayá, aur sábit húá ki ímándár thá, *Yaq.* 2 : 21.

ABIYATAR, *Afzal báp.* Ek Sardár Káhin, Sáúl se bach gayá, *1 Sam.* 22: 20; Khudáwand ke Sandúq ke sáth Yarúsalam ko phir bhejá gayá, jab ki Dáúd Abisalúm se bach niklá, *2 Sam.* 15: 29; Adúniyáh ko Dáúd ká jánashín karne men madadgár húá, *1 Sal.* 1: 7; is sabab se wuh káhin ke uhde par se barkhást húá, 2: 27.

ADAR. Bárahwán mahíná Ibrání díní sál ká, aur chhathá un ke mulkí baras ká, jo ki Februarí se mutábiq hotá hai, *Astar* 3 : 7.

A'DAM, *Zamíní, yá surkh miṭṭí se banáyá gayá.* Khudá ne us ko apní súrat par paidá kiyá, *Paid.* 1 : 27; Bág i Adan men rakhá gayá, 2 : 8; sab jánwaron ke nám rakhe, 19 áyat; us ko ek aurat milí, 22 áyat; nek o bad kí pahchán ke darakht se phal kháne ko mana kiyá gayá, 17 áyat; Iláhí shariat ko torá, aur bág se nikálá gayá, 3 : 6—24; us kí umr aur maut ká bayán, 5 : 5; us ke sabab se maut sab par áí, kyúnki us ke sabab se sab gunahgár húe, *Rúm.* 5 : 12—19; *1 Qur.* 15 : 21; Masíh se kuchh mushábahat rakhtá hai, 45 áyat.

ADMA'H, [Dekho Sadúm.]

ADRAMMALIK, *Bádsháh ká jalál.* Asúr ke bádsháh Sanherib ká beṭá; us ne aur us ke bháí ne báp ká khún kiyá, *2 Sal.* 19: 37; Sifrwáimíon ne is nám ke but kí pújá kí, 2 *Sal.* 17: 31.

ADRIYA'. Atáliyá ke mashriq men ek daryá Adriyá ke nám se marúf hai, *Aam.* 27: 27.

ADRMUTTENI'. Ek shahr Máshiá ká, jo Eshiá i Kochak men, jazíra i Lisbús ke muqábil men wáqi hai, *Aam.* 27: 2.

ADU'M. *Surkh.* Esau ká nám, Isháq ká beṭá, Yaqúb ká bháí, *Paid.* 25 : 30; 36 : 1. [Esau dekho.]

ADU'MI'. Adúm kí aulád, jinhon ne Isráelíon ko apne mulk men ho kar jáne dene ko mana kiyá, *Gin.* 20: 18; *Istis.* 2: 4; un ke liye kab Khudá kí jamáat men dákhil hone ká hukm hai, 23 : 8; Dáúd ne un ko fathyáb kiyá, *2 Sam.* 8 : 14; Yahúrám se sarkash húe, *2 Taw.* 21 : 9; we fath kiye jáen, *Yar.* 49 : 7, wg.; *Hiz.* 25 : 13; 35 : 1, wg.; un par sazá, *Amús.* 1: 11; *Abad.* 1 áyat, wg.

ADU'M. Ek mulk Kanaán kí janúbí sarhadd par. Adúmí aulád Esau kí thí, *Yas.* 34 : 5; *Marq.* 3 : 8. [Dekho Adúmí.]

ADU'LA'M. Ek khushnumá shahr, jo ki Yahúdáh kí janúbí mamlukaton men wáqi thá, Yash. 15 : 35; Yashú ne us ke bádsháh ko qatl kiyá, 12 : 15. Ek gár men us ke nazdík Dáúd ne apne taín Sáúl se chhipáyá, *1 Sam.* 22 : 1, 2; Rahabiám ne us ko phir tamír kiyá, *2 Taw.* 11 : 7; fath kiyá gayá aur lúṭá gayá, *Mík.* 1 : 16.

ADU'N I BAZAQ, *Hákim Bazaq ká.* Sattar bádsháhon ko qaid kiyá, aur un ke háth pair ke angúṭhe káṭke un ko apne dastarkhwán ke jháre húe reze khiláe, *Qáz.* 1: 7; Yarúsalam men qaid húá, aur wafát páí, 1 : 7.

ADU'NIYA'H, *Khudáwand merá málik hai.* Dáúd ká beṭá, us ne bádsháhat ká dawá kiyá, *1 Sal.* 1: 5; márá gayá, 2: 13—35.

ADU'N I SIDQ, *Insáf ká hákim.* Yarúsalam ká bádsháh; is ko Sidq kahte the; pánch aur bádsháhon se ahd o paimán kiyá, ki Yashú se muqábila karen, *Yash.* 10 : 3-5; áftáb din bhar ṭhahrá rahá, jab tak Yashú ne unhen shikast dí, áyat 12 aur 14.

AFASUS, *Dil-pasand.* Yih shahr bará qadímí aur niháyat mashhúr Eshiá i Kochak men daryá i Káestarir ke kanáre par, qaríb tís míl Miletus ke shimál men wáqi hai. Yahán Púlus ne tín baras tak manádí kí, *Aam.* 20 : 31; wuh yahán darindon se lará, yane wahshí logon ne us ká muqábila kiyá, *1 Qur.* 15 : 32; Demetrius ne yahán barkhiláf hoke bará fasád uṭháyá, *Aam.* 19: 23; yahán Artamis ká mandir, jo ki dunyá ke ajáibát men se samjhá gayá, banáyá gayá thá, 27 áyat; us kalísiyá ke firishte, yane khádim ko khatt likhá gayá thá, *Muk.* 2 : 1, wg.

AFI'Q. Kaí qasbon ká nám, magar koí un men ká mashhúr na thá, *1 Sam.* 4 : 1; *Yash.* 19 : 30; *1 Sal.* 20: 26.

AFU´D, *Bándhná yá kasná.* Ek qism ká zewar ba shakl jáme ke, jis ko káhin pahinte the. Yih do qism ká thá, ek sáf kattán ká, jo ki ámm káhinon ke wáste thá, aur dúsrá jo ki umda taur par zardozí kiyá gayá, Sardár Káhin ke wáste thá; us ká bayán, *Khur.* 28: 6; 39: 2; us ke liye qamíz, 22 áyat.

AGABUS, *Ek tiddí, báp kí ziyáfat.* Us ne ek qaht kí peshíngoí kí, *Aam.* 11: 28; Yarúsalam men Púlus ko taklíf kí bhí, 21: 10, wg.

AGRIPPA´, *Ek jo ki taklíf ká báis hoá hai.* Jo kuchh Púlus ne jawábdihí kí us ne suní, *Aam.* 26: 1, wg.; Agrippá ne iqrár kiyá ki main nazdík hún, ki Ísáí ho jáún, 28 áyat.

AHBA´R. Músá kí tísrí kitáb ká nám, jis men kháss kar, qaum Lewíon kí Kahánat kí nisbat bayán hai.

AHKA´M-DAS. Khudá ne yih das ahkám Koh i Síná par farmáe, *Khur.* 20: 1, wg.; *Ist.* 5: 6, wg.; Masíh ne un ko mansúkh nahín kiyá, *Matí* 5: 17.

AHOLAH aur AHOLIBAH, *Báp ká khaima.* Do khiyálí nám, jin ko Hizqiel nabí ne is wáste pasand kiye, táki Yahúdáh aur Samrún ke bádsháhon kí butparastí un se záhir kí jáe, *Hiz.* 23.

AHU´D, *Wuh jo ki taríf kartá hai.* Us ne Moáb ke zulm se Isráelíon ko bacháyá, *Qáz.* 3: 15.

AIBA´L, *Ek dher yá parágauda dher,* aur JARI´ZI´M do pahár. Aibál par se lanat sunáí jáe, *Ist.* 27: 13.

AIFAH, *Thaká mánda.* Sab se bará betá Midyán ká, *Paid.* 25: 4; aur ek jagah ká nám us ke nám se mashhúr húá, jahán shutur aur sándniyán kasrat se thín, *Yas.* 60: 6.

————Ek paimána wazn men sárhe pachís ser, *Khur.* 16: 36.

AILA´M, *Ek jawán ádmí, ek kunwárí.* Sim ká sab se bará betá, aur Ailámíon ká báp, *Paid.* 10: 22; us kí aulád, fath kí jáe, *Yar.* 49: 34; bahál kí jáwe, 39 áyat.

AILI´M. Bahr i Qulzum ke mashriq men wáqi hai, jahán Isráelí gae, *Khur.* 15: 27.

AILU´N, *Balút, kunj, mazbút.* Wuh Isráelíon ká hákim húá, *Qáz.* 12: 11.

AILU´L. *Bará shor.* Yahúdí díní baras ká chhathwán mahína, aur bárahwán un ke mulkí sál ká: A´gast se mutábiq hotá hai.

AILA´H, *Ek balút yá ek lanat.* Bashá kí jagah bádsháh húá, *1 Sal.* 16: 6; Zimrí ne use qatl kiyá, 10 áyat.

AILA´T. Ek bandar Bahr i Qulzum ke sharqí kanáre par, jis par se Isráelí guzar gae the, *Ist.* 2: 8; Dáúd ne un ko le liyá, aur Sulaimán ke zamáne men saudágarí ká maqám mushtahar húá, *2 Taw.* 8: 17; Adúmíon ne us ko liyá, aur phir un se Azariyáh bádsháh ne le liyá, aur tamír karáyá, *2 Sal.* 14: 22.

AIN-RA´JIL, *Rafúgaron ká chashma.* Ek pání ká hauz hai, jo ki Yarúsalam ke mashriq men Saihún pahár kí bunyád par wáqi thá, *Yash.* 15: 7; 18: 16.

AIN I JADI´. Ek shahr ká nám, jo ki qaríb daryá e shor thá, aur baní Yahúdáh ko bakhshá gayá thá, *Yash.* 15: 62; yahán par Dáúd be watan thá, *1 Sam.* 24: 1; yahán par muttafiq faujon ne, jo ki Yahúsafat se larne ko áín, kampú dálá, *2 Taw.* 20: 2.

AIN DOR. Ek shahr Munassí ke firqe ká, mashhúr wáste bayán ke jo ki jádúgarní kí bábat húá, *1 Sam.* 28: 7.

AINON. Jagah jahán Yuhanná ne baptismá diyá, kyúnki wahán pání bahut thá, yá kaí chhotí nahren thín, *Yúh.* 3: 23.

AJA´J, *Chhat, gach.* Sáúl se bacháyá gayá, *1 Sam.* 15: 9; Sa-

múel se qatl kiyá gayá, 33 áyat.
AKAN, *Wuh jo ki taklíf detá hai.* Wuh mamnúʻ chízen churákar patthráo kiyá gayá, *Yashúʻ* 7 : 22, wg.
AKHAZ, *Ek jo chhínnewálá hai.* Yútám ká jánashín húá, *2 Sal.* 16: 1; *2 Taw.* 28 : 1 ; Arámí log aur Isráel ke bád. háh ne use satáyá, 5 áyat; Yasaiyáh ne use himmat dí, *Yas.* 7: 4, wg. ; Asúr ke bádsháh se darkhwást kí, *2 Sal.* 16 : 7; *2 Taw.* 28 : 16; ek qurbángáh banáí, jaisí us ne Dimishq men dekhí thí, *2 Sal.* 16: 10; us kí maut, 20 áyat; *2 Taw.* 28 : 27.
AKHAZIYÁH, *Qabza yá Khudáwand ká roya.* Yahúdáh ká bádsháh Yahúrám ká jánashín húá, *2 Taw.* 22: 1; Isráelíon ke bádsháh Yahúrám se, jo Arámíon se laráí rakhtá thá shámil húá, aur Yáhú se maqtúl húá, *2 Taw.* 22 : 9.
——————Isráelíon ká bádsháh, Akhiab ká jánashín húá, *1 Sal.* 22: 40; mabúd Baalzabúb se púchhá, *2 Sal.* 1 : 2 ; Iliyáh se dántá gayá, 4 áyat ; ek fauj bhejí ki us ko pakar láe, 9 áyat; us kí maut, 17 áyat.
AKHAIA. Yúnán ke janúb men ek súba thá, jis ká dár-us-saltanat Qurintus thá, *Aʻam.* 18: 1-12; *2 Qur.* 1: 1; 11: 10.
AKHIAB, *Báp ká bháí.* Umrí ká jánashín húá, *1 Sal.* 16 : 29; Íʻzabil se shádí kí, 31 áyat ; Bin Hadad ko shikast dí, 20 : 20 ; Bin Hadad ko qaid kiyá, aur phir chhor diyá, 33 áyat ; is bát par malámat kiyá gayá, 35 áyat; us ne Nabál ká angúristán chhín liyá, 21: 15; phir tauba kí, 27 áyat; us kí wafát, 22: 37.
AKHIYÁH, *Khudáwand ká bháí.* Ek nabí Yarúbiám se mukhátib húá, *1 Sal.* 11: 29; us ke bete kí nisbat peshíngoí kí, 14 : 5.
AKHIʻTUFFAL, *Tabáhí ká bháí.* Ek mashhúr saláhkár, logon ne us kí saláh na mání, *2 Sam.* 17 : 7 ; apne taín phánsí lagáí, 23 áyat.
AKHIʻTUʻB, *Nekí ká bháí.* Fínihás ká betá, aur potá Alí ká, Kahánat ke uhde par apne báp ká qáim-maqám húá, *1 Sam.* 14: 3; 22: 9.
AKHIʻMALIK, *Bádsháh ká bháí.* Alí ká parpotá aur Akhiyáh ká bháí, jis kí jagah par ba taur Sardár Káhin ke wuh muqarrar húá. Dáúd ko kháná pahuncháyá, jab ki wuh Sáúl se bhágá thá, *1 Sam.* 21 : 1-6 ; us ko Juliyat ká tega diyá, 9 áyat; Doeg ne tuhmat lagáí, 22 : 2, wg ; Sáúl ke sámhne láyá gayá, 11 áyat ; wuh aur pachásí ádmí, jo káhin ke uhde par the, Doeg ne qatl kiye, 18 áyat.
AKHIʻMAZ, *Majlis ká bháí.* Sadúq Sardár Káhin ká betá aur qaim-maqám. Bare bare kám Dáúd ke wáste us ke bete Abisalúm kí sarkashí men bajá láyá, *2 Sam.* 18 : 27-36; 17 : 17; tezrawí se daurá aur fathyábí kí khabar dí, 18: 27, 28.
AKIʻS. Bádsháh Ját ká, jo ki Filistíon ká ek shahr thá ; Dáúd Sáúl ke satáne ke sabab us ke pás chalá gayá, *1 Sam.* 21: 10 ; us ke sámhne Dáúd págal ban gayá, 13 áyát; kuchh barason ke bad us ne Dáúd ko shahr i Siqláj diyá, ki us men rahe, 27: 5, 6.
AMASIYÁH, *Khudáwand ká zor.* Yahúdáh ká bádsháh. Yahúás ká jánashín húá, *2 Sal.* 12: 21 ; *2 Taw.* 25 : 1 ; Adúmíon ko shikast dí, *2 Sal.* 14: 7 ; Yúás se shikast húá, 13 áyat; qatl kiyá gayá, 19 áyat; *2 Taw.* 25 : 27.
—————— Ek butparast káhin ; Baitel ke sone ke bachhron kí shikáyat us par, *Amús* 7 : 10 ; us par Khudá kí sazá húí, 17 áyat.
AMÁSÁ, *Muáf karnewále firqe.* Itrá ká betá, aur Abijail Dáúd kí bahin ká betá, jo Abisalúm kí fauj ká sardár húá, *2 Sam.* 17: 25; Yúab

ne us ko qatl kiyá, 20: 4, wg.
ẠMÁLÍQ, *Jo ki chhoṭá hai.* Unhon ne bayábán men shikast kháí, *Khur.* 17: 13; tabáh ho jánewále, 14 áyat; *Ist.* 25: 17, wg.; Siqláj ko lúṭá, *1 Sam.* 30: 1; Sáúl ne shikast dí, 14: 48; us se maqtúl húe, 15: 7.
AMFIPULIS. Yúrap men Rúm ká ek shahr, jo ki peshtar Maqadúniya ká dár-us-saltanat thá. Yih shahr daryá e Astarmún par jis ne ki us ko ạnqaríb mahsúr kar rakhá thá, wáqi thá, is liye ba ín nám mulaqqab húá. Púlus o Sílás us shahr men hokar guzar gae, *Aạm.* 17: 1.
ÁMÍN. Ek Ibrání lafz, jis ke mạne, *sachchá, Sádiq, durust,* ke hain. Hamáre Naját-dihinda ne is lafz ko aksar istiạmál kiyá, ki us ke qaul kí sadáqat záhir ho. "Ámín, Ámín, main tum se kahtá hún," jis ká tarjuma Injíl men hotá hai, "*sach, sach,*" *Yúh.* 3: 3, 5; Khudá ke sab wạde Masíh men *Ámín,* hain, yạne *sachche aur durust,* hain, *2 Qur.* 1: 20. Masíh khud jo ki sachchá aur ímándár nabí hai, *Ámín* ke nám se mushtahar húá, *Muk.* 3: 14. Yahowáh sachchá Khudá, Ibrání men "Ámín" mulaqqab hai, *Yas.* 65: 16; duá ke ákhir men yih lafz istiạmál men átá hai, ki is se yih mạne samjhe jáwen, ki hamárí sargarm árzú aur iạtiqád qubúl ho jáen. "*Ámín,*" yạne *aisá ho, aisá hí hogá, Gin.* 5: 22; *Ist.* 27: 15; *1 Sal.* 1: 36; *1 Taw.* 16: 36; *Zab.* 72: 19; 89: 52; *Matí* 6: 13; *Muk.* 22: 20.
ẠMINADÁB, *firqe ká shahzáda, merá firqa ázád hai,* yạne *begunáh hai.* Hárún kí jorú Ilísabá ká báp, *Khur.* 6: 23; Masíh kí nisbat zikr-náme men mundarj hai, *Matí* 1: 4.
ẠMMÍ, *Mere firqe ká beṭá.* Lút ká beṭá, Baní Ammún ká báp, *Paid.* 19: 38.
ẠMMAÚS. Ek gánw, qaríb áṭh míl Yarúsalam se shimál kí taraf. Masíh bạd jí uṭhne ke do shágirdon ko milá, jo us jagah ko játe the, *Lúq.* 24: 33.
AMNÚN, *Ímándár aur sádiq.* Dáúd ká beṭá; us ne apní bahin Tamar ko nápák kiyá, yạne hambistar húá, *2 Sam.* 13: 14; Abisalúm ne use qatl kiyá, 29 áyat.
AMRÁFIL, *Gazab aur tabáhí.* Sinár ká bádsháh, un sázish karnewále bádsháhon men se thá, jinhon ne Sadúm ke bádsháhon se laṛáí laṛí, aur Lút ko qaid kiyá, *Paid.* 14: 1, wg.; Ibráhím ne us ko maglúb kiyá, 15 áyat.
ẠMRÁM, *Ek sarfaráz firqa.* Hárún aur Músá aur Miryam ká báp thá, *Khur.* 6: 20; *1 Taw.* 6: 3.
AMÚN, *Ímándár aur sádiq.* Munassí ká qáim-maqám húá, *2 Sal.* 21: 20; *2 Taw.* 33: 20; márá gayá, 24 áyat; *2 Sal.* 21: 23. Dúsrá is nám ká mulk i Arám ká názim thá, *1 Sal.* 22: 26.
AMÚRÍ, *Behúda-go.* Ek firqa butparast Kanaạníon men ká. Amúr, jo ki Kanaạn ká chauthá beṭá thá, us se wuh firqa niklá, *Paid.* 10: 16; bahut se un men ke baland qadd ke the, *Amús* 2: 9; Ibráhím ke zamáne men un ke gunáh púre na húe, *Paid.* 15: 16; hukm un ko bilkull tabáh karne ká húá, *Ist.* 20: 16, 17; Qázíon ke zamáne men aisá kulliya nahín húá, *Qáz.* 1: 34.
ẠNÁQ, *Ek galáband, zewar.* Baní Ạnáq ká báp thá; ek firqa pahlawánon ká; us ke tín beṭe the, *Yash.* 15: 14.
ẠNATÚT, *Taklíf.* Binyamín ke firqe ká ek shahr, jo ki Yarúsalam ke nazdík tín míl ke fásile par thá, Káhin ko diyá gayá, *1 Taw.* 6: 60; Abiyátar Káhin is jagah par qaid húá, *1 Sal.* 2: 26; us ke báshinde dhamkáe gae, *Yar.* 11: 21.

ANDRYA'S, *Ek qawí ádmí.* Wuh rusúl thá; us ne Masíh kí pairawí kí, *Yúh.* 1: 40; wuh buláyá gayá, *Matí* 4: 18; us ká jawáb, roṭíon kí bábat, *Yúh.* 6: 8, 9; Yúnáníon ko Masíh se miláyá, *Yúh.* 12: 21, 22; us ne I'sá se zamáne kí nisháníon kí bábat púchhá, *Marq.* 13: 3.

A'NEWA'LI' DUNYA'. Us ká zikr yá ishára Ahd i Atíq men hai, *Aiy.* 21: 30; 19: 29; *Zab.* 9: 17; 16: 11; 17: 15; *Ams.* 14: 32; *Wáiz,* 3: 17; 11: 9; *Dán.* 12: 13.
——— Us men shádíán nahín hongí, *Lúq.* 20: 34; hamáre jism badal jáenge, *1 Qur.* 15: 42-51; us kí khushí, *Muk.* 7: 15-17. [Dekho Bihisht.]

ANNA'S, *Ek jo ki jawáb detá hai.* Masíh kí maut ke waqt wuh Yahúdíon ká Sardár Káhin thá; us ke sámhne Masíh láyá gayá thá, *Yúh.* 18: 13; Hawáríon ko taklíf dí, *Aam.* 4: 6.

ANTA'KIYA. Yih mulk Arám men daryá e Arantís ke kanáre par wáqi hai; yih daryá is shahr se qaríb bís míl ke fásile par Bahr i Rúm men já girá hai; bahut log yahán I'sáí húe, *Aam.* 11: 21; Lafz "*I'sáí* yahán pahle istiamál men áyá, 26 áyat.

ANTIPA'S. Ek shahíd I'sáí thá, *Muk.* 2: 13.

ANTIPATRIS. Ek qasba mulk i Kanaán ká, jo ek khush-numá nasheb men wáqi thá, jahán ki ek ráh Yarúsalam se Qaisariya ko játí thí, *Aam.* 23: 31.

ANU'S, *Bigrá húá ádmí, pareshán.* Set ká beṭá, *Paid.* 4: 26; Qínán ká báp, 5: 9.

APULLU'ON, *Ek jo ki nest o nábúd kartá hai, Muk.* 9: 11. [Dekho Abaddon.]

APULLU'S, *Ek jo ki tabáh kartá hai.* Injíl ká fasíh manádí karnewálá, Khudáwand kí báten koshish se sikhátá thá, *Aam.* 18: 24; Aqúlá ne us ko sikháyá, 26 áyat; us ká ek firqa, *1 Qur.* 1: 12; 3: 4, wg.

AQRU'N. Ek bará shahr Filistíon ká Bahr i Rúm ke kanáre par darmiyán Azotus aur Urímiá ke wáqi hai. Baní Yahúdáh ne us ko le liyá, *Qáz.* 1: 8; us ke báshinde Khudáwand ká sandúq dekh kar ḍar gae, aur us ko phir bhejá, *1 Sam.* 5: 10; Aqrún ká mabúd Baalzabúb thá, *2 Sal.* 1: 2; us kí tabáhí kí peshíngoí húí, *Saf.* 2: 4.

AQU'LA', *Ek uqáb.* Púlus ne us ko Qurint men páyá, *Aam.* 18: 2; Púlus maa Aqúlá ke Suriyá ko rawána húá, 18 áyat.

ARA'RAT, Ek baland pahár Armaniyá ká, jo ki Fárs ke ek shahr Aríwán ke mashriq taraf qaríb 36 míl ke fásile par wáqi hai; Núh kí kishtí us par ṭikí, *Paid.* 8: 4.

ARA'STUS. *Pyárá, mahbúb.* Qurintus shahr ká khazánchí jo ki Púlus ke zaría se I'sáí húá, *Rúm.* 16: 23.

ARISTARKHUS, *Sab se achchhá sháhzáda.* Sábiq manádí karnewálon men se ek yih bhí thá, jo ki Púlus ká ham-safar thá, *Aam.* 19: 29; 20: 4; 27: 2; *Qul.* 4: 10.

ARKTU'RUS, *Ek jamáat.* Ek bará sitára shimálí ním-kure men hai, *Aiy.* 9: 9; 38: 32.

ARKHILA'US, *Firqe ká sháhzáda.* Herodís i ázam ká beṭá, Yahúdiya men bádsháhat kí, *Matí* 2: 22.

ARMAJIDDON, Ek jagah barí khúnrezí kí, *Muk.* 16: 16.

ARTA'MIS, *Roshní denewálí, kámil.* Butparaston kí ek mashhúr debí thí, *Aam.* 19: 24, wg.

ARTAKHSHASHATA'. Us ne farmán járí kiyá, ki Yarúsalam kí shahrpánáh na banáí jáe, *Azrá* 4: 17, wg.; dúsre bádsháh ne is nám ke hukm diyá ki ban jáe, 7: 11-26.

ARNU'N. Ek chhoṭá daryá, jo ki

Jiliạd ke paháṛon se nikal kar daryá e Shor men girtá hai, *Gin.* 21: 14; 22: 36.

ARWA'DI'. Ek shahr Fauníqí ká, jo ki ek chhoṭe jazíre men Súr ke janúb men wáqị thá, *Paid.* 10: 18.

ARYU'K, *Lambá yá baland.* Nabúkadnazar ke muháfizon ká Kaptán jo ki muqarrar húá, ki Bábul ke hukamá ko qatl kare, *Dán.* 2: 24.

ASA', *Hákim.* Abiyám kí jagah bádsháh húá, 1 *Sal.* 15 : 8 ; 2 *Taw* 14 : 1 ; Záráh Kúshí ko shikast dí, 12 áyat ; us ne ek bhárí ạhd *Khudáwand* se kiyá, 15 : 12 ; us ne apní mán ko ba sabab butparastí ke mạzúl kiyá, 16 áyat ; wuh Arám ke bádsháh se mil gayá, 16 : 2 ; us se aur Isráel ke Bádsháh Baạsha se laṛáí rahí, 1 *Sal.* 15: 16 ; us kí maut, 24 áyat.

ẠSA'HEL, *Khudá ká kám.* Yúab ke bháí Abinaiyar ne us ko qatl kiyá, 2 *Sam.* 2 : 18—23.

ASAR HADDU'N, *Ek jo khushí ká bandobast kartá hai.* Sanherib ká beṭá apne báp kí jagah jánashín húá, 2 *Sal.* 19: 37.

A'SAF, *Ek jo ki jamạ kartá hai.* Ek mashhúr Mutrib Dáúd ke zamáne men thá, 1 *Taw.* 6: 39; 25: 2—9 ; us ká nám 50 wín aur 73 wín, wg. Zabúron ke úpar mundarj hai.

ASHDU'D, *Ragbat, mail.* Ek shahr Bahíra e Rúm ke kanáre par qaríb das míl Azzah ke shimál men wáqị thá. Yahúdáh ke firqe ko bakhshá gayá, *Yash.* 15: 47; Filistion ne us par qabza kar liyá, 1 *Sam.* 5: 1—7 ; Uzziyáh ne us kí díwáren ḍhá dín, 2 *Taw.* 26: 6.

ẠSHA' E RABBA'NI'. Muqarrar húá, *Mat.* 26: 26; *Marq.* 14: 22; *Luq.* 22: 19 ; 1 *Qur.* 11: 23 ; sharákat bhí kahláí, 10 : 16; íd bhí, 5: 8; aur roṭí ká toṛná bhí, *Aạm.* 2: 42 ; 20 : 7; Khudáwand ká pyálá aur dastarkhwán bhí, 1 *Qur.* 10: 21; Masíh ne hukm diyá, ki mere sab log kiyá karen, *Lúq.* 22: 19 ; 1 *Qur.* 11: 24 ; gunáh aur khatra un ko hai, jo ki ná munásib taur par us men shámil hote hain, 27—29 áyat ; pahle apne áp ko jánch lená zurúr hai ki us se nuqsán na pahúnche, 28 áyat ; pahlí kalísiyá ne un ko bár bár aur achchhí tarah mustạmal kiyá, *Aạm.* 2: 42 ; 20: 7 ; kaise mizáj se us ko lená cháhiye, 1 *Qur.* 5: 7, 8 ; us ke lene ke bạd rástbází kí pairawí karní cháhiye, 2 *Tim.* 2: 19; *Tit.* 2: 11, wg.; 1 *Yúh.* 2: 6.

ASU'R, *Khush, iqbálmand.* Sim ká beṭá jis ne Nínawáh kí bunyád ḍálí, *Paid.* 10: 11; ek aur shakhs is nám ká, 1 *Taw.* 2: 24; us kí aulád, 4, 5; ek qadím bádsháhat Eshiá men jis men Rúm o Fáras ká kuchh hissa shámil thá, *Paid.* 2 : 14.

ASU'RI'. Mulk i Arám par us kí fathyábí kí nisbat peshíngoí húí, *Yas.* 8: 4, wg.; 10 : 5, wg. ; un ko sazá hone wálí thí, 10: 12; ạzmat aur halákat, *Hiz.* 31: 3-11 ; we tabáh honewále the, *Mík.* 5 : 6.

ẠSYU'N-JABR, *Mazbúton kí saláh.* Adúm ká ek shahr jo kí Bahíra i Qulzum ke kanáre par wáqị thá. Ịbráni log ba sabab apne gunáhon ke bạd pahúnchne mulk i Kanaạn, kí sarhadd par is shahr ko phir lauṭál diye gae the, *Gin.* 33: 35; yahán Sulaimán ne Ofír ke jáne ke liye apne jaház taiyár kiye, 1 *Sal.* 9 : 26.

ẠTALIYA'H, *Khudáwand ká waqt.* Akhaib kí beṭí ; us ne Yahúdáh ke sáre gharáne ke shahzádon ko qatl kiyá, 2 *Taw.* 22 : 10 ; us kí maut, 23: 15 ; 2 *Sal.* 11 : 15.

ATENI'. Yúnán ká ek qadímí shahr jo ki daulat o ịlm o butparastí ke liye mashhúr o mạrúf thá. Yih shahr Qurintus ke púrab taraf qaríb paintís míl ke fásile par wáqị hai ; wahán Púlus ne manádí kí, *Aạm.* 17 : 22.

AZHDAHÁ aur AJGAR. Sáf nahín malúm hotá ki yih lafz kis jánwar ke wáste átá hai. Sháyad nihang ho yá magarmachh yá samundar ká koí bará sámp, yá khushkí ká, *Zab.* 91 : 13. *Yas.* 27 . 1; *Yar.* 9 : 11. Majázan mane koí bará sakht zálim, *Yar.* 51 : 34 ; *Hiz.* 29 : 3 ; puráuí saltanat i Rúm se murád hai, *Muk.* 12 : 3 ; 20 : 2.

AZALÍ O ABADÍ, *Jáwidán.* Baz waqt us se bahut mahdúd muddat se murád hai, *Ahb.* 16 : 34 ; wada Kanaán ke mulk ká, *Paid.* 17 : 8. Jab ki yih lafz Khudá par mustamal hai, to us ke mane yih hote hain, ki muddat bagair ibtidá aur intihá, *Paid.* 21 : 33 ; *Ist.* 33 : 27; *Yas.* 40: 28 ; jáwidán mubárakí ásmán kí, aur hamesha ká azáb dozakh ká, 2 *Tas.* 1: 9.

AZOTUS, *Ek wírán kusháda jagah.* Wuh jagah jahán Failbús bad baptismá dene Khoje ko, milá, *Aam.* 8 : 40.

AZÁRIYÁH, *Khudáwand kí madad.* Amasiyáh ká jánashín húá. 2 *Sal.* 14 : 21 ; kahánat ke kám karne ke sabab se korhí ho gayá, 15 : 5; us kí wafát, 7 áyat. Dúsrá Azariyah Odid ká betá thá ; us ne Ásá ke zamáne men peshíngoí kí, 2 *Taw.* 15 : 1.

AZRÁ, *Ek madadgár.* Ek Káhin ; wuh Khudá kí shariat men máhir thá ; wuh Yarúsalam ko gayá, *Azrá* 7 : 1 ; us ke sáthí jo Bábul se us ke hamráh húe the, 8 : 1 ; us ne roza rakhá, 21 áyat; *Nah.* 9 : 1 ; us kí duá aur iqrár, *Azrá.* 9 : 5 ; us ne shádíon ko jo khiláf i shara húín, sudhárá, 10 : 15, wg.

B

BAAL, *Málik, shauhar, hákim.* Ek but jis kí parastish kaí mashriqí qaumen nar gáo kí súrat par kartí thín. Balaq ne Balaám ko sáth liyá, aur use Baal kí únchí jagah par charháyá, *Gin.* 22 : 41 ; Baní Isráel us kí parastish karte the, *Qáz.* 2 : 13 ; Khudá ne Jidaún ko hukm farmáyá, ki us ká mazbah dháwe, 6 : 25 ; Iliyáh ne Baal ke nabíon ko koh i Karmil par qatl kiyá, 1 *Sal.* 18 : 40 ; Yáhú ne bhí Baal ke pairauon ko faráham kar ke qatl kiyá, 2. *Sal* 10 : 25.

BAAL BARÍT. Ek but. Baní Isráel us kí parastish karte the, *Qaz.* 8: 33.

BAASHÁ. Wuh Nádab ká jánashín húá, 1 *Sal.* 15 : 27, 28 ; Yáhú ne us kí nisbat peshíngoí kí, 16 : 1-4 ; us kí maut, 6 áyat.

BÁBUL, *Abtarí, ámezish.* Us ká tamír honá, aur wahán par zabánon ká tafriqa parná. *Paid.* 11 : 1, wg. ; Kasdistán ká Dár us saltanat jo ki agle niháyat azím ush shán shahron men thá, magar is zamáne men aisá nest o nábúd húá ki us kí haqíqí jagah malúm nahín, ki wuh kahán hai ; wahán se qá id Hiziqiyáh pás gae, 2 *Taw.* 20 : 12 ; 2 *Taw.* 32 : 9; us kí barbádí kí peshíngoí húí, *Yas.* 13 : 1 ; 14 : 4 ; 47 : 1 ; is shahr ko Mádá aur Fáras ke báshindagán ne tabáh kiyá, 21 : 2 ; un ke mabúd un ko rihá na kar sakte, 46 : 1

———, Majázan Bábul kí tabáhí, *Muk.* 14 : 8 ; 18 : 2 ; yih shahr Khudá ke huzúr men yád áyá, 16 : 19 ; wuh kasbíon kí má kahláí, 17 : 5 ; us par nauha, 18 : 1, wg.

BACHCHE, we farotan aur tarbiyat pizír log hain, jin par Alláh Taálá dín kí báten záhir kartá hai, *Matí*, 11 : 25 ; *Lúqá*, 10 : 21.

BADAN. Wuh pák ho, *Rúm.* 12 : 1 ; *1 Qur.* 6 : 13 ; *1 Tas.* 4 : 4 ; use bad súrat na karná cháhiye, *Ahb.* 19 : 28; 21 : 5 ; *Ist.* 14 : 1 ;

wuh qiyámat ke din badlá jáegá, *Matí*, 22 : 30 ; *1 Qur*. 15 : 42-51 ; *Filp*. 3 : 21.

BADAN. Masíh kí Kalísiyá us ká badan kahlátá hai, *Rúm*. 12 : 5 ; *1 Qur*. 12 : 27 ; *Afs*. 1 : 22, 23 ; 4 : 12 ; *Qul*. 1 : 18 ; 2 : 19 ; roṭí Ashá e Rabbání meṉ majází taur par Masíh ká badan kahlái, *Matí* 26 : 26 ; *Marq*. 14 : 22 ; *Lúq*. 22 : 19 ; *1 Qur*. 11 : 24, wg.

BAITEL, *Khudá ká ghar*. Yaqúb ne us ká aisá nám rakhá, *Paid*. 28 : 19 ; Yaqúb ne bahut baras-oṉ bad wahán ek mazbah banáyá, 35 : 1, 6, 7 ; Samúel sál ba sál us meṉ gasht kartá thá, *1 Sam*. 7 ; 16 ; yahán Yarubiám ne ek bachhṛá ba taur but ke qáim kiyá, *1 Sal*. 12 : 28, 29.

BAIT-SHAMS, *Aftáb ká ghar*. Yahúdáh ke firqe ká ek shahr, jo ki Káhinoṉ ke taalluq thá, *Yash*. 21 : 16 ; bahut se un ke log halák húe, kyúnki unhoṉ ne Khudá ká Sandúq kholke dekhá, *1 Sam*. 6 : 19.

BAIT-SAIDÁ, *Mewaját ká ghar*. Jalíl ká ek shahr, jo ki Tiberiyás ke samundar ke qaríb wáqi hai ; Failbús us meṉ paidá húá, aur wuh Andriyás aur Patrus ká shahr thá, *Yúh*. 1 : 44 ; Masíh ne us ke úpar afsos kiyá, *Matí*, 11 : 21 ; yahán par ek andhe ne sihhat páí, *Marq*, 8 : 22.

BAIT-HASDÁ, *Rahmat ká ghar*. Ek hauz Yarúsalam ke mashriq meṉ wáqi thá, jo Masíh ke zamáne meṉ sihhat karnewálí sifat ke wáste mashhúr thá, *Yúh*. 5 : 2. Musáfir kahte haiṉ ki ab wuh khushk pará hai.

BAITANIYÁ, *Nagme ká ghar*. Ek qasba kuchh kuchh mashhúr, jo ki Zaitún pahár ke pás qaríb do míl ke Yarúsalam se wáqi thá. Yih qasba Lazar aur Mariyam aur Marthá ká maskan thá, *Yúh*. 13 : 1 ; yahán Mariyam ne Masíh par itr dálá, *Matí*, 26 : 6, 7 ; us ke qurb o jawár meṉ Masíh ásmán par uṭháyá gayá, *Lúq*. 24 : 50, 51.

BAITABARÁ, *Musáfir-kháná*. Wahán par Yúhanná baptismá detá thá, *Yúh*. 1 : 28.

BAITLAHAM, *Roṭí ká ghar*. Yahúdá ká ek shahr, jo ki qaríb chha míl Yarúsalam se janúb kí taraf wáqi thá, jis ká zikr aksar Ahd i Atíq meṉ áyá hai, *Qáz*. 12 : 8 ; *Rút*. 1 : 19 ; *1 Sam*. 16 : 4 ; *2 Sam*. 23 : 15, wg. Yih Masíh kí paidáish kí jagah hai, *Matí*, 2 : 1 ; Herodís bádsháh ne yahán par laṛkoṉ ko qatl karwáyá, 16 áyat.

BAITFAGÁ, *Shurúát ke anjíroṉ ká ghar*. Ek chhoṭá gáṉw, jo ki Zaitún ke pahár kí ek samt par wáqi thá. Baitaniyá kí banisbat Yarúsalam se ziyáda qaríb thá, *Matí*, 21 : 1 ; *Marq*. 11 : 1 ; *Lúq*. 19 : 29.

BALIÁL, *Badzát*. Yih nám Shaitán ko milá, *2 Qur*. 6 : 15 ; badzát log us kí auládkahláte haiṉ, *Ist*. 13 : 13 ; *Qáz*. 19 : 22 ; *1 Sam*. 1 : 16 ; 10 : 27, wg.

BALAÁM, *Logoṉ ká buzurg*. Balaq sháh i Moáb ne us se darkhwást kí, ki Isráelíoṉ ke haqq meṉ bad duá dewe, *Gin*. 22 : 5 ; us kí gadhí bolí, 28, áyat ; us kí peshíngoíáṉ Isráelíoṉ kí áyinda kí khushhálí kí bábat, 23 : 18, wg. ; wuh qatl húá, 31 : 8.

BANÍ ISRÁEL. Auládi Isráel, yane Yaqúb kí ; Misr meṉ mazlúm the, *Khur*. 1 : 7, wg. ; 5 : 9 ; un ke khándán ke sardár, 6 : 14 ; hukm húá, ki Misríoṉ se jawáhirát máṉgeṉ, 11 : 2 ; we Misr se nikle, 12 : 37 ; un ká shumár húá, *Gin*. 1 : 2 ; phir Moáb ke maidán meṉ bhí, 26 : 3 ; unhoṉ ne Khudá se ahd kiyá, *Khur*. 17 : 5, wg. ; *Ist*. 29 : 10-12 ; we kháss log Khudá ke mashhúr húe, 26 : 16, wg. Un ke kampú dálne kí tartíb, *Gin*. 2 : 1 ; un ke kúchoṉ kí tartíb, 10 : 14-28 ; sab manziloṉ

ke nám, jo bayábán men parín, 33 : 1, wg. ; un kí shikáyat Tabarah men, 11 : 1 ; Qurah wagaira kí maut par bhí, 16 : 41 ; jásúson ke lauṭte waqt bhí, 14 : 1 ; shikáyat ke sabab unhon ne sazá páí, 26-33 áyat ; 26 : 64 ; unhon ne shikast kháí, 14 : 45 ; sab kurkuránewále bayá bán men halák húe, *Ist.* 2 : 16 ; unhon ne Kanaáníon ko Hurmah men shikast dí, *Gin.* 21 : 1 ; we Baal Fagúr kí parastish men shámil húe, 25 : 3, wg. ; un kí tarah tarah kí sarkashíon ká shumár, *Ist.* 9 : 7 ; we bad wafát Yashú ke Khudá kí ibádat se kuchh gumráh ho gae, *Qáz.* 2 : 7 ; 3 : 7. Jab ki Filistíon aur Baní Amún ne un ko satáyá tauba kí, *Qáz.* 10 : 10 ; un kí náshukrí Jadaún ke khándán se, 8 : 35 ; un kí laráí baní Binyamín se, 19 : 29, wg. ; Filistíon ne un ko shikast dí, aur Khudá ká Sandúq le gae, *1 Sam.* 4 : 11, wg. Unhon ne ek bádsháh cháhá, 8 : 5 ; we qaid hokar Bábul ko gae, *2 Sal.* 25 : 11 ; *2 Taw.* 36 : 6 ; *Yar.* 39 : 5 ; unhon ne Bábul kí qaid se murájaat kí, *Azrá,* 1 : 5, wg. ; un kí tiadád, jo lauṭ áe, 2 : 1 ; *Nah.* 7 : 5, wg. Un kí sarguzasht mukhtasar kar ke phir bayán húí, 7 : 7-27 ; 107 Zabúr ; un kí sarkashíon ká bayán aur un par afsos, *Azrá,* 9 : 5 ; *Nah.* 9 : 7, wg ; *Hiz.* 20 : 5 ; shikáyat un kí bigrí húí hálat par, *Yas.* 1 : 1, wg. ; 43 : 22 ; *Amús,* 2 : 9, wg. ; *Mík.* 3 : 1, wg. ; 6 : 1 ; 7 : 1 ; *Hab.* 1 : 1 ; *Saf.* 3 : 1, wg. ; *Zak.* 7 : 5 ; *Mal.* 1 : 2 ; 3 : 7, wg. ; unhon ne apne gunáhon ke sabab se taklífen uṭháín, *Yas.* 1 : 7 ; 3 : 1 : 5 : 24 ; 7 : 17, wg. ; 9 : 8, wg. ; 10 : 1, wg. 17 : 4, 9 ; 22 : 1, wg. 30 : 1, wg. ; 32 : 9, wg. ; 42 : 24 ; 50 : 1 ; 51 : 17 ; 57 : 17 ; 59 : 2 ; 63 : 10 ; 64 : 5 ; 65 : 2, wg. ; *Yar.* 13 : 22 ; 14 : 17 ; 15 : 1, wg. ; 16 : 10 ; 17 : 1 ; 18 : 11 ; *Hiz.* 6 : 1 ; 7 ; 1, wg. ; 1 : 8 ; 18 : 9 : 1, wg. ; 12 : 18-20 ; 14 : 1, wg. ; 16 : 1, wg. 21 ; 22 : 1-3 ; *Hús.* 2 : 1, wg. ; 4, 13 : wg. ; *Amús,* 2 : 4, 6 ; 4 : 1 ; 6 : 1 ; 8 : 1, wg. ; 9 : 1 ; *Mík.* 1 : 1, wg. ; 2 : 1 ; *Saf.* 1 : 1, wg. ; peshíngoí kí, ki we phir bahál ho jáenge, *Yas.* 1 : 26 ; 4 : 2, wg. ; 14 : 1 ; 27 : 9 ; 29 : 18 ; 30 : 18 : 32 : 15 ; 44 : 22 ; 64 : 6, wg. ; 6 : 1 ; *Yar.* 31 : 18-31 ; 50 : 4 ; *Hiz.* 11 : 19 ; 16 : 60 ; 36 : 26 ; *Saf.* 3 : 13 ; *Zak.* 12 : 10.

——— Kháss kar wada húá, ki we apní parágandagí se phir faráham kiye jáenge, *Yas.* 11 : 11, wg. ; 14 : 1, wg. ; 27 : 12 ; 51 : 11 ; 65 : 9 ; *Yar.* 12 15 ; 16 : 15 ; 23 : 1, 8 ; 30 : 1-3 46 : 27 ; *Hiz.* 11 : 16, 17 ; 20 34 ; 28 : 25 ; 29 : 36 : 21-24 ; ; roya haddíon ke zinda hone ká, is faráham hone kí tashbíh hai, *Hiz.* 37 : 1, wg.

——— Pichhle zamáne men un kí iqbálmandí aur nekí, *Yas.* 2 : 1, wg. ; 9 : 1, wg. ; 12 : 1, wg. 25 : 6-9 ; 28 : 5, 6 ; 35 : 1, wg. ; 40 : 1-11 ; 41 : 1, wg. ; 51 ; 22 ; 52 : 11, wg. ; 62 : 4, wg. ; 65 : 17 ; *Hiz.* 17 : 22-24 ; *Hús.* 1 : 7, 10 ; 2 ; 14 ; 11 : 8, wg. ; 13 : 9, 14 ; *Yúel,* 2 : 21, 28 ; 3 : 1, wg. ; *Amús,* 9 : 11 ; *Abad.* 17 áyat ; *Míkáh,* 2 : 12 ; 4 : 1, wg. ; 7 : 8, wg. ; *Saf.* 3 : 14, wg. ; *Zak.* 2 : 1, wg.

——— Qaumen, jinhon ne un ko satáyá hai, sazá páwengí, *Yas.* 17 : 12, 13 ; 33 : 1 ; 34 : 1, wg. ; 49 : 25 ; 54 : 3, wg. ; 55 : 5, wg. ; 65 : 20-24 ; *Yúel,* 3 : 2, wg. ; *Míkáh* 5 : 8 ; 7 : 16, wg. ; *Saf.* 3 : 8 ; *Hajjí,* 2 : 22 ; *Zak.* 10 : 5, wg. ; 12 : 4-9 ; 14 : 1, wg.

——— Aur qaumen un kí mutí hongí, *Yas.* 49 : 22 ; we aur qaumon ke sikhlánewále honge, *Yas.* 42 : 1, 10 ; 49 : 6 ; 66 : 19.

——— Phir do bádsháhaten un men na hongí, *Hiz.* 37 : 22.

BANI' ISRA'EL. Un kí sarguzasht, I'sáíon kí táʼlím ke wáste, *1 Qur.* 10 : 6. (Yahúdí dekho.)

BANI' RU'BIN aur BANI' JADD, wg. Unhon ne Yardan ke pár basne kí darkhwást kí, *Gin.* 32 : 1-5 ; wuh darkhwást manzúr húí, 33, áyat ; *Ist.* 3 : 12 ; *Yash.* 1 : 12, 13; 13 : 15 ; Kanaán fath hone ke bad wahán gae, 22 : 1 ; un ká shumár, aur un kí fathyábíán, *1 Taw.* 5 : 18-20.

BANI' AMMU'N, *Log.* Baní Isráel ko is bát ká imtana húá, ki un ko maglúb na karen, *Ist.* 2 : 19 ; we Khudáwand kí jamáat men dákhil na howen, 23 : 3; unhon ne Baní Isráel ko bashiddat dukh diyá, *Qáz.* 10 : 8 ; Iftáh ne un ko fath kiyá, 11 : 32 ; Dáúd ne un ko zer kiyá, *2 Sam.* 10 : 14 ; 12: 29 ; Yútám un par gálib áyá, *2 Taw.* 27 : 5 ; akhír maglúbí kí peshíngoí húí, *Hiz.* 21 : 28 ; 25 ; 2 ; *Yar.* 49 : 2 ; we bahál ho jáwen, 6 áyat. Alláh kí sazá un par húí, *Amús,* 1 : 13 ; *Saf.* 2 : 8.

BAPTISMA'. Ek Masíhí rasm ; jo tarah ba tarah diyá játá hai ; maslan pání chhiraknà, yá pání dálná yá gota dená, *Marq.* 7 : 4; *1 Qur.* 10 : 2 ; *Ibr.* 9 : 10; *Aam.* 10 : 47, 48. Rúh ul Quds aur pání ke baptisme kí tashbíh húí, *Aam.* 11 : 15, 16 ; *Matí,* 3 : 5, wg. ; *Marq.* 1 : 4, wg. ; *Lúq.* 3 : 3, wg. ; *Yúh.* 1 : 25, wg. ; 3 : 23 ; Masíh ne baptismá kí bábat Farísíon se suwál kiyá, *Matí,* 21 : 25 ; *Marq.* 11 : 29 ; *Lúq.* 20 : 4.

——————— I'sáíon ká muqarrar húá, *Matí,* 28 : 19 : jo koí ímán látá hai, us ká baptismá páná zarúr hai, *Marq.* 16 : 16 ; ímán lánewálon ke khándán ko baptismá diyá gayá, maslan Ludiyá ke khándán ko, *Aam.* 16 : 15 ; qaidkháne ke dároga ke, 23, áyat ; Istífán ke, *1 Qur.* 1 : 16 ; kyá aurat, kyá mard ko, *Aam.* 8: 12 ; Shamaún ko, 13, áyat ; Khoja ko, 38 áyat ; Tarsúsí Pulús ko, 9 : 18 ; Qurnelius ko aur us ke doston ko, 10 : 47, 48 ; yih baptismá Masíhí khatna kahláyá, *Gal.* 2 : 11, 12 ; ímánwále baptismá ke sabab ek badan kahláe, *Rúm.* 12 : 4, 5, wg. ; jinhon ne Masíh kí maut ká baptismá páyá, 6 : 3 ; so we baptisme ke sabab us ke sáth gáre gae, aur zinda húe ; yane, gunáh kí nisbat mar gae, aur pákízagí kí nisbat zinda húe, 4 áyat. Núh ká túfán se bachná baptismá se tashbíh hai, *1 Pat.* 3 : 21.

BARABBA'S, *Báp ká betá, yá sharmindagí ká.* Ek dákú, jo ki fasád aur khún ká taqsírwár thá, *Marq.* 15 : 7; Pilátús ne I'sá kí iwaz us ko khalás kiyá, *Matí,* 27 : 16, wg. ; *Lúq.* 23 : 18 ; *Yúh.* 18 : 40.

BARTHU'LAMA', *Betá, jo ki pánion ko roktá hai.* Masíh ke bárah rasúlon men se ek yih bhí thá, *Matí,* 10 : 3 : *Aam.* 1 : 13 ; gumán hai, ki yih shakhs wuhí thá jo Nathaniel kahláyá, *Yúh.* 1 : 45-49.

BARZILLI', *Lohe se baná.* Jab ki Dáúd Abisalúm se bhágá, to us ne us par barí mihrbání kí, *2 Sam.* 17 : 27 ; us ne Dáúd kí mihrbánion ko na máná, 29 : 34.

BARSABA'S, *Qasam ká betá,* jis ká laqab Justus thá, wuh risálat ke uhde ke liye muqarrar húá, *Aam.* 1 : 23.

BARTIMAI', *Timai ká betá.* Us ne phir bínáí páí, *Matí,* 20 : 30, wg. ; *Marq.* 10 : 46.

BARQ. *Garaj,* Kanaáníon se Ibráníon ko rihá karne ko wuh muqarrar húá, *Qáz.* 4 : 6-9 ; fathmand húá, 15, áyat ; us ká aur Dabúrah nabiya ká rág, 5 : 1, wg.

BARNABA'S, *Tasallí ká farzand.* Masíh ká ek shágird ; us ne apná khet farokht kiyá, *Aam.* 4 : 36 ; gair qaumon kí nau-murídí kí bábat, yih shakhs Yarúsalam se Antákiya ko bhejá gayá, 11 : 22 ; wuh Púlus kí taláash men Tarsús

ko chalá, 25, áyat; wuh us ke pahle safar men us ke sáth rahá, 13 : 2; us se wuh alahida húá, 15 : 39; wuh Patras ke do-rangí karne se ek riyá men phansá, *Gal.* 2 : 13.

BARNI'QI', *Fath-áwar.* Bar waqt muláqát Festus ke Agrippá ke sáth áyá, *Aam.* 25 : 13.

BARU'K, *Mubárak, do-zánú baithá.* Ek Yahúdí sháhzáda, wuh Yaramiyáh kí mahabbat se us ká mír munshí yá nawísinda rahá. Yaramiyáh kí kharíd ke maktúbon kí khabardárí karne ke liye us ko hukm milá, *Yar.* 32 : 14; us ne Yaramiyáh kí peshíngoíán likhín, 36 : 4; jin peshíngoíon ko bádsháh ne jalá diyá, 23 áyat; un ko az sar i nau likhá, 32 áyat; Yaramiyáh ne us ko tasallí dí, 45 : 1-5.

BARIA'. Maqadúniyá ká ek shahr, jahán Púlus ne manádí kí, aur kámyáb húá, *Aam.* 17 : 10; us ke báshindon ne khushí se nawishte talásh kiye the, 11 áyat.

BAR-YISU', *Yisú ká betá.* Ek Yahúdí jádúgar, jis ká nám Arabí zabán men Ilímás thá, *Aam.* 13 : 6; us ne Púlus ká sámhná kiyá, 8, áyat; malámat kiyá gayá, aur andhá ho gayá, 9, aur 11 áyat.

BASAN. Kanaán ká ek niháyat zarkhez zila thá, jis ke bádsháhon ne Isráelíon kí muqábila kiyá, *Gin.* 21 ; 33 ; Músá ne Baní Jadd aur Baní Rúbin ko use bakhshá, 32 : 33 ; us ká únchá pahár Khudá ke pahár se tashbíh diyá gayá, *Zab.* 68 : 15 ; us ke bailon ká zikr, *Zab.* 22 : 12 ; us ke balút ke darakht, *Yas.* 2 : 13.

BASU'R. Ek nála, jo ki Kanaán ke gosha i janúb o magrib men wáqi thá, *1 Sam.* 30 : 9 ; gumán karte hain, ki yih nála wuh hí hai jis men Habshí khoje ne baptismá páyá, *Aam.* 8 : 27, wg.

BASAR yá BUSRAH, *Pareshán.* Ek shahr Yardan ke pár thá, Músá ne us ko Rúbin ke firqe ko bakhshá, *Ist.* 4 : 43 ; panáh ke shahron men ká ek yih bhí thá, *Yash.* 20 : 8 ; haulnák dhamkíán us par húín, *Yas.* 34 : 6 ; *Yar.* 48 : 24 ; 49 : 13, wg.

BA'ZI'A'N. Qadím Yúnání log, Zeus Olimpiyas kí izzat ke wáste har pánchwen baras men mutawátir pánch roz tak Elís ke maidán men qaríb shahr Olimpiyá aur Olimpas pahár ke Yúnán ke Moriyá mulk men bází khelte the, aur har darje ke ádmí dekhne ko házir hote the, aur khelnewále chustí o chálákí kí kasrat o harakat dikhláte the : maslan piyádon aur rathon kí daur, aur kushtí larná, aur ghúnse márná, aur kúdná, aur chakkar nisháne márná. Jo koí jíttá thá, us ko zaitún ke patton ká hár, inám dete the. Waisí hí bázíán khákháe Qurant men hotí thín, aur Herodís ne Yahúdáh kí baz jagahon men aisí bázíán muqarrar kí thín, Agarchi in khelon ká bayán Kitáb i Muqaddas men sáf sáf nahín áyá hai, tau bhí tamsíl aur tashbíh ke wáste un ká zikr isháratan húá hai, *1 Qur.* 9 : 24-27 ; *Filip.* 3 : 12-14 ; *1 Tim.* 6 : 12 ; *2 Tim.* 2 : 5 ; 4 : 7, 8 ; *Ibr.* 12 : 1-3.

BHED. Wuh bát, jo peshtar poshída thí, yá kuchh kuchh samjhí játí thí magar ab sáf sáf malúm hai ; maslan gair qaumon ká buláná, *Afs.* 3 : 3 ; *Qul.* 1 : 26. Injíl kí talím, jo ki záhira tashbíh yá tamsíl men poshída thí, us ko bhí bhed kahte the, *Muk.* 1 : 20 ; 17 : 7 ; báten, jin men bad záhir hone yá bayán karne ke, kuchh amíq yá bárík matlab hon, un ko bhí bhed kahte hain, *1 Tim.* 3 : 16.

BIRA'DARA'N. We ápas men muáf karen, *Matí,* 5 : 23, 24 ; 18 : 21, 22 ; we ek dúsre ká bojh uthá len, aur ápas men nasíhat karen,

Gal. 6 : 2 ; *2 Tas.* 3 : 13, 15 ; apne qusúron ká iqrár karen, aur har ek dúsre ke wáste duá karen, *Yaq.* 5 : 16 ; ek dúsre se muhabbat karen, *Rúm.* 12 : 10 ; *1 Tas.* 4 : 9 ; *Ibr.* 13 : 1 ; kis tarah gussa aur kína apne darmiyán se dafa karen, *Matí,* 18 : 15.

BIRÁDARÁN MASÍH KE, us ke rishtadár, *Matí,* 12 : 46-50 ; 13 : 55 ; *Marq.* 6 : 3 ; *Lúq.* 8 : 19.

BITÚNIYA. Eshiá e Kochak ká ek súba thá, *Aam.* 16 : 7 ; *1 Pat.* 1 : 1.

BOAZ, *Zor.* Yih shakhs máldár aur muazziz thá, *Rút.* 2 : 2 ; us ne Rút par, jo ki us ke kheton men khosha chuná kartí thí, barí mihrbání záhir kí, 2 : 8-17 ; us ne Rút se shádí kí, 4 : 13.

BÚL, *Burhápá, halák hotá.* Yahúdí pák sál ká áthwán mahína, aur un ke mulkí baras ká dúsrá, mutábiq Aktobar ke hotá hai, *1 Sal.* 6 : 38.

BÚZ, *Haqír.* Nahúr ká betá, jo ki Milkah se paidá húá, wuh Ilíhú, jo ki Aiyúb ká rafíq thá, buzurg húá, *Paid.* 22 : 21 ; *Aiy.* 32 : 2.

BÚZÍ, *Merí hí hiqárat.* Hizqiel nabí ká báp, *Hiz.* 1 : 3.

BUZURG yá NIGAHBÁN, kalísiyá ke úpar the, *Aam.* 20 : 17 ; *Tít.* 1 : 5, 7 ; *1 Pat.* 5 : 1 ; un kí sifat o liyáqat, *Aam.* 20 : 28 ; *1 Tim.* 3 : 1 ; *2 Tim.* 4 : 1.

BYÁH. Us ká muqarrar honá, *Paid.* 2 : 21 ; ek mard ke wáste ek aurat lená wájib hai, *Ahb.* 18 : 18 ; *Mal.* 2 : 14, 15 ; *Matí,* 19 : 5, 9 ; *Rúm.* 7 : 2, 3 ; *1 Qur.* 7 : 2, 12, 14 ; wuh bhalá hai, *Ibr.* 13 : 4 ; wuh qáim rahe, *Matí,* 19 : 6 ; *1 Qur.* 6 : 16 ; *Afs.* 5 : 31 ; náraw á byáh, *Ahb.* 18 : 1, wg.

——— Yahúdíon ko ajnabí auraton se byáh karne kí mumánaat thí, *Azrá,* 9 : 2 ; *Nah.* 13 : 23 ; sab Ísáíon ke wáste rawá hai *1 Qur.* 7 : 38 ; *1 Tim.* 5 : 14, wg. ; *Ibr.* 13 : 4 ; kis waqt par wájib hai, *1 Qur.* 7 : 2, 9 ; taklíf yá satáe jáne ke waqt men bihtar nahín, *1 Qur.* 7 : 26 ; gair dínwálon ke sáth mumánaat hai, *Paid.* 34 : 14 ; *Ist.* 7 : 3 ; *Yash.* 23 : 12 ; *2 Sal.* 8 : 18 ; *2 Qur.* 6 : 14 ; us ke sáth ziyáfat hotí thí, *Paid.* 29 : 22 ; *Matí,* 22 : 3 ; *Yúh.* 2 : 1 ; khushí, jo láiq shádí men hotí, *Ams.* 12 : 4 ; 18 : 22 ; 19 : 14 ; 31 : 10 ; pareshání náláiq shádí men hotí hai, *Ams.* 12 : 4 ; 19 : 13 ; 21 : 9, 19 ; 25 : 24 ; 27 : 15 ; us ke faráiz. (Dekho shauhar jorúán.) Wuh ásmán men na hogá, *Matí,* 22 : 30 ; *Marq.* 12 : 25 ; *Lúq.* 20 : 35.

C

CHANDA. Garíb Ísáíon ke wáste, jo Yarúsalam men the, *Aam.* 11 : 29 ; *1 Qur.* 16 ; 1 ; *2 Qur.* 8 : 1-3 ; 9 : 1, wg. ; *Rúm.* 15 : 26.

CHAUTHÁÍ KÁ HÁKIM. Ek hákim, jo chauthái hisse súbe, yá bádsháhat par hukúmat kartá thá, bagair orhe táj i sháhí yá bidún páne khitáb i sháhí ke, *Mat.* 14 : 1 ; *Lúq.* 3 : 1, 19 ; 9 : 7 ; *Aam.* 13 : 1.

D

DABÁRAT. Ek qasba pahár Kislút Tabúr kí jar par wáqi hai, *Yash.* 17 . 18 ; *1 Taw.* 6 : 72.

DABÚRAH, *Kalám i Khudá, yá shahd kí makkhí.* Ribqah kí dái, wuh mar gaí, *Paid.* 35 : 8.

——— Ek nabiya, jis ne Baraq ko himmat dí thí, ki Kanaáníon se lare, *Qáz.* 4 : 4 ; us ká gít, 5 : 1, wg.

DADÁN, *Dostí, pyárá.* Ragmá

ká beṭá, aur Kúsh ká potá, *Paid.* 10 : 7 ; *1 Taw.* 1 : 9.

——— Yuqsán ká beṭá, aur Abirahám ká potá, *Paid.* 25 : 3 ; us kí aulád Súr ke logon se saudágarí kartí thí, *Hiz.* 27 : 15-20.

DAJU'N, *Anáj yá machhlí.* Filistíon ká bará but, jis ke úpar ká hissa insán kí mánind thá, aur níche ká hissa machhlí kí mánind. Wuh Khudáwand ke Sandúq ke sámhne gir pará, *1 Sam.* 5 : 3.

DAKHL KHUDA'WAND KE PA'S. Bidún Masíh, Khudá ke pás koí nahín já saktá, *Yúh.* 14 : 6 ; *Rúm.* 5 : 1, 2 ; *Afs.* 2 : 18 ; 3 : 12.

DALI'LAH, *Chhoṭá, garíb.* Ek khúbsúrat Filistí aurat, jis par Samsún áshiq húá, *Qáz.* 16 : 4 ; us aurat ne us se dagá kí, aur Filistíon ke háth diláyá, 6 : 20 áyat tak.

DALMANU'TA'. Yih shahr daryá e Tiberiyás ke mashriq kí taraf wáqi thá, *Marq.* 8 : 10.

DA'NIEL. *Khudá ká insáf, Khudá merá munsiff hai* ; wuh qaid hokar Bábul ko gayá, *Dán.* 1 : 6 ; us ne bádsháhí khurák se inkár kiyá, 8 áyat ; us ne Nabúkadnazar ke khwábon kí tabír kí, 2 : 1, wg. ; díwár kí nawisht kí tabír kí, 5 : 25 ; Dárá ne us ko sardáron ká peshwá muqarrar kiyá, 6 : 8 ; wuh sheron kí mánd men dálá gayá, 16 áyat ; us ká roya chár haiwánon ká, 7 : 1, wg. ; mendhe aur bakre ká roya, 8 báb ; wuh roya se dar gayá, 10 : 8 ; us kí peshíngoí haftád hafton kí, 9 : 24 ; aur shimál o janúb ke bádsháhon kí, 11 : 5, wg. ; wuh qiyámat men apní mírás páwegá, 12 : 13 ; Khudá kí gawáhí us ke haqq men, *Hiz.* 14 : 14 ; 28 : 3.

DA'N, *Adálat.* Yaqúb ke beton men se ek yih bhí thá, aur Dán ke firqe ká báp ; us kí paidáish, *Paid.* 30 : 6 ; us ke báp kí peshíngoí us kí nisbat, 49 : 16, 17.

——— Ek shahr Yardan daryá ke sote ke mashriq men, aur koh i Lubnán ke janúb men wáqi thá ; us ke qaríb Abirahám ne Kanaání bádsháhon ko shikast dí, *Paid.* 14 : 14 ; aur Yarúbiám ne yahán par ek but khará kiyá, *1 Sal.* 12 : 29.

——— Yih nám shahr i Lais ko diyá gayá, *Qáz.* 18 : 27, 29.

DA'N KA' FIRQA. Mírás kí talásh men gae the, *Qáz.* 18 ; 1 ; unhon ne Míkáh ko lúṭá, 14, wg. ; un ká wirsa, *Yash.* 19 : 40 ; unhon ne Lais ko fath kiyá, *Qáz.* 18 : 27 ; unhon ne ek but wahán khará kiyá, 30 áyat.

DARBE. Ek shahr Luqáuniyá ká, jo ki súba Eshiá e Kochak ká hai. Is shahr men Púlus aur Barnabás bháge, jab ki shahr i Lustrá se nikále gae, *Aam.* 14 : 6.

DA'RA', *Wuh jo ki púchhtá hai.* Dárá Mádí ne Bábul men bádsháhat kí, *Dán.* 5 : 31 ; us ká hukm ki Dániel ke Khudá ká khauf o izzat karen, 6 : 26.

———DU'SRA'. Sháh i Fárs. Us ne Khoras ká hukm Yahúdíon ke haqq men az sar i nau jári kiyá, *Azrá*, 6 : 1, wg.

DA'RMIYA'NI'. Wuh jo ki tarfain ke ikhtiláf dúr karne ke liye sifárish kartá hai. Mel karne ko sirf Masíh, Khudá aur insán ke bích men darmiyání hai, *1 Sám.* 2 : 25 ; *Aiy.* 9 : 33 ; *1 Tim.* 2 : 5 ; *Ibr.* 8 : 6 ; 9 : 15 ; 12 : 24.

DARYA' E SHOR. Us jhíl ká nám hai, jo mulk i Kanaán ke janúb o mashriq ko wáqi hai, aur jis se mulk i Kanaán, aur mulk i Moáb aláhida the, *Paid.* 14 : 3 ; *Ist.* 3 : 17 ; aur us ká nám Murda Samundar, aur daryá e Sadúm, aur daryá e Sahrá bhí mashhúr hai. Us ká túl qaríb 72 míl, aur arz 19 míl ke hai. Us ke nazdík, yá usí jagah par, jahán pání ab hai, chár shahr, Sadúm, Amúrah, Adma aur Zibián wáqi the. Us ká pání ba-

hut namkín, aur karwá, aur badmaza hai, aur wuh aisá bhárí páni hai, ki ádmí mushkil se us meṉ ḍúb saktá hai. Zamín us jhíl kí ás pás khapat aur banjar hai, aur ḳhaufnák aur sunsán hai.

DÁTAN aur ABIRÁM. Un kí sarkashí, *Gin.* 16: 1, wg.

DÁ´ÚD, *Azíz, pyárá.* Yassí ká beṭá, aur Yahúdáh kí aulád, *Rút* 4: 22; *Matí,* 1: 6. Samúel ne us ko masah kiyá, *1 Sam.* 16: 12; Ḳhudáwand kí rúh us par utrí, 13, áyat; wuh Sáúl pás házir húá, 19 áyat; Júliyat ko már ḍálá, 17: 38, wg.; us ne Sáúl kí beṭí Maikal se shádí kí, 18: 22, wg.; Maikal ne us ko chhipáyá, 19: 12; wuh Samúel ke pás gayá, 18 áyat; wuh Yúnátan se ruḳhsat húá, 20: 42; us ne mutabarrak roṭí lí, 21: 1, wg.; us ne Ját meṉ apní súrat págal kí mánind banáí, 13 áyat. Adúlám meṉ bhágá, 22: 1; us ne apne má báp ko Moáb ke bádsháh ke pás bhejá, 3 áyat; us ne Qaílah ko bacháyá, 23: 1, wg,; Sáúl ne us ká taaqqub kiyá, 25 áyat; wuh Ain i Jadí meṉ á ṭhahrá, 29 áyat; wuh Sáúl kí chádar ká koná káṭ le gayá, 24: 1, wg.; us ne Nábál ke pás das jawán rawána kiye, 25: 3, wg.; us ne Abijail ke sáth shádí kí, 39 áyat; us ne Sáúl kí Hakílah meṉ ján-baḳhshí kí, 26: 10; Ját meṉ gayá, 27: 3. Akís ne us ko rawána kiyá, 29: 7; us ne sab kuchh, jo Amálíqí le gae the chhuṛá liyá, 30: 18; us ne Sáúl aur Yúnatan par nauha kiyá, *2 Sam.* 1: 17; Yahúdáh ká wuh Habrún meṉ bádsháh húá, 2: 1, wg.; *1 Taw.* 11: 1, wg. Habrún meṉ us ke beṭe paidá húe, *2 Sam.* 3: 2; us ne Abinaiyir ke beṭe ke wáste mátam kiyá, 3: 31, wg. We log, jinhoṉ ne Siqláj meṉ bhí Dáúd ko madad dí, *1 Taw.* 12: 1. Habrún meṉ wuh tamám Baní Isráel ká bádsháh húá, *2 Sam.* 5: 1-3; us ne Yabúsíoṉ se shahr i Saihún le liyá, 6 áyat, wg. Yarúsalam meṉ us ke beṭe paidá húe, 13 áyat; us ne Filistíoṉ ko shikast dí, 5: 17-22; 8: 1; *1 Taw.* 14: 8; 18: 1; wuh Ḳhudáwand ká Sandúq Qaryat Yaarím se láyá, *2 Sam.* 6: 1; *1 Taw.* 13: 1; us ne iráda kiyá, ki ek Haikal taṃír karáwe, *2 Sam.* 7: 2, wg.; *1 Taw.* 17: 1, wg.; Ḳhudá ne us ko wada apní Haikal kí bábat diyá, 11 áyat wg.; us ne Moábíon ko fath kiyá, *2 Sam.* 8: 2; Arámíoṉ ko bhí, 13 áyat; 10: 6-16; *1 Taw.* 18: 3-6; Adúmíoṉ ko bhí, *2 Sam.* 8: 14; *1 Taw.* 18: 1; Baní Ammún ko bhí, *2 Sam.* 10: 6; 12: 26; *1 Taw.* 20: 1; us ne ba wasíle Yúab ke Robbah ko le liyá, 20: 1. Us ne Mifibusat ko bulá bhejá, *2 Sam.* 9: 6; Hanún ke pás qásid bheje, *1 Taw.* 19: 2; Hírám ne us se dostí záhir kí, 14: 1; us kí joruáṉ aur bál bachche, 2 áyat; wuh Abid Adúm ke ghar se Ḳhudáwand ká Sandúq láyá, 15: 25; us par ek baṛí ziyáfat húí, 16: 1, wg.; ḳhádim muqarrar kiye, ki us kí nigahbání kareṉ, 37, áyat. Us ne Bint Saba ke sáth ziná kiyá, *2 Sam.* 11: 4; us ne us se shádí kí, 27, áyat; tauba kí, 12: 13; Abisalúm se bhágá, 15: 13; us ne Abisalúm kí maut ká mátam kiyá, 18: 33; Simaí ne us ko lanat kí, 16: 5; us ne Simaí ko muáf kiyá, 19: 18; us ke sardár, 20: 23; us ke bahádur log, 23: 9. Ḳhudáwand ká Sandúq jab us ke makán par le gayá, Zabúr gáyá aur shukrguzárí kí, *1 Taw.* 16: 7, wg.: us kí fathyábíoṉ ke bad bhí, 22 áyat; us ne logoṉ ko shumár kiyá, 21: 1; us ne Araunah ká khaliyan ḳharídá, *2 Sam.* 24: 18; us kí taiyáríáṉ Haikal ke banáne meṉ, 23: 1; Abishág ne us ke buṛhápe meṉ us kí ḳha-

bargírí kí, *1 Sal.* 1 : 1, wg. ; us ne Sulaimán ko wasíat kí, *1 Taw.* 22 : 6 ; 28 : 9-20 ; us ne Sulaimán ko bádsháh kiyá, 23 : 1 ; us ne Baní Láwí kí khidmaten muqarrar kín, 24 báb ; aur darbánon kí, 26 : 1 ; us ne khazánchí muqarrar kiye, 20 áyat ; hákim aur qází bhí, 29 áyat ; us ke pichhle kalám, *2 Sam.* 23 : 1 ; us ne bárah sardár har mahíne ke liye muqarrar kiye, *1 Taw.* 27 : 1 ; us kí maut, 29 : 28 ; us kí aulád, 3 : 1 ; Zabúr, jis men us ne apní sadáqat ká dawá kiyá, *Zab.* 26 ; us ke rást chál o chalan ká ahd, *Zab.* 101 : us ne Khudá ke wadon ko shumár kiyá, *Zab.* 132.

DAULAT. Us kí butlání aur nápáedárí, *Ams.* 11 : 4, 28 ; 15 : 16 ; 23 : 5 ; *Wáiz,* 5 : 12 ; 6 : 2 ; *Yar.* 9 : 23 ; *Hiz.* 7 : 19 ; *Saf.* 1 : 18 ; *Matí,* 6 : 19 ; *Lúq.* 12 : 15, wg. ; *Yaq.* 5 : 12 ; *Muk.* 18 : 17 ; khatre kí, jin men log us ke sabab parte hain, *Ams.* 30 : 8, 9 ; *Wáiz,* 5 : 12 ; *Matí,* 13 : 22 ; *Yaq.* 2 : 6 ; 5 : 5 ; wuh Khudá kí mihrbání ká nishán nahín hai, *Zab.* 73 : 12; *Lúq.* 1 : 53: *Yaq.* 5 : 13 ; us daulat ká anjám, jo dagábází se hásil kí jáwe, *Aiy.* 20 : 15 ; *Ams.* 10 : 2 ; 16 : 8 ; 20 : 21 ; 22 : 16 ; mihnat aur ímándárí se hásil karná cháhiye. *Ams.* 10 : 4 ; 12 : 11 ; 13 : 4 ; 22 : 29 ; 28 : 19 ; aur agar wuh achchhí tarah istiamál men áwe, to barakat hai, *Ams.* 14 : 20 ; 29 : 4 ; 22 : 7 ; *Wáiz,* 7 : 12 ; *Lúq.* 16 : 9 ; *1 Tim.* 6 : 19 ; jis ke pás wuh hai us ko kyá kiyá karná lázim hai? *Zab.* 62 : 10 ; *1 Tim.* 6 : 17 ; *Yaq.* 1 : 10 ; asl aur sachchí daulat kyá hai? *Matí,* 6 : 19 ; *Lúq.* 12 : 33 ; *1 Tim.* 6 : 18 ; *Muk.* 2 : 9 ; 3 : 18.

DEMETRIUS, Ek sonár Afasus kí deví Síris ká, us ne ek bará fasád uthháyá, *Aam.* 19 : 24-29.

DEMAS, *Logon men se.* Us ne pahle hí Masíhí dín ko ikhtiyár kiyá, aur dunyá kí muhabbat se Púlus ko chhor diyá, *Qul* 4 : 14 ; *2 Tim.* 4 : 10.

DIDUMUS, *Ek juft.* Thúmá rasúl ká khitáb, *Yúh.* 11 : 16. (Dekho Thúmá.)

DIKAPULIS, *Das shahr.* Yahúdiya ká ek zila, jo ki daryá e Yardan ke kuchh kuchh donon taraf wáqi thá, *Matí,* 4 : 25 ; *Marq.* 5 : 20 ; 7 : 31. Yúsifas kahtá hai ki das shahron ke nám yih hain :—*Dimishq, Otápús ; Filádelfiya, Rafána, Sathewpúlis, Gadárá, Haipús, Dius, Paila, Jairása.*

DIL. Aksar bajáe *rúh* istiamál men áyá, *Zab.* 19 : 8 ; 44 : 21 ; bizzátihí kharáb ho gayá, *Paid.* 6 : 5 ; 8 : 21 ; *Wáiz,* 9 : 3 ; *Matí,* 15 : 19 ; dín ke muámile men sakht aur sangín hai ; *Hiz.* 11 : 19 ; *Afs.* 4 : 18 ; magrúr hai, *Zab.* 10 : 4 ; 73 : 6; *Yas.* 9 : 9 ; *Yar.* 49 : 16 ; *Abd.* 3 áyat ; farebí, *Zab.* 12 : 2 ; *Ams.* 28 : 26 ; *Yar.* 17 : 9; *1 Qur.* 8 : 2.

——— Sáf honá cháhiye, *Yash.* 24 : 14 ; *1 Taw.* 28 : 9 ; 29 : 17 ; *Zab.* 7 : 8 ; 24 : 4; 51 : 6; 73 : 1; 119 : 80 ; 125 : 4 ; *Ams.* 4 : 23 ; 23 : 26 ; 24 : 9; *Matí,* 5 : 8; *Lúq.* 8 : 15 ; 11 : 39; *Rúm.* 2 : 29; *1 Tim.* 1 : 5 ; *2 Tim.* 2 : 22 ; *Yaq.* 4 : 8.

——— Us ke az sar i nau paidá hone ke yih subút hain, ki behúda aur bure khiyálon se nafrat karná, *Zab.* 119 : 113 ; pák khiyálon men khush rahná, *Zab.* 1 : 2 ; 119 : 97 ; pák guftár aur raftár ke liye targíb dená, *Matí,* 12 : 34, 35 ; *Yaq.* 3 : 13 ; pákízagí ke wáste duá mángne men rágib karná, *Zab.* 51 : 2 ; 7 : 10, wg. áyaten.

——— Ham ko hukm hai, ki us kí hifázat aur khabardárí karen, *Ams.* 4 : 23 ; Khudá khláss kar us ko dekhtá hai, *1 Sam.* 16 : 7 ;

Yar. 17 : 10 ; pashemán aur shikasta-dil Ḳhudáwand ko pasand hai, *Zab.* 34 : 18 ; 51 : 17 ; *Yas.* 57 : 11 ; 61 : 1 ; 66 : 2.

———— Ḳhudá sazá kí ráh se use saḳht kartá hai, yá gunahgároṉ ko saḳhtí meṉ chhoṛ detá hai, ki we apná dil saḳht rakheṉ, maslan Firạún ká dil, *Khur.* 4 : 21 ; 7 : 13; 9 : 12 ; Saihún ká, *Ist.* 2 : 30 ; Kanaán ke báshindoṉ ká, *Yash.* 11: 20 ; Isráelíoṉ ká, *Zab.* 81 : 12 ; gair qaumoṉ ká, *Rúm.* 1 : 24.

———— Alámateṉ is tarah kí saḳht dilí kí yih haiṉ ; rúhání bátoṉ meṉ beparwáí karná, *Zab.* 119 : 70 ; *Yas.* 1 : 3 ; 6 : 10 ; farzoṉ kí bábat bilkull gaflat karná, *Aiy.* 21 : 14, 15 ; *Zab.* 10 : 4 ; gunáh se mutlaq báz na rahná, *Rúm.* 1 : 24 ; *Afs.* 4 : 18, 19 ; Ḳhudá kí dhamkí kí hiqárat karná, *Yas.* 5 : 18, 19 ; *2 Pat.* 3 : 3, 4.

———— Ḳhaufnák sazáeṉ us ke liye, jin ke dil aise saḳht haiṉ, *Ams.* 29 : 1 ; tákíd, ki dil aisá saḳht hone na páwe, *1 Sam.* 6 : 6 ; *Zab.* 95 : 8 ; pákízagí wuh hálat dil kí hai, jo Rúh ul Quds se hotí hai, aur us meṉ chál o chalan Ḳhudá kí marzí ke mutábiq hai, *1 Tas.* 5 : 23 ; us hálat meṉ dil gunáh kí nisbat martá, aur pákízagí meṉ jítá hai, *1 Pat.* 2 : 24 ; asl meṉ wuh hálat min jánib Alláh hotí hai, *Tít.* 3 : 5 ; *1 Pat.* 1 : 2 ; dafạtan yá rafta rafta dil meṉ hásil hotí hai. *Zab.* 51 : 2, 10 ; *Hiz.* 36 : 25, 26 ; *Aiy.* 17: 9 ; *Ams.* 4 : 18 ; yih hálat bátiní hai, *Afs.* 4 : 23 ; wuh hamesha apne phaloṉ se záhir hotí hai, *Aqm.* 11 : 23 ; *Rúm.* 7 : 4 ; yih ḳhúbí hamáre árám aur dáimí ḳhushí ke wáste zarúr hai, *Rúm.* 6 : 20, 22 ; *Afs.* 5 : 26, 27 ; *Ibr.* 12 : 14 ; us ke nishán yih haiṉ, (1,) gunáh se ázád honá, *Rúm.* 6 : 2, 6, 18 ; (2,) pákízagí ko pasand karná, *Zab.* 51 : 7, 10 ; *Rúm.* 6 : 22 ; (3,) ḳháksárí, *Aiy.* 42 : 5, 6 ; *Afs.* 3 : 8 ; (4,) dunyá se dil uṭháná, *Gal.* 6 : 14 ; (5,) taklífoṉ meṉ Ḳhudá kí marzí ke mutábiq sabr ke sáth itáạt karná, *Aiy.* 2 : 10 ; *Zab.* 39 : 9 ; (6,) ḳhwáhisheṉ bihisht ke wáste, *2 Qur.* 5 : 4-8 ; *Filip.* 1 : 23.

DIMISHQ. Ek mashhúr shahr, jo bahut dinoṉ se Súriyá ká dár-ussaltanat rahá, Yarúsalam ke shimál o mashriq, 160 míl par wáqị hai. Áḳhaz ne ek mazbah wahán dekhá, aur us kí mánind ek Haikal meṉ taiyár kiyá, *2 Sal.* 16: 10 ; dhamkíáṉ, ki yih shahr maglúb kiyá jáe, *Yar.* 49 : 23 ; dhamkí, ki wuh barbád kiyá jáe, *Yas.* 17 : 1 ; Súlus wahán Ísáíoṉ ke satáne ke wáste gayá, *Aqm.* 9 : 2.

DIUNUSIUS, *Ḳhudá se chhúá gayá.* Ek Athení Ísáí, *Aqm.* 17 : 34.

DÍWÁNE. Ashḳhás, jin meṉ shayátín the, Masíh ke zamáne meṉ kasrat se the, *Matí,* 8 : 16 ; *Lúq.* 4 : 41 ; un meṉ bad rúheṉ, yá shayátín haqíqat meṉ the, na ki sirf bímár the, kyúṉki mạlúm hotá hai, ki un meṉ se shayátín nikle, aur Masíh ko jánkar us se muḳhátib húe, *Matí,* 8 : 28, 29 ; Masíh kí minnat kí, 31 áyat ; *Marq.* 5 : 7 ; us se ijázat hásil kí, *Matí,* 8 : 32 ; Masíh ne un ko nápák rúh kahá, *Marq.* 5 : 8 ; aise logoṉ ká hál sáf sáf bímároṉ se imtiyáz kiyá játá thá, *Marq.* 1 : 34 ; *Lúq.* 9 : 1.

DIUTRAFES, *Zeus se parwarish kiyá gayá.* Ek hausilawar ádmí, jis ne shágirdoṉ ko qabúl na kiyá, *3 Yúh.* 9 áyat.

DOEG, *Machhwá.* Dáúd ká dushman, *1 Sam.* 21 : 7 ; us ne káhinoṉ ko qatl kiyá 22 : 17 ; us hí ke sabab bạz Zabúr likhí gaí thíṉ, *Zab.* 52, aur 120 aur 140.

DOR. Ek shahr Bahíra i Rúm ke kanáre par, jo ki koh i Karmil ke junúb kí taraf wáqi thá, *Qáz.* 1 : 27 ; *1 Sal.* 4 : 11.

DOZAKH, yá JAHANNAM, yá PATÁL ; bạz maqám par ranj aur taklífon se murád hai, *Zab.* 18 : 5 ; 116 : 3 ; *Matí*, 12 : 23 ; bạz maqám par qabr yá murda kí hálat se, *Zab.* 16 : 10 ; *Ams.* 23 : 14 ; 27 : 20 ; aksar in lafzon kí murád us jagah se hai, jahán badzát aur shayátín sazá páte hain, *Zab.* 9 : 17 ; *Ams.* 15 : 24 ; *Matí*, 5 : 29 ; 10 : 28 ; 23 : 33 ; *Marq.* 9 : 43 ; *Lúq.* 12 : 5 ; 16 : 23 ; *2 Pat.* 2 : 4 ; us ke ạzáb aur haulnák sazá ká bayán, *Matí*, 13 : 42 ; 18 : 9 ; 25 : 30 ; *Yahúd.* 13 áyat ; *Muk.* 14 : 10 ; 19 : 20 ; 20 : 10-14 ; 21 : 8 ; us men tarah tarah kí taklífen hain, bamújib darje gunáh ke, *Matí*, 11 : 22 ; 23 : 14 ; *Lúq.* 12 : 47, 48 ; us ke dáimí ạzábon ká bayán húá, *Dán.* 12 : 2 ; *Matí*, 3 : 12 ; 25 : 46 ; *Marq.* 9 : 44 ; *Lúq.* 16 : 26.

DRÚSILLÁ, *Shabnam se seráb kiyá gayá.* Herodís Agrippá kí tísrí dukhtar, jo apne khávind i Ạzízus ko chhoṛ kar Felíkas ke sáth rahí ; aur wuh aisí sakht-dil thí, ki us par Púlus kí báton se zara bhí tásír na húí, magar Felíkas kámpne lagá, *Aạm.* 24 : 24, 25.

DUẠ́. Us kí farziyat aur fawáid, *2 Taw.* 7 : 14 ; *Zab.* 105 : 4 ; *Yas.* 63 : 15, wg. ; *Matí*, 7 : 7 ; *Lúq.* 18 : 1-7 ; *Filip.* 4 : 6 ; *Qul.* 4 : 2 ; *1 Tim.* 2 : 4 ; *1 Pat.* 1 : 17.

——— Mukhtalif qismon kí hotí hai ; yạne, *qalbí*, bidún áwáz ke hotí hai, *Khur.* 14 : 15 ; *1 Sam.* 1 : 13 ; *poshída* yá tanhá khalwat-kháne men, *Dán.* 6 : 10 ; *Matí*, 6 : 6 ; 14 : 23 ; *Lúq.* 6 : 12 ; *Aạm.* 10 : 9 ; *khánagí*, yá gharáne ke sáth, *Yash.* 24 : 15 ; *2 Sam.* 6 : 20 ; majlisí aur ạmm, *Lúq.* 1 : 10 ; *Aạm.* 1 : 14 ; 2 : 42 ; 12 : 12 ; 16 : 13-16 ; 21 : 5.

——— taiyárí us ke wáste cháhiye, *Zab.* 66 : 18 ; 145 : 18 ; *Ams.* 15 : 8-29 ; 28 : 9 ; *Yas.* 1 : 15 ; 29 : 13 ; 59 : 1 ; *Marq.* 7 : 6 ; 11 : 25 ; *Yúh.* 9 : 31 ; *1 Tim.* 2 : 8 ; *Yạq.* 1 : 6 ; 4 : 3 ; ímán yạne iạtiqád ke sáth ho, *Matí*, 21 : 22 ; *Marq.* 11 : 24 ; *Ibr.* 11 : 6 ; Masíh ke nám se mángen, *Yúh.* 14 : 13, 14 ; 15 : 16 ; 16 : 23 ; *Afs.* 5 : 20 ; *Ibr.* 13 : 15 ; *1 Pat.* 2 : 5 ; Rúh ul Quds kí madad ke bharose se ho, *Rúm.* 8 : 15, 26 ; sargarmí ke sáth ho, *Zab.* 59 : 17 ; *Lúq.* 6 : 12 ; 11 : 8 ; 18 : 1 ; *Rúm.* 12 : 12 ; *Afs.* 6 : 18 ; aksar duạ́ mángná cháhiye, *Zab.* 55 : 17 ; 86 : 3 ; 119 : 164 ; *Dán.* 6 : 10 ; *Lúq.* 2 : 37 ; 18 : 1 ; 21 : 36 ; *Aạm.* 10 : 2 ; *1 Tas.* 3 : 10 ; 5 : 17 ; *1 Tim.* 5 : 5 ; *2 Tim.* 1 : 3 ; *1 Pat.* 4 : 7 ; bagair fakhr aur khudnumáí ke mángí jáe, *Matí*, 6 : 6 ; *Lúq.* 18 : 11 ; befáida bak bak ke sáth na ho, *Wáiz*, 5 : 2 ; *Matí*, 6 : 7 ; wuh sab ádmíon ke wáste mángí jáwe, *Afs.* 6 : 18 ; *1 Tim.* 2 : 1.

——— wuh zarúr suní játí hai, jab ki wájib taur se hotí hai, *Zab.* 34 : 15 ; 145 : 18 ; *Yas.* 30 : 19 ; *Yar.* 29 : 12 ; *Matí*, 7 : 7 ; *Yúh.* 15 : 7 ; *Yạq.* 1 : 5 ; 5 : 14 ; *1 Pat.* 3 : 12 ; *1 Yúh.* 3 : 22 ; 5 : 14.

——— Misál is bát kí, ki duạ́ suní játí hai ; Abirahám ke naukar kí, *Paid.* 24 : 12 ; Yạqúb kí, 32 : 9 ; Músá kí, *Khur.* 32 : 11-31 ; *Gin.* 14 : 13 ; *Ist.* 3 : 23 ; Jadạún kí, *Qáz.* 6 : 17-37 ; Manúha kí, *Qáz.* 13 : 8 ; Samsún kí, *Qáz.* 16 : 28 ; Hannah kí, *1 Sam.* 1 : 10 ; Dáúd kí, *2 Sam.* 7 : 18 ; *1 Taw.* 29 : 10 ; *Zab.* 5 : 1, wg. ; Sulaimán kí bar waqt Haikal kí taiyárí ke, *1 Sal.* 8 : 22 ; *2 Taw.* 6 : 12 ; Hizqiyáh kí, *2 Sal.* 19 : 15 ; 20 : 2 ; Munassí kí apní taklíf men, *2 Taw.* 33 : 12 ; Dániel kí, *Dán.* 9 : 3 ; Yúnah kí, *Yún.* 2 : 2, wg. ; Habaqquq kí, *Hab.* 3 : 1, wg. ;

Asá kí, *2 Taw.* 14 : 11 ; Yahúsafat kí, 20 : 6 ; Azrá kí, *Azr.* 9 : 6 : Láwíon kí, *Nah.* 9 : 5 ; Astar kí, *Ast.* 4 : 16 ; Amús kí, *Amús*, 7 : 2-5 ; Zakariyáh kí ek bete ke wáste, *Lúq.* 1 : 13 ; Qurnelius kí, *Aam.* 10 : 1.

——— Misál duá kí auron ke wáste, maslan Abirahám kí, Abimalik ke wáste, *Paid.* 20 : 17 ; Izháq kí apní jorú ke wáste, 25 : 21 ; Músá kí Baní Isráelíon ke wáste, *Khur.* 32 : 11 ; 33 : 12 ; *Gin.* 11 : 2 ; wáste Mariyam ke, 12 : 13 ; Samúel kí Yahúdíon ke wáste, *1 Sam* 12 : 23 ; Ísáíon kí Patras ke wáste, *Aam.* 12 : 5 ; Ísá kí apne qátilon ke wáste, *Lúq.* 23 : 34 ; Stafanus kí apne qátilon ke wáste, *Aam.* 7 : 60 ; Púlus kí Yahúdíon ke wáste, *Rúm.* 10 : 1 ; aur kalísiyá kí duá Púlus ke wáste, *Rúm.* 15 : 30 ; Kalísiyá kí duá Ísáíon ke wáste, *2 Qur.* 1 : 11 ; *Afs.* 1 : 16 ; 6 : 18 ; *Qul.* 4 : 3 ; *1 Tas.* 5 : 25 ; *2 Tas.* 3 : 1 ; *Ibr.* 13 : 18 ; duá dushmanon ke wáste bhí, *Matí*, 5 : 44 ; *Lúq.* 23 : 34.

——— Munásib hai ki bare bare muámalon ke áge mángí jáe, maslan Ilísá kí duá peshtar us ke ki us ne murda larke ko jiláyá, *2 Sal.* 4 : 33 ; Ísá kí duá peshtar us ke ki us ne rasúlon ko muqarrar kiyá, *Lúq.* 6 : 12 ; Rasúlon kí us ke áge, ki unhon ne Yahúdáh ká jánashín muqarrar kiyá, *Aam.* 1 : 24.

——— Namúne us ke ; Músá kí duá Baní Isráelíon ke wáste, *Gin.* 6 : 23 ; aur bar waqt Khudá ke Sandúq ke le jáne ke, 10 : 35 ; shahr ke buzurgon kí, jis waqt apne taín khún ke muqaddama men bequsúr thahráte the, *Ist.* 21 : 8 ; aur bar waqt pahle phalon ke guzránne ke, 26 : 3 ; Ísá kí duá ká namúna sáre Ísáíon ke wáste, *Mat.* 6 : 9 ; *Lúq.* 11 : 2 ; *Yúh.* 17 : 1, wg.

DUSHMAN. Agar maweshí un ke beráh játe hon, to un ke pás pahunchác jáen, *Khur.* 23 : 4 ; un ke nuqsán par khushí na karná cháhiye, *Aiy.* 31 : 29 ; *Zab.* 35 : 13 ; *Ams.* 24 : 17 ; un kí buráíon ke badle bhaláí kí jáe, *Ams.* 25 : 21 ; *Matí*, 5 : 44 ; *Lúq.* 6 : 27, 35 ; *Rúm.* 12 : 14, 20.

DU'TAIN. Ek qasba bárah míl Sámariya se shimál o magrib ko thá, yih jagah mashhúr is sabab se húí, ki yahán par Yúsuf ke bháíon ne us ko bechá, *Paid.* 37 : 17 ; *2 Sal.* 6 : 13.

E

ESAU, Banáyá gayá yá shakí'l. Izháq ká betá, Yaqúb ká bháí ; paidá húá, *Paid.* 33 : 25 ; us ne palauthá hone ká haqq bech dálá, 33 áyat ; us ne Yaqúb se muláqát kí, 33 : 1, wg. ; us kí jorúán aur larke bále, 36 : 1, wg. ; *1 Taw.* 1 : 35.

F

FAGARI', KASHF. Ek Arabí, Dáúd ke pahlawánon men se ek yih bhí thá, *2 Sam.* 23 : 35.

FAGU'R. Ek pahár Yardan ke mashriq men qaríb pahár Nabú aur Pisgah ke wáqi hai. Balaq, Balaám ko us kí chotí par láyá, *Gin.* 23 : 28 ; Isráelíon kí butparastí Baal Fagúr ke púјne men, 25 : 3, 18 ; 31 : 16 ; *Yash.* 22 : 17.

Failbús, *Jangí ghoron ká shauqín.* Ek rasúl Ísá ke píchhe ho liyá, *Yúh.* 1 : 43 ; Ísá ne us se rotíon kí nisbat púchhá, 6 : 5 ; us ne Ísá se kahá, ki hamen Báp ko dikhá, 14 : 8.

——— Ek khádim-ud-dín, us ne Sámaríon men manádí kí, *Aam.* 8 : 5 ; aur Habshí Khoja ko, jo Habshíon kí malika ká wazír

thá samjháyá, 26 áyat; wuh Azotus ko gayá, aur wahán se Qaisariya ko, 40 áyat; us ne Púlus aur us ke hamráhíon ko apne ghar ṭikáyá, 21 : 8.

——— Herodís i A'ẓam ká beṭá, aur Mareamní ká, jo Shamaún Sardár Káhin kí beṭí thí; us kí jorú Herodiyás ko us ke bháí ne liyá, *Matí*, 14 : 3; *Marq.* 6 : 17.

FALAJ, *Taqsím.* Ibr ká beṭá, jis ke dinon men insán zabán kí abtarí ke sabab se alahida alahida ho gae, *Paid.* 10 : 25.

FALETI'ON, *Munsiff, tabáh karnewále.* Bahádur sipáhí, jo ki Dáúd ke muháfiz the, *2 Sam.* 8 : 18.

FALATIYA'H, *Khudáwand kí riháí.* Bináyáh ká farzand, ek shahzáda thá, jo ki Sidqiyáh sháh i Yahúdáh ke zamáne men zinda thá, *Hiz.* 11 : 13; dúsre nám i mazkúr ká Hananiyáh ká beṭá thá, *1 Taw.* 3 : 21.

FANIEL, *Khudá ká chihra.* Ek jagah Yardan ke púrab men Yabúq nadí ke pás. Us ká yih nám is wáste muqarrar húá, ki Yaqúb ne wahán par Khudá ko rú ba rú dekhá, *Paid.* 32 : 30; wahán par baní Jadd ne ek burj banáyá, jise Jadaún ne dhá diyá, *Qáz.* 8 : 8, wg.; Yarúbiám ne us ko phir banáyá, *1 Sal.* 12 : 25.

FA'NU'EL, *Khudá ká chihra.* Báp Anná nabiyá ká, *Lúq.* 2 : 36.

FA'RA'N. Arab men ek bayábán, jo ki mulk i Kanaán kí junúb taraf, aur Bahr i Qulzum ke mashriq, khalíj ke shimál o mashriq ko wáqi hai; yahán par Ismáel rahá, *Paid.* 21 : 21; Baní Isráel ke kúch men badlí wahán já ṭhahrí, *Gin*, 10 : 12; yahán par unhon ne dera ḍálá, 12 : 16; yahán se jásús bheje gae, ki mulk i Kanaán kí jásúsí karen, 13 : 3; Samúel kí wafát ke bad Dáúd wahán gayá, *1 Sam.* 25 : 1.

FA'RS. Eshiá kí ek qadím saltanat, jis kí shimálí hadd Máda, magribí hadd Susiyána, aur mashriqí hadd Karmaná, aur junúbí hadd Khalíj i Fárs thá, *2 Taw.* 36 : 20; *Ast.* 1 : 3, 14, 18; *Hiz.* 27 : 10; 36 : 5; us kí nisbat peshíngoíán, *Dán.* 8 : 20; 20 : 13, 20; 11 : 2; peshíngoí húí ki us ke báshindagán Bábul ko fath karen, *Yas.* 21 : 2.

FARZAND. Tarbiyat kiye jáwen, *Paid.* 18 : 19; *Ist.* 4 : 9; 6 : 6; 11 : 19; *ab.* 78 : 5; *Afs.* 6 : 4.

——— Un ká farz. Apne wálidain ke hukmon ko mánen, *Ahb.* 19 : 3; *Ams.* 1 : 8; 6 : 20; 13 : 1; 15 : 5; 23 : 22; *Lúq.* 2 : 51; *Afs.* 6 : 1; *Qul.* 3 : 20. Mán bápon ko ranjída na karen, *Ams.* 9 : 26; apne mán bápon ko na lúṭen, 28 : 24; na un ko haqír jánen *Ist.* 27 : 16; *Ams.* 15 : 5, 20; 23 : 22; 30 : 17; un kí izzat aur parwarish karen, *Khur.* 20 : 12; *Ist.* 5 : 16; *Afs.* 6 : 2, 3; mán báp ko márne kí iwaz már ḍále jáwen, *Khur.* 21 : 15; *Ahb.* 20 : 9; *Ist.* 21 : 18, wg.; bugz na rakhen, balki ek dúsre ko pyár karen, *Yúh.* 13 : 34; 15 : 12, 17; *Rúm.* 12 : 9, 10, *Ibr.* 13 : 1.

——— Wálidain ká farz, ki un ke qusúron kí un ko sazá den, *Ams.* 13 : 24; 14 : 18; 22 : 15; 23 : 13, 14; 29 : 17; Dáúd ne apná farz Abisalúm ke sáth adá na kiyá, *1 Sal.* 1 : 6; Alí ne bhí apne beṭon ke sáth, *1 Sam.* 2 : 22-25; 3 : 13.

——— Wálidain ke gunáhon ke sabab se we tísrí aur chauthí pusht tak taklíf uṭháwen, *Khur.* 20 : 5; *Ist.* 5 : 9; yih bát mauqúf honewálí thí, *Hiz*, 18 : 1-4.

——— Nek apne wálidain kí barakat hote hain, *Ams.* 10 : 1; 15 : 20; 23 : 24; 27 : 11; 29 : 3.

——— Kharáb, náfarmánbardár ek ruswáí aur lanat wálaidain ko

hote hain, *Ams.* 19 : 1 ; 17 : 21, 25 ; 19 : 13 ; 28 : 7 ; 29 : 15.

FARIZZI'. Puráne Kanaánion ká ek firqa thá, us ká is tarah ká nám is sabab se mushtahar húá, ki we be-mahsúr gánwon men rahte the, *Paid.* 13 : 7 ; 15 : 20 ; Sulaimán ne un se khiráj liyá, *2 Taw.* 8 : 9.

FARZ INSA'N KA'. Umúman, *Ist.* 10 : 12 ; *Yash.* 22 : 5 ; *Zab.* 1 : 1, wg. ; *Hiz.* 18 : 5 ; *Hús.* 12 : 6 ; *Mik.* 6 : 8 ; *Zak.* 7 : 9 ; 8 : 16 ; *Matí.* 19 : 16 ; 22 : 37 ; *1 Tim.* 6 : 11 ; *2 Tim.* 2 : 22 ; *Tít.* 2 : 11, wg. ; *Yaq.* 1 : 27.

FARFAR. (Dekho Abána.)

FARMA'NBARDA'RI'. Khudá kí marzí kí tábidárí karne ká sáf sáf hukm hai, *Ist.* 13 : 4 ; 27 : 10 ; 30 : 2-8 ; *Yar.* 7 : 23 ; 26 : 13 ; *Mat.* 7 : 21 ; wuh kámil ho, *2 Qur.* 7 : 1 ; *Yaq.* 2 : 10, 11 ; sidq se *Zab.* 51 : 6 ; *1 Tim.* 1 : 5 ; khushí se karná lázim hai, *1 Qur.* 9 : 17 ; *2 Qur.* 9 : 7 ; muhabbat ká samra hai, 5 : 14 ; *1 Yúh.* 5 : 3 ; koshish se karní cháhiye, *Ibr.* 6 : 11, 12 ; *2 Pat.* 1 : 5 ; bár bár ho, *Zab.* 106 : 3 ; *Zab.* 119 : 44-117 ; *Aam.* 2 : 42 ; mustaqil ho, *Rúm.* 2 : 7 ; *Gal.* 6 : 9 ; Khudá kí hukúmat ke liház se, aur us ke jalál ke wáste tábidárí karní cháhiye, *1 Qur.* 10 : 31 ; wuh Rúh ul Quds kí madad ke bharose par kí jáwe, *Zab.* 71 : 16 ; *1 Pat.* 1 : 2 ; aur bharosá Masíh ke khún par, ki wuh Khudá ke áge qabúl ho, *Afs.* 1 : 6.

——— Us ke fáide yih hain us ke sabab se Khudá kí taríf hotí hai, *Mat.* 5 : 16 ; wuh nekí kí gawáhí hai, 7 : 21 ; *Yaq.* 1 : 22-25 ; wuh nek logon ká dil bág bág kartá hai, *Aam.* 11 : 23 ; *3 Yúh.* 3 áyat ; wuh mukhálifat karnewálon ko khámosh kartá hai, *Tít.* 2 : 8 ; *1 Pat.* 2 : 15 ; us ke sabab dil ko chain hotá hai, *Zab.* 25 : 12, 13 ; 119 : 165 ; us ke sabab se Khudá kí buzurgí záhir hotí hai, *Yúh.* 15 : 8 ; *Filip.* 1 : 11 ; us ke sabab se jalál i abadí milegá, *Rúm.* 2 : 7 ; 6 : 22 ; *Muk.* 22 : 14.

——— Wuh qurbání charháne se bihtar hai, *1 Sam.* 15 : 22 ; *Zab.* 50 : 8 ; 51 : 16 ; *Ams.* 15 : 8 ; *Yas.* 1 : 11, wg. ; *Yar.* 7 : 21 ; *Hús.* 6 : 6 ; *Amús,* 5 ; 22 ; *Mík.* 6 : 6 ; *Matí,* 9 : 13 ; 12 : 7.

——— Masíh ne, jo darmiyání hai, khushí aur razámandí se farmánbardárí kí, *Zab.* 40 : 6, 8 ; *Ibr.* 10 : 5, 7 ; wuh farmánbardárí kámil thí, *1 Pat.* 2 : 22 ; *Ibr.* 7 : 26 ; wuh Khudá ko pasand thí, *Matí,* 12 : 18 ; *Yúh.* 8 : 29 ; *2 Pat.* 1 : 17.

FAREB. Mumtana húá, *Ahb.* 19 : 11 ; 25 : 14 ; *Zab.* 5 : 6 ; 55 : 6 ; *Ams.* 20 : 7 ; *Yar.* 22 : 13 ; *1 Qur.* 6 : 8.

——— Auron ke fareb se hoshyár honá cháhiye, *Ams.* 14 : 15 ; mazhab yane dín ke muámalon men bhí, *Yar.* 29 : 8 ; *Matí,* 24 : 4 ; *Afs.* 5 : 6 ; *2 Tas.* 2 : 3.

——— A'p ko fareb dená, *Yas.* 30 : 10 ; *Yaq.* 1 : 22, 26.

FARI'SI', *Judá rahnewále.* Yahúdíon men ek bahut mashhúr díní firqa thá, jo aksar bare rubdár log the, *Matí,* 23 : 2 ; we apne ko bará rástbáz samajhte the, *Lúq.* 18 : 9, 12 ; we makr se lambí namáz parhte the, *Matí,* 23 : 14 ; *Marq.* 12 : 40 ; unhon ne un chízon par dahyakí atá kí, jin par zarúr na thá, *Matí,* 23 : 23 ; *Lúq.* 11 : 42 ; we aksar roza rakhte the, *Lúq.* 18 : 12 ; we apne tawíz chaure banáte the, *Matí,* 23 : 5 ; unhon ne likhí húí sharíat men apne buzurgon kí riwáyaten milá dín, *Marq.* 7 : 3-13 ; we magrúr, gustákh aur lálchí the, is sabab se Masíh ne un kí riyákárí záhir karke unhen tambíh kí, *Matí* 5 : 20 ; 15 : 3, wg. ; 16 : 6-12 ; 23 : 1 ; *Marq.* 8 : 15 ;

Lúq. 11 : 38-42; 12 : 1; 16 : 14; 18 : 9.

FASAH. Yahúdíon ke darmiyán ídon men ek yih bhí hai; jab maut ká firishta Isráelíon ke gharon par hokar guzar gayá, aur Misríon ke sáre pahlauṭhon ko qatl kiyá, yih íd is májre kí yádgárí ke wáste muqarrar húí, *Khur.* 12 : 3, 43; 13 : 5; us kí nisbat qawáid, *Ahb.* 23 : 4; *Gin.* 9 : 1, wg.; *Ist.* 16 : 1, wg.; us men qurbáníán charháná, *Gin.* 28 : 19-23; Hizqiyáh ne us ko máná, *2 Taw.* 30 : 1; Yúsiyáh ne bhí, 35 : 1; bad asírí i Bábul ke us ko máná, *Azrá,* 6 : 19; Masíh Íṣáíon ká íd i fasah hai, *1 Qur.* 5 : 7.

FASHU'R, *Sufedí yá ázádí.* Wuh ba sabab márne Yaramiyáh ke sazá diyá gayá, *Yar.* 20 : 1.

FATWA'. Sab log gunahgár hokar us ke taht men hain, *Rúm.* 5 : 16-18; *Yúh.* 3 : 18; we log jo Masíh men hain, us se ázád hain, *Rúm.* 8 : 1.

FATRU'S. Misr ká ek shahr aur zila hai, nabíon ne us ká bayán kiyá hai, *Yas.* 11 : 11; *Yar.* 44 : 1-15; *Hiz.* 29 : 14; 30 : 14; gálib hai ki us ká nám Fatrúsí se niklá ho, *Paid.* 10 : 14.

FATU'R. Mesopotámiya ká ek shahr, jo ki Balaám ká watan thá, *Gin.* 22 : 5; *Ist.* 23 : 4.

FAZU'LI'. Kháne aur píne men us ká ilzám, *Afs.* 5 . 18 : *1 Pat.* 4 : 3, 4.

FELIKAS, *Khush.* Yahúdiya ká hákim, jis ke pás Púlus qaid hokar gayá, *Aam.* 23 : 33; us ne us ke uzr ko suná, 24 : 10; wuh kámpá, jab ki us ne us kí manádí suní, 25 áyat; Festus, Felikas ká qáim-maqám húá, to wuh Púlus ko qaid hí chhoṛ gayá, 27 áyat.

FESTUS, *Khush.* Yahúdáh ká ek hákim, jo Felikas ká qáim-maqám húá. Us ne Púlus ká uzr suná, *Aam.* 25 : 7; Agrippá se kiyá, 14 áyat; dúsrí bár Agrippá ke sámhne Púlus kí suní, 26 : 1, wg.

FI'-ALHIRAT. Guzar, jis men ho kar Íbráníon ne Bahr i Qulzum ke magribí kanáre kí taraf kúch kiyá, *Khur.* 14 : 2.

FI'BE, *Chamakná, pák.* Qankhriya men qaríb Qurintus kí kalísiyá kí khádima thí, *Rúm.* 16 : 1, 2.

FIDYA MASI'H KA'. *Matí,* 20 : 28; *1 Qur.* 1 : 30; *Gal.* 3 : 13; *Afs.* 1 : 7; *Qul.* 1 : 14; *1 Tim.* 2 : 6; *Íbr.* 9 : 12; *1 Pat.* 1 : 18; *Muk.* 5 : 9; Masíh ke fidye se yih barakaten, jo zail men mundarj hain miltí hain, sharíat kí lanat se hamen chhuṛáyá, *Gal.* 3 : 13; gunáh kí táqat aur nápákí se ázád honá, *Afs.* 1 : 7; *Rúm.* 6 : 14; *Tít.* 2 : 14; *Muk.* 1 : 5; aur Shaitán ke zulm se bhí makhlasí páná, *1 Yúh.* 3 : 8; aur dunyá kí hirs se bhí ázád honá, *Gal.* 1 : 4; maut ke ikhtiyár aur qabr kí hukúmat se bhí, *Hús.* 13 : 14; *1 Qur.* 15 : 57; aur dozakh se bhí, *1 Tas.* 1 : 10.

FI'KULL, *Munh kí kamáliyat.* Abimalik sháh i Jirár kí fauj ká sardár thá, *Paid.* 21 : 22.

FILA'DALFIYA. *Bháíon kí muhabbat.* Ek shahr Luddá ke súbe ká Eshiá e Kochak men, qaríb 24 míl Sárdis ke mashriq men thá; wahán kí kalísiyá ke wáste Masíh ká paigám, *Muk.* 3 : 7.

FILIPPI'. Maqadúniya ke álá shahron men se yih bhí ek thá. Thrace kí haddon par, aur daryá e Astarmún ke kanáron par, qaríb 70 míl Tassalúníqí ke shimál o mashriq ko wáqi thá; yahán par Púlus aur Silás ne daryá ke kanáre par manádí kí, *Aam.* 16 : 12, 13; yahán par Ludiá Íṣái húí; aur us ne aur us ke khándán ne baptismá páyá, 14, 15 áyaten; yahán par unhon ne ek laṛkí men se gaibdání kí rúh ko nikálá, 16, 18 áyaten; yahán par logon ne

us ko márá aur qaid kiyá, 22, 23 áyaten; yahán ke jelkháne ká dároga Khudá kí taraf rujú láyá, so us ne aur us ke khándán ne baptismá páyá, 25-34 áyaten; yahán par ek kalísiyá muqarrar húí, jis ko Púlus ne ek khatt likhá, *Filip.* 1: 1.

FILIST. Mulk i Kanaán ká ek dakkhaní hissa, jis men Filistí rahte the, *Zab.* 60: 7; 24: 4; 108: 9.

FILISTI'. Filist ke báshindagán jin ko Shamjar ne fath kiyá, *Qáz.* 3: 31; aur unhon ne Isráelíon ko satáyá, 10: 7; 13: 1; we Khudá ká Sandúq le gae, *1 Sam.* 4: 1, wg.; aur us ko Dajún ke mandir men rakhá, 5: 1, wg.; unhon ne us sabab taklíf uthái, 3, 8, 10 áyat; unhon ne us ko phir bhejá, 6: 10; jab ki Samúel qurbání charhá chuká, unhon ne shikast pái, 7: 9; us waqt men Isráelíon men koí lohár na thá, 13: 19; Sáúl ne un ko shikast dí, 14: 20-31; Dáúd ne bhí, *2 Sam.* 5: 22, wg.; unhon ne Yahúrám ko taklíf pahunchái, *2 Taw.* 21: 16; un kí tabáhí kí peshíngoí húí, *Yar.* 47: 1; *Hiz.* 25: 15; *Amús,* 1: 6, wg.; *Saf.* 2: 5; *Zak.* 9: 6.

FILISTI'NA'. Yih nám Filistíon ne mulk i Kanaán ká rakhá; us ká bará hissa un ke qabze men thá, *Yas.* 14: 29-32.

FINI'HA'S, *Bahádur chihra.* Iliazar ká betá; us ne Zimrí aur Kazbí ko már dálá, *Gin.* 25: 7, 14, 15.

——— Alí ká betá; us ká gunáh aur maut, 1 *Sam.* 1: 3; 2: 12, 22, 34; 3: 13; 4: 11.

FI'NI'KE. Ek bandar jazíra e Krete ke magribí kanáre par hai, *Aam.* 27: 12; bahut log wahán se Ísáí ho gae, 11: 19-21.

——— Mulk i Arám ká ek súba, jis kí magribí hadd par Bahr i Rúm, aur mashriqí mulk i Arám, aur janúbí, Lubnán pahár, aur shimálí, jazíra e Artús hai; we log jo taklíf Istífán kí maut par húí, us se parágandá hokar yahán áe, *Aam.* 11: 19; Púlus aur Barnabás is men ho kar guzre, 15: 3; Púlus jaház men sawár hokar us súba ko játá thá, 21: 2; us ke bare shahr *Súr* aur *Saidá* the. (Dekho Súr aur Saidá.)

FIQAH, *Khudáwand kí ráh.* Ramaliyáh ká betá, jo ki Fiqáhiyáh thá, sháh i Isráel kí fauj ká sardár húá; us ne us ke bar khiláf mansúbe bándhe, aur us ko qatl karke us kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 15: 25; wuh aur sháh i Razín sázish karke, Yahúdáh par charh áe, *Yas.* 7: 1; wuh maqtúl húá, *2 Sal.* 15: 30.

FIQA'HIYA'H. Wuh apne báp Manáhim kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 15: 22; wuh maqtúl húá, 25 áyat.

FIRAU'N, *Parágandá karnewálá, kharáb karnewálá.* Kaí ek bádsháh is nám ke pai dar pai Misr ke takht par baithe, auwal jis ká bayán Kitáb i Muqaddas men áyá hai, us ne Sarah ko Abirahám se le liyá, *Paid.* 12: 15; us ne Sarah ko pher diyá, 20 áyat.

——— Doyum, us ká nabwí khwáb, *Paid.* 41: 1, wg.; us ne Yúsuf ko sarfaráz kiyá, 39-45 áyat; us ne Yaqúb aur us ke beton par barí mihrbání kí, 47: 1-10.

——— Us ne Isráelíon ko satáyá aur taklíf dí, *Khur.* 1: 8-11; us ne hukm diyá, ki Israelíon ke sáre larke dubá diye jáen, 22 áyat; us kí betí ne Músá ko bacháyá, aur us ko lepálak karke rakhá, 2: 5-10.

——— Músá us ke pás bhejá gayá, *Khur.* 3: 10; us kí sangdilí kí peshíngoí húí, 19 áyat; Khudá ne us ko paigám bhejá, 4: 22, 23; us ne Isráelíon ko jáne dene se inkár kiyá, 5: 1, 2 apne dil ko sakht kiyá, 7: 14;

wuh Bahr i Qulzum men ḍúb gayá, 14: 23.

——— Us ne Hadad kí, jo ki sháh i Adúm ká beṭá, aur Dáúd ká ham-aṣr thá, hifázat kí, *1 Sal.* 11: 15-20.

——— Us ne apní beṭí kí shádí Sulaimán se kí, 1 *Sal.* 3: 1; us ne shahr i Jazar ko lekar apní beṭí ko bakhsh diyá, 9: 16.

——— Yih wuhí Firaún hai. jis ke sáth Hizqiyáh ne sázish kí, *2 Sal.* 18: 19-21.

——— Níkoh ne Yahúakhaz ko nazar-band karke Misr men rakhá, *2 Sal.* 23: 33; us kí nisbat peshíngoí húí, ki wuh phir na áwegá, *Yar.* 22: 1; us kí shikast kí peshíngoí húí, *Hiz.* 17: 17, wg.

——— Hufrá. Nátí Firaún Níkoh ká, jis ne Sidqiyáh sháh i Yahúdáh ke sáth, barkhiláf sháh i Bábul ke, sázish kí, *Yar.* 46: 2-16; us kí nisbat peshíngoíán, *Yas.* 19: 1, wg.; 20: 4; *Hiz.* 29: 1; 30: 20-26; 31: 2; 32: 2.

FIRDAUS yá BIHISHT. Us tauba karnewále badkár se wada húá, ki wuh us men pahunchegá, *Lúq.* 23: 43; Púlus us men pahuncháyá gayá, *2 Qur.* 12: 4; us men zindagí ká darakht hai, *Muk.* 2: 7.

FIRISHTA, *Qásid.* Masíh firishte kí misl namúdár húá kartá thá, maslan Hájirah par, *Paid.* 16: 10, 11; Abirahám par, *Paid.* 18: 17; Músá par, *Khur.* 3: 2, wg.; Isráelíon par, *Qáz.* 2: 1, wg.; Jadaún par, 6: 11; Manúhá par, 13: 8.

FIRISHTE. Khudá ke Kalám men likhá hai, ki firishte dánishmand aur nek hain, aur marte nahín, *2 Sam.* 14: 17-20; *Zab.* 103: 21; *Matí,* 25: 31; *Lúq.* 20: 26; 1 *Tim.* 5: 21; we bhí makhlúqát hain, *Aiy.* 4: 18; *Matí,* 24: 36; *1 Pat.* 1: 12; we ádmíon ke muháfiz muqarrar húe, *Zab.* 34: 7; 91: 11; *Wáiz,* 5: 6; *Matí,* 18: 10; *Aam.* 12: 15; *Ibr.* 1: 14; we bhí nahín jánte, ki roz i qiyámat kab hogá, *Matí,* 24: 36; we bhí Injíl kí khush-khabarí ke daryáft karne ke mushtáq hain, *1 Pat.* 1: 12; we bahut hain, *Ist.* 33: 2; *Zab.* 68: 17; *Dán.* 7: 10; *Matí,* 26: 53; *Lúq.* 2: 13; *Ibr.* 12: 22; *Yahúd.* 14 áyat; *Muk.* 5: 11; we Khudá kí ámm huzúrí men hain, *Matí,* 18: 10; *Lúq.* 1: 19; we mukhtalif darje ke hain, *Dán.* 10: 13; *Yahúd.* 9 áyat. We Masíh ke tábi hain, *1 Pat.* 3: 22; *Ibr.* 1: 6; un kí parastish na karní cháhiye, *Qul.* 2: 18; *Muk.* 19: 10; 22: 8; we Khudá kí parastish karte hain, *Nah.* 9: 6; *Zab.* 148: 2; we khush hote hain, jab ki gunahgár apne gunáhon se tauba karte hain, *Lúq.* 15: 10; we rúhon ko bihisht men le játe hain, *Lúq.* 16: 22. Abirahám ne baz firishton kí mihmání kí, *Paid.* 18: 1, wg.; baz Sadúm ko bheje gae, 19: 1, wg.; Dáúd ke pás, *2 Sam.* 24: 17; Iliyáh ke pás, *1 Sal.* 19: 5. Khudáwand ke firishte ne Asúríon ko márá, *2 Sal.* 19: 35; Khudáwand ká firishta Yaqúb se bolá, *Paid.* 31: 11; 22: 1; aur Zakariyáh se, *Lúq.* 1: 19; Mariyam se, 20 áyat, wg.; Patras ko qaidkháne se rihá kiyá, *Aam.* 12: 7; us ne Herodís ko márá, 23 áyat; khidmatguzár rúhen kahláe gae, *Ibr.* 1: 14; Khudáwand ká firishta un kí cháron taraf se, jo us se ḍarte hain, khaima khará kartá hai, *Zab.* 34: 7. Unhon ne kahá, "Khudá ko álam i bálá men sitáish, aur ádmíon se razámandí howe," *Lúq.* 2: 14; bad ázmáish ke firishton ne Khudáwand Ísá kí khidmat kí, *Matí,* 4: 11; Khudáwand Masíh kí ján nikalne kí hálat men ek firishte ne us ko qúwat dí, *Lúq.* 22: 43; firishton ne us kí qabr par se patthar ḍhulká diyá, *Matí,*

28: 2; firishte ne us kí paidáish kí ittilá dí, *Lúq.* 2: 9; bar waqt jí uṭhne Masíh ke, firishte namúdár húe, 24: 4; bar waqt saúd Khudáwand I'sá ke, namúdár húe, *Aam.* 1: 10; firishte roz i mahshar meṉ bheje jáenge, ki badkároṉ ko jama kareṉ, *Matí*, 13: 41; we us roz Khudá ke barguzídoṉ ko bhí faráham karenge, 24: 31; jab I'sá phir áwe, we us ke hamráh hokar áwenge, 16: 27; baz firishte gunahgár húe, *2 Pat.* 2: 4; apní aslí hálat se gir gae, *Yahúd.* 6 áyat; kalísiyá ke bare nigahbán yá Bishap firishte kahláe, *Muk.* 2: 1, 2, 8, 12; 3: 1, 7, 14.

FIRQA. Ek jamáat, jo ki kisí kháss talím se mashhúr ho, maslan Farísí, Sadúqí aur Herodí kí jamáat, *Aam.* 5: 17; 15: 5; *Marq.* 12: 13. (Dekho Farísí, Sadúqí aur Herodí.)

FRUGIYA'. Eshiá e Kochak meṉ ek mulk, jis kí shimál o magribí hadd Bahíra e Rúm, aur Hellespánt, Galatiyá mashriq meṉ, aur Luddá janúb meṉ hai; yahán par Injíl kí manádí rusúloṉ ke dinoṉ meṉ húí, aur kalísiyá muqarrar húí, *Aam.* 16: 6; 18: 23.

FU'JALLAS, *Bhagorá.* Us ne aur Harmújanes ne Púlus ko us kí taklíf meṉ chhoṛ diyá, *2 Tim.* 1: 15.

FURAT, *Phaldár.* Ek mashhúr daryá, jo ki Armaniyá ke pahár se nikal kar Khalíj i Fárs meṉ girtá hai; yih Bág i Adan meṉ bahtá thá, *Paid.* 2: 14; jo mulk Isráelíoṉ ke qabze meṉ thá, yih us ká sarhadd thá, 15: 18; *Ist.* 11: 24; *Yash.* 1: 4; *2 Sam.* 8: 3; us ke tír par ek kamarband chhipáyá gayá thá, nishán asírí ke wáste, *Yar.* 13: 1, wg.; chár firishte wahán se khol diye gae, *Muk.* 9: 14; chhoṭe firishte ne apná piyála us meṉ unḍelá, 16: 12.

G

GABBATHA', U'NCHA', BULAND. Ek jagah ká nám hai, jo Pilátús ke mahall meṉ thí, jahán par us ne Masíh kí maut ke liye baiṭhkar fatwá diyá, *Yúh.* 19: 13.

GADA'RA', *Mahsúr.* Ek shahr, jo ki qaríb áṭh míl ke fásile par Bahíra i Tiberiyás kí mashriq taraf wáqi hai, jahán Masíh ne ek shakhs se dewoṉ ko nikál kar, súaroṉ ke gol meṉ jáne diyá, aur wuh gol tabáh ho gayá, *Lúq.* 8: 26-37.

GAHRA'O. Alam i haiyúlání, jis par Khudá kí Rúh jumbish kartí hai, *Paid.* 1: 2; murdoṉ kí jagah, *Rúm.* 10: 7; dozakh ko bhí kahte haiṉ, *Muk.* 9: 1; 11: 7; 20: 3.

GAIUS, *Zamíní.* Ek mashhúr I'sáí, jis ko Púlus ne shahr i Qurintus meṉ baptismá diyá, 1 *Qur.* 1: 14; wuh Púlus ká mihmándár thá, jab ki us ne Rúmíoṉ ko khatt likhá, *Rúm.* 16: 23; wuh Púlus ke sáth rahá, jab ki wuh Afasus ko gayá, *Aam.* 19: 29; Yúhanná ne apná tísrá khatt, khwáh us ko yá is nám ke ek shakhs ko likhá, *3 Yúh.* 1: 1.

GALA'TIYA, *Sufed mánind dúdh kí.* Ek súba Eshiá e Kochak ká, jis ke magrib meṉ Frugiyá, mashriq meṉ daryá e Hális, shimál meṉ Pafligúniyá, janúb meṉ Luqáoniya hai; yahán Púlus ne Injíl kí manádí kí, aur kalísiyáeṉ muqarrar kíṉ, *Aam.* 16: 6; 18: 23; Púlus ne apná khatt Galatíoṉ kí kalísiyáoṉ ko likhá, *Gal.* 1: 2.

GA'LLIO, *Ek jo ki dúdh par basar kartá hai.* Akhaiya ká súbadár, aur bhái Saníqá ká jo mashhúr násih thá, aur Rúmí hákim Qurint ká thá, *Aam.* 18: 12; us kí beparwái, 17 áyat.

GAMALIEL, *Khudá kí taraf se*

suwál. Ek mashhúr Farísí, aur muallim sharíat ká; us kí saláh rasúlon kí nisbat, *Aam* 5: 34; Púlus ká ustád, 22: 3.

GANNESARAT, *Shahzádí kí hifázat.* Ek jhíl mulk i Kanaán men qaríb chha míl arz men, aur terah míl túl men hai; Músá ne us ká nám daryá e Kinnárát rakhá, *Gin.* 34: 11; *Ist.* 3: 17; Ahd i Jadíd men us ká nám daryá e Jalíl rakhá, *Matí*, 4: 18; 15: 29; *Marq.* 1: 16; Gannesarat kí jhíl bhí, *Lúq* 5: 1; is jhíl par Masíh ne túfán ko dántá, aur chain ho gayá, *Matí*, 8: 26; *Marq.* 4: 39: *Lúq.* 8; 24; yahán par us ke shágird machhlí márá karte the, *Lúq.* 5: 4-11; *Yúh.* 21: 3, 11.

GATSAMANÍ, *Ek bará zarkhez nasheb.* Ek gánw Zaitún ke pahár par Yarúsalam ke qaríb, jis ke pás ek bág thá. Us men Masíh ne dukh utháyá, aur pakarwáyá gayá, *Matí*, 26: 36; *Marq.* 14: 32.

GAIR-QAUMEN. Tamám qaumen aláwa Yahúdíon ke gair qaumen kahlátí thín; un ke pás Khudá ká likhá húá kalám nahín hai; *Matí*, 6: 7; *Gal.* 2: 9; we Khudá ke kám se kuchh us kí nisbat ján sakte hain, *Rúm.* 1: 29, 20; *Aam.* 14: 17; tau bhí we us se náwáqif hain, 1 *Qur.* 1: 21; un kí hálat, *Rúm.* 1: 21, wg.; 2: 14; *1 Qur.* 12: 2; *Afs.* 2: 1-12; 4: 17; un ká insáf muwáfiq dil kí sharíat ke hogá, *Rúm.* 2: 12-14; khabaren un ke shámil hone kí Injíl kí barakaton men, *Yas.* 42: 1, wg.; 49: 6-22; 60: 2; 65: 1; *Yar.* 16: 19; *Hús.* 2: 23; *Yúel*, 2: 32; *Míkáh*, 4: 1; *Saf.* 3: 9; *Mal.* 1: 11; *Matí*, 8: 11; *Lúq.* 2: 32; 3: 6; 24: 47; *Yúh.* 10: 16; *Aam.* 10: 15; Un ke shámil hone kí sharten, *Aam.* 8: 37; we kalísiyá ke sharík hain, *Afs.* 2: 19, wg.; un ko Yahúdí Ísáíon kí tazím karná wájib hai, *Rúm.* 11: 18.

GAMÚRÁ. (Dekho Sadúm.)

GUTNIEL, *Khudá ká waqt.* Qanaz ká betá, jis kí bahádurí ke wáste, Kálib kí betí Aksah byáh men use milí, *Qáz.* 1: 12, 13; us ne Baní Isráel ko Mesopotámiá ke bádsháh se chhuráyá, *Qáz.*3: 9.

H

HABAQQÚQ, KUSHTÍ LARNEWÁLÁ. Bárah chhote nabíon men ká ek yih bhí thá, jo ki qaríb 600 baras peshtar Masíh ke jítá thá. Us ne peshíngoí kí, ki Kasdistán ke báshinde Yahúdáh ko tabáh karenge, *Habaq.* 1 báb; Kasdíon kí shikast, 2 báb; us kí duá, 3 báb.

HÁBIL, *Butlání, bukhár, mátam.* Ádam ká dúsrá betá; wuh bheron ká charwáhá thá, *Paid.* 4: 2; Khudá ne us ká hadya Qáin kí banisbat ziyáda maqbúl kiyá, 4 áyat; Qáin ne us ko már dálá, 8 áyat; us ká khún yá us ke hadye ká khún bolne ke taur par ishára kiyá gayá, *Ibr.* 12: 14.

HADAD, *Khushí, gul.* Ek Adúmí, wuh Sulaimán ká dushman húá, 1 *Sal.* 11: 24.

HADAD-RIMMON. Ek shahr, Majiddon kí wádí men, jis ke qaríb nek bádsháh Yúsiyáh maqtúl húá, aur us kí fauj ne shikast kháí, jis sabab se bará mátam húá, *2 Taw.* 35: 22-24; *Zak.* 12: 11.

HADADAZAR, *Madad kí khushí.* Mulk i Arám men Zúbah ká bádsháh; Dáúd ne us ko fath kiyá, aur us ke hazár rath, aur sát sau sawár, aur bís hazár piyáde le liye, *2 Sam.* 8: 3, 4; Dáúd ne Arámíon men se, jo ki us ke sáth áe, táki madad karen, báís hazár ádmí qatl kiye, 5 áyat; kaí bara-

son bạd phir us ne Dáúd se laṛáí laṛí, aur shikast kháí, 10 : 15-19.

HADAKIL. Jis ká nám ab Dijlah hai, ek un daryáon men ká hai, jis ká nikás Bág i Ạdan se thá, *Paid.* 2 : 14 ; us ke kanáre par Dániel nabí ne roya dekhá, *Dán.* 10 : 4.

HAIMA'N, *Taklíf, hangáma.* Yúel ká beṭá, Haikal ke surodíon men ká ek yih bhí thá, *1 Taw.* 6 : 33 ; 15 : 17-19 ; dúsrá isí nám ká, Zárah ká beṭá, jo ki apní dánáí ke wáste mashhúr thá, *1 Sal.* 4 : 31 ; *1 Taw.* 2 : 6.

HA'JIRAH, *Ajnabí, daurnewálá, parwáz.* Ek Misrí laundí Sarah kí thí, Abirahám ko milí, ki wuh us kí jorú ho, *Paid.* 16 : 2 ; Sarah ke pás se bhág gaí, 6 áyat ; firishte ne us se kahá, ki lauṭ já, 7-12 áyaten ; us se Ismạel paidá húá, 15 áyat ; wuh aur us ká beṭá nikál diye gae, 21 : 9-14 ; Firishte ne us ko jangal men tasallí dí, 17 áyat ; us kí sarguzasht tamsíl ke taur par bayán húí, *Gal.* 4 : 22.

HA'JIRI'. Hájirah kí aulád, *1 Taw.* 5 : 10-20 ; *Zab.* 83 : 6.

HAJJI', *I'd.* Yih nabí Zarúbábul ke sáth Bábul kí qaid se lauṭ áyá, *Azrá,* 2 : 2 ; us ne aur Zakariyáh ne Khudá ká Haikal banáyá, 5 : 1, wg.

HALBU'N. Gumán hai ki yih shahr aur Aleppo yá Halab ek hí hain, yih bahut achchhí sharáb ke wáste mashhúr hai, *Hiz.* 27 : 18.

HALFA', *Ek hazár, álim sardár.* Yạqúb aur Yahúdáh ká báp, aur Masíh ke Hawáríon men se thá, *Matí,* 10 : 3 ; *Lúq.* 6 : 15 ; gumán karte hain, ki yih aur Kliupas ek hí hain, 24 : 18 ; Matí aur Láwí ke báp ká nám bhí Halfá thá, *Marq.* 2 : 14.

HA'M, *Garm, bhúrá.* Núh ká sab se chhoṭá beṭá ; us ká qusúr aur sazá, *Paid.* 9 : 22 ; us kí aulád, 10 : 6 ; *1 Taw.* 1 : 8.

HAMA'T. Súriyá ká ek mashhúr shahr, aur Súriyá men ek mulk ká dár-us-saltanat, jis ká nám Hámnat bhí hai ; yih shahr daryá e Aurantez par wáqị thá, *Yash.* 13 : 5 ; *Qáz.* 3 : 3 ; us ká bádsháh Dáúd ká dost thá, *2 Sam.* 8 : 9 ; bạdahú Sulaimán ne us ko le liyá, *2 Taw.* 8 : 3.

HAMU'R, *Ek garhá, chikní miṭṭí yá sharáb.* Báp Sikm sháhzáda ká, *Paid.* 34 : 2 ; us ne Yạqúb se darkhwást kí, aur us kí halákat, 6 aur 26wín áyat.

HAMA'NI', *Mujh par fazl yá rahmat.* Nabí thá jis ne Asá ko ilzám diyá, *2 Taw.* 16 : 7.

HA'MA'N, *Shor, taiyárí,* Akhasúerus bádsháh ne us kí baṛí ịzzat kí, *A'star,* 3 : 1 ; Mardakí ne us kí ịzzat na kí, is sabab se wuh bahut nákhush húá, 5 : 13 ; us ko hukm milá, ki sab Yahúdíon ko qatl kare, 3 : 8, wg. ; us ne ek phánsí ká khambhá banáyá, ki Mardakí ko phánsí de, 5 : 14 ; us ne jo súlí khaṛí kí thí, us par wuh khud márá gayá, 7 : 10 ; aur us ke beṭe bhí, 9 : 12.

HANA'NIYA'H, *Khudáwand ká bádal.* Yahúdíon ká ek Sardár Káhin, jis ne sharíạt ke khiláf logon ko, jo Púlus ke pás khaṛe the, kahá, ki us ke munh par thapeṛá máren, *Aạm.* 23 : 1-5 ; wuh Qaisariyá ko gayá, ki Púlus rasúl par nálish kare, 24 : 1.

——— Masíh ká ek shágird, jo ki Dimishq men rahtá thá ; Khudáwand Masíh us par roya men záhir húá, aur us se kahá, ki tum apní tạlím ke liye Súlus nám Tarsúsí ke pás jáo, *Aạm.* 9 : 10 ; us ne ụzr kiyá, ki main ne suná hai, ki Súlus ká chál o chalan achchhá nahín hai, 13 áyat ; us ko phir hukm diyá gayá aur wuh bajá láyá, 15-20 áyaten

——— Us ne aur us kí bíbí Safírá ne rasúlon ko fareb dene kí koshish kí, is sabab se ján se máre gae, *Aạm.* 5 : 1, wg.

HANANIYAH, *Kázib yá Khudáwand kí bakhshish.* Jhúṭhá nabí, *Yar.* 28 : 1; us ne Yaramiyáh nabí ká júá toṛá, 10 áyat; us kí maut kí peshíngoí húí, 16 áyat.
HANAMIEL, *Khudáwand ká fazl.* Yaramiyáh nabí ká rishtadár, jis ne apná khet Yaramiyáh nabí ke háth bechá, *Yar.* 32 : 7.
HANNAH, *Mihrbán.* Ilqánah kí jorú Samúel nabí kí máṉ; us ne ek beṭe ke wáste duá mángí, *1 Sam.* 1 : 11, wg.; Alí ne us ko pahle malámat kí, aur baḍahú himmat dí, 14-17 áyateṉ; us ko Khudáwand ke sámhne nazar kiyá, 24 áyat wg.; us ká gít, 2 : 1, wg.
HANU'K, *Makhsús.* Qáin ká beṭá, *Paid.* 4 : 17.
———— Yárid ká beṭá, aur Matúsilah ká báp, *Paid.* 5 : 18; wuh Khudá ke sáth chaltá thá, 22 áyat; Khudá ne us ko le liyá, 24 áyat; wuh bagair marne ke ásmán ko bhejá gayá, *Ibr.* 11 : 5; us ne peshíngoí kí, *Yahúd.* 14 áyat.
HANU'N. Amúníoṉ ke bádsháh, Náhas ká beṭá, jis ne Dáúd ke qásidoṉ kí ihánat kí, is taur se, ki us ne un kí ádhí dárhí mundwáí, aur un ke dáman káṭ ḍále, *2 Sam.* 10 : 4.
HAṈ KI' HAṈ, NAHI'Ṉ KI' NAHI'Ṉ. Hamárí guftogú aisí cháhiye, yane hamáre iqrár aur inkár sáf hoṉ, aur qasmoṉ se khálí hoṉ, *Mati*, 5 : 37; *Yaq.* 5 : 12.
HAQALDA'MA'. Khún ká khet, jo tís rupae meṉ mol liyá gayá thá, jis qímat ke liye Masíh pakṛáyá gayá thá, *Mati*, 27 : 8; *Aam.* 1 : 19.
HARMA'S aur HARMES. Masíh ke do shágird the; sákinán i Rúm, jin ko Púlus ne salám likh bhejá, *Rúm.* 16 : 14.
HARMUJANES, *Auláḍ Harmes deote kí.* Wuh Púlus se phir gayá, aur aglab hai, ki dín i Masíh se bhí munharif húá, *2 Tim.* 1 : 15.
HARMU'N. Ek pahár mulk i Kanaán kí shimálí hadd par qaríb Lubnán ke hai; us ká zikr aksar áyá hai, *Yash.* 12 : 5; 13 : 5-11; *Zab.* 89 : 12; 133 : 3.
HARU'D. Ek páni ká chashma, pahár Jilbúa kí bunyád par hai, *Qáz.* 7 : 1.
HA'RIM. Káhinoṉ ke chaubís khándán se tísrá khándán thá, *1 Taw.* 24 : 8; us kí aulád meṉ se ek hazár 70 ádmí Bábul kí qaid se lauṭ áe, *Azrá*, 2 : 39; un meṉ jinhoṉ ne gair auratoṉ ke sáth shádí kí, rází the, ki un ko taláq deweṉ, 10 : 21.
———— Is nám ká ek aur bhí shakhs thá, *Azr.* 2 : 32; *Nah.* 7 : 35.
HARU'SAT I JAWI'M. Jalíl ká shahr qaríb jhíl i Mirúm ke hai; Sísará sardár yaháṉ ká báshinda thá, aur us kí fauj ne shikast kháí, *Qáz.* 4 : 2-16.
HA'RU'N, *Baland pahárí yá ustád.* Músá ká bháí, aur auwal Sardár Káhin Isráelíoṉ ká thá, muqarrar húá, ki Músá ko madad de, *Khur.* 4 : 14-16; bayábán meṉ Músá se muláqát húí, 27 áyat; Firaún ke pás Músá ke sáth gayá, 5 : 1, wg.; Hárún kí shádí húí, aur chár beṭe paidá húe, 6 : 23; wuh aur us ke beṭe káhin ke uhde par muqarrar húe, 28 : 1, wg.; 40; 13; is kám ke liye makhsús húe, *Ahb.* 8 : 1, wg.; har subh o shám Khudáwand ke sámhne bakhúr charháne ká hukm húá, *Khur.* 30 : 7, 8; wuh ek bár baras roz meṉ gunáh kí qurbání ke lahú se kafára diyá kartá thá, 10 áyat; sone ká bachhṛá banáyá, 32 : 1, wg.; us ká apne wáste, aur jamáat ke liye kafára guzránná, *Ahb.* 9 : 1, wg.; jab us ke do beṭoṉ ne ajnabí ág sulgáí, aur ág donoṉ ko khá gaí, tab Hárún chup rahá, 10 : 3; sanjídagí se jamáat ko barakat

dí, *Ahb.* 9: 22, 23; *Gin.* 6: 23, wg.; Hárún aur Miryam ne Músá ká be-insáfí se shikwa kiyá, 12: 1, wg.; wuh murdon aur zindon ke bích men khará húá, tab ek wabá mauqúf húí, 16: 48; Hárún kí láthí men konpalen húín, 17: 8; Hárún ne Maríbah par gunáh kiyá, is liye mulk i Kanaán men na jáne páyá, 20: 7-13; pahár i Húr par rihlat kí, 20: 28.

HA'RAN, *Pahár girá húá.* Sab se bará betá Tárah ká, aur Abiraham ká bháí, aur Lút ká báp, *Paid.* 11: 26-31; wuh jagah jahán wuh rahtá thá, us ke nám se mushtahar húí, 32 áyat; 12: 4, 5.

HA'RIT. Yih jangal sarzamín i Yahúdáh men hai, jahán Dáúd Sáúl se bhágkar áyá, *1 Sam.* 22: 5.

HASAD. Ranj, dúsre kí fazílat, yá kámyábí par; mumtana honá, *Zab.* 37: 1; *Ams.* 3: 31; 14: 30; 23: 17; 24: 19; 27: 4; *Rúm.* 13: 13; *1 Qur.* 3: 3; *Gal.* 5: 21; *Yaq.* 3: 14; 5: 9; *1 Pat.* 2: 1.

——— Qáin men hasad ke namúne, *Paid.* 4: 5.

——— Filistíon men, *Paid.* 26: 14; Rakhíl men, 30: 1; Yúsuf ke bháíon men, 37: 4-11; Qurah wg. men, *Gin.* 16: 1, wg.; Sáúl men, *1 Sam.* 18: 8; Hámán men, *A'star*, 5: 9.

HASBU'N. Saihún kí bádsháhat ká dár-us-saltanat; ek bahut mashhúr shahr, qaríb 20 míl daryá e Yardan kí mashriq taraf wáqi thá; wuh Baní Rúbin ko milá, *Yash.* 13: 17; badahú táláb ke wáste mashhúr húá, *Gazal ul Gazalát*, 7: 4.

HASI'RAT. Ek jagah hai, jahán Isráelíon ne jangal men kampú dálá. *Gin.* 11: 35; 12: 16.

HASU'R. Ek shahr Baní Yahúdáh ká hai, jis ko Yashú ne le liyá, *Yash.* 15: 23; dúsrá usí nám ká Baní Naftálí, 19: 36; us kí tabáhí kí peshíngoí húí, *Yar.* 49: 30-33.

HAULA'N. Ek shahrpanáh, jo ki Yahúdáh ke paháron men wáqi thí, *Yash.* 15: 51; 21: 15.

HAWI'. Kanaán men ek firqa thá, *Paid.* 10: 17; baz waqt Awí kahláyá, *Ist.* 2: 23; *Yash.* 13: 3.

HAZA'EL, *Khudá ko dekhná*, Aglab hai ki wuh Namán Arámí kí fauj ká sardár thá, jo Dimishq men Ilísá ke pás bhejá gayá, ki bímárí kí bábat púchhe, *2 Sal.* 8: 7; us kí buráí kí peshíngoí húí, 13 áyat; us ne apne áqá ko qatl kiyá, 15 áyat; Isráelíon ko satáyá, 10: 32; 13: 22; Yarúsalam ko lene cháhá, lekin jab sháh i Yahúdáh ke bádsháh Yahúás ne us ko hadya diyá, to laut gayá, 12: 17; us kí wafát, 13: 24.

HERODI'S, *Khál ká jalál.* Tín Herodís the, (1,) Herodís i Aazam, Yahúdiya ká bádsháh thá; jab ki Masíh paidá húá thá, *Mat.* 2: 1; Masíh kí paidáish kí khabar sunkar wuh bahut ghabráyá, 3 áyat; us ne majúsíon ko buláyá, ki wuh daryáft kare, ki wuh larká kahán paidá húá, bahána karke, ki main bhí use sijda karún, 7, 8 áyaten; wuh gussa húá, jab ki us ne jáná, ki majúsíon ne mere hukm ke bamújib na kiyá, aur us ne hukm jári kiyá, ki Baitlaham ke sab larkon ko, jo do baras ke, aur us se chhote the, qatl kiye jáen, 16 áyat; us kí maut ke bad Yúsuf aur Mariyam Masíh ko leke mulk i Misr se phir áe, 19 áyat, wg.

——— (2,) Antipás, Chautháí, ká hákim, Herodís i Aazam ká betá, aur Jalíl ká bádsháh; us ne apne bháí kí jorú se shádí kí. *Matí*, 14: 3; Yúhanná Baptismá denewále ne ba sabab is ke, us ko malámat kí, 4 áyat; us ne Yúhanná ko qaid kiyá aur marwá dálá, 3-10 áyaten; *Marq.* 6:

17; *Lúq.* 9: 7-9; us ne I'sá kí shuhrat suní, *Matí,* 14; 1; us ne cháhá ki I'sá ko qatl kare, *Lúq.* 13: 31; us ne Masíh se suwálát kiye, 23: 8, 9.

——— (3,) Agrippá Herodís i Aazam ká nátí; us ne Yaqúb rasúl ko marwá dálá, *Aam.* 12: 2; aur Patrus ko qaid kiyá, 3, 4 áyaten; us kí khaufnák maut, 20-23 áyaten.

HERODI'. Yahúdíon men ek firqa, jo ki Herodís kí khushámad kartá thá, aur us kí khwáhish aur matlab ke bamújib apná dín banáyá, *Matí,* 22: 16; *Mar.* 12: 13.

HERODIYA'S. Herodís Agrippá kí bahin, aur potí Herodís i Aazam kí, us ká pahlá shauhar, us ká chachá Failbús thá, jo ki Herodís i Aazam ká betá thá, Herodiyás ne use chhorá, aur Herodís Antipás se shádí kí. (Dekho Herodís Antipás.)

HIARA'PULIS. Qulassí ke iláqe men ek shahr, jahán dín i Masíh shurúát se qáim húá thá, *Qul.* 4: 13.

HILM. Narm aur shírín mizáj ko kahte hain. Hilm thokar nahín khilátá hai? *Ams.* 24, 16.

HINDUSTA'N. Ek bará mulk, jo Eshiá ke janúb men hai, aur wuh apní zarkhezí aur daulat ke sabab se mashhúr hai, *A'st.* 1: 1.

HITT, *Khauf, larza.* Kanaán ká bará betá, aur Hittíon ká báp, *Paid.* 10: 15; us ke beton se Abiraham ne ek qabristán mol liyá, 25: 10; us kí betíon ke sabab se Ribqah diqq rahí, 27: 46.

HITTI'. Hitt kí aulád, Kanaán ká dúsrá betá, *Paid.* 10: 15.

HIZQIYA'H, *Khudáwand se mazbút kiyá gayá.* Yahúdáh ká bádsháh, wuh A'khaz ká jánishín húá, *2 Sal.* 16: 20; *2 Taw.* 28: 27; us ne Filistíon ko fath kiyá, *2 Sal.* 18: 8; Sanherib ne us se larái kí, 18: 13; *2 Taw.* 32: 1; *Yas.* 36: 1, wg. Sháh i Bábul ne us ke pás qásid bheje, *2 Sal,* 20: 12; *Yas.* 39: 1, wg.; wuh khudnumáí ke wáste dhamkáyá gayá, 6 áyat; us ne Haikal ko pák kiyá, *2 Taw.* 29; 3, wg.; us ne íd i fasah ke wáste ishtihár diyá, 30: 1, wg.; wuh bímár húá magar changá ho gayá, *2 Sal.* 20: 1, wg.; *Yas.* 38: 1, wg.; us kí wafát, *2 Sal.* 20: 21.

HIZQIEL, *Khudá ká zor.* Ek nabí jis ne san Masíh se peshtar qaríb 600 baras peshíngoí kí, us ká roya, *Hiz.* 1: 1, wg.; Nabí ke uhde par muqarrar húá, 2: 1, wg.; ek kitáb ká túmár nigal liyá, 3: 1, wg.

HOSHA'NNA', *Bacháo, main minnat kartá hún.* Yih lafz ba taur duá yá taríf ke istiamál men láte the, *Matí,* 21: 9-15; *Mar.* 11: 10; *Yúh.* 12: 13.

HUBA'B, *Piyárá.* Raúel ká betá, aur Músá ká sálá; wuh jangal men kuchh din tak Músá aur Isráelíon ke sáth rahá, *Gin.* 10: 29; Hibr us kí nasl ká thá, *Qáz.* 4: 11.

HUMANAIUS, *Nikáhí zanjír.* Yih shakhs aur Sikandar kuchh dinon tak Masíhí rahe, magar buráí karne ke sabab nikál diye gae, *1 Tim.* 1: 20; us ne aur Filetus ne kahá, ki qiyámat ho chukí, *2 Tim.* 2: 17, 18.

HU'R, *Sufed, ázádí.* Kálib ká betá, wuh aur Hárún Músá ke háth uthác rahe, jab ki Isráel Amálíq se larte the, *Khur.* 17: 10. Músá ne Baní Isráel ko Húr aur Hárún ke pás bhejá, aur kahá jo saláh cháho, so un se púchho, aur áp koh i Síná par gayá, 24: 14.

——— Do paháron ke nám the, ek Kanaán ke janúb men Adúm kí zamín men thá, jahán Hárún faut húá, *Gin.* 20: 25; dúsrá Kanaán ke shimál men hai, 34: 7, 8.

HU'RI'. Ek qadím firqa, jo ki Yardan ke pár koh i Shaír men rahtá thá, *Paid.* 14: 6; yih log

táqatwar the, aur bádsháhat rakhte the, jab tak ki Esau ne un ká mulk fath kiyá, 36 ; 20 ; *Ist.* 2 : 12-22.

HURMAH. Ek shakhs jo ki Shamaún ke firqe kí zamín men thá, yahán tak Kanaání Isráelíon ko márte chale áe, jab ki unhon ne barkhiláf marzí Músá ke cháhá, ki mulk i Kanaán men dákhil hon, *Gin.* 14 : 4, 5 ; kaí sál bad unhon ne us ko fath kiyá, *Gin.* 21 : 1, 2.

HU'SI'A, *Naját.* Us ne Fiqah ko qatl kiyá, aur zabardastí se Isráelíon ká bádsháh húá, *2 Sal.* 15 : 30 ; 17 : 1 ; Sháh i Asúr ne us ko aur Isráelíon ko fath kiyá, aur asír karke Asúr ko le gayá, 5, 6 áyaten.

HUSN-BANDAR. Ek bandar jazíra i Krete ká thá, *Aam.* 27 : 8-12.

HU'SI', *Jaldí, khámoshí, sharm.* Dáúd ká dost, jo ki us ká jásús bhí thá, *2 Sam.* 15 : 32 ; Akhituffal kí saláh na mánkar, us kí saláh pasand kí, 17 : 7.

I

IBLIA'M. Munassí ká ek shahr, jo ki Ishakár kí sarhadd men thá, *Yash.* 17 : 11 ; Baní Munassí Kanaáníon ko nikál na sakte the, 12, 13 áyaten.

IBN I A'DAM. Ek khitáb hai, jo Dániel nabí se Masíh ko milá, *Dán.* 7 : 13 ; Masíh ne, jo us nám ko apne wáste rakhá, is matlab se rakhá, ki Main wuhí ánewálá Masíh hún, insán kí nasl men se, *Matí,* 8 : 20; 9 : 6 ; 10 : 23 ; 11 : 19 ; 12 : 8, wg. ; agarchi Injíl se malúm hotá hai, ki Masíh ne koí sáth dafa yihí nám apne wáste liyá, magar gaur ká maqám hai, ki kisí rasúl ne yih nám Masíh ke wáste nahín rakhá, siwá Yúhanná ke, ki jis ne do maqám par nám i mazkúr ká zikr kiyá, *Muk.* 1 : 13 ; 14 : 14 ; aur Istífán ne ek dafa, *Aam.* 7 : 56 ; Rasúlon ne Masíh ká aksar aisá nám rakhá, jo ki us kí ulúhiyat kí taraf ishára karte hain, maslan, "Khudá ká Betá," "I'sá" "Masíh," "Khudáwand," "Naját-dihinda," "Fidá-bakhsh, wg."

IFRA'T. Yih nám Baitlahm ko milá, *Paid.* 35 ; 16-19.

IFRA'I'M, *Phaldár.* Yúsuf ká chhotá betá, *Paid.* 41 : 52 ; us ne Munassí par fazílat páí, 48 : 19 ; us kí aulád, *2 Taw.* 7 : 20-28 ; Ját ke logon ne us ke beton ko már dálá, 21 áyat.

IFRA'I'MI'. Ifráím kí aulád ; un kí milkiyat, *Yash.* 16 : 5 ; 17 : 8 ; Jiliádíon ne un ko shikast dí, *Qáz.* 12 : 5, wg. ; we apní magrúrí ke sabab dhamkáe gae, *Yas.* 28 : 1, wg.

IFTA'H, *Kholnewálá.* Isráelíon ke qázíon men ká ek yih thá, jo Jiliád ká betá, aur qahba ke pet se paidá húá, wuh Jiliád ká betá thá, *Qáz.* 11 ; 1 ; us ke bháíon ne us ko apne báp ke ghar se khárij kiyá, 2 áyat ; Jiliádíon ne us ko apná sardár banáyá, ki Baní Ammún se laren, 5 áyat ; Jiliádíon se ahd bándhá, 9 áyat, wg. ; Baní Ammún ko manáyá, 12-28 ; be-taammul us kí mannat, 30, 31 áyaten ; wuh fathmand húá, 33 áyat ; us ko us kí betí milí, jo ki us kí mannat se bilkull náwáqif thí, 34 áyat ; us ne bamújib apní mannat ke apní betí ko dáimí kunwárpan men rakhá, use már na dálá, balki Khudá ko diyá, 39 áyat ; chunánchi Isráelíon men yih dastúr húá, ki un kí betíán sál ba sál játí thín, ki chár din tak us kí betí ke sáth afsos karen, 40 áyat ; Ifráím ke log us se lare, 12 : 1, wg. ; us kí maut, 7 áyat ; us ká ímán, *Ibr.* 11 : 32.

ILDA'D, *Khudá ká maqbúl.* Us ko

nubúwat kí rúh atá kí gaí, *Gin.* 11: 26.

ILHA'M. Rúh ul Quds kí wuh tásír, jo muqaddas likhnewálon ke dil par hotí thí, jis tásír kí madad se we láiq húe, ki Khudá kí marzí insán par záhir karen. Yih bát nabíon aur rasúlon men thí, *Matí,* 10: 20; *Yúh.* 14: 24; 16: 13; *Afs.* 3: 5; sárí kitáb i muqaddas ilhám se hai, *2 Tim.* 3: 16; *1 Pat.* 1: 11; *2 Pat.* 1: 21; Ahd i Atíq aur Jadíd ká ilhámí honá *záhirí isbát* se sábit hotá hai, maslan Khudá ne un ke musannifon se bahut se muajize záhir kiye, (dekho muajize.) Unhon ne peshíngoíán kín; (dekho peshíngoí.) Yih peshkhabaren aisí thín, ki siwá Khudá ke koí nahín malúm kar saktá thá. Aur Baibal ká ilhámí honá *bátiní isbát* se, yá us se jo kuchh ki Kitáb i Muqaddas men likhá hai, sábit húá hai; maslan Khudá kaisí buzurgí ke sáth farmátá hai, *Yas.* 57: 15; 66: 1, 2; us men kámil pákízagí kí nasíhat aur talím hai. *Zab.* 12: 6; 19: 8; *Mat.* 5: 8; *Ibr.* 12: 14; kull kitáb ká matlab aur garaz yih hai, ki gunahgáron ko nek o farotan kare, aur Khudá kí tahsín kare, aur insán ke hál kí aur abadí khushí ko barháwe, *Yas.* 64: 6; *1 Taw.* 16: 23-29; *1 Tim.* 4: 8; us ká kámil qánún, *Zab.* 19: 7; *Muk.* 22: 18, 19. Baibal ke kull sahífon men *muwáfiqat* hai, agarchi mukhtalif zamánon, aur mutafarriq logon se likhí gaí thí, *Lúq.* 24: 27; *Aam.* 10: 43. Baibal kí tásír aisí hai, ki dil ko pák kartí hai aur tasallí detí hai, *Zab.* 19: 7, 8; 119: 50; *Ibr.* 4: 12. Ilhám hone kí yih bhí dalíl hai, ki Baibal kí barí ajíb muháfizat húí, báwajúde ki us ke dushman bahut aur qawí hain, *Matí,* 5: 18; *1 Pat.* 1: 25.

ILHANA'N, *Khudá mihrbán hai.* Us ne Júliyat ke bháí ko qatl kiyá, *2 Sam.* 21: 19.

ILIYA'H, *Khudá merá Khudáwand.* Ek bahut mashhúr nabí, us ne khushk-sálí kí nisbat peshíngoí kí, *1 Sal.* 17: 1; kauwe rotí aur gosht us ke pás láyá karte the, 6 áyat; us se Sárapat men ek bewa ne muláqát kí, 9 áyat; us ne us ke bete ko jiláyá, 22 áyat; us ne apne taín Akhiab ko dikhláyá, *1 Sal.* 18: 1; us ká jhagrá Baal ke nabíon se, 21 áyat; us ne bárish ke wáste duá mángí, 45 áyat; I'zabil ne us ko dhamkáyá, aur wuh Hurib pahár ko chalá gayá, 19: 2-9; Yáhú ko masah karne ko gayá, 16 áyat; Ilísá ko buláyá, 19 áyat; Akhiab aur I'zabil ko basabab chhín lene angúristán Nabát ke, malámat kiyá, 21: 17-19; Akhaziyáh ko, ba sabab bhejne qásid Baalzabúb se saláh lene ke, malámat kí, *2 Sal.* 1: 4, wg.; Akhaziyáh ke sipáhíon par ág barsáí, 10, 12 áyaten; us ne Yardan daryá ke pání ko do hissa kiyá, 2: 8; wuh ág ke rath men ásmán ko gayá, 11 áyat; khabar húí ki Khudáwand ke buzurg din ke áne se peshtar Iliyáh lautegá, *Mal.* 4: 5; Yúhanná Baptismá denewále ká Iliyáh nám mushtahar húá, *Matí,* 17: 12, 13.

ILIAZAR, *Khudá kí madad.* Abirahám ke ghar ká khudátars mukhtár, *Paid.* 15: 2; Abirahám ne us ko Faddán Arám ko bhejá, ki Ishák ke wáste jorú láwe, 24: 2, wg.; us ká nek chál o chalan aur hoshyárí us kám men, 12-67 áyaten.

——— Músá ká betá, *Khur.* 18: 4; *1 Taw.* 23: 15.

——— Dúdwáhú ká betá. Ek nabí; Yahúsafat ke jaházon kí peshíngoí kí, *2 Taw.* 20: 37.

——— Zikrí ká betá, 4,20,000 ádmíon ká sardár húá, *1 Taw.* 27: 16.

———— Hárún ká tísrá beṭá: aur us ke píchhe sardár kahánat par jánishín húá, *Gin.* 20: 26; us ne maa Yashú Kanaán kí zamín bánṭ dí, 34: 17; us kí wafát, *Yash.* 24: 33.

———— Dúdú ká beṭá, aur Dáúd ke tín baṛe baháduroṉ meṉ ek yih thá; us ne baṛí bahádurí kí, *2 Sam.* 23: 9; *1 Taw.* 11: 12.

ILI'HU', *Wuh áp hai merá Khudá.* Aiyúb ke dostoṉ meṉ ká ek yih bhí thá, jis ne us kí taklífoṉ meṉ iádat kí; us kí báteṉ, *Aiy.* 32, wg.

ILIYA'QI'M, *Merá Khudáwand uṭhtá hai.* Bin Khilkiyáh; Hizqiyáh ne us ko Yasaiyáh nabí ke pás bhejá, *2 Sal.* 19: 2; us kí buzurgí kí peshíngoí húí, *Yas.* 22: 20-23.

———— Yúsiyáh ká beṭá apne báp kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 34; *2 Taw.* 36: 4.

ILIMA'S, *Jádúgar.* Wuh basabab muqábila karne Púlus ke andhá ho gayá, *Aam.* 13: 11.

ILI'SA', *Khudá se naját.* Wuh Iliyáh ke bad nabí ke uhda par muqarrar húá; shágird ho kar us ke píchhe ho liyá, *1 Sal.* 19: 19-21; us ne Iliyáh ko ásmán par chaṛhte dekhá, *2 Sal.* 2: 11; us ne Yardan nadí ká pání do hissa kar diyá, 14 áyat; us ne Yaríhú ke kharáb pání ko sáf kiyá, 21 áyat; laṛkoṉ ne use chheṛá, aur ríchhoṉ se máre gae, 24 áyat; Yahúsafat kí fauj ke wáste pání láyá, 3: 20; ek bewa ká tel bahut sá kar diyá, 4: 1, wg.; Shúnamít ko khabar dí, ki tere *ek laṛká* hogá, 16 áyat; us laṛke ko jiláyá, 32-37; Jiljál meṉ zahrdár lapsí ko achchhá kar diyá, 41 áyat; sau ádmíoṉ ko bís roṭí se ser kiyá, 42 áyat; Naamán koṛhí ko changá kiyá, 5: 14; Jaihází ko koṛhí kar diyá, 27 áyat; lohá pání par tairáyá, 6: 6; Sháh i Arám kí poshída maslahat ko fásh kiyá, 8 áyat; ek fauj ko andhá kiyá, 13, wg.; Samrún ke kál meṉ khabar dí, ki maásh ifrát se hogá, 7: 1; Dimishq meṉ Hazáel ko peshkhabarí dí, 8: 7; Yáhú ko bádsháh karáyá, 9: 1; Yahúás ko khabar dí, ki Arámíoṉ par tú tín fath páwegá, 13: 14, wg.; Yahúrám ko khatt likh bhejá, *2 Taw.* 21: 12; wafát páí, *2 Sal.* 13: 20; ek lásh us kí haḍḍíoṉ par lagne se zinda húí, 21 áyat.

ILI'MALIK, *Khudá merá bádsháh hai.* Naumí ká shauhar, wuh qaht ke sabab mulk i Moáb meṉ já basá, *Rút,* 1: 1, wg.

ILIFAZ, *Khudá kí jád i jidal.* Aiyúb ke tín dostoṉ meṉ se ek yih bhí thá, jis ne Aiyúb ke barkhiláf báteṉ kahíṉ, *Aiy.* 4: 1, wg.; 5: 15 aur 22 áyateṉ.

ILLURIQUM. Ek mulk Yúrup meṉ hai, jo ki ab Sklavoniá kahlátá hai, wuh Panonia aur Khalíj i Vínis ke darmiyán wáqi hai; Púlus ne Yarúsalam se lekar us mulk tak manádí kí, *Rúm.* 15: 19.

ILNA'TAN, *Khudá kí bakhshish.* Wuh bhejá gayá, ki U'riyáh nabí ko Misr se nikál láwe, *Yar.* 26: 22, 23; Yaramiyáh nabí ke nabwí nuskhoṉ ko jaláne ko mana kiyá, 36: 12, wg.

ILQA'NAH, *Khudá kí gairat.* Samúel ká báp, *1 Sam.* 1: 1; us ká pyár apní bíbí Hannah ke wáste, 5 áyat.

ILSA'FAN, *Merá Khudá poshída hai.* Uzziel ká beṭá, aur sardár i baní Qihát, *Gin.* 3: 30; wuh aur us ká bháí, Nadab aur Abíhú kí láshoṉ ko uṭhá le gae, *Ahb.* 10: 4.

I'MA'N. Iatiqád yá bharosá Khudá par; bagair us ke Khudá ko rází karná mumkin nahíṉ hai, *Paid.* 15: 6; *Khur.* 4: 31; 14: 31; *Gin.* 20: 12; *Ist.* 32: 20; *2 Taw.* 20: 20; *Nah.* 9: 8; *Zab.* 78: 22;

106: 12; *Yas.* 7: 9; 43: 10; *Dán.* 6: 23; *Yún.* 6: 5; *Hab.* 2: 4; *Yúh.* 14: 1; *Rúm* 4: 3; 5: 1; *Ibr.* 11: 6.

——— Na honá us ká gunáh ká sabab hai, *Gin.* 14: 11; *Ist.* 1: 32; *2 Sal.* 17: 14; *Zab.* 106: 13; *Rúm.* 11: 23; *Ibr.* 3: 19.

——— Masíh par naját ke liye darkár hai, *Yúh.* 3: 15, 16, 36; *Rúm.* 3: 25, 26; *1 Qur.* 1: 21; *Ibr.* 10: 39; hukm, ki Masíh par ímán láná, *1 Yúh.* 3: 23; *Aam.* 16: 31; Rúh ká phal hai, *Gal.* 5: 22.

——— Sachchá, *Aam.* 8: 37; *Rúm.* 10: 9, 10; muhabbat kí ráh se asar kartá hai, *Gal.* 5: 6; dil ko sáf kartá hai, *Aam.* 15: 9; dunyá kí buráíon par gálib átá hai, *1 Yúh.* 5: 4; us se nek kám sádir hote hain, *Yaq.* 2: 14, 26.

——— Us se I'sáí rástbáz thaharte hain, *Rúm.* 3: 28; 5: 1; aur us se pák hote hain, *Aam.* 15: 9; 26: 18; us se jíte hain, *Gal.* 2: 20; 3: 11; *Ibr.* 2: 4; 10: 38; us se chalte hain, *2 Qur.* 5: 7; us se gálib hote hain, *1 Yúh.* 5: 2; us ke sabab se Khudá ke pás bhí dakhl páte hain, *Afs.* 3: 12.

——— Gálib aur mazbút ímán ke namúne; Hábíl men, *Ibr.* 11: 4; Hanúk men, 5 áyat; Núh men, 7 áyat; Abirahám men, 8, 9, 17 áyaten; Izhák men, 20 áyat; Yaqúb men, 21 áyat; Yúsuf men, 22 áyat; Músá men, 23, 24, 27 áyaten; Ráhab men, 31, wg.

——— Masíh par; un logon ká gunáh aur khatra, jo Masíh par ímán nahín láte hain, *Marq.* 16: 16; *Yúh.* 3: 18, 36; 8: 24; *2 Qur.* 4: 4; 1 *Yúh.* 5: 10.

——— Masíh par; namúne us ke iqrár ke, Patrus ká, *Matí,* 16: 16; Márthá ká, *Yúh.* 11: 27; Habshí Khoje ká, *Aam.* 8: 37; Púlus ká, *1 Tim.* 1: 15; Yúhanná ká, *1 Yúh.* 4: 9, 10.

——— Baz shakhs, jo az sar i nau paidá na húe, dawá karte hain, ki ham bhí ímán rakhte hain, *Yúh.* 6: 66; *Aam.* 8: 13-21; *1 Yúh.* 2: 19; shayátín bhí ímán láte, aur thartharáte hain, *Yaq.* 2: 19.

——— Malúm hotá hai, ki Injíl ke zamáne men ímán se muajize hote the, *Matí,* 17: 20; 21: 21; *Marq.* 11: 23; *Lúq.* 17: 6; *1 Qur.* 12: 9; 13: 2.

IMMA'NU'EL, *Khudá hamáre sáth.* Yih nám Masíh ko milá: is lafz kí yih garaz hai, ki us men Khudá kí, aur insán kí zát yá khássiyaten donon shámil hain, *Yas.* 7: 14; 8: 8; *Matí,* 1: 23.

INJI'L, *Khudá ká Kalám, Khushkhabarí.* Naját kí khushkhabarí, jo ba wasíle Masíh ke hai; us kí kaí tarah kí taríf hain, maslan, "Khudá kí Injíl," *Rúm.* 1: 1; "Masíh kí Injíl," 16 áyat; "Naját kí khushkhabarí bhí," *Afs.* 1: 13; "Sulh bakhshnewálí Injíl," 6: 15; "Jalálwálí Injíl," *1 Tim.* 1: 11. Sab qaumon men us kí manádí karní cháhiye, *Marq.* 16: 15; *Tít.* 2: 11; naját jo us se záhir húí hai, sab ko muft dená cháhiye, *Yas.* 55: 1; *Yúh.* 7: 37; *Muk.* 22: 17; sab log, jo ki us ko achchhí tarah mánte hain naját páwenge, *Marq.* 16: 16; us kí barakaten, *Rúm.* 1: 16; *1 Qur.* 1: 18; *Afs.* 2: 10, wg.; *1 Pat.* 1: 1, wg.; wuh Músá kí sharíat se bartar hai, *Yúh.* 1: 17; *2 Qur.* 3: 7; us ke námanzúr karne men khatra hai, *Marq.* 16: 16; *Lúq.* 10: 16; *Yúh.* 3: 36; 12: 48; *Ibr.* 2: 3; 10: 28; 12: 25; kin logon ke wáste wuh poshída hai? *2 Qur.* 3: 3, 4; aur koí Injíl sunáí na jáwe, *Gal.* 1: 8, 9; us ká ajíb taur par phail jáná, *Marq.* 4: 30, wg.; *Yúh.* 12: 32; *Aam.* 2: 41; 4: 4; 6: 7; 12: 24; 13: 49; 19: 20; *1 Qur.* 16: 9; us kí manádí tamám dunyá

men kí jáegí, *Zab.* 2: 8; 22: 27; 72: 8, 11, 17; 86: 9; *Yas.* 2: 2, 3; 40: 4, 5; 42: 1, 4, 6, 7; 49: 6; *Dán.* 2: 44; *Hab.* 2: 14, wg.; *Mal.* 1: 11; *Matí,* 8: 11; 24: 14.

INJI'L KE MANA'DI' KARNEWA'LE, *yá* KHUSHKHABARI' DENEWA'LE. Ek darja Masíh kí Kalísiyá men hai, Failbús un men mashhúr húá, *Aam.* 21: 8; Masíh ne un ko muqarrar kiyá, *Afs.* 4: 11; un ká kám, 12 áyat; *2 Tim.* 4: 5.

INSA'N. Us kí aslí buzurgí, *Paid.* 1: 26, 27; 2: 7; *Zab.* 8: 5; *Wáiz* 7: 29; us ká zawál, *Paid.* 3: 17; 6: 5; 8: 21; *Zab.* 14: 3; *Yar.* 17: 9; insán bilkull kharáb húá, *Aiy.* 14: 4; *Zab.* 51: 5; *Yúh.* 3: 6; *Rúm.* 3: 2, 3; *Gal.* 5: 17; *Afs.* 2: 1, wg.; wuh marnewálá hai, *Aiy.* 7: 10; 14: 5, 7, 10, 12; *Wáiz,* 12: 7; *Rúm.* 5: 12; *1 Qur.* 15: 22. Insán ke wáste is dunyá men kaun sí bihtar bát hai, *Wáiz.* 2: 24; 3: 12, 22; 5: 18; 7: 1, 2, 5, 8; 9: 7; is dunyá men us ká afzal kám, 12: 13; *Amús,* 4: 12; *Lúq.* 10: 27; *Marq.* 8: 36; *2 Pat.* 1: 10.

———— Us kí kamqadrí aur kamzoríán, *Zab.* 62: 9; 78: 39; 103: 14; 144: 4; 146; 3; *Rúm.* 7: 18; *1 Pat.* 1: 24.

———— Masíh ke wasíle se us kí buzurgí phir qáim hotí hai, *1 Qur.* 15: 49; *Afs.* 5: 25, 27; *Filip.* 3: 21; *Qul.* 3: 4-10; *Ibr.* 2: 10; *2 Pat.* 1: 4; *1 Yúh.* 3: 2.

INTIQA'M LENA'. Nuqsán yá zillat kí iwaz men burái karná; us se báz rahná cháhiye, *Ahb.* 19: 18; *Ams.* 20: 22; 24: 29; *Matí,* 5: 39; *Rúm.* 12: 19; *1 Tas.* 5: 15; *1 Pat.* 3: 9.

IPA'FRUDITUS, *Pasandída, khúbsúrat.* Púlus ke sáth Rúm men thá, *Filip.* 2: 25; 4: 18.

IPAFRA'S, *Phení.* Qulussí ká báshinda, aur diyánatdár manádí karnewálá, *Qul.* 1: 7; 4: 12.

IQRA'R. Masíh ká, Isáíon par farz hai. *Matí,* 10: 32; *Marq.* 8: 38; *Lúq.* 9: 26; 12: 8; *Rúm.* 10: 9; *2 Tim.* 2: 12; *1 Yúh.* 2: 23; 4: 15.

———— Khudá se iqrár karná, ki ham gunahgár hain, *Qáz.* 10: 10, 15; *Azrá,* 9: 5, 10 wg.; *Nah.* 1: 6, wg.; *Zab.* 32: 5; 38: 18; 41: 4; 51: 3; 119: 67, 176; *Ams.* 28: 13; *Yar.* 3: 13; *Dán.* 9: 5-20; *1 Yúh.* 1: 8, 9.

———— Ek dúsre se qusúr ká iqrár karná, *Ahb.* 5: 5; *Gin.* 5: 7; *Matí,* 3: 6; *Marq.* 1: 5; *Aam.* 18: 19: *Yaq.* 5: 16.

ISHAKA'R, *Dám, kiráya, inám.* Yaqúb ká pánchwán betá, us ká wirsá, *Yash.* 19: 17; us kí aulád. *1 Taw.* 7: 1.

ISHBUSAT. *Sharm ká ádmí.* Sáúl ká betá Abinaiyir ne us ko bádsháh kiyá, *2 Sam.* 2: 8; maqtúl húá, 4: 21.

ISHBI'-BANU'B, *Zor men baithe húe.* Ek Filistí pahlawán, Abishai ne use qatl kiyá, jab ki wuh Dáúd ke márne par thá, *2 Sam.* 21: 16, 17.

ISKANDARIYA. Ek mashhúr shahr mulk i Misr men, magribí shákh daryá e Níl ke nazdík, jahán wuh shákh Bahíra e Rúm men girtí hai, wáqi hai: us ne apná nám apne báni Sikandar i Aazam ke nám se páyá; Yahúdí jo ki Iskandariya se áe, unhon ne Istífán ko satáyá, *Aam.* 6: 19; Apullús us ká mutawattin thá, 18: 24; Púlus ek jaház men jo Iskandariya se Atáliya ko játá thá, us men baith kar Rúm ko rawána húá, 27: 6.

ISMAEL, *Khudá, jo ki suntá hai.* Abirahám ká betá, jo Hájirah se paidá húá, *Paid.* 16: 15; us ~~kí nis~~bát peshíngoí, 11 áyat; 17: 20; pyár ke máre marne se bach gayá, 21: 19; us kí aulád, 25: 12; *1 Taw.* 1: 29.

ISRÁEL, *Shahzáda, wuh jo ki Khudá par gálib hotá hai.* Khudá ne yih nám Yaqúb ká rakhá, *Paid.* 32: 28; aksar yih lafz us kí aulád ke wáste istiamál men áyá hai, *Khur.* 4: 22; 5: 2, wg.

ISTÁRÁT, *Galla yá daulat.* Ek mashhúr dewí baní Saidá kí; baní Isráel ne us kí bandagí kí, *Qáz.* 2: 13; 10: 6; Samúel ne hukm diyá ki us ko nikál phenko, *1 Sam.* 7: 3, 4.

ITÁLIA. Ek bará mashhúr mulk Yúrap ke junúb men hai; us ká zikr Ahd i Jadíd men áyá hai, *Aam.* 18: 2; 27: 1; Púlus us ke dár-us-saltanat Rúm men qaidí thá, jab us ne Ibráníon ko khatt likhá, *Ibr.* 13: 24.

ITÚRÍYA. Mulk i Súriya ká ek súba, jo ki mulk i Kanaán ke shimál o mashriq men wáqi hai. Failbús wahán kí chauthái ká hákim thá, *Lúq.* 3: 1.

IZRÁKHIYÁH, *Khudáwand uthtá hai.* Wuh Yarúsalam kí shahrpanáh kí taqdís karne men gánewálon ká sardár thá, *Nah.* 12: 42.

ÍZABIL, *Jazíra, yá ghar ká afsos.* Isráelíon ke bádsháh Akhiab kí jorú, Saidáníon ke bádsháh Itbaal kí betí, *1 Sal.* 16: 31; Khudáwand ke nabíon ko már dálne kí koshish kí, 18: 4; us ne apní mez par bág ke 400 butparast nabíon, aur 450 Baal ke nabíon ko khiláyá, 19 báb; Iliyáh ká satáná, 19: 1; Nabát ke úpar sázishen kín, 21: 5, wg.; márá gayá, aur kutton ne kháyá, *2 Sal.* 9: 33; Masíh ne ek aurat ká aisá nám rakhá, *Muk.* 2: 20.

J

JAAS. TÚFÁN, EK CHHOTÁ pahár, jis ke shimál men Yashú dafn húá, *Yash.* 24: 30; is nám ká ek nálá yá ghátí bhí hai, *2 Sam.* 23: 30.

JAAL, *Hiqárat, karáhiyat.* Abad ká betá, ; Abimalik ke barkhiláf sázish kí, Abimalik ne us ko shikast dí, *Qáz.* 9: 26.

JABRIEL, *Khudá merí qúwat hai.* Ek firishta, jo ki Dániel ko nazar áyá, *Dán.* 8: 16; 9: 22; Zakariyáh ko bhí, *Lúq.* 1: 19; kunwárí Mariyam ko bhí, 26 áyat.

JADD, *Ek fauj.* Yaqúb ke beton men ká ek yih bhí thá, *Paid.* 30: 11; us ke sát bete the, 46: 16; us kí aulád, *1 Taw.* 5: 11, wg.; us ká wirsá, *Yash.* 13: 24.

JÁD. Ek nabí, jo ki Dáúd se milá rahá, jab ki Sáúl us par zulm kartá thá, *1 Sam.* 22: 5; Khudáwand ne us shakhs ko Dáúd ke pás bhejá, aur kahá ki us par záhir kar, ki Khudá tín baláon men se ek tujh par názil kartá hai, tú un men se ek ko ikhtiyár kar, kyúnki Dáúd ne logon ko magrúrí se shumár kiyá thá, *2 Sam.* 24: 11; us ne Dáúd kí sarguzasht kí táríkh likhí, *1 Taw.* 29: 29.

JADAR. Ek shahr, jis ke bádsháh ko Yashú ne már dálá, *Yash.* 12: 13; gumán karte hain, ki Jadúr aur yih shahr ek hí hain, 15: 58; *1 Taw.* 4: 39.

JADÍDA, *Pyárá.* Yúsiyáh kí mán, *2 Sal.* 22: 1.

JÁDÚGAR *aur* JÁDÚGARNÍ. Mard aur auraten, jo poshída hunar istiamál men láte, aur jhúthá dawá karte the, ki "ham kisí dewí yá deote kí madad se, jo hamáre buláne par hamesha házir rahtá hai, muajize aur gaibgoí karte hain; yih malúm hotá hai, ki we is taur ke bolne kí hikmat rakhte the, ki sunnewálon ko malúm hotá thá, ki kuchh áwáz zamín yá pet se nikaltí hai, tab dawá karte the, ki dewí yá deotá boltá hai, *Yas.* 8: 19; 29: 4; we fareb se logon ko dhokhá dekar apní táqat ká dar

diláte, aur iatiqád karáte the, ki ham aisí poshída báton, aur aise kám, jo insán se báhar hain, záhir kar sakte hain. Isí sabab se Khudá un se náráz húá, aur un ko jíne na diyá, *Khur.* 22 : 18 ; *Ahb.* 20 : 27 ; *Ist.* 18 : 10, 11.

JAIHU'N, *Tez yá jald.* Chár daryáon men ká ek yih bhí hai, jo ki bág i Adan ko seráb karte the, *Paid.* 2 : 13 ; ek chashme ká nám bhí thá, jo ki Yarúsalam ke magrib men wáqi hai, *1 Sal.* 1 : 45 ; *2 Taw.* 32 : 30.

JAIHA'ZI', *Laráí kí ghátí.* Ilísá nabí ká khádim, jo ki apne jhúth par, aur fareb ke sabab se korhí ho gayá, *2 Sal.* 5 : 27.

JALLI'M, *Sarposh.* Ek shahr Binyamín ká, jo ki qaríb chár míl ke fásile par Yarúsalam ke shimál men wáqi thá, *1 Sam.* 25 : 44 ; *Yas.* 10 : 30.

JAMARIYA'H, *Khudáwand kí khúbí.* Wuh ek un men se thá, jo Yaramiyáh ká khatt Bábul ke qaidíon ke pás le gae, *Yar.* 29 : 3 ; dúsrá usí nám ká, 36 : 12, 13.

JA'NCHNA' APNE TAI'N. Us ke wáste hukm, *Zab.* 4 : 4 ; *Nauha* 3 : 40 ; *Matí,* 7 : 3-5 ; *1 Qur.* 11 : 28 ; *2 Qur.* 13 : 5 ; *Gal.* 6 : 4 ; khud jánchne men madad ke liye duá mángná cháhiye, *Zab.* 26 : 2 ; 139 : 23, 24 ; us ke namúne, *Zab.* 77 : 6 ; 119 : 59.

JARIZI'M *yá* ZARIZI'M, *Kátnewále.* Sámariya ká ek pahár Sikm ke pás, jis par Sámaríon ne apná Haikal banáyá, *Ist.* 11 : 29 ; Sámariya kí aurat ne is pahár kí nisbat men púchhá, *Yúh.* 4 : 20 ; us se barakat, aur Aibál pahár se lanat sunáí játí thí, *Ist.* 27 : 12, 13 ; *Yash.* 8 : 33.

JASHAN. Ek bará zarkhez mulk Misr men hai, jis ko Yúsuf ne apne báp, aur bháíon ke liye hásil kiyá, *Paid.* 45 : 10 ; 47 : 1-6 ; dúsrí jagah isí nám kí nazdík Jibaún ke thí, *Yash.* 10 : 41.

JASU'R, *Bail kí ghátí.* Súriya ká ek shahr ; us ke bádsháh kí betí Dáúd ko byáhí gaí, jis se Abisalúm paidá húá, *2 Sam.* 3 : 3 ; Abisalúm bad qatl karne apne bháí ke, yahán bhág áyá, aur tín baras tak rahá, 13 : 37, 38.

JA'T, *Ek kolhú yá shikanja.* Filistíon ká ek mashhúr o marúf shahr, jo ki qaríb tís míl Yarúsalam se magrib kí taraf thá ; yih shahr Juliyat pahlawán kí paidáish kí jagah thí, *1 Sam.* 17 : 4 ; Dáúd ne us ko fath kiyá, *2 Sam.* 8 : 1 ; Uzziyáh ne us ko dhá diyá, *2 Taw.* 26 : 6.

JA'TI'. Ját ke báshinde, *Yash.* 13 : 3.

JAUZA'N. Ek nahr, jis ká zikr Muqaddas Kitáb men kaí maqámon men áyá hai, *2 Sal.* 17 : 6 ; 18 : 11 ; 19 : 12 ; *1 Taw.* 5 : 26.

JAZAR. Ek shahr, jis ko Firaún ne le liyá, aur Sulaimán ko atá kiyá, *1 Sal.* 9 : 16.

JAZI'RA. Ek qita zamín ká, jo ki bilkull pání se ghirá hotá hai, maslan Kuprus, aur Krete, aur Rudus, wg., *Aam.* 4 : 36 ; 27 : 7 ; 21 : 1 ; Ibrání log is tarah ká nám har jagah ke wáste rakh dete the, jo un ke mulk se samundar se alag thí, yá samundar ke kanáre par hotí thí ; maslan Eshiá e Kochak aur Yúrap, jin ká nám unhon ne "qaumon ke jazíre" rakhá, *Paid.* 10 : 5 ; *Yas.* 42 : 4-10 ; 49 : 1.

JIBATU'N. Yih shahr, jo Láwíon ko milá, Filistíon kí hadd par wáqi thá, *Yash.* 21 : 23 ; Filistíon ne us ko chhín liyá, *1 Sal.* 15 : 27 ; 16 : 15.

JIBIAH, *Ek chhotá pahár.* Yih shahr qaríb chha míl Yarúsalam ke shimál kí taraf wáqi thá ; us ke báshindon ne ek Láwí kí jorú se bad-istiamálí kí, jis sabab se Binyamín ke firqe se laráí húí, *Qáz.* 19 : 22.

JIBAU'N, *Ek pahár yá piyála,*

Ek shahr, jo ki Yarúsalam ke shimál meṉ, darmiyán páṉch yá chha míl ke fásile par wáqi thá; us ke báshindoṉ ne makr se Yashú aur Isráelíoṉ ko dhokhá diyá, *Yash.* 9 : 3; Yashú ne usí din un ke liye hukm diyá, ki is makr ke sabab se yih hamárí mazdúrí aur khidmat kareṉ, 27 áyat; is shahr ke nazdík Khudá ne Kanaáníoṉ ko oloṉ aur kaundhe se tabáh kiyá, 10 : 10, 11; sárá din us ke úpar súraj aur chánd sákit rahe, 12, 13 áyat; Sáúl kí berahmí ke sabab se qaht pará, *2 Sam.* 21 : 1.

JIDAU'N, *Kuchalnewálá yá tornewálá.* Ek firishte ne us ko jatáyá, ki wuh apne mulk ko, Midyáníoṉ se chhuráwe, *Qáz.* 6 : 11-14; us firishte ne apne farmán ká subút diyá, 21 áyat; Jidaún ko dúsrá subút ún ke katarne ke muámale meṉ húá, 36-40 áyat; us ne apná mulk Midyáníoṉ se chhuráyá, 7 : 16, wg.; us ne Ifráím ke logoṉ ko tasallí dí, 8 : 1; us ne hukúmat karne se inkár kiyá, 22, 23 áyat; us ká afúd zinákárí, yane butparastí ká sabab húá, 27 áyat; us kí aulád aur us kí maut, 32 áyat.

JIDALIYA'H, *Khudáwand kí buzurgí.* Un Yahúdíoṉ ká, jin ko Nabúkadnazar ne chhor diyá hákim húá, *Yar.* 40 : 7; maqtúl húá, 41 : 2.

JILJA'L, *Gardish.* Ek mashhúr maqám Yardan ke magrib meṉ, jaháṉ Isráelíoṉ ká khatna húá, *Yash.* 5 : 2; ek butkháne ká nám bhí thá, *Amús,* 4 : 4; 5 : 5.

JILBU'A, *Gardish.* Mulk i Kanaán meṉ ek pahár, qaríb sáth míl Yarúsalam ke shimál meṉ hai, Ibráníoṉ kí shikast ke sabab se, aur Sáúl aur Yúnatan ke yaháṉ par maqtúl hone ke báis se mashhúr húá, *1 Sam.* 31 : 1-6; *2 Sam.* 1 : 21.

JILIA'D, *Shahádat.* Paháṛoṉ kí ek qatár, Lubnán se lekar junúb kí taraf, mulk i Kanaán ke mashriq meṉ hai, *Gin.* 32 : 1, wg.; us meṉ darakht kasrat se the, jin meṉ qímatí gond paidá hotá thá, jis gond ko "raugan i balsán" kahte the, *Paid.* 37 : 25; *Yar.* 8 : 22; 46 : 11.

——— Iftáh ke báp ká nám bhí thá, *Qáz.* 11 : 1; Manassí ke pote ká nám bhí thá, *Gin.* 26 : 29.

JIRJA'SI', *Ziyárat karnewále.* Ek firqa qadím Kanaáníoṉ meṉ ká thá, *Paid.* 10 : 15, 16; wada thá, ki un ká mulk, Abiahám kí aulád ko mile, 15 : 18-21; Yashú ne un ko zer kiyá, *Yash.* 24 : 11.

JIRA'R, *Ziyárat.* Filistíoṉ ke bádsháh ká shahr, jis meṉ Abirahám já rahá, *Paid.* 20 : 1; aur Izhák bhí, *Paid.* 26 : 6,

JI' UTHNA', *yane* QIYA'MAT MURDOṈ KI'. Jism ká murdoṉ meṉ se jí uthná, aur naí zindagí hásil karná, aur rúh se phir mil jáná; Aiyúb kí ummed us ke wáste thí, *Aiy.* 19 : 25; Dáúd kí bhí, *Zab.* 16 : 10; us kí bábat Yasaiyáh kí peshíngoíáṉ, *Yas.* 26 : 19; aur súkhí haddíoṉ kí peshíngoí, jis se záhir hotá thá, ki Yahúdí phir bahál honge, *Hiz.* 37 : 1, wg.; Dániel ne bhí us ká zikr kiyá, *Dán.* 12 : 2, 13; Ísá ne us kí manádí kí, *Matí,* 17 : 23; 22 : 31; *Yúh.* 5 : 21-28; Masíh ke jí uthne kí peshíngoí húí, *Matí,* 12 : 40; 16 : 21; *Marq.* 9 : 31; 14 : 28; *Yúh.* 2 : 19; Púlus ne us ká bayán kiyá, *1 Qur.* 15 : 1, wg.; *1 Tas.* 3 : 13; pahlí qiyámat, *1 Qur.* 15 : 23; *1 Tas.* 4 : 16; *Muk.* 20 : 5.

——— Jí uthná Masíh ká daláil i zail se sábit hai; (1,) bahut sí gawáhíoṉ se sábit hai, jinhoṉ ne dekhá, aur us se guftogú kí, bad us ke jí uthne ke, *1 Qur.* 15 : 6; (2,) bahut martabe un se mulá-

qát kí, *Matí*, 28 : 9, 10, 16, 17 ; *Marq.* 16 : 9 ; *Lúq.* 24 : 13, 31, 34, 51 ; *Yúh.* 20 : 19, 20, 26 ; 21 : 1-15 ; (3,) Masíh ke shágird sust iatiqád the, pas we kis tarah jaldí dhokhá kháte, us ke jí uṭhne ke muámale men, *Marq.* 9 : 10 ; *Lúq.* 24 : 1-12 ; (4,) un ká kámil ímán, ki jis par we apne dushmanon, aur qátilon ke sámhne qáim rahe, *Aam.* 2 : 22-24 ; (5,) koí báis na thá, ki we aisá fareb logon ko dewen, *1 Qur.* 15 : 19 ; (6,) agarchi taklíf aur maut men phanse, tau bhí we is bát par gawáhí dete rahe, *Aam.* 2 : 32 ; (7,) aur apní gawáhí ke subút men unhon ne Masíh ke nám se muajize dikháe, *Aam.* 2 : 43 ; 5 : 12.

JHU´ṬH BOLNA´. Ján bújh kar koí bát kahná, jo sahíh nahín hai ; mana hai, *Ahb.* 19 : 11 ; *Ams.* 24 : 28 ; *Afs.* 4 : 25 ; *Qul.* 3 : 9 ; Khudá us se nafrat rakhtá hai, *Ams.* 6 : 16, 17 ; 12 : 22 ; us ke liye sakht sazá muqarrar hai, *Zab.* 5 : 5 ; *Ams.* 12 : 19 ; 19 : 5, 9 ; *Muk.* 21 : 8, 27 ; nek log bhí us se nafrat rakhte hain, *Zab.* 101 : 7 ; 119 : 163 ; 120 : 20 ; *Ams.* 13 : 5 ; 19 : 22 ; kharáb ádmí ká nishán hai, 52 : 3 ; 58 : 3 ; *Ams.* 14 : 5, 25 ; *Yas.* 30 ; 9 ; wuh Shaitán se nikaltá hai, *Yúh.* 8 : 44 ; *Aam.* 5 : 3.

———— Misálen us kí yih hain, Qáin Khudá se jhúṭh bolá, *Paid.* 4 : 9 ; Sarah ká jhúṭh, 18 : 15 ; Yaqúb ká, apne báp se jhúṭh bolná, 27 : 18 ; Baitel men ek nabí ká jhúṭh bolná, *1 Sal.* 13 : 18 ; Jaihází ká, *2 Sal.* 5 : 25 ; aur Hanániáh aur Safírá ká bhí, *Aam.* 5 : 1, wg.

JU´B, *Unchái.* Ek jagah Filistíon kí sarhadd par, jahán Ibráníon ne un ko ajab tarah se shikast dí, *2 Sam.* 21 : 18, 19.

JU´J O MA´JU´J. Un kí tabáhí kí peshíngoí húí, *Hiz.* 38 : 2 ; *Muk.* 20 : 8.

JU´MAR, *Tamám karná, barbád karná.* Yáfat ká sab se baṛá beṭá, *Paid.* 10 : 2 ; us kí nisbat peshíngoí húí, *Hiz.* 38 : 6.

K

KAFARNA´HUM. Ek shahr, jo daryá e Jalíl ke kanáre par wáqi thá, *Matí*, 4 : 13, 14 ; yahán par Masíh ne bhíṛ ke wáste manádí kí, aur muajize dikhláe, *Marq.* 2 : 1-12 ; *Yúh.* 4 : 46 ; 6 : 17, wg.

KAFA´RA, *Iwaz, razámandí, ahdnáma.* Kafára us ko kahte hain, ki kuchh gunáh ke liye badlá karná, yá gunáh ke muámale men razámandí karná. Yahúdíon ke darmiyán ek baṛá sáliyána roz kafáre ká muqarrar thá, *Ahb.* 23 : 26, wg. ; us din ko qurbáníán chaṛháná, *Gin.* 29 : 7, 8 ; kis tarah qurbáníán chaṛháná cháhiye thá, *Ahb.* 16 báb.

———— Masíh ká. Yih us ká insán ke gunáhon ke muámale men un ká iwazí honá, aur dukh uṭháná hai, *Yas.* 53 : 5-8, 12 ; *Matí*, 20 : 28 ; 26 : 28 ; *Yúh.* 6 : 51 ; *Rúm.* 3 : 25 ; 5 : 6, 9 ; *2 Qur.* 5 : 21 ; *Gal.* 1 : 4 ; 3 : 13 ; *Afs.* 1 : 7 ; *1 Tim.* 2 : 6 ; *Tít.* 2 : 14 ; *Ibr.* 9 : 26 ; 7 : 27 ; *1 Pat.* 2 : 24 ; 3 : 18 ; *1 Yúh.* 1 : 7 ; 2 : 2 ; 4 : 10 ; *Muk.* 1 : 5 ; 5 : 9.

KA´LIB, *Ek kuttá, ek zóg, yá ek ṭokrí.* Us ne mulk i Kanaán ká achchhá bayán kiyá, *Gin.* 13 : 30 ; 14 : 6 ; *Ist.* 1 : 36 ; Habrún us ko diyá gayá thá, *Yash.* 14 : 6, wg. ; 15 : 13 ; us kí aulád, *1 Taw.* 2 : 18 ; 4 : 15.

———— Húr ká beṭá, us kí aulád, *1 Taw.* 2 : 50.

KALA´M I KHUDA´. Yih khitáb Khudáwand I´sá Masíh ko milá, jis nám se yih matlab hai, ki wuh Khudá kí marzí ká záhir karnewálá hai, aur Khudá kí

taʻlím ká sikhlánewálá hai, *Yúh.* 1 : 1, 14 ; *1 Yúh.* 5 : 7 ; *Múk.* 19 : 13. Kitáb i Muqaddas bhí us ko kahte hain, *Lúq.* 4 : 4 ; *Afs.* 6 : 17 ; *1 Pat.* 1 : 23 ; Masíh kí khush-khabarí ko bhí Kalám i Khudá kahte hain, *Lúq.* 5 : 1 ; *Aʻam.* 4 : 31 ; 6 : 7 ; 8 : 14 ; 13 : 7 ; koí kháss payám, yá Kalám Khudá kí taraf se, *1 Sal.* 12 : 22 ; *1 Taw.* 17 : 3.

KALVARI' *yá* GALGATA', *Khoprí kí jagah.* Jahán I'sá ko salíb dí gaí, *Matí,* 27 : 33 ; *Marq.* 15 : 22 ; *Lúq.* 23 : 33 ; *Yúh.* 19 : 17.

KALI'SIYA'. Ek guroh ashkhás ká, jo ba taur ek jamáʻat ke hotá hai, ki Khudá kí ʻibádat karte, aur us kí rít o rasm, jo Masíh ne muqarrar kiye, mánte hain, *Yúh.* 10 : 16 ; *Rúm.* 12 : 5 ; *1 Qur.* 10 : 17 ; 12 : 13 ; *Gal.* 3 : 28 ; *Ibr.* 11 : 40 ; 12 : 23 ; aur kabhí kabhí lafz Kalísiyá ke maʻne kull Masíhí log hain, *Matí,* 16 : 18 : *Aʻam.* 2 : 47 ; *Afs.* 3 : 10, 21 ; *Qul.* 1 : 24 ; aur kabhí kabhí ek hí kháss jamáʻat se garaz hai, *Aʻam.* 14 : 27 ; 18 : 22 ; *Rúm.* 16 : 5 : *1 Qur.* 14 : 23 ; *3 Yúh.* 9 áyat ; baʻz maqám par Kalísiyá ke hákimon se garaz hai, *Matí,* 18 : 17 ; *Aʻam.* 14 : 27 ; baʻz baʻz gáh gáhe khiyál karte hain, ki yih lafz "ʻibádat kí jagah se garaz rakhtá hai," *1 Qur.* 11 : 18 ; 14 : 19, 34.

KALI'SIYA'EN. Un men taʻzím dikhái jáwe, *Ahb.* 26 : 2 ; *Zab.* 93 : 5 ; *Wáiz,* 5 : 1 ; *Yar.* 7 : 30 ; *Hiz.* 5 : 11 ; *1 Qur.* 10 : 18 ; 11 : 1, wg. ; 14 : 23, wg.

——— Un kí taʻzím na karná ilzám dí gaí hai, *2 Sal.* 21 : 4 ; *2 Taw.* 33 : 7 ; *Matí,* 21 : 12 ; *Yúh.* 2 : 13, wg.

KA'MIL. Khudá mutlaq aur behadd kámil hai, *Matí,* 5 : 48. Khudáwand ká Kalám aur sharíʻat kámil hai, *Zab.* 19 : 7 ; us ká kám aur ráh kámil hain, *Ist.* 32 : 4 ; *2 Sam.* 22 ; 31 ; ímándár aur buzurg nek log, maslan, Núh, aur Aiyúb kámil mushtahir húe, *Paid.* 6 : 9 ; *Aiy.* 1 : 1, 8 ; 2 : 3 ; I'sáí log is zindagí men kámil hon, *Afs.* 4 : 13 ; *Qul.* 1 : 28 ; 4 : 12 ; duʻá, ki Khudá ke log kámil hon, *Yúh.* 17 : 23 ; *1 Tas.* 3 : 10 ; *Ibr.* 13 : 21 ; *1 Pat.* 5 : 10.

KAMU'S. Moábíon ká bará deotá, *Gin.* 21 : 29 ; *Yar.* 48 : 7, 13 ; maʻlúm hotá hai, ki wuh Amúríon ká bhí deotá thá, *Qáz.* 11 : 24 ; Sulaimán jab butparastí karne lagá, Kamús kí parastish bhí Yarúsalam men jári ki, *1 Sal.* 11 : 7 ; Yúsiyáh ne use mauqúf kiyá, *2 Sal.* 23 : 13. Baʻze gumán karte hain, ki yih deotá aur Baʻal-Fagúr ek hí hain. (Dekho Baʻal-Fagúr.)

KANAA'N, *Saudágar, tájir.* Hám ká betá : us ne apne báp ko nangá dekhá, aur tamaskhur kiyá, *Paid.* 9 : 22 ; Kanaʻán malʻún húá, 25 áyat ; us kí aulád, 10 : 15, wg.

——— Hám ke bete Kanaán ke nám se ek mulk bhí mashhúr húá, jis ke mashriq men mulk i ʻArab, junúb men Fárán ká bayábán, aur Adúm, aur Misr, magrib men Bahíra i Rúm, aur shimál men koh i Lubnán hai ; us ká túl 200, aur ʻarz 90 míl hai. Us zamáne men yih mulk aur nám se mashhúr thá, maslan, "waʻde kí zamín," "pák zamín," "Yahúdiyáh," aur "Filistíná." Abirám ko waʻda diyá gayá, ki yihí mulk un ko milegá, *Paid.* 12 : 7 ; us kí hadd, *Khur.* 23 : 31 ; *Gin.* 34 : 1 ; *Yash.* 1 : 3 ; Yashúʻ ne us ko fath kiyá, 11 : 16 ; us ke bádsháhon ke nám, 12 : 9 ; un ádmíon ke nám, jinhon ne us ko bánt diyá, *Gin.* 34 : 16 ; kis tarah taqsím húá, 26 : 52 ; quraʻ ke mutábiq taqsím húá, *Yash.* 14 : 1, wg. ; us kí hadden fath nahín

kí gaíṉ, 13: 1; *Qáz.* 2: 3; baḍ lauṭne parágandagí se Isráelí log shahr az sar i nau tamír kareṉge, *Yas.* 49: 19; 51: 3; 52: 9; 54: 3; 61: 4; *Hiz.* 36: 33; ek hissa Khudá ke wáste muqaddas húá, 45: 1, wg.; shahr ke wáste bhí, 6 áyat; Sháhzáde ke liye, 7 áyat; us kí sarhadd, 47: 13; us kí taqsím qura ke mutábiq, 48: 1.

KAPPADU'KIYA'. Ek súba Eshiá e Kochak ká Ludiá mulk meṉ; is mulk ke ádmíoṉ ne Yarúsalam meṉ rasúloṉ kí manádí suní; I'sáí musáfiroṉ ke wáste, jo us mulk meṉ the, khatt likhá, *1 Pat.* 1: 1.

KARKIMI'S. Asúríoṉ ká ek shahr daryá e Furát ke kanáre par wáqi thá; Misríoṉ ne use le liyá, *2 Taw.* 35: 20; Nabúkadnazar bádsháh ne use phir le liyá, *Yar.* 46: 1-12.

KARMIL. Ek mashhúr pahár, Bahíra i Rúm ke kanáre par, qaríb solah míl Yazrael ke shimál o magrib meṉ wáqi thá; yaháṉ par Iliyáh ne qurbání charháí, aur wuh qurbání us ág se jal gaí, jo ki min jánib Alláh názil húí, *1 Sal.* 18: 21-38; yaháṉ par Baal ke chár sau pachás nabí maqtúl húe, 40 áyat.

KARU'BI'. Ek darja firishtoṉ ká; Bág i Adan ke darwáze par muqarrar húe, *Paid.* 3: 24; kafáre ke sandúq ke sarposh ke úpar, un kí do shakleṉ thíṉ, *Khur.* 25: 17; 37: 6; Haikal meṉ bhí un kí shakleṉ thíṉ, *2 Taw.* 3: 11; Hizqiel ne un ko roya meṉ dekhá, *Hiz.* 1: 4; 10: 8; 11: 22.

KARETI'. Yih Filistí the, yá ek kháss firqa un meṉ ká thá, *1 Sam.* 30: 14; *Hiz.* 25: 16; *Saf.* 2: 5.

KARETI' *aur* FALETI'. Yih Dáúd ke muháfiz the, Filistí the, aur sháyad talab páte the, *2 Sam.* 8: 18; 15: 18; 20: 23; *1 Taw.* 18: 17.

KASBI' *yá* CHHINAL. Majází maṉe us ke Isráelíoṉ kí butparastí se garaz hai, *Yas.* 1: 21; *Yar.* 2: 20; 3: 1; *Hiz.* 16: 15, wg.; *Hús.* 4: 14; I'sáíoṉ kí bhí, *Muk.* 17: 5.

KASDISTA'N. Ek mulk Eshiá ká, Bábul meṉ shámil thá; yih mulk Súriya kí mashriq taraf wáqi thá, *Yar.* 50: 10; 51: 24, 35; *Hiz.* 16: 29; 23: 16.

KASDI'. Yih log muqarrar húe, ki baní Isráel ko sazá deṉ, *Hab.* 1: 6; un kí berahmí ke sabab un par sazá húí, *Hab.* 2: 5, wg.

KASHF. Khudá kí marzí ká záhir honá logoṉ par; us ke mukhtalif taur haiṉ, *Paid.* 3: 9; 4: 9; 6: 13; 15: 1; 31: 24; 40: 8; *Khur.* 3: 2; 28: 26; *1 Sam.* 28: 6; *Dán.* 2: 19; *Yúel*, 2: 28; *Matí*, 10: 19; *Lúq.* 1: 11, 26, 67; 2: 26; *Amm.* 2: 1, wg.; 9: 4; *1 Qur.* 14: 30.

KASI'R-UL-ZAUJ. Ek se ziyáda jorúáṉ karná; námanzúr Khudá ko hai, *Paid.* 2: 24; *Matí*, 19: 4; *Marq.* 10: 6; *Rúm.* 7: 3; *1 Qur.* 7: 2. (Dekho Byáh.)

KAZBI'. *Jhúthá, phisal jáná.* Wuh maa kaí ek apní hamwataní Midyání auratoṉ ke, Baní Isráel ke kampú meṉ áe, ki un ko nápákí ke liye wargaláweṉ, *Gin.* 25: 6-18.

KHLOE, *Sabz bútá.* Yih aurat Qurint meṉ Khudátarsí ke wáste mashhúr thí, *2 Qur.* 1: 11.

KIBA'R. Kasdistán ká daryá, jaháṉ Hizqiel ne kaí roya dekhe, *Hiz.* 1: 1; 3: 15; 10: 15, 20.

KIDARLAUMR, *Gulámí kí pusht.* Us ne Sadúm ko le liyá, *Paid.* 14: 19; Abirahám ne un ko shikast dí, 15 áyat.

KINNA'RAT, Naftálí ke firqe ká ek shahr, jo ki Samundar i Tiberiyás ke magrib meṉ wáqi thá, *Yash.* 11: 2; 12: 3; 19: 35.

KISLA'V. Yahúdíoṉ ke díní sál ká nawáṉ mahína, aur un ke

mulkí baras ká tísrá, mutábiq Novambar ke hissa ká hotá hai.

KI'U'N. Ek Misrí but thá, ; bazon ne khiyál kiyá, ki *Zuhl* aur yih ek hí hain, *Amús,* 5 : 26.

KLEMANS, *Muláim, nek.* Ek mashhúr I'sái manádí karnewálá, *Filip.* 4 : 3.

KLIUPAS *yá* QLIUPAS, *A'lam, tamám jalál.* Ek un do shakhson men ká yih thá, jin ke sáth I'sá Ammáús ko gayá, *Lúq.* 24 : 18 ; us kí jorú Mariyam I'sá kí salíb ke pás khari húí, *Yúh.* 19 : 25.

KOS *yá* QU'S. Ek jazíra Bahíra i Rúm men Eshiá e Kochak ke janúb-magrib kí rás se thorí tafáwat par wáqi hai, *Aam* 21 : 1.

KRETE. Ek jazíra Bahíra i Rúm men Súriya ke janúb o mashriq ko wáqi hai ; Púlus us ke kanáre hoke jaház men chalá gayá, *Aam.* 27 : 12, 13 ; Títus ko wahán chhorá, *Tít.* 1 : 8 ; us ke báshinde jhúth wg. ke wáste mashhúr the, 12 áyat.

KRISPUS, *Zulfdár, yá ainthá húá.* Yahúdí ibádatkháne ká Sardár thá, jis ko Púlus ne baptismá diyá, *Aam.* 18 : 8 ; *1 Qur.* 1 : 14.

KRISTIA'N. Yih lafz Masíh ke shágirdon ke wáste pahle Antákiya men mustamal húá, *Aam.* 11 : 26.

———— Zamín ká namak hain, *Matí,* 5 : 13 ; dunyá kí roshní hain, 14 áyat ; un ke huqúq aur niamaten, *1 Pat.* 2 : 5, wg. ; *Ibr.* 12 : 22, wg. ; Khudá ke farzand hain, *1 Yúh.* 3 : 1, 2 ; *Rúm.* 8 : 14, wg. ; we Masíh aur Khudá Báp ke sáth ek hain, *Yúh.* 17 : 11, 21 ; sab ek badan hain, *Afs.* 4 : 15, 16 ; we Khudá ke haikal hain, *1 Qur,* 3 : 16.

KUFR *yá* MALA'MAT. Tanazaní se barkhiláf Khudá ke, aur us ke Kalám kí kuchh bát karná, maut kí sazá ke láiq, *Ahb.* 24 : 15, 16, 23 ; ek kufr baknewálá patthráo kiyá gayá, 23 áyat ; Sanherib ká kufr, *2 Sal.* 18 : 17, wg. ; *2 Taw.* 32 : 9 ; *Yas.* 36 : 1, wg. ; Farísíon ká kufr, Masíh ke muajizon ke haqq men, *Matí,* 9 : 34 ; 12 : 24 ; *Marq.* 3 : 22 ; *Lúq.* 11 : 15 ; *Yúh.* 10 : 20 ; Rúh ul Quds ke khiláf ká kufr ádmíon ko muáf na kiyá jáegá, *Matí,* 12 ; 31 ; *Marq.* 3 : 28, 29 ; *Lúq.* 12 : 10.

———— Aksar is lafz ke mane asl men tanon ke ba taur hain, jo Khudá ke barkhiláf na hon ; is ke mane sirf burá kahná hain, masal to maslan, *Matí,* 12 : 32 ; 27 : 39 ; *Marq.* 15 : 29 ; *Lúq.* 23 : 39 ; *Rúm.* 3 : 8 ; 14 : 16 ; *1 Qur.* 4 : 13 ; 10 : 30 : *Afs.* 4 : 31 ; *1 Tim.* 6 : 4 ; *Tít.* 3 : 2 ; *2 Pat.* 2 : 10, 11 ; *Yahúd.* 9, 10.

KUPRUS. Bahíra i Rúm ká ek jazíra, jo ki darmiyán mulk i Súriya aur Qiliqiya ke wáqi hai ; Yúses, jis ka nám Barnabás rakhá gayá thá, aur ek qadím shágird Mnáson, yih donon us ke báshinde the, *Aam.* 4 : 36 ; 21 : 16 ; baze shakhson ne, jo ki ba sabab satáe jáne ke, parágande phirte the, wahán Injíl kí khushkhabarí pahunchaí, 11 : 19 ; wahán ke nek logon ko Púlus aur Barnabás aur Marqus ne taqwiyat dí, 13 : 4, wg. ; 15 : 39.

KUTTE. Tamsílí mane par satánewálon se garaz hai, *Zab.* 22 : 16 ; jhúthe satánewále, *Filip.* 3 : 2 ; gair qaumon ke log, *Marq.* 7 : 27 ; nápák log, *Matí,* 7 : 6.

KUTUB I MUQADDASA. Ahd i Atíq ke nawishte, jo Ahd i Jadíd se iláqa rakhte hain, *Matí,* 1 : 23 ; 2 : 5, 6, 15 ; 3 : 3 ; 4 : 4 ; aur tín sau aur bhí maqám hain.

L

LAAZAR, KHUDA' KI' MADAD. Márthá aur Mariyam ká bhái ;

Ísá ne use zinda kiyá, Yúh. 11: 43; wuh Masíh ke sáth kháne baiṭhá, 12: 2; bahut Yahúdí log use dekhne ko áe, 9 áyat.

——— Ek kangál bímár ádmí, jo ki bahut nek thá, Lúq. 16: 20, wg.; agar yih bayán sirf ek tamsíl hai, to yih shakhs bhí tamsílí hai.

LABBI', *Mazbút dil.* Thaddí aur Yahúdáh bhí kahlátá thá; rasúl húá, *Matí*, 10: 3; *Marq.* 3: 18; Ísá ká bháí thá, 6: 3; *Lúq.* 6: 16; *Aam.* 1: 13.

LA'BAN, *Sufed, durakhshán, muláim.* Baitúel ká beṭá, Ribqah ká bháí, aur báp Liyáh aur Rakhil ká; us ne Abirahám ke naukar ko mihrbání se ṭhahráyá, *Paid.* 24: 29; us ne Ribqah ko pasand kiyá, ki Izháq kí jorú ho, 50, 51 áyaten; us ne Yaqúb ko khátir se ṭhahráyá, 29: 13; wuh Yaqúb kí khidmatguzárí ke sabab rází húá, ki apní beṭí Rakhil kí shádí us se kare, 15-29 áyát; us ne us ko dhokhe se Rakhil ke badle Liyáh ko us ke pás rát ko bhejá, 23 áyat; us ke bad us ne us ko Rakhil ko bhí diyá, 29 áyat; us ne Yaqúb ko manáyá, ki tú apní mazdúri mujh se muqarrar kar le, aur mere sáth rah, 30: 27-34; us ne Yaqúb ká taaqqub kiyá, aur us ko jáke le liyá, 31: 22, 23; Khudá ne us ko khwáb men khabar dí, ki Yaqúb ko na satáwe, 24 áyat; us ne Yaqúb se ahd kiyá, 44 áyat; wuh us se sulh kí ráh se lauṭ gayá, 55 áyat.

——— Moáb ke maidán men ek qasba hai, *Ist.* 1: 1.

LAFI'DOT, *Roshan-dil, chirág.* Dabúrah nabiyá ká shauhar thá, *Qáz.* 4: 4.

LAKI'S. Yahúdáh ká ek shahr, qaríb bís míl Yarúsalam ke junúb o mashriq men wáqi thá, Yashú ne le liyá, *Yash.* 10: 31, 32; Amasiyáh bhág kar wahán gayá, *2 Sal.* 14: 19; Rahabiám ne us kí qila-bandí kí, *2 Taw.* 11: 9; Bábul ká bádsháh us se lará, *Yar.* 34: 7.

LAMAK, *Garíb, márá gayá.* Qáin kí aulád men, aur Matúsáel ká beṭá thá, *Paid.* 4: 18; auwal shakhs, jo azwáj i kasíra aqd men láyá thá yihí thá, 19 áyat; us ke larke bále, 20-22; us ká apní bíbíon se kuchh bayán, 23, 24.

——— Matúsilah ká beṭá, aur Núh ká báp, *Paid.* 5: 25; us kí umr aur maut, 28-31 áyaten,

LAMU'EL. *Khudá un ke sáth.* Baz gumán karte hain, ki Sulaimán ká nám ho; nasíhaten, jo us kí mán ne kín, *Ams.* 31: 1, wg.

LAUZ. Baitel ká puráná nám thá, *Paid.* 28: 19; Arab Patriyá men bhí ek shahr ká nám thá, jise ek shakhs ne, jo Baitel ká rahnewálá thá, tamír kiyá thá, *Qáz.* 1: 25, 26.

LA'UDIQI'A'. Ek shahr Frúgiya men, daryá e Líkus par, qaríb shahr i Qulussí ke wáqi thá; us ke nek logon ke wáste Púlus kí fikr, *Qul.* 2: 1; 4: 13; Púlus ne un ko salám likh bhejá, 15 áyat; hukm diyá, ki "jab khatt Qulussíon ko tum men parhá gayá ho, to aisá karo, ki Láudiqíá ká khatt tum bhí parho," 16 áyat; us kí Kalísiyá ke wáste Masíh ká payám, *Muk.* 3: 14.

LA'WI', *Paiwasta, sharík.* Yaqub ká beṭá, jo Liyáh se paidá húá, *Paid.* 29: 34; us ne apne bháí Samaún ko Sikm ke logon ko qatl karne men madad dí, 34: 25; us ke beṭe aur umr, *Khur.* 6: 16; us kí aulád, *1 Taw.* 6: 1-53.

LA'WI' KA' FIRQA. Láwí kí aulád; wuh bil-iwaz tamám Isráelíon ke pahlauṭhon ke Khudá ke wáste makhsús húá, *Gin.* 3: 12-40; un ká shumár húá, 15 áyat; Moáb kí zamín men us kí gintí húí, 26: 57; un ká kám,

18: 1; is firqe ke alag alag khándánon ká kám, 3 : 23, wg.; 4 : 1, wg.; kitne baras tak apne kám par rahe, 4 : 3; 8 : 23; un ká makhsús honá, 8 : 5; un ká wirsá, *Ist.* 18; 1; un ká hissa kháne men, 3 áyat; jab we garíb hon na tark kiye jáen, 12: 19; un ko kaí ek shahr bakhshe gae, *Gin.* 35: 1; *Yash.* 21 : 2. wg.; un ke nasabnáme aur uhde, *1 Taw.* 9: 14; Dáúd ne un kí khidmaten muqarrar kín, 23: 24; un ká ikhtiyár khazáne par, 26 : 20; ánewále zamánon men un ká kám, *Hiz.* 44 : 10, wg.

LAWIʹYATAʹN. Koí khaufnák jánwar, aur baze gumán karte hain, ki magar-machh ká nám ho; baze log gálib jánte hain ki nihang ká nám ho; us ká zikr *Aiy.* 41 : 1, wg. men, aur bhí *Zab.* 74: 14; 104: 26; majází mane us ke yih hain, ki koí bará zálim aur zabardast bádsháh, *Yas.* 27 : 1.

LIBNAH. Ek shahr Baní Yahúdáh ke junúbí hisse men wáqi thá, *Yash.* 15 : 42; wuh káhinon ko milá, 21 : 13; us ke báshinde Yahúrám se us kí butparastí ke sabab se bezár hokar sarkash ho gae, *2 Sal.* 8 : 22; Sanherib ne us par ek muhlik muhásira kiyá, *Yash.* 37 : 8.

LIBYA. Baz gumán karte hain, ki Fút aur yih, ek hí hain; ek bará mulk Aʹfriqá men Misr ke magrib taraf hai; us ke báshindon ká zikr ba taur ek jangí qaum ke húá, *Yar.* 46 : 9; us ke aur Misr ke zawál kí peshíngoí húí *Hiz.* 30: 5, wg.; us ke log Iʹd i Pantíkost ko Yarúsalam men áe the, *Aam.* 2 : 10.

LIYAʹH, *Magmúm.* Sab se barí betí Lában kí, *Paid.* 29: 16; wuh dagábází se Yaqúb ko dí gaí, ki us kí jorú ho, 23 áyat; Khudá ne Liyáh par nawázish kí, 31 áyat; Dínah us kí betí thí, 34 : 1; us ke bete, 35 : 23; us ko usí goristán men dafn kiyá, jis men Sarah aur Abirahám wg. madfún húe the, 49 : 31.

LOIʹS, *Bihtar.* Timtáús kí náni, jo apne ímán ke sabab se mashhúr thí, *2 Tim.* 1 : 5.

LUBNAʹN. Ek barí qatár paháron kí, mulk i Kanaán ke shimál men hai; yih qatár mulk i Kanaán ko mulk i Arám se judá kartí hai, *Ist.* 3: 25; *Qáz.* 3 : 3; *1 Sal.* 5: 14; 7 : 2, wg.

LUʹBIʹ. Koí qaum shimálí Aʹfriqá men thí; un ká zikr aksar Kúshí aur Fútíon ke sáth hotá hai, *2 Taw.* 12 : 3; 16 : 8; *Nahúm* 3 : 9; *Dán.* 11: 43; (Libyá ko dekho.)

LUDDAʹ. Ek qasba, jo ki 14 míl Yáfá ke shimál o púrab men, aur 32 míl Yarúsalam ke magrib men wáqi thá. Yahán par Patrus ne muqaddason se muláqát kí, *Aam.* 9 : 32; aur Aineás ko, jo ki áṭh baras se jhole ká márá thá, changá kiyá, 33, 34 áyaten; yahán par bahut log Iʹsái húe, 35 áyat.

LUʹD. Sim ká betá; yih gumán karte hain, ki isí shakhs ne Lúdí qaum ko basáyá, *Paid.* 10: 22; *1 Taw.* 1: 17.

LUDIAʹ, *Paidáish, jhíl.* We Masíh par ímán láe, *Aam.* 16: 15; us ne apne gharáne samet baptismá páyá, 15 áyat.

LUʹDIʹBAR. Ek shahr qaríb tín míl Yardan ke mashriq men, aur bárah míl Hasbún ke shimál o magrib men wáqi thá, jahán Mifíbusat rahtá thá; Dáúd ne us ko apne darbár men bulá bhejá, *2 Sam.* 9 : 4, 5.

LUʹQAʹ, *Roshní dená.* Wuh Injílnawís thá, aur Púlus ká dáimí sáthí, aur madadgár thá; Púlus ne us ká zikr kiyá, *Qul.* 4 : 14; *2 Tim.* 4: 11; *Filím.* 24 áyat.

LUQAʹUNIYAʹ, Eshiá e Kochak ká ek súba, jo ki mulk i Kappa-

dúqiyá ká ek hissa hai, Púlus aur Barnabás ne us meṉ Kalísiyá qáim kí, *Aam* 14 : 6, 7.

LU'QIA'. Eshiá e Kochak meṉ ek mulk hai, *Aam.* 27 : 5.

LU'QIUS. Qurení ; gumán hai, ki yih bhí Lúqá ká nám hai, *Aam.* 23 : 1.

LU'SIA'S. Wuh Yarúsalam meṉ Rúmí fauj ká sardár thá ; us ne Púlus ko bacháyá, *Aam.* 21 : 31 ; 23 : 23 ; us ne Felikas ko ek khatt bábat Púlus ke likhá, 26 áyat ; aur Púlus ko Qaisariya ko bhejá, 33 áyat.

LU'T, *Malfúf, yane lapetá húá.* Hárán ká betá, aur Abirahám ká bhatíjá, jo Abirahám ke sáth gayá, *Paid.* 12 : 5; wuh Abirahám se judá húá, aur Sadúm meṉ rahá, 13 : 10 ; wuh Sadúm kí halákat se bach gayá, 19 : 1, wg. ; us kí aulád, jo us kí betíoṉ se paidá húí, 19 : 31 ; wuh sharíroṉ kí nápák suhbat se udás húá, *2 Pat.* 2 : 7.

M

MAAKAH, DABA'NA'. NAHU'R ká betá, *Paid.* 22 : 24 ; gumán karte haiṉ, ki wuh Maakátíoṉ ká báp thá, *Ist.* 3 : 14 ; *Yash.* 12 : 5.

——— Jasúr ká bádsháh, Talmí kí betí, aur Dáúd kí bíbí, Abisalúm aur Tamar kí mán thí, *2 Sam.* 3 : 3 ; aurat ká nám, jo Yahúdáh ke bádsháh Asá kí máṉ, yá dádí thí, *1 Sal.* 15 : 10 ; Ját ke bádsháh Akís ke báp ká nám bhí thá, 2 : 39 ; Dáúd ke zamáne meṉ baní Samaún ke sardár ká nám bhí thá, *1 Taw.* 27 : 16.

MAASIYA'H, *Khudáwand ká kám.* A'khaz ká betá ; wuh maqtúl húá, *2 Taw.* 28 : 7.

MA'DA. Ek mulk, jis ke shimál meṉ Bahíra i Khizr ká kuchh hissa hai ; junúb meṉ Fáras aur Susína, yane Ailám aur Asúr ; mashriq meṉ Párthíoṉ ká mulk aur Harkaniya, aur magrib meṉ Armínia hai ; isí mulk meṉ sháh i Asúr Salmanazar das firqoṉ ko asír karke le gayá, *2 Sal.* 17 : 6 ; 18 : 11 ; *Yas.* 13 : 17, 18 ; 21 : 2, 3 ; *Yar.* 25 : 25 ; us ke báshinde muqarrar húe, ki Bábul ko fath kareṉ, *Yas.* 21 : 2.

MADMANNA'H. Yahúdáh ká ek shahr, qaríb Siqláj ke wáqi thá, *Yash.* 15 : 31 ; *1 Taw.* 2 : 49.

MAGDALA'. Ek shahr Tiberiyás ke daryá ke mashriq meṉ ; sháyad yih aur Dalmanútá ek hí the, yá pás hí pás wáqi the, *Matí,* 15 : 39 ko *Marq.* 8 : 10 se miláo.

MAHLAH, *Gít, kamzorí.* Siláfihád kí betíoṉ meṉ se ek yih bhí thí ; us ne aur us kí bahinoṉ ne mulk i Kanaán meṉ se hissa páyá, kyúṉki un ká báp láwalad mar gayá thá, *Gin.* 26 : 33 ; 27 : 1 ; *Yash.* 17 : 3 ; *1 Taw.* 7 : 18.

MAHALAT, *Khush-áhang rág.* Rahabiám kí jorú, *2 Taw.* 11 : 18 ; Ismael ke bete ká nám bhí jis se Esau ne shádí kí, *Paid.* 28 : 9.

MAHLU'N, *Gít, kamzorí.* Betá Ilimalik aur Naúmí ká thá, us ne Rút se shádí kí, aur láwalad mará, *Rút,* 1 : 2, 5.

MAHA'NAIN. Yih shahr Yardan ke mashriq meṉ Yabúq ke nále par wáqi hai, Yaqúb ne us ká yih nám rakhá thá, *Paid.* 32 : 1, 2 ; wuh Láwíoṉ ko milá, *Yash.* 21 : 38 ; yaháṉ par Ishbusat ne apní qalíl amaldárí meṉ apní sukúnat ikhtiyár kí, *2 Sam.* 2 : 8 ; yaháṉ Dáúd Abisalúm ke qahr se bhágkar áyá, 17 : 27.

MAHALALIEL, *Khudá kí taríf.* Qinán ká betá, Set ke khándán meṉ se thá, *Paid.* 5 : 15.

MAHER-SHA'LA'L-HA'SH-BAZ, *Lút yá shikár kí taraf jaldí karná.* Ek larke ká nám aisá mashhúr húá, ki wuh áyinda muámile ko batáwe, *Yas.* 8 : 1, wg.

MAIRAB. Sáúl kí sab se baṛí beṭí, jis kí shádí ká Sáúl ne iqrár kiyá thá, ki Dáúd se karúngá, lekin us ne kisí aur se byáh kar diyá, *1 Sam.* 14: 49 ; 18 : 17, 19.

MAJIDDO. Baní Munassí ká ek shahr thá ; kahte hain, ki wuh qaríb chauálís míl Yarúsalam ke shimál ko wáqi thá, *Yash.* 17 : 11 ; *Qáz.* 1 : 27 ; yahán par Dabúrah aur Baraq ne Yábin kí fauj ko shikast dí, *Qáz.* 5 : 19 ; yahán par Firaún Nikoh ne bádsháh Yúsiyáh ko shikast dí, aur már ḍálá, *2 Sal.* 23 : 29, 30.

MAJU'SI'. Yih log Masíh ke dekhne ko púrab se Yarúsalam men áe, *Matí*, 2 : 1, 2 ; Herodís ne dhokhá deke un ko bulá bhejá, 7, 8 áyat ; ek ajíb sitáre ne un kí rahnumáí kí, 9, 10 áyat ; unhon ne Masíh Naját-Dihinde ko sijda karke nazren guzránín, 11 áyat ; un ko ilhám húá, ki Herodís ke pás na jáwen, 11 áyat.

MA'JU'J, *Poshish, Pighalná.* Yáfat ká beṭá, *Paid.* 10 : 2. (Dekho Júj.)

MAKFI'LAH. Ek gár ká nám, jo Abirahám ne Sarah ke wáste qabrgáh banáne ke liye kharídá, *Paid.* 23 : 9 : 17, 19 ; Abirahám bhí waháu gaṛá, 25 : 8, 9 ; Izhák aur Ribqah, aur Yaqúb bhí wahán madfún húe, 49 : 29-32.

MA'LIK, *yá* MOLAK, *yá* MILKU'M. Baní Amún ká ek but, jis ká bail ká sá sir thá, aur us ke háth áge ko phaile húe the, aur andar se wuh khálí thá, jahán ki ág rakhí játí thí, ki wuh but qurbánion ko chát jáe ; laṛke us par qurbán na kiye jáeh, *Ahb.* 18 : 21 ; 20 ; 2 ; baz farzand us par qurbání chaṛháe gae, *2 Sal.* 16 : 3 ; 21 : 3, 6 ; *Yar.* 32 : 35 ; *Hiz.* 20 : 31.

MALA'KI', *Merá firishta.* Yih nabí Ahd i Atíq ke nabíon men pichhlá thá ; us ne koí chár sau baras peshtar Masíh ke peshíngoián kín ; aur bad is ke koí nabí Yúhanná Baptismá denewále ke waqt tak Isráel men na húá ; us ne Yúhanná ke záhir hone kí peshíngoí kí, *Matí*, 11 : 10.

MALKU'S, *Bádsháh yá bádsháhat.* Qayáfá ká naukar thá, jis ká kán Patrus ne talwár se uṛá diyá, magar Masíh ne us ko changá kiyá, *Yúh.* 18 : 10.

MALIK I SIDQ, *Rástbází ká bádsháh.* Sálim ká bádsháh, aur Khudá Taálá ká káhin, us ne Abirahám ko barakat dí, *Paid.* 14 : 18 ; I'sá ká nishán, *Ibr.* 5 : 6 ; 7 : 1, 15 ; Abirahám ne us ko dahyakí dí, 7 : 2.

MALI'TE. Bahíra i Rúm men ek jazíra hai, jis ke kanáre par wuh jaház, jis par Púlus sawár thá, ṭúṭ gayá, *Aam.* 28 : 1, wg. Ab us ko Máltá kahte hain.

MALIKIYA'H, *Khudá merá bádsháh hai.* Yarúsalam ke qaidkháne ká, jis kí daldalí bháksí men Yaramiyáh ḍálá gayá thá, nigahbán thá, *Yar.* 38 : 1-6 ; yih nám kaí aur shakhson ká bhí thá, *1 Taw.* 6 : 40 ; 9 : 12 ; *Azr.* 10 : 25 ; *Nah.* 3 : 11, 14.

MALKISU'A, *Merá bádsháh ek naját-dihinda hai.* Sáúl ká tísrá beṭá thá ; wuh aur us ká báp, aur us ke do bháí laṛáí men maqtúl húe, *1 Sam.* 31 : 2.

MAMRE, *Bági, hádis.* Aner aur Iskál ká bháí, Amúrí thá, aur Abirahám ká dost, *Paid.* 14 : 13 ; wuh mulk, jis men wuh rahtá thá, us ke nám se marúf húá, 13 : 18 ; 23 : 17.

MAMF *yá* MOF. Misr ká ek mashhúr shahr, jo ki daryá e Níl kí magribí taraf par, qaríb bís míl Kairo ke junúb men wáqi hai ; us ke junúb o magrib men wuh mashhúr mínáren hain, jin ko Alharám kahte hain, bahut Yahúdí, jo Asúríon se yahán bhág kar áe the, qaríb us ke madfún húe, *Hús.* 9 : 6.

MANA'HIM, *Tasallí denewálá, rahnumá.* Jádí ká beṭá: Sallúm ko már ḍálá, aur Yahúdáh ká bádsháh húá, *2 Sal.* 15: 14; us ne Tifsah ko, jis ne us kí itáạt na kí, tabáh kiyá, 16 áyat; us ne hazár qintár chándí sháh i Asúr ko peshkash guzrán kar dostí paidá kí, 19 áyat; wuh 10 baras ạmaldárí karke mar gayá, 21, 22 áyaten̲.

MANU'HA, *A'rám, ek nazrána.* Samsún ká báp Dán ke firqe men̲ se thá, *Qáz.* 13: 2; us ne Ḳhudáwand se minnat kí, ki wuhí firishta, jo us kí jorú ko dikháí diyá, phir áwe, 8 áyat; us kí duạ́ suní gaí, 9-21 áyaten̲; us kí bíbí ne us ká ḳhauf dúr kiyá, 22, 23.

MAQADU'NIYA. Yúnán ká ek baṛá súba hai; Púlus ne ek roya se daryáft kiyá, ki wahán̲ jáná cháhiye, *Aạm.* 16: 9; Silás aur Timtáús ne wahán̲ manádí kí, 18: 5; us kí Kalísiyáon̲ ke logon̲ ne cháhá, ki kuchh chanda un garíb nek logon̲ ke liye, jo Yarúsalam men̲ hain̲, bhejen̲, *Rúm.* 15: 26; *2 Qur.* 8; 1-5.

MARI'SAH. Yahúdáh ká ek shahr, qaríb 18 míl Yarúsalam ke magrib ko wáqị thá, *Yash.* 15: 44; Asá ne qaríb us ke Kúshíon̲ ko shikast dí, *1 Taw.* 14: 9.

MARDAKI', *Mushtzaní, murr kúṭá gayá.* Yáir ká beṭá, Sáúl ke ḳhándán men̲ thá, aur ek Binyamíní sardár, jo ki Yahúyakín, sháh i Yahúdáh ke sáth Bábul ko láyá gayá thá; A'star ká muháfiz thá, *A'star,* 2: 5; us ne wuh sarkashí, jo log bádsháh ke sáth karne cháhte the, záhir kí, 21, 22 áyat; is bát ke wáste us ko inám milá, 6: 6; Yahúdíon̲ ke fatwe ke sabab us ká zár zár roná, 4: 1; us ko sarfarází milí, 8: 1, 15; 10: 3; wuh Yarúsalam ko lauṭ áyá, *Ạzr.* 2: 2; *Nah.* 7: 7.

MARU'DAK yá MARODAK-BALADA'N, yá MARU'DAK-BALADA'N, *Maut ká beṭá.* Bin Baladán sháh Bábul ká thá; us ne Hizqiyáh kí sihhat páne ke sabab se qásid bheje, ki mubárakbádí den̲, *1 Sal.* 20: 12; *Yas.* 39: 1; us kí taswír yá but kí parastish karte the, *Yar.* 50: 2.

MARQUS, *Ḳhush-aḳhláq, chamkílá.* Injíl-nawís, aur us Mariyam ká beṭá, jis ke ghar men̲ I'sáí duạ́ karte the, ki Patrus qaid se maḳhlasí páwe, *Aạm.* 12: 12; wuh Púlus aur Barnabás ke sáth Antákiya ko gayá, *Aạm.* 12: 25; Púlus us ko dúsre safar men̲ na le gayá, is wáste ki us ne ek bár un ko chhoṛ diyá thá, 15: 38; wuh Barnabás ke sáth ho liyá, 39 áyat; wuh Barnabás ká bhánjá thá, *Qul.* 4: 10.

MARIYAM, *Karwáhat, sarfaráz, yá samundar kí malika.* I'sá kí mán̲; Dáúd ke bádsháhí gharáne kí nasl men̲ thí, *Matí,* 1: 6-16; Jabriel us se muḳhátib húá, aur Rúh i Quds kí qudrati tásír se wuh hámila húí, *Lúq.* 1: 26-35; us ká gít, 46-55 áyaten̲; Yúsuf se, jis ne pahle us se mangní kí thí, shádí húí, *Matí,* 1: 18, 19; us se Baitlaham men̲ I'sá tawallud húá, *Lúq.* 2: 1-7; wuh aur us ká ḳháwind laṛke ko Yarúsalam men̲ láe, ki Ḳhudáwand ke sámhne házir karen̲, 21-24 áyaten̲; wuh apne ḳháwind ke sáth har sál ịd i fasah men̲ Yarúsalam ko jáyá kartí thí, 41 áyat; wuh I'sá ko un ke sáth le gaí, jab ki us kí ụmr bárah baras kí thí, 42 áyat; wuh us ke sáth thí, jab ki Káná e Jalíl men̲ kisí ká byáh húá, *Yúh.* 2: 1. Us ne I'sá ko talásh kiyá, jab ki wuh logon̲ ko sikhátá thá, *Matí,* 12: 46; *Marq.* 3: 31; *Lúq.* 8: 19, wg.; wuh aur Yúhanná, I'sá kí salíb ke pás khaṛe the, aur wuh Yúhanná ke supurd húí, *Yúh.* 19: 25; wuh

wuh shágirdon ke sáth bad jí uthne Masíh ke thí, *Aam.* 1 : 14.

——— Magdalíní, jis se sát deo nikále gae the, *Lúq.* 8 : 2; jab I'sá maslúb húá, wuh maujúd thí, *Matí*, 27 : 56 ; wuh I'sá ke dafn karnewálon ke sáth gaí, 60, 61 áyaten, wuh khushbúíán láí, ki us par male, *Marq.* 86 : 1 ; pahle us ne I'sá ko jí uthne ke bad dekhá, *Matí*, 28 : 1-9 ; *Marq.* 16 : 1-9 ; *Yúh.* 20 : 14.

——— Laazar kí bahin thí ; wuh I'sá ká kalám suntí thí, jab ki us kí bahin I'sá kí ziyáfat kí taiyárí men mashgúl thí, *Lúq.* 10 : 39 ; us ne us par qímatí itr dálá, jab ki I'sá Baitaniya men kháne baithá, *Matí*, 26 : 7 ; *Marq.* 14 : 3 ; *Yúh.* 11 : 2 ; 12 : 3.

——— Klíupus kí jorú, Yaqúb aur Yúses kí mán thí, *Marq.* 15 : 40 ; *Yúh.* 19 : 25.

——— Yúhanná, jo ki Marqus bhí kahlátá thá, má ká nám, *Aam.* 12 : 12.

MARYAM. Músá aur Hárún kí bahin thí ; jab Isráel Bahr i Qulzum se pár húe, to us ne auraton se kahá, ki Khudáwand ká gít gáwen, *Khur.* 15 : 20 ; us ko Músá kí shikáyat karne ke sabab sazá milí, *Gin*, 12 : 14 ; us kí maut, 20 : 1.

MA'RTHA', *Karwí honewálí.* Laazar kí bahin ; wuh Masíh kí ziyáfat men hadd se ziyáda fikrmand húí, *Lúq.* 10 : 38-40 ; us ká hál apne bháí kí maut par, *Yúh.* 11 : 1, 20 ; I'sá ne us ke ghar par kháná kháyá, 12 : 2.

MARAH. Ek jagah ká nám, jo ki Bahr i Qulzum ke magribí khalíj ke mashriqí kanáre par wáqi hai ; karwe páni ke sabab us ká nám is tarah marúf húá, *Khur.* 15 : 23.

MASAK, *Zor se khinchá gayá, mahsúr.* Yáfat ká chhotá betá thá, *Paid.* 10 : 2.

MASUPUTA'MIYA. Ek súba, jo darmiyán daryá e Dijla aur Furát ke wáqi thá ; Ibráníon ne us ká nám Faddán-Arám, yá khet Arám ká rakhá, *Paid.* 28 : 2 ; is mulk men Bág i Adan aur Sinár aur Bábul wáqi the ; aur yahán Abirahám, aur Nahúr, aur Sarah, aur Ribqah, aur Liyáh, aur Rakhil, aur Yaqúb ke sab larke bále siwá Binyamín ke, paidá húe, *Paid.* 11 : 31 ; 29 : 30 ; *Nah.* 9 : 7 ; *Aam*, 7 : 2 ; wahán se Balaám áyá, ki Isráelíon ko lanat kare, *Ist.* 23 : 4 ; wahán ke log I'd i Pantíkost ke waqt Yarúsalam men házir húe, *Aam.* 2 : 9.

MASI'H *yá* KRISTUS, *Mamsúh húá.* Khudá ká Betá ; gunahgár aur halák honewálí dunyá ká Fidá-bakhsh, yane Sháfia ; us ke nám aur khitáb, aur sifát zail men hain, "Wakíl," *1 Yúh.* 2 : 1 ; "Alfá aur Omagá," yane "ibtidá aur intihá," *Muk.* 1 : 8 ; 22 : 13 ; "A'mín," 3 : 14 ; "Rasúl," *Ibr.* 3 : 1 ; "Khudá kí khilqat ká mabdá," *Muk.* 3 : 14 ; "Shákh," *Zak.* 3 : 8 ; 6 : 12 ; "Kone ká sirá," *1 Pat.* 2 : 7 ; "Zinda patthar," 2 : 4 ; "Dáúd," *Yar.* 30 : 9 ; *Hiz.* 34 : 23 ; 37 : 24 ; *Hús.* 3 : 5 ; "Subh kí Roshní," *Lúq.* 1 : 78 ; "Bachánewálá," *Aam.* 7 : 35 ; *Rúm.* 11 : 26 ; "Immánúel," *Yas.* 7 : 14 ; *Matí*, 1 : 23 ; "un men, jo marke jí uthe, pahlauthá," *Muk.* 1 : 5 ; "Auwal o A'khir," 17 áyat ; "sab ká Khudá mubárak hai," *Rúm.* 9 : 5 ; "Sardár," *Matí*, 2 : 6 ; "Quddús," *Lúq.* 4 : 34 ; *Aam.* 3 : 14 ; *Muk.* 3 : 7 ; "Naját ká síng," *Lúq.* 1 : 69 ; "Khudá kí súrat," *2 Qur.* 4 : 4 ; "Rástkár," *Aam.* 3 : 14 ; 7 : 52 ; 22 : 14 ; "Abadí bádsháh," *Lúq.* 1 : 33 ; "Isráel ká bádsháh," *Yúh.* 1 : 49 ; "Yahúdíon ká bádsháh," *Matí*, 2 : 2 ; "Bádsháhon ká bádsháh," *Muk.* 17 : 14 ; 19 : 16 ; "Khudá ká

Barra," *Yúh.* 1 : 29-36 ; "Barra, jis ne muhrdár kitáb kholí," *Muk.* 5 : 6 ; "Barra, jo biná e ạlam se qatl húá," 13 : 8 ; "Haqíqí núr," *Yúh.* 1 : 8, 9 ; 3 : 19 ; 8 : 12 ; 9 : 5 ; 12 : 35, 46 ; "Ḳhudáwand," *Matí,* 3 : 3 ; *Marq.* 11 : 3 ; "Jalál ká Ḳhudáwand," *1 Qur.* 2 : 8 ; "Ḳhudáwandon ká Ḳhudáwand," *Muk.* 17 : 14 ; 19 : 16 ; "Firqa i Yahúdáh ká Bábar," 5 : 5 ; "Tamám chízon ká paidá karnewálá aur muháfiz," *Yúh.* 1 : 3 ; 10 : 1 ; *1 Qur.* 8 : 6 ; *Qul.* 1 : 16 ; *Ibr.* 1 : 2-10 ; *Muk.* 4 : 11 ; "Darmiyání," *1 Tim.* 2 : 5 ; "Nae Ahd ká darmiyání," *Ibr.* 12 : 24 ; "Násarí," *Matí,* 2 : 23 ; "Sardár Káhin," *Ibr.* 3 : 1 ; "Málik," *Aạm.* 5 : 31 ; "Zindagí ká málik," 3 : 15 ; "Sulh ká málik," *Yas.* 9 : 6 ; "Dunyá ke bádsháhon ká Sultán," *Muk.* 1 : 5 ; "Nabí," *Ist.* 28 : 15 ; *Lúq.* 24 : 19 ; "Riháí denewálá, yá bachánewálá," *Aiy.* 19 : 25 ; *Yas.* 59 : 20 ; "Hamárí sadáqat," *Yar.* 33 : 16 ; "Dáúd kí asl," *Muk.* 5 : 5 ; "Dáúd kí asl o nasl, aur subh ká núrání sitára," 22 : 16 : "Hákim," *Mík.* 5 : 2 ; "Naját-dihinda," *Lúq.* 2 : 11 ; *Aạm.* 5 : 31 ; "Chaupán," *Zak.* 11 : 16 ; "achchhá gaṛariyá," *Ibr.* 13 : 20 ; "Ḳhudá Taạlá ká Beṭá," *Lúq.* 1 : 32 ; "Ḳhudá ká Beṭá," *Matí,* 3 : 17 ; 8 : 29 ; *Lúq.* 1 : 35 ; "Iklautá Beṭá," *Yúh.* 1 : 51 ; "Dáúd ká beṭá," *Matí,* 9 : 27 ; 21 : 9 ; "Sitára aur Asá," *Gin.* 24 : 17 ; "Barhaqq," *Muk.* 3 : 7 ; 19 : 11 ; "Sachchá gawáh," 1 : 5 ; 3 : 14 ; 19 : 11 ; "Kalám," *Yúh.* 1 : 11 ; "Kalám i Ḳhudá," *Muk.* 19 : 13.

——— Wuh Músá se baṛhkar hai, *Ibr.* 3 : 3 ; aur sab Láwí káhinon se bhí, *Ibr.* 7 : 21 ; 8 : 1, wg. ; Ḳhudá ke sáth dáimí hai, *Yúh.* 1 : 1, 3 ; 17 : 5 ; *Qul.* 1 : 17 ; *Ibr.* 13 : 8 ; Ḳhudá ke barábar hai, *Matí,* 28 : 18 ; *Yúh.* 5 : 23 ; 16 : 15 ; 17 : 10 ; *Filip.* 2 : 6 ; *Qul.* 1 : 16 ; 2 : 9 ; Ḳhudá Báp aur wuh ek hain, *Yúh.* 10 : 30-38 ; 12 : 45 ; 17 : 11-22 ; 14 : 9 ; Bádsháhon ká Bádsháh, Ḳhudáwandon ká Ḳhudáwand, Ḳhudáon ká Ḳhudá, *Rúm.* 14 : 9 ; *Filip.* 2 : 9 ; *Qul.* 2 : 10, 15 ; *1 Pat.* 3 : 22 ; *Muk.* 17 : 14 ; 19 : 16 ; us ne aisá nám páyá, jo sab námon se buzurg hai, *Filip.* 2 : 9.

——— Ḳhudá ke námon aur ḳhitábon, jin se wuh mulaqqab húá malúm hotá hai, ki wuh Ḳhudá kámil hai ; aur nám yih hain : "Ḳhudá," *Yúh.* 1 : 1 ; "Buzurg Ḳhudá," *Tít.* 2 : 13 ; "Sab ká Ḳhudá mubárak," *Rúm.* 9 : 5 ; "KHUDÁWAND," yá Ibrání men "YAHOWÁH," *Yas.* 6 : 1, mutábiq *Yúh.* 12 : 41 ; *Yas.* 40 : 3, mutábiq *Yúh.* 1 : 23. Sifát i Ḳhudá us ko mansúb hain, maslan azliyat o abadiyat ; *Muk.* 1 : 8, 18 ; *Mík.* 5 : 2, mutábiq *Matí,* 2 : 6 ; *qudrat i mutlaqa, Filip.* 3 : 21 ; *Muk.* 1 : 8 ; *ạlim ul gaib, Yúh.* 2 : 24, 25 ; 21 : 17 ; *Muk.* 2 : 23 ; har *kahín házir, Matí,* 18 : 20 ; 28 : 20 ; *gair mutagaiyar, Ibr.* 13 : 8 ; Ḳhudá ke kám us ko mansúb húe, maslan sab chízen us ke wasíle se paidá húín, *Yúh.* 1 : 3 ; *Qul.* 1 : 16 ; wuh sab kuchh sambháltá hai, *Ibr.* 1 : 3 ; *Qul.* 1 : 17 ; aur sab kuchh us ke zer i hukúmat hai, *Matí,* 28 : 18 ; *Afs.* 1 : 22 ; wuh gunáhon ko muạf kartá hai, *Matí,* 9 : 2, 6 ; *Lúq.* 5 : 20 ; wuh hayát i abadí detá hai, *Yúh.* 10 : 28 ; us ne Rúh ul Quds bhejne ká wạda kiyá, *Yúh.* 14 : 26 ; 15 : 26 ; *Aạm.* 1 : 5 ; 2 : 4 ; murdon men se az ḳhud jí uṭhá, *Yúh.* 2 : 22 ; 10 : 17, 18 ; wuh dunyá kí ạdálat karegá, 5 : 28 ; *Aạm.* 17 : 31 ; wuh sab rástbázon aur badzáton ko jazá aur sazá degá, *Matí,* 25 : 31-46 ; Ibádat us ko barábar Ḳhudá Báp ke milí, *Matí,* 28 :

19; *Aam.* 7: 59, 60; *2 Qur.* 13: 14; firishton ko hukm milá, ki us ko sijda karen, *Ibr.* 1: 6; buzurg log, jo bach gae hain, bihisht men us ko sijda karte hain, *Muk.* 5: 8-14; sab log bete kí izzat karen, jaise Báp kí karte hain, *Yúh.* 5: 23.

——— Wuh kámil insán bhí thá, *Matí*, 4: 2; 8: 24; 26: 38; *Yúh.* 1: 14; 4: 6; 11: 35; 12: 27; 14: 28; 19: 28; *Filip.* 2: 7; *Ibr.* 2: 14; wuh be-gunáh thá, tau bhí aur shakhson kí tarah ázmáyá gayá, *Yúh.* 8: 46; *2 Qur.* 5: 21; *Ibr.* 4: 15; 7: 26; *1 Pat.* 2: 22; *1 Yúh.* 3: 5.

——— Yih wuhí Masíhá thá, jis ká zikr nabíon ne kiyá, *Lúq.* 24: 27; *Yúh.* 1: 45; 4: 25; 5: 39, 46; 11: 27; *Aam.* 26: 22; wuh ásmán se utrá, *Yúh.* 3: 13, 31; 6: 38-50; 16: 28; hamáre bacháne ke wáste wuh áyá, *Matí*, 18: 11; *Lúq.* 19: 10; *Yúh.* 3: 17; 10: 10; 12: 47; wuh Mariyam pársá se paidá húá, *Matí*, 1: 18; *Lúq.* 1: 35.

——— Us ne hamáre gunáhon ke wáste ján dí, *Yas.* 53: 8; *Dan.* 9: 26: *Matí*, 20: 22; *Rúm.* 4: 25; 5: 6; *1 Qur.* 15: 3; *Gal.* 1: 4; *Afs.* 5: 2; *Ibr.* 9: 28; us ne maut ko nest kiyá, *2 Tim.* 1: 10; wuh tísre din jí uthá, *Lúq.* 24: 1-46; *Aam.* 2: 24; 3: 15; 4: 10; 5: 30; 10: 40; 17: 31; *Rúm.* 10: 9; *1 Qur.* 6: 14; 15: 3, 4; *1 Tas.* 1: 10; *Ibr.* 13: 20; *1 Pat.* 3: 18; wuh ásmán par gayá, *Marq.* 16: 19; *Lúq.* 24: 51; *Aam.* 1: 1, 9; *Afs.* 4: 8; *1 Tim.* 3: 16; wuh Khudá ke dahne baithá, *Marq.* 16: 19; *Aam.* 7: 56; *Afs.* 1: 20; *Qul.* 3: 1; *Ibr.* 1: 3; 8: 1: 10: 12; 12: 2; *1 Pat.* 3: 22; Masíh apne logon ke wáste wakíl húá, *Rúm.* 8: 34; *Ibr.* 7: 25; *1 Yúh.* 2: 1; wuh un ke wáste makán taiyár kartá hai, *Yúh.* 14: 2; wuh dunyá ká insáf karne ko phir áwegá, *Aam.* 1: 11; *1 Tas.* 4: 16; *2 Tim.* 4: 1. Us zamáne men Yahúdí us kí ámad ke muntazir the, *Marq.* 12: 43; *Lúq.* 2: 25-38; 3: 15; *Yúh.* 1: 25, 45; 4: 25; 10: 24; 11: 27; wuh namúna hai, jis kí ham pairawí karen, *Matí*, 11: 29; *Yúh.* 13: 15; *Filip.* 2: 5; *1 Pat.* 1: 15; 2: 21; *1 Yúh.* 2: 6; Abirahám aur *aur* buzurg us par ímán láe, *Yúh.* 8: 56; *Ibr.* 11: 1, wg.; hamárá ímán us hí par ho, *Yúh.* 14: 1: *Aam.* 16: 31; jitne us par ímán láte hain, bach jáenge, *Yúh.* 3: 14, 15, 16, 36; 6: 40; we, jo us par ímán nahín láte hain, halák honge, *Yúh.* 3: 36; 8: 24; *1 Yúh.* 5: 10-12; us hí se hamárí muhabbat ho, *1 Qur.* 16: 22; *Afs.* 6: 24; *1 Pat.* 1: 8; us ká inkár karná na cháhiye, *Matí*, 10: 33; *Marq.* 8: 38; *Lúq.* 9: 26; 12: 9; *Rúm.* 1: 16; *2 Tim.* 2: 12; *1 Yúh.* 2: 23; us kí nisbat peshíngoíán. (Dekho Peshíngoí ká lafz.) Us kí zindagí kí sarguzasht, (dekho Ísá.) Us ke muajize; (dekho muajize.) Us kí tamsílen, (dekho Tamsílen. Us ká namúna, (Dekho Namúna.)

MATTHÁN. Iliazar ká betá, Yaqúb ká báp, aur Yúsuf ká dáda, jo Mariyam ká shauhar thá, *Matí*, 1: 15, 16.

MATÍ, *Khudáwand kí bakhshish.* Us ká nám Lewí bhí thá, wuh Injíl-nawís, aur Rasúlon men se thá; Ísá ne us ko buláyá, ki apne pás rakhe, *Matí*, 9: 9; *Marq.* 2: 14; *Lúq.* 5: 27; us ne ziyáfat kí, aur kaí ek mahsúl lenewále aur gunahgár ko Masíh ke pás láyá, *Mat.* 9: 10; wuh Rasúl thá, *Marq.* 3: 18; *Lúq.* 6: 15; *Aam.* 1: 13.

MATTHIYÁS, *Khudáwand kí bakhshish yá inám.* Wuh Yahúdáh Iskariyútí kí iwaz chuná gayá, *Aam* 1: 26.

MATRI', *Qaidkhána.* Wuh Sáúl ke bápdádon men thá, *1 Sam.* 10 : 21.

MATTA'N *Bakhshish, mahr, un kí maut.* Baal ká ek káhin thá, wuh apne deotá ke mazbah ke sámhne maqtúl húá, *2 Sal.* 11: 18 ; *2 Taw.* 23 : 17.

MATU'SILAH, *Ek maut paidá hotí hai, yá us kí wafát par taklíf hogí, yane túfán.* Hanúk ká betá, *Paid.* 5 : 21 ; Lamak ká báp, 25 áyat; jin jin ká zikr Baibal men hai, sab se barí umr ká húá, yane 969 baras ká, 27 áyat ; us ke nám ke mane ke muwáfiq túfán usí sál men shurú húá, jis men us ne wafát pái, yane dunyá kí paidáish se 1656wen baras men.

MEROZ. Ek jagah, jo nála e Qaisún ke pás thí; us ke báshindon ne apne bháíon kí, jab ki we Yábin se lare, madad na kí, is liye un par lanat húí, *Qáz.* 5 : 23.

MERU'M. Khiyál karte hain, ki yih koí jhíl Yardan kí ho, jahán Yábin aur *aur* bádsháh Yashú se laráí lare, *Yash.* 11: 5.

MIKMA'S. Binyamín ká ek shahr qaríb nau míl Yarúsalam ke shimál o junúb men wáqi thá; qaríb us ke Yúnatan, aur us ká silahbardár Filistíon ko kárgar shikast dene lagá, *1 Sam.* 13 : 5; 14 : 1, wg.

MI'KA'YA'H, *Kaun Khudáwand kí mánind hai.* Akhiab ke zamáne men Khudáwand ká ek nabí thá, Akhiab us se us kí sadáqat ke báis kína rakhtá thá, *1 Sal.* 22 : 8 ; us ne Akhiab kí maut, aur Isráelíon kí shikast kí peshíngoí kí, 17-28 áyaten.

——— Abiyáh kí mán ká nám bhí thá, *2 Taw.* 13 : 2 ; Gamariyáh ká betá, jis ne Yahúdáh ke sháhzádon ko khabar dí, ki Barúk ne Yaramiyáh nabí kí nabúwaten logon ko suná dín, *Yar.* 36 : 11.

MI'KA'EL, *Ek jo ki Khudáwand kí mánind hai.* Ek firishta, yá buzurg firishton men ká sardár, *Dán.* 10 : 13 ; 12 : 1 ; us ne shaitán se takrár kí, *Yahúd.* 9 áyat ; wuh azhdahe se lará, *Muk.* 12: 7.

MI'KA'H, *Garíb, miskín, márá gayá.* Chhote nabíon men ek yih bhí thá ; us ne apní nabúwaten qaríb 750 baras peshtar Masíh ke karní shurú kín, *Mík.* 1 : 1 ; wuh pachás baras tak nabúwat kartá rahá, yane Yútám, aur A'khaz, aur Hizqiyáh kí amaldárí men, *Yar.* 26 : 18.

——— Ifráímí thá, aur ek daulatmand aur waswasí aurat ká betá thá, *Qáz.* 17 : 1, wg. ; Dáníon ne un ke buton ko churá liyá, 18 : 18.

MILETUS. Ek shahr Eshiá e Kochak men Qurintus ke súbe men wáqi thá ; Púlus yahán áyá, aur Afasus ke buzurgon ko buláyá, *Aam.* 20 : 15, 17 ; Trufimus ko yahán bímár chhorá, *2 Tim.* 4 : 20.

MILLO. Ek mashhúr shakhs jis ke khándán ne ahl i Sikm ko Abimalik ke bádsháh hone men madad dí, *Qáz.* 9 : 6 ; Yarúsalam men ek jagah ká nám bhí thá, *2 Sam.* 5 : 9 ; *1 Sal.* 9 : 15, 24 ; *2 Sal.* 12 : 20.

MINNI'. Samajhte hain, ki yih ek qadím súba Armíniá ká thá, *Yar.* 51 : 27.

MINYAT. Ek shahr, qaríb chár míl Hasbún se hai ; wuh baní Ammún ke taalluq thá, jab ki Iftáh ne un se laráí kí, *Qáz.* 11 : 33 ; wuh gehún ke wáste mashhúr thá, *Hiz.* 27 : 17.

MI'SA'. Moábíon ká bádsháh, jo Isráel kí fauj ká khiráj-guzár bhí thá, *2 Sal.* 3 : 4 ; wuh sarkash húá, 5 áyat ; us ne laráí men maglúb ho kar, gusse men ákar apne bare bete ko qurbán kar diyá, 24-27 áyat.

MI'SAK. Yih nám Mísáel ko milá, jo un tín Ibráni jawánon

meṉ thá, jo Dániel ke sáthí the, *Dán.* 1 : 7.

MI'SA'EL, *Máṉg liyá gayá, qarz diyá gayá, Khudáwand le játá hai.* Kaí shakhsoṉ ká nám thá, *Khur.* 6 : 22; *Nah.* 8 : 4; *Dán.* 1 : 6.

MISR, *Taklífeṉ.* Hám ká beṭá, *Paid.* 10 : 6-13.

——— Ek bahut mashhúr aur qadím mulk, jo A'friqá ke shimál o mashriq meṉ wáqi hai; ek peshíngoí se Abirahám ko malúm húá, ki us kí aulád waháṉ gulámí meṉ rahegí, *Paid.* 15 : 13; us kí das baláeṉ, maslan daryá lahú ban gayá, *Khur.* 7 : 19; meṉḍak chaṛh áe, 8 : 5; gard júeṉ ban gaíṉ, 16 áyat: gol ke gol machchharoṉ ke, 21 áyat; mawáshíoṉ kí áfat, 9: 1; phoṛe phaphole, 8, 9 áyat; ole, 22 áyat; ṭiḍḍíáṉ, 10: 4; táríkí, 21 áyat; pahlauṭhoṉ kí maut, 12: 29; tamám fauj kí halákat, 14: 28; ek gít Isráelíoṉ ke rawána hone par mulk i Misr se, *Khur.* 15; *Zab.* 114; us kí tabáhí kí peshíngoí húí, *Yas.* 19 : 1; pichhle dinoṉ meṉ us par mihrbání záhir kí jáwe, 18 áyat, wg.; Asúríoṉ se fath kiyá jáwe, 20; 1; us par bharosá rakhne se Isráelí dhamkáe gae, 30; 1, wg.; 31 : 1; us kí tabáhí, *Yar.* 44; 30; 46; 1, wg.; chális baras tak tabáh rahe, *Hiz.* 29: 13; Nabúkadnazar ko bakhshá gayá, bataur us kí khidmatoṉ Súr meṉ, 17 áyat; 32 : 11; us kí tabáhí, 30: 1, wg.; 31; 1-18; us par nauha, 32; 1, wg.; kaisí sazáeṉ dí jáeṉ, jab ki báshinde us ke Yarúsalam meṉ parastish ke wáste na jáeṉ, *Zak.* 14: 18.

MISRI'. Firaún ne unheṉ Yúsuf ke pás roṭí ke wáste bhejá, *Paid.* 4 : 55; yih log Ibráníoṉ ke sáth kháná khááná makrúh jánte the, 43: 32; unhoṉ ne Isráelíoṉ ká taaqqub kiyá, *Khur.* 14: 9; Bahr i Qulzum meṉ ḍúb gae, 27 áyat; kab Khudá kí jamáat meṉ dákhil howeṉ, *Ist.* 23 : 8.

MISFA'H. Baní Yahúdáh ká ek shahr, qaríb aṭhárah míl Yarúsalam se magrib ko wáqi thá, *Yash.* 15; 38; yih malúm hotá hai, ki wuh baní Binyamín ko milá, 18; 26; Samúel yaháṉ ká rahnewálá thá, *1 Sam.* 7 : 5; Samúel ne yaháṉ Sáúl ko masah karke bádsháh kiyá, 10 : 17, wg.

——— Baní Jadd ká ek shahr, Jiliád ke pahároṉ meṉ, qaríb Harmún pahár ke wáqi thá, jaháṉ Yaqúb aur Lában ne ahd bándhá, *Paid.* 31 : 49; Iftáh yaháṉ ká rahnewálá thá, *Qáz.* 11 : 11, 29, 34.

MITU'LENE. Jazíra Assus ká, sab se baṛá shahr; us meṉ hokar Púlus Qurintus meṉ áyá, *Aam.* 20 : 14.

MNA'SON, *Sargarm, talásh karnewálá, nasíhat karnewálá.* Masíh ká ek qadím shágird, jo ki Kuprus ká rahnewálá thá, *Aam.* 21 : 16.

MOA'B, *Báp ká.* Lút ká beṭá, jo us kí baṛí beṭí se paidá húá, aur Moábíoṉ ká báp húá, *Paid.* 19 : 37.

MOA'BI'. We Khudáwand kí jamáat meṉ dákhil na howeṉ, *Ist.* 23 : 3; Dáúd ne un ko fath kiyá, *2 Sam.* 8 : 2; we Akhiab kí wafát ke bad sarkash húe, *2 Sal.* 1 : 1; unhoṉ ne shikast páí, 3 : 24; un ke bádsháh ne apne baṛe beṭe ko qurbán kiyá, 27 áyat; un kí tabáhí kí peshíngoí húí. *Yas.* 15 : 1, wg.; *Yar.* 48: 1; *Hiz.* 25 : 8; *Amús,* 2 : 1; *Saf.* 2 : 8; we phir bahál howeṉ, *Yar.* 48 : 47.

MORIYA'H. Yarúsalam kí chahár-díwárí ke andar ek pahár hai, jaháṉ Abirahám apne beṭe Izhák ko qurbán karne par taiyár thá, *Paid.* 22 : 2; yaháṉ par Sulaimán ne Haikal ko tamír karáyá, *2 Taw.* 3 : 1.

MUÁFÍ GUNÁH KÍ. Ek barakat, jis ko sirf Khudá hí atá kar saktá hai, *Marq.* 2 : 7 ; *Lúq.* 5 : 21 ; Masíh ke wasíle miltí hai, *Afs.* 1 : 7 ; tamám gunáh kitne hí bhárí hon, muáf ho já sakte hain, *Yar.* 33 : 8 ; *Yas.* 1 : 18 ; muft gunahgár ko atá kí játí hai, *Yas.* 43 : 25 ; *Muk.* 22 : 17 ; un sab ke liye, jo tauba karte, aur Masíh par ímán láte hain, us ká wada hai, *Khur.* 34 : 6, 7 ; *2 Taw.* 7 : 14 ; *Zab.* 32 : 1 ; 103 : 3 ; 130 : 4 ; *Ams.* 28 : 13 ; *Yas.* 1 : 18 ; 55 : 7 ; *Yar.* 31 : 34 ; *Dán.* 9 : 9-24 ; *Marq.* 1 : 4 ; *Lúq.* 1 : 77 ; 3 : 3 ; 24 : 47 ; *Aam.* 2 : 38 ; 5 : 31 ; 8 : 22 ; 10 : 43 ; 13 : 38 : *Rúm.* 3 : 25 ; *Qul.* 1 : 14 ; *Ibr.* 8 : 12 ; *Yaq.* 5 : 15 ; *1 Yúh.* 2 : 12 ; tamám dil o ján se us kí talásh karní cháhiye, *Ist.* 4 : 29 ; *1 Taw.* 28 : 9 ; *Zab.* 119 : 2 ; *Yar.* 29 : 13 ; *1 Tas.* 5 : 17.

MUÁFÍ. Apne taqsírwáron ko muáf karne ká hukm hai, *Ams.* 19 : 11 ; *Mat.* 6 : 15 ; 18 : 21, 22 ; *Marq.* 11 : 25 ; *Lúq.* 6 : 36 ; 17 : 4 ; *Afs.* 4 : 32 ; *Qul.* 3 : 13 ; *Yaq.* 2 : 13.

——— Muáfí karne ká namúna. Masíh ne apne salíb denewálon ko muáf kiyá, *Lúq.* 23 : 34 ; Stafanus ne qatl karnewálon ke liye muáfí mángí, *Aam.* 7 : 60.

MUAJIZE. Ajíb wáridáten, jo insání qudrat se báhar hain, yane fauq ul ádat hain, jo ki Khudá ke Kalám kí gawáhí hain, aur Khudá ke bheje húe paigambaron aur rasúlon wg. kí gawáhí men hain, *Khur.* 4 : 2, wg. ; *Yash.* 2 : 10 ; 5 : 1 ; *1 Sal.* 18 : 24 ; *Yúh.* 5 : 36 ; 10 : 25 ; *Aam.* 16 : 25, wg. ; muajizon kí haqíqat, jo Masíh, aur nabíon, aur rasúlon ne zail kí báton se sábit kiye hain : (1,) un kí bahutáyat aur aqsám ; (2,) we goshe men nahín, balki alániya zuhúr men áe ; (3,) dushmanon aur doston ke sámhne ; (4,) fauran zuhúr men áe ; (5,) ain Khudá hí kí qudrat se hote the ; (6,) we aise the, ki sab log un ko ázmá sakte the ; (7,) we sab kisí bare matlab ke wáste, jo ki láiq Khudá kí shán ke ho, húe ; yih báten tafsíl i zail kí misálon se malúm hongí.

——— Jo Músá aur Hárún ne dikháe. Músá aur Hárún ká asá sámp ho gayá, aur jádúgaron ke asáon ko nigal gayá, *Khur.* 7 : 10-12 ; Músá ne apná asá márá, aur daryá e Níl ká pání lahú ban gayá, 20 áyat ; mendakon ne mulk i Misr ko chhipáyá, 8 : 6 ; sab gard zamín kí, mulk i Misr men júen ban gaí, 17 áyat ; machchharon ke gol áe, 24 áyat ; mawáshí par barí áfat áí, 9 : 3 ; insán aur haiwán ke badan par phore aur phaphole paidá ho gae, 10 áyat ; haulnák garj aur bijlí chamkí, aur ole barse, 23 áyat ; mulk i Misr par tiddí áín, aur tamám sabzí khá gaín, 10 : 12 ; aisí haulnák tárikí húí, ki "tatolí jáwe," 21 áyat ; Bahr i Qulzum ke do hisse ho gae, 14 : 21 ; Márah ká karwá pání míthá ho gayá, 15 : 25 ; Rafídím men sárí jamáat ke wáste chatán se pání niklá, 17 : 6 ; Músá ká háth utháe rahne se Khudá ke asá se Baní Isráel ne fath páí, 9-13 áyaten, wg.

——— Jo Iliyáh ne kiye. Sárapat kí bewa ká matká khálí na húá, *1 Sal.* 17 : 14-16 ; us ne us bewa ká betá zinda kiyá, 21-23 áyaten ; ág ásmán se názil húí, aur charháwe ko chát gaí, 18 : 30-38 ; sárhe tín baras kí khushkí ke bad bárish barsí, 41-45 áyaten : phir ág ásmán se utrí, aur Akhaziyáh ke kaptán, aur pachás ádmíon ko khá gaí, *2 Sal.* 1 : 10-12 ; us ne Yardan daryá ke do hisse kiye, 2 : 8.

——— Jo Ilísá ne kiye. Us ne Yardan ke do hisse kiye, *2 Sal.*

2 : 14 ; us ne Yaríhú ke pání ko achchhá kar diyá, 21, 22 áyaten ; wuh pání barí kasrat se láyá, 3 : 16-20 ; us ne ek bewa ke yahán tel kasrat se kar diyá, 4 : 3-6 ; us ne Shúnamít aurat ká betá zinda kiyá, 32-35 áyaten ; us ne zahr kí muhlik tásír ko rafa kiyá, 40, 41 áyaten ; us ne chand rotíon se sau ádmí khiláe, 42-44 áyaten; us ne Naamán ke korh ko achchhá kiyá, 5 : 10-14 ; us ne Jaihází ko us ke gunáh ke sabab korhí kar diyá, 27 áyat ; us ne lohá pání par tairáyá, 6 : 6 ; us ne sháh i Arám kí fauj ko andhá kar diyá, 18 áyat.

——— Masíh ke muajize yih hain : us ne pání kí sharáb kar dí, *Yúh.* 2 : 7 ; us ne Kafarnáhum men bádsháh ke mulázim ko achchhá kar diyá, 4 : 46 ; wuh guroh ke bích men gáib hoke chalá gayá, *Lúq.* 4 : 30 ; us ne ek bará gol machhlíon ká pakarwáyá, 5 : 4, wg. ; us ne ek shakhs ko, jis men nápák rúh thí, changá kiyá, *Marq.* 1 : 25, 26 ; *Lúq.* 4 : 33 ; us ne Patrus kí sás ko changá kiyá, *Matí,* 8 : 15 ; *Marq.* 1 : 29, wg. ; *Lúq.* 4 : 38 ; us ne ek guroh ko sihhat bakhshí, *Matí,* 4 : 24 ; *Marq.* 1 : 34 ; us ne ek korhí ko sáf kiyá, *Matí,* 8 : 3 ; *Marq.* 1 : 40 ; *Lúq* 5 : 12 ; us ne ek maflúj ko changá kiyá, *Matí,* 9 : 6 ; *Marq.* 2 ; 3 ; *Lúq.* 5 : 18 ; us ne Baithasda men ek nátawán ádmí ko tandurust kiyá, *Yúh.* 5 : 5-9 ; us ne sabt ke din ek ádmí ko, jis ká háth súkhá thá, changá kiyá, *Matí,* 12 : 10 ; *Marq.* 3 : 1 ; *Lúq.* 6 : 6 ; us ne bahuton ko sihhat bakhshí, *Marq.* 3 : 10 ; *Lúq.* 6 : 17 ; aur súbadár ke naukar ko bhí, *Matí,* 8 : 5 ; *Lúq.* 7 : 1, wg., us ne Náin men ek bewa ke bete ko zinda kiyá, 11-15 áyaten ; us ne ek shakhs ko, jis men kharáb rúh thí, changá kiyá, *Matí,* 9 : 32 ; *Lúq.* 11 : 14 ; us ne túfán ko dántá, aur chain ho gayá, *Matí,* 8 : 26 ; *Marq.* 4 : 39 ; *Lúq.* 8 : 24 ; us ne deon ke guroh ko nikálá, *Matí,* 8 : 28, 29 ; *Marq.* 5 : 2, wg. ; *Lúq.* 8 : 26, wg. ; us ne ek aurat ko, jis ká lahú járí thá, changá kiyá, *Matí,* 9 : 20 ; *Marq.* 5 : 25 ; *Lúq.* 8 : 43 ; aur Jáirus kí betí ko zinda kiyá, *Matí,* 9 : 18 ; *Marq.* 5 : 22 ; *Lúq.* 8 : 41 ; us ne do andhon ko bíná kiyá, *Matí,* 9 : 27 ; us ne ek gúnge ko zubán dí, 32 áyat ; *Lúq.* 11 : 14 ; us ne rasúlon ko changá karne kí táqat dí, *Matí,* 10 : 1 ; *Marq.* 3 : 15 ; 6 : 7 ; *Lúq.* 9 : 1 ; us ne bahuton ko árám diyá, *Matí,* 14 : 14 ; *Lúq.* 9 ; 11 ; us ne pánch rotíon, aur do machhlíon se pánch hazár ádmí khiláe, *Matí,* 14 : 17 ; *Marq.* 6 : 35, wg. ; *Lúq.* 9 : 12-17 ; *Yúh.* 6 : 5-14 ; wuh samundar par chalá, *Matí,* 14 : 26 ; *Marq.* 6 : 48 ; us ne ek Súr o Fíníkí kí aurat kí betí ko tandurust kiyá, *Matí,* 15 : 22 ; *Marq.* 7 : 24-30 ; aur ek bahre aur gúnge ko bhí changá kiyá, 32 áyat ; us ne ek jamáat ko shifá dí, *Matí,* 15 : 30 ; us ne sát rotíon aur chand machhlíon se chár hazár ádmí khiláe, 34 áyat ; *Marq.* 8 : 5, wg. ; us ne ek nábíná ko bíná kiyá, *Marq.* 8 : 22 ; us ne ek gúnge aur bahre ko, jis men shaitán sukúnat-pizír thá, changá kiyá, *Matí,* 17 : 14, wg. ; *Marq.* 9 : 14, wg. ; *Lúq.* 9 : 37, wg. ; us ne ek machhlí ke munh men se sikka nikalwáyá, aur khiráj ke iwaz diláyá, *Matí,* 17 : 27 ; us ne ek janam ke andhe ko bíná kiyá, *Yúh.* 9 : 6, 7 ; us ne ek aurat ko, jo athárah baras se bímár thí, changá kiyá, *Lúq.* 13 : 11, wg. ; us ne ek mard ko, jis ko jalandar kí bímárí thí, sabt ke din árám kiyá, 14 ; 2-4 ; us ne das korhíon ko gusl deke sihhat atá farmái, 17 : 12, wg. ; us ne Laazar ko murdon men se utháyá, *Yúh.* 11 : 44 ; us ne Bartimaí ko bíná kiyá, *Matí,*

20 : 30; *Marq.* 10 : 46; *Lúq.* 18 : 35; us ne anjír ke daraḳht ko, jo be-samar thá, sukhá diyá, *Matí,* 21 : 19; *Marq.* 11 : 13; us ne Malkús ke kán ko achchhá kiyá, *Lúq.* 22 : 51; us ne apne jí uṭhne ke bạd ạjíb guroh machhlíon ká pakaṛwáyá, *Yúh.* 21 : 6.

——— Masíh ke nám se, jo rasúlon ne kiye. Patrus ne ek langṛe ko achchhá kiyá, *Aạm.* 3 : 6; rasúlon ne bahut nisháníán aur karámáten dikháín, 5 : 2, wg.; Patrus aur Yúhanná ke wasíle logon ne Rúh ul Quds páyá, 8 : 14, 17; Púlus ne Lustrá men janam ke langṛe ko achchhá kiyá, 14 : 8-10; us ne gaibdání kí rúh ko, jo ek laundí men thí nikálá, 16 : 16; us ne bạz shágirdon par háth rakhá, aur un par Rúh ul Quds áyá, 19 : 6: us ne Yútaḳhus ko zinda kiyá, 20 : 10-12; us ne Publius ke báp ko, aur *aur* bahuton ko changá kiyá, 28 : 8, 9; muạjize, jo butparastí ke subút men dikháe jáwen, *Ist.* 13 : 1; fareb-sáz muạjizon kí peshkhabarí húí, *Matí,* 24 : 24; *2 Tas.* 2 : 9; *Muk.* 13 : 13; 16 : 14; 19 : 20.

MUHABBAT———*yá* ḲHAIR-ḲHWA'HI'. Tákíd, ki use záhir karná, *Ḳhur.* 23 : 4; *Ahb.* 19 : 18; *Ist.* 15 : 7; 22 : 1; *Aiy.* 31 : 1, wg.; *Ams.* 24 : 17; 17 : 5; *Wáiz,* 11 : 1; *Matí,* 7 : 12; 22 : 39; *1 Qur.* 13 báb; *Yaq.* 2 : 8.

MUḲHA'LIF, Masíh ká. Koí shaḳhs, yá jhúṭhí tạlím ḳhiláf us ke; us kí ámad kí peshíngoí húí, *2 Tas.* 2 : 3; *1 Tim.* 4 : 1, wg.; likhá hai, ki wuh á chuká, *1 Yúh.* 2 : 18.

MUQADDAS KARNA', *Pák karná,* yá pák kámon ke liye ạlahida rakhná, *Ḳhur.* 19 : 10; 30 : 29; *Ist.* 5 : 12; *Yas.* 8 : 13; 29 : 23; *Afs.* 5 : 26; *1 Tas.* 5 : 23.

MUQAIDAH. Baní Yahúdáh ká ek shahr, qaríb bárah míl Libnah ke mashriq men, aur bárah míl Yarúsalam se magrib men wáqị thá, *Yash.* 10 : 10; 15 : 41.

MU'SA', *Pání se nikálá gayá.* Hárún ká bháí, aur Yahúdíon ká mashhúr mushír, paidá húá, *Ḳhur.* 2 : 2; Amrám ká beṭá, *1 Taw.* 6 : 3; Firạún kí beṭí ne us ko bacháyá, *Ḳhur.* 2 : 5; us ne ek Misrí ko qatl kiyá, 12 áyat; wuh Midyán ko chalá gayá, 15 áyat; wahán us kí Safúrah se shádí húí, 21 áyat; us ke beṭe paidá húe, 22 áyat; Ḳhudá us ko búṭe men namúdár húá, 3 : 2; phir Midyán men, 4 : 19; us ne mulk i Misr ko murájaạt farmáí, 20 áyat; us ne apne beṭe ká ḳhatna kiyá. 25 áyat; wuh Hárún ko milá, 27 áyat; us kí ụmr us waqt par, 7 : 7; us ká ạsá Firạún ke sámhne sámp ho gayá, 10 áyat; us ne bạd pár hone Bahr i Qulzum ke, gít gáyá, 15 : 1, wg.; wuh koh i Síná par chaṛh gayá, 24 : 1, wg.; us ne ek mazbah banáyá, 4 áyat; wuh chálís din bagair kháná kháe rahá, 18 áyat; us ne cháhá ki Ḳhudá ká jalál dekhe, 33 : 18; us ne dekhá, 34 : 5; wuh dúsrí dafạ chálís roz tak roze se rahá, 28 áyat; us ká chihra chamká, 29 áyat; wuh apne kám se kurkuráyá, *Gin.* 11 : 11; us ne Maríbah men chaṭán ko márá, aur pání niklá, 20 : 7, wg.; us ká apní wafát ke qabl Baní Isráel se kalám karná, aur un kí tawáríḳh ká duhráná, *Ist.* 1 : 1, wg.; us ne un ko áyinda náfarmánbardárí kí nisbat ittilạ dí, *Ist.* 31 : 29; us ne usí mazmún par gít gáyá, 32 báb; us ne bárah firqon ko barakat dí, 33 báb; us ne Yardan ke pár jáne kí ijázat na páí, *Ist.* 3 : 26; us ne mulk i Kanaạn kí zamín Nabú pahár par se dekhí, 34 : 1; us kí wafát, 5 áyat; us kí ụmr, 7 áyat; us kí kaifiyat, 10 áyat; us kí duạ, *Zab.* 90; us

kí sharíat hifz kí jáwe, *Matí*. 4 : 4 ; likhá hai, ki Isráelíon ne Músá ká baptismá páyá, *1 Qur.* 10 : 1, 2 ; wuh ímán ke wáste mashhúr thá, *Ibr.* 11 ; 23-28.

MÚSIYÁ. Eshiá e Kochak ká ek súba, jo ki Bitúniya ke junúb men wáqi thá ; yahán par Púlus ne manádí kí, *Aam.* 16 ; 7, 8.

N

NAAMAN, Khubsurat, pasandída. Sháh i Arám kí fauj ká sardár thá, *2 Sal.* 5 : 1 ; ek chhoṭí chhokrí ne us se kahá, ki agar tú Ilísá pás jáwe, to tú bars ke marz se shifá páwe, 2, 3 áyaten ; us ne us iláj ko, jo Ilísá ne use batláyá, haqír jáná, 11 áyat ; us ke khádimon ne use targíb dekar us se wuh bát karáí, ki jo Ilísá ne us se kahí thí, tab wuh changá ho gayá, 14 áyat ; us ne us nabí kí barí shukrguzárí adá kí, 15 áyat ; us ne iráda musammam kiyá, ki main sirf Isráel ke Khudá kí bandagí karúngá, 17, 18 áyaten.

NAAMAH, *Khúbsúrat, khush-numá.* Lamak kí beṭí, aur Túbal-qáin kí bahin, *Paid.* 4 : 22 ; Sulaimán kí bíbí, aur Rahabiám kí mán thí, *1 Sal.* 14 : 21.

NAAMI, *Merá khúbsúrat aur pasandída aur khush-numá shakhs.* Ilimalik kí bíbí, aur Rút kí sás ká nám thá, *Rút*, 1 : 2-5 ; us ne mulk i Moáb se Baitlaham ko murájaat farmái, 6-22 áyat ; us ne Rút ko khosha-chíní ke wáste bhejá, 2 : 2 ; us ne us ko sikhláyá, ki wuh Boaz se kis tarah pesh áwe, 3 : 1, wg.

NABAT, *Phal, báten, peshíngoíán.* Yazrael shahr ká ek Isráelí thá, us ká ek tákistán qaríb qasr i Akhiab ke thá, jis ko Akhiab ne cháhá, ki main le lún, *1 Sal.* 21 : 1, 2 ; us ne us ko judá karne se inkár kiyá, 3 áyat ; wuh Izabil kí sázish se maqtúl húá, 7 áyat, wg.

——— *Dekhnewálá.* Wuh Ifráim ke firqe, aur Yasaiyáh ke khándán men Yarúbiám ká báp, aur das firqon ká pahlá bádsháh thá ; us ne Dáúd ke gharáne se sarkashí kí, *1 Sal.* 11 : 26.

NABAL, *Bewuqúf, be-aql.* Yahúdí firqe ká ek daulatmand thá ; wuh Dáúd se náshukrguzárí ke taur par pesh áyá, *1 Sam.* 25 : 3 ; us kí wafát, 38 áyat.

NABU. Rúbin ke firqe ká ek shahr hai, *Gin.* 32 : 38 ; *Yar.* 48 : 1 ; dúsrá shahr Yahúdáh kí zamín men, *Azrá*, 2 : 29 ; 10 : 43 ; *Nah.* 7 : 33 ; ek pahár ká nám, jo Yardan ke pár hai, jahán Músá ne wafát pái, *Ist.* 32 : 49.

——— Kasdion ká ek but, jis ko gumán karte hain, ki chánd ho, *Yas.* 46 : 1.

NABIT, *Báten, peshíngoíán, phal.* Ismael ká pahlauṭhá beṭá, *Paid.* 25 : 13 ; *1 Taw.* 1 : 29.

NABUKADNAZAR, *Adálat kí áhen.* Bábul ká bará bádsháh, jo Yahúyaqím ko qaid karke Bábul ko le gayá, *2 Taw.* 36 : 6 ; aur Yahúyakín ká bhí, 10 áyat ; peshíngoí húí, ki wuh apne girdnawáh kí qaumen fath karegá, *Yar.* 27 : 1, wg. ; us ne Yarúsalam ko kúch karne men ramal ká istiamál kiyá, *Hiz.* 21 : 19 ; us ne Yarúsalam ko le liyá, aur us ko aur Haikal ko jalá diyá, *2 Taw.* 36 : 19 ; us ne ek múrat kí nisbat khwáb dekhá, *Dán.* 2 : 1, wg. ; us ne cháhá, ki sab log mere sone ke but kí parastish karen, 3 : 1, wg. ; us ká khwáb bare darakht kí nisbat, 4 : 5 ; Dániel ne us kí tabír bayán kí, 19 áyat ; Nabúkadnazar ne sachche Khudá kí taríf kí, 2 : 47 ; 3 : 28 ; 4 : 37 ; us kí gustákhí, 4 : 30 ; us ká junún, 33 áyat ; us kí bahálí, 36 áyat.

NABU'ZAR-ADA'N, *Phal, adálat kí peshíngoíán.* Nabúkadnazar kí faujon ká sipahsálár, jis ne Yarúsalam ká muhásara kiyá, *2 Sal.* 25 : 8 ; us ne us shahr ko tabáh kiyá, aur logon ko qaid karke le gayá, 9-20 áyaten ; *Yar.* 39 : 1-14 ; us ne Yaramiyáh nabí ko khalás kiyá, 40 : 1-6.

NADAB. *A'zád,* aur ABI'HU'. Hárún ke beṭe, jo ki ajnabí ág par charháwe charháne ke sabab se maqtúl húe, *Ahb.* 10 : 1, wg.

NA'DAB, Isráel ká bádsháh, wuh apne báp Yarúbiám kí jagah bádsháh húá, *1 Sal.*14 : 20 ; us kí wafát, 15 : 27.

NAFTA'LI', *Merá kushtí karná.* Yaqúb ká chhoṭá beṭá, *Paid.* 30 : 8 ; 35 : 25 ; us ke beṭe, 46 : 24 ; us ke báp ne us ko peshíngoí se barakat bakhshí, 49 : 21 ; Músá ne us kí auláď ko peshíngoí se barakat dí, *Ist.* 33 : 23 ; us ke firqe ká wirsa, *Yash.* 19 : 32 ; us kí auláď, *1 Taw.*7 : 13.

NAHAMIYA'H, *Tasallí, tauba yá Khudáwand se árám.* Mulhim musannif us kitáb ká, jo us nám se mashhúr hai ; us ne Yarúsalam kí hálat par wáwailá kiyá, *Nah.* 1 : 1, wg. ; us kí duá, 5 áyat ; Artakhshashatá bádsháh ne us ko Yarúsalam ko bhejá, 2 : 1-8 ; wuh wahán par pahunchá, 9 áyat ; us ne Yahúdíon ko targíb dí, ki Yarúsalam ko banáwen, 17 áyat ; us ne súd-khoron ko tambíh kí, 5 : 6 ; us ne shahr-panáh tamám kí, 6 : 15.

NAHU'R, *A'wáz, giriftár, khushk, khafá.* Tárah ká beṭá, aur Abiraham ká bháí, *Paid.* 11 : 26 ; us ne Milkah se shádí kí, 29 áyat us kí auláď, *Paid.* 22 : 20.

NAHU'M, *Tasallí denewálá, nádín rahnumá,* Chhoṭe nabíon men ka ek yih bhí thá, us ne 713 baras peshtar Masíh kí nabúwat kí pe shíngoí kí, *Nah.* 1 : 1.

NAHALA'L. Zabúlún ká ek shahr thá, *Yash.* 19 : 15 ; Láwíon ko milá, 21 : 35.

NA'IN. Mulk i Kanaán ká ek shahr, qaríb do míl Tabúr pahár ke junúb men wáqi hai ; yih wuh jagah mashhúr hai, jahán ki Masíh ne ek bewa ke iklaute beṭe ko zinda kiyá, *Lúq.* 7 : 11-15.

NAIYIRGUL. Ek deotá Kittíon ká, jo ki Kasdíon yá Fársíon ká ek firqa thá, *2 Sal.* 17 : 30.

NAJA'T. Dunyawí aman, hifázat yá makhlasí, jo Khudá se hotí hai, *Zab.* 3 : 8 ; *Yas.* 43 : 11 ; *Hús.* 13 : 4 ; *Yúnah,* 2 : 9 ; *1 Tim.* 4 : 10.

——— Gunáh aur dozakh se makhlasí páná, aur bihisht kí khushí men dákhil honá ; Masíh ke wasíle se hai, *Matí,* 1 : 21 ; *Lúq.* 1 : 69 ; 2 : 30 ; *Yúh.* 3 : 16, 17 ; 10 : 9 ; *Aam.* 4 : 12 ; 5 : 31 ; 13 : 23 ; 15 : 11 ; 16 : 31 ; *Rúm.* 10 : 9 ; *Afs.* 1 : 3-7 ; *1 Tim.* 1 : 15 ; *2 Tim.* 1 : 10 ; *Tít.* 3 : 5 ; *Ibr.* 2 : 10 ; 5 : 9 ; 7 : 25 ; muft sab ko mil saktí hai, *Yas.* 45 : 22 ; 51 : 1 ; *Matí,* 11 : 23 ; *Yúh.* 7 : 37 ; *Muk.* 22 : 17. (Dekho Naját-Denewálá.)

NAJA'T-DENEWA'LA'. Wuh, jo ki khatre aur pareshání se bachátá hai ; chunánchi Khudá apní hifz o himáyat se bachátá hai, *Zab.* 106 : 21 ; *Yas.* 45 : 15, 21 ; *Yar.* 14 : 8 ; *1 Tim.* 4 : 10.

——— Hamárá Khudáwand I'sá Masíh Naját-denewálá hai, *Lúq.* 2 : 11 ; *Yúh.* 4 : 42 ; *Aam.* 5 : 31 ; 13 : 23 ; *Afs.* 5 : 23 ; *Filip.* 3 : 20 ; wuh gunáh se bachátá hai, *Matí,* 1 : 21 ; aur shaitán kí gulámí se bhí, *Ibr.* 2 : 14 ; *1 Yúh.* 3 : 8 ; aur dunyá se bhí, *Gal.* 1 : 4 ; aur maut ke ḍank se bhí, *1 Qur.* 15 : 55-57 ; aur qabr se, *Hús,* 13 : 14 ; *1 Qur.* 15 : 22, 23 ; *Filip.* 3 : 20, 21 ; aur dozakh se, *1 Tas.* 1 : 10 ; aur wuh ásmán kí abadí khushí men pahunchánewálá hai, *Matí.* 25 : 34 ;

1 Pat. 1 : 3, 4 ; *2 Pat.* 1 : 11 ; wuh ákhir tak bachá saktá hai, *Ibr.* 7 : 25 ; wuh un ko, jo us ke pás áte hain, bacháne cháhtá hai, *Matí,* 11 : 28; *Yúh.* 6 : 37.

NAMRU'D, *Sarkash, sardár kí nínd.* Kúsh ká betá, aur bání Bábul kí bádsháhat ká ; us kí muhimmen, *Paid.* 10 : 8-10.

NAMU'NA MASI'H KA'. Sab us ke pairauon ko cháhiye, ki us ke namúne kí naql karen, *Matí,* 11 : 29 ; *Yúh.* 13 : 15-34 ; *Rúm.* 15 : 5 ; *Filip.* 2 : 5 ; *Ibr.* 3 : 1 ; 12 : 2 ; *1 Pat.* 2 : 21 ; *1 Yúh.* 2 : 6 ; farzandána farz kí bábat us ká namúna, *Lúq.* 2 : 51 ; *Yúh.* 19 : 26, 27 ; farmánbardárí Khudá kí, 4 : 34 ; 9 : 4 ; Khudá ke jalál ko záhir karne men sargarmí, 2 : 17 ; 8 : 49, 50 ; 17 : 4 ; sargarm ibádat, *Lúq.* 6 : 12 ; 9 : 29 ; 22 : 44 ; tawakkul apne báp kí marzí par, *Yúh.* 6 : 38 ; 18 : 11 ; *Lúq.* 22 : 42 ; khud inkárí, *2 Qur.* 8 : 9 ; inkisárí, *Filip.* 2 : 7, 8 ; farotaní, *Matí,* 8 : 3-7 ; halímí 11 : 29 ; rahm, *Lúq.* 19 : 41 ; *Matí,* 9 : 36 ; ustuwárí ázmáish ká muqábila karne men, 4 : 1-11 ; 22 : 17, wg. ; dushmanon kí muáfí, aur un se muhabbat, *Lúq.* 23 : 34.

NA'M. Nek-námí kí qadr, *Ams.* 22 : 1 ; *Wáiz,* 7 : 1 ; *Zab.* 111 : 6 ; *Ams.* 10 : 7.

——— Khudá ká. Us kí tazím karen, *Khur.* 20 : 7 ; *Ahb.* 19 : 12 ; *Zab.* 111 : 9 ; *Matí,* 6 : 9.

——— I'sá ká. Us kí bhí tazím karen, *Filip.* 2 : 10 ; us ke nám se duá mángen, *Yúh.* 14 : 13 ; 16 : 23 ; *Rúm.* 1 : 8 ; *Afs.* 5 : 20 ; *Qul.* 3 : 17 ; *Ibr.* 13 : 15 ; *1 Pat.* 2 : 4.

——— We kisí kháss sabab se rakhe játe the, maslan Núh ká, *Paid.* 5 : 29 ; Abirahám ká, 17 : 5 ; Sárah ká, 15 áyat ; Izhák ká, 19 áyat ; 21 : 6 ; Yaqúb ke beton ká, 29 : 32, wg. ; Yúhanná Baptismá denewále ká nám, *Lúq.* 1 : 13 ; I'sá ká, *Matí,* 1 : 31.

NARKISSUS, *Taajjub, hairat.* Us ke khándán ke I'sáíon ko Rúm men salám bhejá gayá, *Rúm.* 16 : 11.

NASHABAZI'. Mumtana húí, *Ams.* 20 : 1 ; 23 : 31 ; *Yas.* 5 : 22 ; *Lúq.* 21 : 34 ; *Rúm.* 13 : 13 ; *1 Qur.* 5 ; 11 ; *Afs.* 5 : 18 ; *1 Tas.* 5 : 7 ; *1 Pat.* 4 : 3.

——— Aur buráíon ko paidá kartí hai, *Ams.* 23 : 31, 33 ; *Yas.* 5 : 11, wg. ; 28 : 7 ; *Hús* : 4 : 11 ; *Habaq.* 2 : 5 ; muflisí men phansátí hai, *Ams.* 23 : 21 ; tandurustí ko bigártí hai, 23 : 29, 30 ; ásmán kí bádsháhat se mahrúm rakhegí, *Matí,* 24 : 49, wg. ; *Lúq.* 12 : 45, wg. ; *1 Qur.* 6 : 10 ; *Gal.* 5 : 21.

NA'SARAT. Baní Zabúlún ká ek chhotá shahr Jalíl men, qaríb 73 míl Yarúsalam ke shimál ko, aur pahár Tabúr ke magrib men wáqi hai, us ke báshinde badzátí ke liye mashhúr the, *Marq.* 1 : 9 ; *Lúq.* 4 : 29 ; *Yúh* 1 : 46 ; yahán Masíh tiflí se un dinon tak, jab tak ki us ne apná kám shurú kiyá, rahá, *Lúq.* 2 : 51 ; 4 : 16 ; yahán us ne manádí kí, aur logon ne iráda kiyá, ki us ko már dálen, 16-30 áyaten.

NA'TAN, *Denewálá, bakhshish.* Khudáwand ká ek nabí ; us ne Dáúd se kahá, ki apne iráde ke bamújib Haikal taiyár kare, *2 Sam,* 7 : 3 ; us ne Dáúd ko, jo Bintsaba se hambistar húá, tambíh kí, 12 : 1, wg. ; us ne Adúniyáh ko bádsháh hone se roká, *1 Sal.* 1 : 11-27 ; Dáúd ne us se kahá, ki Sulaimán ko masah kare, 32 áyat, wg. ; us ne Dáúd kí sarguzasht likhí, *1 Taw.* 29 : 29.

NATI'NI'M. *Muqarrar kiye gae.* Khádim, jo ki pání aur lakrí, ibádat ke khaime aur haikal ke wáste láyá karte the, *1 Taw.* 9 : 2 ; *Azrá,* 2 : 43, 58 ; 7 : 7, 24 ; *Gin.* 3 : 26.

NATU'FAH. Ek shahr aur zila Násarat ká, darmiyán Baitlaham aur Anátút ke wáqi thá, *1 Taw.* 9 : 16 ; *Azrá.* 2 ; 22 ; *Nah.* 7 : 26 ; *Yar.* 40 : 8.

NATHANIEL, *Khudá kí bakhshish.* Masíh ká shágird. Masíh ne us kí barí taríf kí, aur gumán karte hain, ki yih shakhs aur Bartúlamá ek hí hain, wuh I'sá kí khidmat men házir rahtá thá, *Yúh.* 1 : 45-50 ; us ne Masíh ko bad jí uthne ke dekhá, 21 : 2.

NAWISHTE. Tazím ke sabab se un ilhámí kitábon ká yih nám húá, jo Baibal men hain, *2 Tim.* 3 : 16 ; (dekho ilhám.) Sáre logon ko munásib hai, ki un ko parhen, aur mutála karen, *Matí,* 21 : 42 ; *Yúh.* 5 : 39 ; *Aam.* 17 : 11 ; *Rúm.* 15 : 4 ; 16 : 26 ; *1 Qur.* 10 : 11 ; tazím ke sáth un ko parhná, aur mutála karná cháhiye, *Zab.* 85 : 8 ; is ímán se, ki we min jánib Alláh hain, 119 : 66 ; halímí aur ájizí se, 33 áyat ; *Yaq.* 1 : 21 ; duá ke sáth, ki Rúh ul Quds ke sikháne kí madad mile, *Aiy.* 34 : 32 ; *Zab.* 25 : 4, 5 ; 119 : 12, 18 ; tarah tarah ke fáide, aur bare bare matlab, jo un se nikalte hain, *2 Tim.* 3 : 15, 16 ; we ímán lánewálon kí taqdís, aur talím aur tasallí ke wáste hain, *Yúh.* 17 : 17, 19 ; *Aam.* 20 : 32 ; *Rúm.* 15 : 4 ; un ke inkár karne ká khatra, *Marq.* 16 : 16 ; *Lúq.* 10 : 16 ; *Yúh.* 3 : 36 ; 12 : 48 ; *Ibr.* 2 : 3 ; 10 : 28 ; 12 : 25 ; bár bár un par gaur karná cháhiye, *Ist.* 6 : 6 ; 11 : 18 ; *Zab.* 1 : 2 ; 119 : 97 ; *Yúh.* 5 : 39 ; *2 Pat.* 3 : 2 ; Yahúdí un ke amánatdár húe, *Rúm.* 3 : 2 ; un ke mutála karne ká fáida, *Zab.* 19 : 7 ; 119 : 9, 72, 98, 103 ; *Rúm.* 15 : 4 ; *Afs.* 6 : 17 ; *2 Tim.* 3 : 15 ; *Yaq.* 1 : 25 ; un kí kámil hifázat ho, *Ist.* 4 : 2 ; *Ams.* 30 : 6 ; *Muk.* 22 : 18.

NAI' PAIDA'ISH. Dil aur chál o chalan ká badalná ; Rúh ul Quds kí tásír se hotá hai, *Yúh.* 3 ; 8 ; *Tít.* 3 : 5 ; us ko az sar i nau paidá honá kahte hain, *Yúh.* 2 : 3 ; aur Rúh se paidá honá bhí, 5, 6 áyaten ; aur zinda honá, *Afs.* 2 : 1 ; aur maut se guzarke zindagí men áná, 5 : 14 ; *1 Yúh.* 3 : 14 ; ek nayá makhlúq, *2 Qur.* 5 : 17 ; *Gal.* 6 : 15 ; Masíh ká dil men honá, *Qul.* 1 : 27 ; tabíat i Iláhí men sharík honá, *2 Pat.* 1 : 4 ; asl men wuh fauq ul ádat tabdílí hai, *Yúh.* 3 : 6 ; *Afs.* 2 : 4, 5 ; bátiní aur nádídaní aur bayán se baíd hai, *Yúh.* 3 : 8 ; us kí tásír záhirá hai, *1 Yúh.* 3 : 9 ; 4 : 7 ; 5 : 4 ; tamám rúh, aur khwáhish, aur chál o chalan men is naí paidáish ká asar hotá hai, *2 Qur.* 5 : 17 ; naját ke liye ek zarúrat hai, *Yúh.* 3 : 3, 5 ; *Gal.* 6 : 15. Is tabdílí ke subút yih hain : maslan, gunáh se nafrat aur parhez karná, *1 Yúh.* 3 : 9 ; aur Masíh se, aur logon se muhabbat karná, *1 Pat.* 1 : 8 ; *1 Yúh.* 4 : 7 ; 3 : 14 ; aur Khudá ke Kalám se muhabbat karná, aur us par gaur karne se khush rahná, *Zab.* 1 : 2 ; 119 : 97 ; dín ke kám men khush honá, *Zab.* 26 : 8 ; 27 : 4 ; 84 : 1-4 ; dunyá se murdá honá, aur us par fath páná, *Gal.* 6 : 14 ; *1 Yúh.* 5 : 4 ; aur bihisht par dil lagáná, *Zab.* 73 : 25 ; *Yas.* 26 : 8 ; *Matí,* 6 : 21 ; pákízagí ká phal láná, *Rúm.* 6 : 22 ; *Gal.* 5 : 22 ; *Afs.* 4 : 24.

NAYA' A'SMA'N *aur* ZAMI'N. Un ká wada húá, *Yas.* 65 : 17 ; 66 : 22 ; *Muk.* 21 : 1.

NAYA' YARU'SALAM. Kalísiyá kí jalálí hálat, jo darmiyán 1,000 baras ke hogí, *Muk.* 3 : 12 ; 21 : 2.

NAYU'T, Ek maqám, qaríb Rámah ke hai, jahán Samúel aur Dáúd já base the, *1 Sam.* 19 : 18, 19, 22.

NAYA' MAKHLU'Q. Wuh, jo ki

Masíh se az sar i nau paidá húá, *2 Qur.* 5 : 17; *Gal.* 6 : 15. (Dekho naí paidáish.)

NAZI'R. Ashkhás, jo Khudá kí khidmat ke wáste muqarrar húe, yá ek ahd ke tábi húe, kuchh muqarrar waqt tak, yá zindagí bhar; un kí nisbat qánún, *Gin.* 6 : 2, wg.

NEK MARNEWA'LE LOG. Tasallí-bakhsh áyaten un ke wáste, *Paid.* 48 : 18; *2 Sam.* 23 : 5; *Aiy.* 8 : 15; 19 : 25-97; *Zab.* 23 : 4; 31 : 5; 48 : 14; 73 : 24, 25; *Lúq.* 2 : 29; *Yúh.* 14 : 2; *Rúm.* 8 : 38; *1 Qur.* 15 : 55 : *2 Qur.* 5 : 1; *Filip.* 1 : 21.

NIBHA'Z. Awáíon ká but, jo ki kutte kí súrat men baná thá, *2 Sal.* 17 : 31.

NIKUPULIS. Ek shahr thá; Púlus ne Títus ko ittilá dí, ki merá iráda hai, ki jáṛá wahín káṭún, magar yih nahín malúm, ki yih shahr Maqadúniya men thá, yá Apíras men, *Tít.* 3 : 12.

NI'L. Misr ká ek mashhúr daryá, jo qaríb 1500 míl junúb se shimál ko bahkar Bahíra e Rúm men kaí dháren hokar girtá hai, us ko Saihúr bhí kahte hain, *Yash.* 13 : 3; *Yar.* 2 : 18; aur us ká nám Misr kí nadí bhí hai, *Paid* 15 : 18.

NI'NAWAH, *Khúbsúrat.* Ek puráná aur mashhúr shahr thá; Shám ke beṭe Asúr ne us kí biná dálí, *Paid.* 10 : 11; kahte hain, ki wuh 60 míl muhít men thá, aur Yúnah ke waqt men us kí ábádí koí chha lákh thí; magar Masíh ká zamána áte hí us ká nishán bhí na rahá; wuh tabáh hone kí bábat dhamkáyá gayá, *Nahúm,* 1-3 Báb; Yúnah ne wahán manádí kí, *Yúnah,* 3; 3; wuh apní tauba ke sabab se bach gayá, 8-10 áyaten.

NIQUDEMUS, *Begunáh khún, fath karnewálá logon ká.* Yahúdíon men ká ek Farísí aur sardár thá; us ne I'sá se guftogú kí, *Yúh.* 3 : 1; us ne I'sá kí khátir sifárish kí, 7 : 50; wuh qabr par gayá, ki us par khushbú lagáwe, 19 : 39, wg.

NIQA'NUR, *Fath karnewálá.* Un sát muatabar shakhson men thá, jo ki Yarúsalam men bewáon aur garíbon kí khabargírí ke wáste muqarrar húe the, *Aam.* 6 : 5.

NIQULA'S, *Logon ká fath karnewálá.* Un muatabar shakhson men thá, jo ki Yarúsalam men bewáon aur garíbon kí khabargírí ke wáste muqarrar húe the, *Aam.* 6 : 5.

NIQULATI'. Ek bidatí firqa; agle I'sáíon men kisí Niqulás shakhs ke shágird the, jis ne sikhláyá, ki auraten kisí kháss shakhs kí jorúán na hon, balki jánwaron kí tarah, jo cháhe so rakhe; we log gunáh aur nekí, donon ko Khudá kí taraf se samajhte the, *Muk.* 2 : 6-15.

NI'RU'. Ek niháyat badzát aur badnám Rúmí bádsháh, jis ke gharáne men se baze Khudáwand par ímán láe, *Filip.* 4 : 22; Qaisar us ká ámm laqab thá.

NISRU'K. Asúríon ká ek but thá, *2 Sal.* 19 : 37; *Yas.* 37 : 38.

NIYA'PULIS. Ek shahr jis ko ab Napulí kahte hain, Maqadúniya ke mashriq men wáqi hai, jahán Púlus thá, *Aam.* 16 : 11.

NO. Kisí zamáne men Misr ká ek bará ábád shahr thá. Khiyál karte hain, ki Taibiz yá Dyuspolis ho, magar ab us kí jagah malúm honá mushkil hai, *Yar.* 46 : 25; *Hiz.* 30 : 14, 15, 16; *Nahúm.* 3 : 8.

NU'B. Ek chhoṭá shahr káhinon ká, jo ki Binyamín yá Ifráím ke firqe ke darmiyán thá; Dáúd Sáúl se yahan par bhág kar áyá, *1 Sam.* 21 : 1. Is jagah par Sáúl ke hukm se Doeg ne pachásí hákimon ko, maa un ke khándán ke, qatl kiyá, 22 : 18,

19 ; bad Bábul kí asírí ke baní Binyamín is jagah par rahte the, *Nah.* 11 : 31.

NU'F. (Dekho Mamfis.)

NU'H, *A'rám, tasallí.* Paidá húá, *Paid.* 5 : 28, 29 ; us ká mizáj aur khaslat, 6 : 9 ; us ko áge se hukm húá, ki ek kishtí banáwe, 13, 14 áyaten ; wuh túfán se bach gayá, 8 : 1 ; us ne Khudá ko qurbání guzrání, 20 áyat ; us ká mai píne se mast honá, 9 : 21 ; us kí aulád, 10 : 1 ; us kí, aur Aiyúb aur Dániel kí sadáqat ká zikr, *Hiz.* 14 : 14 ; wuh apne ímán ke sabab se mashhúr thá, *Ibr.* 11 : 7 ; wuh rástbází ká manádí karnewálá kahláyá, *1 Pat.* 2 : 5.

NAMFA'S. Láudiqiya men ek I'sái jo ki man apne gharáne ke Khudátarsí ke wáste mashhúr thá, *Qul.* 4 : 15.

O

OBED, Naukar. Boaz aur Ru't ká betá, aur Yassí ká báp, aur Dáúd ká dádá, *Rút*, 4 : 17.

———— Dáúd ke baháduron men ek is nám ká thá, *1 Taw.* 11 : 47.

OBED-ADU'M, *Adúm ká naukar.* Khudá ke sandúq ko apne yahán le rakhá, aur us ko is wajh se barakat milí, *2 Sam.* 6 : 10 ; *1 Taw.* 13 : 14.

OFI'R, *Rákh se bharpúr honá.* Yuqtán ká betá, aur aulád Sim kí, *Paid.* 10 : 29 ; aur ek mulk ká nám bhí, jo us kí aulád ke qabze men thá, aur us mulk men jawáhir aur soná kasrat se hotá thá, *1 Sal.* 9 : 28 ; 10 : 11 ; 22 : 48 ; *1 Taw.* 29 : 4 ; *2 Taw.* 8 : 18 ; *Aiy.* 22 : 24 ; *Yas.* 13 : 12.

ORI'ON *yá* JABBA'R. Ek junúbí sitáron ká majma hai, *Aiy.* 9 : 9 ; 38 : 31 ; *Amús.* 5 : 8.

OZAM, *Roza.* Yassí ká chhathwán betá, aur Dáúd ká bhái, *1 Taw.* 2 : 15.

ONA'N, *Dukh, zor, gunáh.* Yahúdáh ká betá ; us ká gunáh aur sazá, *Paid.* 38 : 4-10.

P

PA'FUS. Kuprus ká ek mashhúr shahr hai, jo ki us jazíre ke magrib kanáre par wáqi hai, jahán Púlus ne manádí kí, aur us ne Sarjiús Púlus Rúmí hákim ko I'sái kiyá, *Aam.* 13 : 6-12 ; yahán par Ilimás jádúgar andhá ho gayá, 8-11 áyaten.

PAHAR. Agle zamáne men Yahúdíon ne rát ko tín hisson par taqsím kiyá thá, yane, shám, ádhí rát, subh ká pahar ; har ek hisse men chár chár ghante the, *Khur.* 14 : 24 ; *Qáz.* 7 : 19 ; *1 Sam.* 11 ; 11 ; badahú unhon ne rát ko chár hisson men Rúmíon kí tarah, jo apne pásbánon ko har tín ghante ke ákhir chhor dete the, taqsím kiyá, *Matí*, 14 : 25 ; *Marq.* 6 : 48.

PA'KI'ZAGI' *yá* MUQADDAS HONA'. Gunáh se ázád honá, aur Khudá kí tábidárí karná ; us kí zarúrat, *Ahb.* 11 : 44 ; 19 : 2 ; *Zab.* 4 : 3 ; *Rúm.* 6 : 19 ; 12 : 1 ; 13 : 12 ; *2 Qur.* 7 : 1 ; *Afs.* 1 : 4 ; 4 : 24 ; *Filip.* 1 : 27 ; *Qul.* 1 : 10 ; *1 Tas.* 2 : 12 ; *1 Pat.* 1 : 15 ; *2 Pat.* 3 : 11 ; is liye pák honá cháhiye, ki Khudá muqaddas hai, yane pák hai, *Ahb.* 11 : 44 ; bidún us ke Khudá ko koí nahín dekh saktá, *Ibr.* 12 : 14.

———— Sachchí. Wuh dil men hai, aur Rúh ul Quds kí tásír se paidá hotí hai, *Yúh.* 3 : 6 ; *Rúm.* 6 : 22 ; 8 : 5 ; kalám kí pákízagí se záhir hotí hai, *Qul.* 4 : 6 ; aamál kí tahárat men, *Filip.* 1 : 11 ; nekí men taraqqí karne se, *Aiy.* 17 : 9 ; *Filip.* 3 : 13.

———— Kháss kar Masíh ke khádim-ud-dínon ko darkár hai, *Ahb.* 21 : 16, wg. ; *Yas.* 52 : 11 ; *Matí*,

5 : 13, 14, 16; *Rúm.* 2 : 21 ; *2 Qur.* 6 : 3, 4, 6 ; *1 Tim.* 3 : 2, wg. ; 4 : 12, wg.

PAMFU'LIYA. Eshiá e Kochak ke ek súbe ká nám, jo Bahíra e Rúm ke kanáre par wáqi hai, *Aam.* 27 : 5; Pargá us ke álá shahron men ká hai, jis men Púlus aur Barnabás ne Injíl kí manádí kí thí, 13 : 13 ; 14 : 24 ; is súbe men Yúhanná Marqus ne un ko chhor diyá, 15 : 36-38.

PANA'H. Khudá apne logon kí panáh hai, *Ist.* 33 : 27 ; *Zab.* 9 : 9 ; 14 : 6 ; 46 : 1:

——— Us ke shahr is wáste muqarrar húe, ki jo koí náwáqif, aur bagair iráde se kisí shakhs ko qatl kare, wahán bhág jáwe ; chha shahr the, pahunchne men sahal, aur un kí sarakon kí marammat khúb hotí thí, aur chauráhon men lakrí ke khambhe gare húe, jin par likhá húá thá, ki shahr-panáh ko kaun sá rasta játá hai, *Gin.* 35 : 6 ; *Ist.* 4 : 41 ; 19 : 1-3 ; *Yash.* 20 : 1, wg.

PANTEKUST. Yahúdíon men ek íd ká nám thá, aur is tarah ká ism is sabab se húá, ki wuh I'd i Fasah ke dúsre din ke bad shumár karke pacháswen din hotí thí. Isráelíon ne us ká nám hafton kí íd rakhá, kyúnki wuh bad sát hafton ke I'd i Fasah se máni játí thí, *Khur.* 34 : 22 ; hidáyaten, ki jis tarah wuh máni jáwe, *Ahb.* 23 : 15 ; *Ist.* 16 : 9 ; us din Rúh ká utarná, *Aam.* 2 : 1, wg.

PARGA'. Pamfúliya ká ek shahr, jo ki daryá e Kistrús par wáqi thá, jahán Púlus aur Barnabás ne manádí kí, *Aam.* 13 : 14 ; 14 : 25.

PARMANA'S, *Qáim.* Un sát madadgáron men se, jo Yarúsalam men garíbon kí khabargírí ke wáste muqarrar húe, ek yih thá, *Aam.* 6 : 5, 6.

PARHEZGARI'. Kháne aur píne men, aur khwáhishon aur josh men honá cháhiye, *Ams.* 23 : 1 ; *1 Qur.* 9 : 25 ; *Gal.* 5 : 23 ; *Afs.* 5 : 18 ; *Tit.* 1 : 8 ; 2 : 2 ; *2 Pat.* 1 : 6 ; jism kí tandurustí ke wáste mufíd hai, *Ams.* 3 : 2-8 ; aur zihn kí qúwaten ke wáste fáidamand hai, *1 Pat.* 2 : 11 ; dunyawí hálat ke liye mufíd hai, *Zab.* 112 : 3 ; *Ams.* 3 : 16 ; buráíon aur lálachon ke wáste ek rok hai, 23 : 29-35.

PARGAMUS. Eshiá e Kochak ká ek shahr, daryá e Kíkús par qaríb 40 míl Thúátírá se shimál o magrib ko wáqi hai ; Masíh ká payám us kí Kalísiyá ke liye *Muk.* 2 : 12.

PA'RTHI'. Báshindagán i Párthiá, jo Fáras ke shimál o magrib men ek mulk wáqi hai, *Aam.* 2 : 9.

PATMUS. Ek jazíra Bahíra e Rúm men, jis ká nám ab Patímo hai ; wuh koí 45 míl Miletus ke pachchhim men hai. Yih jazíra koí 35 míl muhít men hai, aur us kí zamín pathrílí aur banjar hai. Is jazíra ko Yúhanná bhejá gayá thá, aur yahán par wuh mukáshifá milá, jis ká bayán Mukáshafát kí kitáb men hai, *Muk.* 1 : 9.

PATRUS, *Patthar, chatán.* Yúnas ká betá, aur bháí Andriyás ká, *Yúh.* 1 : 40 ; asl men us ká nám Shamaún thá, 41 áyat ; I'sá ne us ká nám Kefás yá Patrus rakhá, jis ke mane *chatán* hai, 42 áyat ; wuh I'sá ke sáth ho liyá, *Matí*, 4 : 18 ; *Lúq.* 5 : 11 ; *Yúh.* 1 : 41 ; wuh I'sá par jhunjhláyá, *Matí*, 16 : 22 ; *Marq.* 8 : 32 ; Masíh ne us ko tambíh kí, *Matí*, 16 : 23 ; us ne iqrár kiyá, ki Masíh zinda Khuda ká Betá hai, 16 áyat ; *Yúh.* 6 : 69 ; us ne kahá, ki main terá inkár na karúngá, *Matí*, 26 : 35 ; us ne Masíh ke bacháo ke wáste talwár khínchí, aur Malkús ká kán utár diyá, *Yúh.* 18 : 10 ; us ne Masíh

ká inkár kiyá, *Matí*, 26: 69, wg.; *Marq.* 14: 69, wg.; *Lúq.* 22: 54; *Yúh.* 18: 15, wg.; us ne us ko jí uṭhne ke baḍ dekhá, *Lúq.* 24: 34; *1 Qur.* 15: 5; us ne tín bár Masíh kí muhabbat ká iqrár kiyá, *Yúh.* 21: 15-17; us ne shágirdon kí taraf mukhátib ho kar Yahúdáh ke jánishín kí nisbat kahá, *Aam.* 1: 15; us ká waz Pantekust ke din, 2: 14 wg.; us ne ek langre ko Haikal ke darwáze par changá kiyá, 3: 1, wg.; Yúhanná ke sáth muqaiyad húá, 4: 3, wg.; us ne bahuton ko changá kiyá, 5: 15; aur firishte ne us ko khalás kiyá; 5: 18, 19; us ne bedharak hákimon ke sámhne jawábdihí kí, 5: 29, wg.; us ke wasíle se Sámaríon ko Rúh ul Quds milá, 8: 17; us ne Shamaún jádúgar ko sakht malámat kí, 20 áyat: us ne Aineás maflúj ko changá kiyá, 9: 34; us ne Tábíthá ko zinda kiyá, 36 áyat; us ne Qurnílius ko I'sáí kiyá, 10: 34, wg.; us ne gair qaumon men manádí karne ká bayán kiyá, 11: 2, wg.; Herodís ne us ko qaid kiyá, aur ek firishte ne us ko rihá kiyá, 12: 3, wg.; Púlus ne us ká muqábila kiyá, *Gal.* 2: 11; us ne jáná, ki main mar jáúngá, *2 Pat.* 1: 14; us ne I'sá kí súrat mutagaiyar hone kí gawáhí dí, 18 áyat; us ne Púlus ke khatton kí taríf kí, 3: 15.

PATÁRA'. Luqiya men ek bandargáh, jahán Púlus gayá, *Aam.* 21: 1.

PESHDA'NI' KHUDA' KI'. Khudá tamám báton ko áge se pahchántá hai; us kí peshdání kámil aur dáimí hai, *Aam.* 2: 23; 15: 18; *Rúm.* 8; 29; 11: 2: *Ibr.* 4: 13; *1 Pat.* 1: 2.

PESHI'NGOI' *yane* NABU'WAT. Us ko kahte hain, ki áge se aisí báton kí khabar dená, ki siwá Khudá ke kisí ko malúm nahín ho saktá thá; "Muqaddas log Rúh ul Quds ke bulwáe bolte the," *Gin.* 11: 25; 24: 2; *2 Sam.* 23: 2; *2 Taw.* 20: 14; *Nah.* 2: 30; *Yas.* 48: 16; *Hiz.* 2: 2; 3: 12; *Mík.* 3: 8; *Zak.* 7: 12; *Aam.* 1: 16: 11: 28; 21: 11; 28: 25; *1 Tim.* 4: 1; *2 Pat.* 1: 21; nabí log kabhí kabhí khud us ke mane nahín samajhte the, *1 Pat.* 1: 10-12.

PESHI'NGOI'A'N. Masíh kí bábat; we, jis men Masíh kí ámad kí khabar thí, *Paid.* 3: 15; *Ist.* 18: 15; *Zab.* 89: 20; *Yas.* 2: 2; 9: 6; 28: 16; 32: 1; 35: 4; 42: 6; 49: 1; 55: 4: *Hiz.* 34: 24; *Dán.* 2: 44; *Mík.* 4: 1; *Zak.* 3 8; us kí fazílat aur martaba, aur áne ká matlab, *Paid.* 12: 3; 49: 10; *Gin.* 24: 19; *Ist.* 18: 18; *Zab.* 21: 1; *Yas.* 59: 20; *Yar.* 33: 16; aur us kí ulúhiyat kí peshíngoí húí, *Zab.* 2: 11; 45: 7; 72: 8; 110: 1; *Yas.* 9: 6; 25: 9; 40: 10; *Yar.* 23: 6; *Mík.* 5: 2; *Mal.* 3: 1; qaum aur firqa aur khándán, jis se wuh paidá honewálá thá, *Paid.* 12: 3; 18: 18; 21: 12; 22: 18; 26: 4; 28: 14; 49: 8; *Zab.* 18: 50; 89: 4, 29, 36; *Zab.* 132: 11; *Yas.* 11: 1; *Yar.* 23: 5; 33: 15; waqt, jis men us ká zuhúr honewálá thá, *Paid.* 49: 10; *Gin.* 24: 17; *Dán.* 9: 24; *Haj.* 2: 7; *Mal.* 3: 1; us kí paidáish kí jagah, *Gin.* 24: 17-19; *Mík.* 5: 2; ek qásid us ke áge áwegá, *Yas.* 40: 3; *Mal.* 3: 1; 4: 5; wuh ek kunwárí se paidá hogá, *Paid.* 3: 15; *Yas.* 7: 14; *Yar.* 31: 22; ki majúsí us kí parastish karenge, aur ki Baitlaham men ek azím qatl hogá, *Yar.* 31: 15; phir us ko mulk i Misr men le jáenge, *Hús.* 11: 1; aur wuh kisí kháss fazl aur dánáí aur Rúh ul Quds ke názil hone se pahcháná jáegá, *Yas.* 11: 2; 42: 1; 61: 1; aur wuh nabí hogá, *Ist.* 18: 15; aur wuh

Khudáwand ke Kalám kí manádí karegá, *Zab.* 2 : 7 ; *Yas.* 2 : 3 ; 61 : 1 ; *Mík.* 4 : 2 ; aur wuh muajize dikhláwegá, *Yas.* 25 : 5 ; aur wuh kharíd o farokht karnewálon ko Haikal se nikál degá, *Zab.* 69 : 9 ; aur wuh káhin hogá, aur qurbání charháwegá, *Zab.* 110 : 4 ; aur us se log kína rakhenge, aur ízá denge, *Zab.* 22 : 6 ; 35 : 7, 12 ; 109 : 2 ; *Yas.* 49 : 7 ; 53 : 3 ; Yahúdí aur gair qaumen sázish karengí, ki us ko halák karen, *Zab.* 2 : 1 ; 22 : 12 ; 41 : 5 ; wuh dhúm dhám se Yarúsalam men sawár hokar áegá, *Zab.* 8 : 2 ; *Zak.* 9 : 9 ; wuh tís rupae par bechá jáegá, 11 : 12 ; aur ek us hí ká dost us ko pakarwáegá, *Zab.* 41 : 9 ; 55 : 12 ; us ke shágird us ká sáth chhor denge, *Zak.* 13 : 7 ; aur log us par jhúthí gawáhí denge, *Zab.* 27 : 12 ; 35 : 11 ; 109 : 2 ; wuh apní rúbakárí ke waqt uzr na karegá, *Zab.* 38 ; 13 ; *Yas.* 53 : 7 ; log us ko mukke márenge, aur malámat karke thúkenge, *Yas.* 50 : 6 ; us ko salíb par charháwenge, *Zab.* 22 : 14-17 ; log us ko sirká píne, aur pitt kháne ko denge, 15 áyat ; *Zab.* 69 : 21 ; wuh log us ke kapre bánt lenge, aur us ke kurte par chitthíán dálenge, *Zab.* 22 : 18 ; us ke dushman us kí naqlen karenge, 16 áyat ; *Zab.* 109 : 25 ; us ká pahlú chhedá jáegá, *Zak.* 12 : 10 ; aur us ke háth aur pair bhí, 22 ; 16 ; *Zak.* 13 : 6 ; wuh apní taklífon men sábit hogá, *Yas.* 53 : 7 ; wuh apne dushmanon ke wáste duá mángegá, *Zab.* 109 : 4 ; us kí ek haddí torí na jáegí, *Zab.* 34 : 20 ; us kí maut gunahgáron ke sáth shumár kí jáegí, *Yas.* 53 : 9-12 ; wuh ádhí umr men márá jáegá, *Zab.* 89 : 45 ; 102 : 24 ; us kí maut par zalzala hogá, *Zak.* 14 : 4 ; aur barí ándhí bhí hogí, *Amús,* 5 : 20 ; 8 : 9 ; *Zak.* 14 : 6 ; us ká dafn daulatmand ke sáth shumár kiyá jáegá, *Yas.* 53 : 9 ; murdon men se phir jí uthegá, *Zab.* 16 : 30 ; 30 : 3 ; 41 : 10 ; 118 : 17 ; *Hús.* 6 : 2 ; wuh ásmán par charh jáegá, aur Khudá ke dahne baithegá, *Zab.* 16 : 11 ; 24 : 7 ; 68 : 18 ; 110 : 1 ; 118 : 19 ; us ká pakarwánewálá dafatan pareshání se maregá, *Zab.* 55 : 15-23 ; 109 : 17 ; kumhár ká khet us kí qímat se kharídá jáegá, *Zak.* 11 : 13 ; (lafz Masíh ko dekho.)

PESHÍNGOÍÁN, Aur jo púrí húín ; Ibráhím kí nasl kí bábat, Misr men, *Paid.* 15 : 13 ; Izhák kí bábat, 18 : 10 ; 21 : 1 ; Yúsuf kí taraqqí kí nisbat, 37 : 7 ; 42 : 6 ; Yaríhú ke bání kí bábat, *Yash.* 6 : 26 ; *1 Sal.* 16 : 34 ; Finíhás ke beton kí mau kí nisbat, *1 Sam.* 2 : 34 ; 4 : 11 ; Sáúl kí wafát kí bábat, 28 : 19 ; 31 : 2 ; Yúsiyáh kí paidáish kí bábat, *1 Sal.* 13 : 2 ; *2 Sal.* 23 : 15 ; ek nabí kí wafát kí nisbat, *1 Sal.* 13 : 22-30 : Yarubiám ke gharáne ká zawál, 14 : 10 ; 15 : 29 ; aur us ke bete kí maut, 14 : 12-17 ; Baashá ke gharáne kí nest nábúdí, 16 : 3, 11 ; Akhiab ke ahd yá amaldárí men barí khushk-sálí, 17 : 1 ; 18 : 41 ; Súriya ke bádsháh ká hamla 20 : 22-26 ; Nabát kí maut ká badlá lená, 21 : 19 ; 22 : 33 ; Akhiab ke gharáne kí tabáhí, 21 : 22 ; *2 Sal.* 10 : 11 ; Ízabil kí maut, *1 Sal.* 21 : 23 ; *2 Sal.* 9 ; 36 ; pání ká nikálná fauj ke liye, 3 : 17-20 ; Sámariya ke muhásare men rasad ká kasrat se honá, 7 : 1-18 ; bádsháh kí maut, jo nabí par ímán na láne se húí, 7 : 2-20 ; baní Yáhú kí amaldárí chauthí pusht tak, 10 : 30 ; 15 : 12 ; Asúr ke bád-

sháh kí tabáhí, 19: 7, 35, 37; Bábul kí asírí, 20: 17; 24: 13; *Yar.* 17: 1, 7; 29: 11-14; Nínavah ká bilkull takht táráj honá, *Nah.* 1: 1-10; 3: 7; *Saf.* 2: 13; aur Bábul kí nisbat, *Yar.* 50: 35-40; 51: 24, 26, 37-64.

PESHI'NGOI'A'N, JO MASI'H NE APNE HAQQ MEN KI'N. Bábat apní taklífát aur maslúb hone ke, *Matí,* 16: 21; 17: 22, 23; 20: 18, 19; *Marq.* 8: 31; 9: 31; 10: 32-39; *Lúq.* 9: 22; 18: 31, 33; kitní der tak qabr men rahegá, *Matí.* 12: 40; tísre roz us ká jí uthná, 16: 21; *Marq.* 8: 31; 9: 31; *Lúq.* 9: 22; 18: 33; *Yúh.* 2: 19-21; jagah, jahán us ke shágird I'd i Fasah taiyár karenge, *Matí,* 21: 1-3; *Marq.* 11: 2; *Lúq.* 19; 29-31; Yahúdáh us ko pakarwáegá, *Matí,* 26: 21-23; *Lúq.* 22: 3, 4; *Yúh.* 13: 21-26; Patrus us ká inkár karegá, *Matí,* 26: 34; *Marq.* 14: 27; *Lúq.* 22: 3, 4; *Yúh.* 13: 38; us ke shágird us ko chhor denge, *Matí,* 26: 31; *Marq.* 14: 27; *Yúh.* 16: 32; wuh ásmán par charh jáegá, *Yúh.* 6: 62; 16: 28; 20: 17; Rúh ul Quds ká názil honá ba taur tasallí denewále ke, us ke shágirdon ko, 14: 16-26; 15: 26; un ko judí judí zubánen milengí, *Marq.* 16: 17; musíbaten, jin men we mubtilá rahenge, *Matí,* 23: 34, 36; 24: 9; *Marq.* 13: 9; *Yúh.* 16: 1-4; Patrus kí taklífát, aur maut, 21: 18, 19; Yarúsalam kí Haikal, aur shahr kí halákat, *Matí,* 24; 1, 2; *Marq.* 13: 1, 2; *Lúq.* 19: 41-44; 21: 6; nishánián, jo Yarúsalam kí halákat se pahle dikhláí jáengí, *Matí,* 24: 3-7: *Marq.* 13: 5-8; *Lúq.* 21: 8-11: Yahúdíon ká radd honá, aur Injíl kí manádí tamám qaumon men, *Matí.* 8: 11, 12, 24: 14: *Lúq.* 13: 28, 29.

PILA'TU'S, PANTI'U'S. Yahúdiyá ká Rúmí hákim thá, jis ne I'sá se suwál kiyá, *Matí,* 27: 11; *Marq.* 15: 2; *Lúq.* 23: 3; *Yúh.* 18: 33; us kí bíbí ne us se kahá, ki tum Masíh se kuchh kám na rakhná, *Matí,* 27: 19; us ne koshish kí, ki Masíh ko rihá kare, 23 áyat; us ne Masíh kí begunáhí par gawáhí dí, 24 áyat; taubhí us ko maslúb hone ke wáste hawála kiyá, 26 áyat.

PISGA'H. Abárím pahár kí sab se únchí chotí ká nám hai, aur aisá qaríb Nabú pahár ke hai, ki us ká ek hí hissa malúm hotá hai, is liye baz maqám par likhá hai, ki Músá ne Pisgáh se mulk i Kanaán ko dekhá, aur baz maqám, Nabú pahár se, *Ist.* 3: 27; 34: 1; Balaq, Balaám ko is chotí par láyá, *Gin.* 23: 14.

PISIDIYA. Eshiá e Kochak ká ek mulk, jis kí hadd shimál men mulk i Luqáuniya thá, aur janúbí hadd Pamfúliya thá. Púlus aur Barnabás ne ek kalísiyá yahán par jama kí, *Aam.* 13: 14; 14: 24.

PITOM *aur* RAMSI'S. Do shahr Misr men, jinhen Baní Isráel ne banáyá; un kí jagah ab malúm nahín hai, *Paid.* 47: 11; *Khur.* 1: 11.

PLIA'DIS *yá* JABBA'R. Wuh majma sitáron ká, jo haft Kawákib, yane sát sitáre kahláte hain, lekin we shumár men bahut ziyáda hain, *Aiy.* 9: 9; 38: 31.

PTULAMAIS. Mulk i Kanaán ká ek shahr, jo ki koí 32 míl Súr ke dakhan men Bahíra i Rúm ke kanáre par wáqi thá, *Aam:* 21: 7; us ká puráná nám *Akko* thá, *Qáz.* 1: 31.

PU'BLIU'S. *A'mm.* Malite jazíre ká hákim, jis ke báp ko Púlus ne changá kiyá, *Aam.* 28: 8.

PU'LUS, *Chhotá, kám karnewálá.* Gair qaumon ká bará rasúl; wuh Binyamín ke firqe men se thá,

Rúm. 11 : 1; wuh Farísí thá, *Aam.* 23 : 6; Gamaliel ne us ko paṛháyá, 22 : 3. Púlus Istífán ke qatl par muttafiq thá, 8 : 1; kalísiyá ko satáyá, 9 : 1; jab ki wuh Dimishq ko játá thá, andhá ho gayá, 3 áyat; 22 : 6; 26 : 13; us ne baptismá liyá, 9 : 18; wuh ján bacháne ke liye Dimishq se bhág gayá, 23-25 áyat; *2 Qur.* 11; 33; wuh Yarúsalam se Barnabás ke sáth Antákiya ko gayá, *Aam.* 12 : 25; wuh aur Barnabás muqarrar húe, ki gair qaumon men manádí karen, 13 : 1, wg.; wuh Kuprus ko gayá, 4 áyat; us ne Ilimás ko andhá kar diyá, aur ek hákim ko I'sáí kiyá, 8-11 áyat; wuh Pargá se guzarke Pisidiya ke Antákiyá men pahunchá, 14 áyat; wuh Iqúnium men áyá, 51 áyat; us ne Lustrá men ek langre ko changá kiyá, 14: 8, wg.; wahán par patthráo húá, 19 áyat; Darbe men bhí, 20 áyat; wuh Antákiyá ko lauṭá, 26 áyat; wuh aur Barnabás khatne kí maslahat kí bábat Yarúsalam ko gae, 15 : 2; us ne Timtáús ká Lustrá men khatna kiyá, 16: 1; wuh Troás se kishtí kholkar Maqadúniya men áyá, aur Filippí men ákar Ludiá ko baptismá diyá, 14 áyat; wuh qaid húá, 23 áyat; basabab muajize hone ke rihá húá, 26 áyat; wuh Tassalúníqí men áyá, 17 : 1; Bariá men pahunchá, 10 áyat; aur Ateni men bhí, 15; aur Qurintus men pahunchá, 18 : 1; aur Afasus men, 19 áyat; aur phir Antákiyá men áyá, 22 áyat; us ká tísrá daura, 23 áyat; Galatiyá men guzrá, aizan; aur Afasus men áyá, 19; us ne wahán muajize dikhláe, 11; wuh Maqadúniya ko gayá, 20 : 1; aur phir Yúnán men áyá, 2 áyat; aur Troás men pahunchá, 6 áyat; aur wahán us ne Yútakhus ko zinda kiyá, 12 áyat; Miletus men us ne Afasus kí kalísiyá ke buzurgon ko buláyá, 17 áyat; wuh Qaisaríyá men pahunchá, 21 : 8; aur Yarúsalam men áyá, 17 áyat; wuh giriftár húá, 33 áyat; wuh logon kí taraf mukhátib húá, 22 : 1, wg.; wuh bándhá gayá, 25 áyat; us ne baṛí adálat ke sámhne suwál o jawáb kiye, 23 : 1; wuh Qaisaríyá ko bhejá gayá, 12-24 áyaten; Felikas ke rúbarú apná uzr pesh kiyá, 14: 1, wg.; us ne Drúsillá ke sámhne manádí kí, 24 áyat; us ne Festus ke sámhne uzr kiyá, aur Qaisar kí apíl kí, 25 : 8-10; Agrippá ke rúbarú bhí, 26 : 1, wg.; wuh Rúm ko jaház par sawár hokar gayá, 27 : 1, wg.; Malíte ke pás jaház ṭúṭ gayá, 28 : 1, wg.; us ne wahán bahut ádmíon ko changá kiyá, 9 áyat; wuh Rúm men pahunchá, 16 áyat; wuh wahán Yahúdíon se guftogú kartá thá, 17 áyat; wuh do baras tak wahán manádí kartá rahá, 31 áyat; butparaston ká bayán, jo Púlus ne kiyá, *Rúm.* 1 : 19; aur Yahúdíon ká bhí, 2 : 17; us ne insán ke farzon kí bábat nasíhat kí, 11 : 1, wg.; aur sáf-dilí kí bábat nasíhat kí, 14 : 1, wg.; 15 : 1; us kí manádí fasáhat ke taur par na thí, *1 Qur.* 2 : 4; us ká tawajjuh karná sab logon kí taraf, 9 : 19; 10 : 33; us ne I'sáíon ke ímán par hukúmat karne ká dawá na kiyá, *2 Qur.* 1 : 24; us kí sargarmí aur begarazí, 4 : 1; 6 : 4; 7 : 2; 11 : 7; 12 : 13; us ne logon ko targíb dí, ki Yarúsalam ke garíb I'sáíon ke wáste chanda jama karen, 8 : 7; us ne un mukhálifon kí, jo Qurintus men the, shikáyat kí, 10 : 2; 11 : 13; us ká kashf, jo húá, 12 : 1; *Gal.* 2 : 2; us kí taklífen, *2 Qur.* 11: 23, wg.; *Filip.* 1 : 13; us ne apne mukhálifon ko dhamkáyá, *2 Qur.* 13 : 2;

wuh rasúl thá, jis ko Masíh ne khud muqarrar kiyá, *Gal.* 1 : 1-12 ; us kí sarguzasht, 1 : 16 ; us ne Patrus ká muqábala kiyá, 2 : 11 ; us ne marná chahá, *Filip.* 1 : 20 ; jo jo fáide Yahúdíon ko the, us ko bhí sab maujúd the, 3 : 4, wg. ; wuh apní taklíf men bág bág rahtá thá, *Qul.* 1: 24; Filippí aur Tassaluníqí men taklíf uthái, *1 Tas.* 2 : 2 ; wuh I'sáíon ke wáste namúna húá, *1 Qur.* 11 : 1 ; *Filip.* 3 : 17 ; *2 Tas.* 3 : 7 ; us ne apne taín bará gunahgár kahá; *1 Tim.* 1 : 15 ; us ke marne ká waqt á pahunchá, *2 Tim.* 4 : 6 ; us ne apne labáde aur kitábon ko Troás men chhorá, 13 áyat ; us ne Tukhikus ko Afasus men bhejá, 4 : 12 ; us kí pahlí muázirat men, jo ki sámhne Nírú ke húí, koí sáthí na thá, 16 áyat ; Patrus ne us ke khatton kí tálíf kí, *2 Pat.* 3 : 15.

PU'L, *Lobiyá yá halákat.* Asúr ká bádsháh, jis ne Isráel kí bádsháhat par hamla kiyá, *2 Sal.* 15 : 19 ; us ne Baní Munassí ke ádhe firqe ko fath kiyá, *1 Taw.* 5 : 26.

PU'RI'M. Ek I'd Yahúdíon men, jo ki us rihái kí yádgárí ke liye, muqarrar húí, jo A'star ke dinon men us ke dushmanon se húí, *A'star,* 9 : 20, wg.

PUTI'ULI'. Ek shahr Itáliá men, qaríb áth míl Nepals se hai, *Aam.* 28 : 13.

Q

QUBRA'T UL TAHA'WAH. Yih wuh jagah hai, jahán Isráelíon ne mann se nafrat kí, aur hirs se khurák ke wáste khwáhish kí, aur yahán par Khudá ne un ko sakht már se márá, *Gin.* 11 : 4-35 áyaten.

QABZIEL. Yahúdáh ká ek shahr, jo Murda Samundar kí janúbí simt par magribí kanáre ke qaríb hai, *Yash.* 15 : 21 ; yahán Bináyáh sipahsálár Sulaimán kí fauj ká paidá húá thá, *2 Sam.* 23 : 20.

QADMU'NI'. Qadím báshinde mulk i Kanaán ke, *Paid.* 15 : 19.

QA'DIS. Ek shahr i álá Galíl men ; yih shahr baní Naftálí ke taalluq thá, *Yash.* 19 : 37 ; panáh ke shahron men ká ek yih bhí muqarrar húá, 20 : 7.

QA'DIS, *yá* QA'DIS-BARNI'A. Yahúdáh ke firqe ká ek shahr hai, jo ki qaríb 24 míl Habrún ke janúb men, aur Kanaán se janúb ko wáqi hai ; yahán par Isráel muddat tak pare rahe, *Ist.* 1 : 46 ; yahán se jásús mulk i Kanaán kí jásúsí karne ke wáste rawána kiye gae, *Gin.* 13 : 26 ; 32 : 8 ; yahán par Maryam ne wafát pái, aur dafn húí ; magar baz gumán karte hain, ki nám yihí hai, lekin jagah aur hai ; *Gin.* 20 : 1; yahán Maríbah, yane jhagre ke pání par Isráel bágí húe, aur Músá par Khudá náráz húá, *Gin.* 20: 10 ; *Ist.* 32 : 51.

QAISU'N. Ek nálá mulk i Kanaán men thá, jo ki Tabúr pahár se nikalkar, anqaríb magrib kí taraf bahkar, Akkú ke bandar men hokar Bahíra i Rúm men girtá hai, *Qáz.* 5 : 21 ; *Zab.* 83 : 9.

QAISAR. Yih nám Rúmí sháhansháhon ko milá, maslan, Július, Agustus, Tiberius, Qlaudius, Níro, wg., *Lúq.* 2 : 1 ; 3 : 1 ; *Aam.* 11 : 28 ; *Filip.* 4 : 22.

QAISAR AGUSTUS, Rúm ká sháhansháh, jo Julius Qaisar ká jánishín húá. Masíh kí paidáish ke waqt wuh hukmrání kartá thá, *Lúq.* 2 : 1 ; Púlus ne us ke yahán muráfa kiyá, *Aam.* 25 : 21.

QAISAR QLAUDIUS. Wuh Rúmíon ká pánchwán sháhansháh thá ; us ke zamáne men bará kál pará, jis kí peshíngoí húí thí, *Aam.* 11 : 28 ; us ne sab Yahú-

díon ko Rúm se nikál diyá, 18: 2.

QAISARI'YA'. Yih shahr Bahíra i Rúm ke kanáre par qaríb 75 míl Yarúsalam ke shimál o garb men wáqi thá; Púlus I'sáí hone ke bad us shahr men láyá gayá, *Aam.* 9: 30; Qurnelius ne yahán se Patrus ke pás qásid bhejá, 11: 11; is shahr ko Púlus bhejá gayá, ki rúbarú Felikas ke us kí rúbakárí ho, 23: 23.

QA'IN, *Qabza yá hásil.* A'dam ká sab se bará betá; sháyad us kí mádar ne khiyál kiyá, ki wuh wada kí nasl, yane Masíh hai, is sabab se us ká nám mard i Khudá rakhá, *Paid.* 4: 1; wuh kisán thá, 2 áyat; wuh Khudáwand ke wáste bataur hadya ke phal láyá, 3 áyat; wuh gussa húá, aur Khudáwand ne us ko malámat kí, 5, 6, 7 áyaten; us ne apne bháí Hábil ko qatl kiyá, 8 áyat; malámat ke taur se us ká zikr kartá, *1 Yúh.* 3: 12; *Yahúdáh* 11 áyat.

QAINI'. Ek qadím firqa, jinhon ne ek zila, jo ki Murda Samundar kí magrib taraf wáqi hai, banáyá, aur un kí hadden dúr tak Arab ke dasht men thín; Yatrú Músá ká sasur unhín men se thá, *Qáz.* 1: 16; wada húá, ki un kí zamín Ibráníon ko mile, *Paid.* 15: 19; Yatrú kí khátir we maqtúl na húe, balki baní Yahúdáh men basne páe, *1 Sam.* 15: 6; *Qáz.* 1: 16;

QAI'LAH. Yahúdáh ká ek shahr jo qaríb 18 míl Yarúsalam ke janúb men wáqi thá, *Yash.* 15: 44; Filistíon kí gáratgarí se Dáúd ne is shahr ko bacháyá, *1 Sam.* 23: 1-5; yahán Abiyátar Dáúd ke pás áyá, 20 áyat; Khudá ne Dáúd ko jatáyá, ki yahán se wuh aur us ke log rawána hon, 12, 13 áyaten; yahán ke hákimon ne Nahamiyáh ko Yarúsalam ke phir tamír karne men madad dí, *Nah* 3: 17, 18.

QAMU'EL, *Khudá ne us ko sarfaráz kiyá hai.* Nahúr ká tísrá betá thá, aur báp Arám ká, *Paid.* 22: 21; Baní Ifráím ke ek sardár ká nám yihí thá, jo un men muqarrar húá, ki mulk i Kanaán ko taqsím kare, *Gin.* 34: 24.

QANAZ, *Yih ghonsla, qabza yá nauha.* Ilífaz ká chauthá betá, Esau ká betá, wuh Adúm ká raís thá, *Paid.* 36: 15.

QANI'ZI'. Qadím Kanaáníon men ká ek yih bhí firqa thá; malúm hotá hai, ki yih log Yahúdáh ke paháron men baste the, *Paid.* 15: 19.

QANA'T. Baní Munassí ká ek shahr, Naubah ne use le liyá, aur apne nám se us ká nám rakhá, *Gin.* 32: 42.

QANAH. Ek daryá i magribí, baní Manassí ke janúbí hadd par hai, *Yash.* 16: 8; 17: 9.

QANKHRIA'. Ek bandar Qurintus ke taalluq thá, *Aam.* 18: 18; *Rúm.* 16: 1.

QARANHAFFU'K, *Khúbsúratí ká sing.* Aiyúb kí tísrí betí, jo ki us kí shifá ke bad paidá húí, *Aiy.* 42: 14.

QARYU'T. Moáb ká ek shahr hai; jab ki Nabúkhudnazar ne us mulk ko fath kiyá thá, to yih shahr bhí gárat húá, *Yar.* 48; 24-41: *Amús,* 2: 2.

QARYATARBA. Qadím nám Habrún ká hai, yih wuh jagah hai, jahán Sarah ne wafát pái, *Paid.* 23: 2; *Yash.* 14: 15; 20: 7.

QARYAT-YAARI'M. Ek shahr Yahúdáh ká, Binyamín kí haddon par wáqi hai, *Yash.* 15: 9; us ke báshindon ne Filistíon se Khudá ká Sandúq páyá, *1 Sam.* 7: 1; wahán se Dáúd Khudá ke Sandúq ko láyá, *1 Taw.* 13: 1.

QARYAT-SIFAR. Is shahr ká nám Dabír bhí thá, Gutniel ne use le liyá, aur Kálib ne apní betí use

byáh men us shahr ke wáste dí, *Qáz.* 1 : 11-13.

QASAM KHA'NA'. Jo khiláf i shara aur be-taammul ke hai, mumtana hai, *Matí,* 5 : 34 ; *Yaq.* 5 : 12.

——— Bamújib i shara Khudá ke nám se rúbarú adálat ke qasam kháná cháhiye, *Ist.* 6 : 13 ; sachchái aur insáf ke sáth ho, *Yar.* 4 : 2 ; wájib hai, jab koí bará matlab bar áwe, *Ibr.* 6 : 16.

QASI'YA'. *Sath, gosha.* Aiyúb kí dúsrí betí, *Aiy.* 42 : 14.

QATU'RAH. *Ud jalánewálí, muattar.* Ibráhím kí ek bíbí, *Paid.* 25 : 1. Baze gumán karte hain, ki wuh us kí bíbí, Sarah kí wafát se peshtar thí, *1 Taw.* 1 : 32 ; us kí aulád, *Paid* 25 : 2-4.

QAZA' O QADR. Murád i mutaqaddam Khudá kí, yá kháss chízon ká kisí kháss matlab ke wáste pahle se muqarrar honá ; lihází aksar bayán húá hai, ki Khudá bamújib apní marzí, aur khwáhish ke, niamaton ko bakhshtá hai ; in báton ke haqq men us kí qazá o qadr malúm hote hain, *Ist.* 8 : 8 ; *1 Taw.* 29 : 12 ; *2 Taw.* 1 : 11, 12 ; *Aiy.* 1 : 21 ; 9 : 12 ; *Zab.* 75 : 7 ; *Dán.* 4 : 17 ; *Aam.* 17 : 26.

——— Bamújib us ke baní Isráel ká mulk i Kanaán men basná, aur kai bad hukúmaton aur saltanaton ká tabáh honá wuqú men áyá, *Paid.* 12 : 7 ; 13 : 15 ; *Khur.* 7 : 4 ; 9 : 16 ; *Ist.* 2 : 30 ; *Yash.* 11 : 20 ; *Yas.* 44 : 28 ; 46 : 9.

——— Kháss log ba tafsíl i zail bamújib qazá o qadr muqarrar húe, ki Khudá ká jalál barháwen, aur us ke kám ko bajá láwen, maslan, Firaún, *Khur.* 9 : 16 ; Yúsiyáh, *1 Sal.* 13 : 2 ; Khoras, *Yas.* 44 : 28 ; Yaramiyáh, *Yar.* 1 : 5 ; Púlus, *Aam.* 9 : 15 ; *Zab.* 50 : 15, 16.

——— Khudá ne aksar logon ke bad iráde se bhaláí paidá kí, is ko bhí "qazá o qadr" kahte hain, *Paid.* 50 : 20 ; *Aiy.* 5 : 12 ; *Zab.* 33 : 10 ; 127 : 1 ; *Ams.* 16 : 9, 33 ; 19 : 21 ; *Aam.* 2 : 23 ; 4 : 26-28.

——— Hamárí naját ká wasíla, aur Injíl ká intishár pahle se muqarrar húá, *Paid.* 3 : 15 ; 12 : 3 ; 49 : 10 ; *Yas.* 6 : 7 ; 53 : 2, 10, 12 ; *Dán.* 9 : 26 ; *Zak.* 3 : 8, 9 ; 6 : 12 ; 9 : 9-11 ; *Matí,* 16 : 18 ; *Lúq.* 18 : 33 ; *Yúh.* 7 : 30 ; 8 : 20 ; 13 : 21 ; *Aam.* 16 : 7 ; *Rúm.* 9 : 9 ; *Afs.* 3 : 1-11 ; *1 Pat.* 1 : 20.

——— Us se koí ádmí dozakh ke wáste nahín muqarrar húá, *Zab.* 9 : 17 ; *Matí,* 25 : 41-43 ; *Yúh.* 3 : 36 ; *Rúm* 2 : 6, 8, 9 ; *Zab.* 6 : 7, 8 ; *Muk.* 21 : 8 ; 22 : 15.

QI'DA'R, *Siyáhípan, gam.* Wuh Ismáel ká betá thá, aur Qídárínon ká báp, jo Arab men baste the, *Paid.* 25 : 13 ; Arab men ek mulk ká nám húá ; malúm hotá hai, ki Dáúd bhí us men rahá, *Zab.* 120 : 5 : us kí aulád Súríon se tijárat kartí thí, *Hiz.* 27 : 21 ; wuh maglúb honewálá thá, *Yar.* 49 : 28 ; peshíngoí kí, ki us se kalísiyá ko jalál milegá, *Yas.* 60 : 7.

QIDMAH, *Sharqí, uthtá húá.* Ismáel ká sab se chhotá betá, *Paid.* 25 : 15 ; us kí aulád Jiliád ke púrab taraf bastí thí, aur malúm hotá hai, ki shahr i Qadímát usí ke nám se, nazdík daryá e Arnún ke, mushtahar húá, *Ist.* 2 : 26 ; *Yash.* 13 : 18 ; 21 : 37.

QIDRU'N, Ek nálá, jo Yahúsafat kí ghátí men Yarúsalam kí mashriq taraf darmiyán shahr, aur Zaitún pahár ke, hai ; Dáúd ne us ko Abisalam se bhágkar ubúr kiyá, *2 Sam.* 15 : 23 ; qaríb us ke Asá, aur Hizqiyáh, aur Yúsiyáh ne apne bápdádon ke buton ko jalá diyá, *1 Sal.* 15 : 13 ; *2 Sal.* 23 : 4 ; *2 Taw.* 29 :

16; Masíh jab ki Gatsamaní ko játá thá, us ke pás hoke gayá, *Yúh.* 18 : 1.

QIHA'T, *Majlis, tábidárí.* Léwí ká dúsrá beṭá, aur báp baní Qihát ká, *Paid.* 46 : 11 ; *Gin.* 4 : 18, 34, 37 ; Hárún Qiháti khándán se thá, aur us se káhinon kí nasl chalí, *Khur.* 6 : 18 ; *1 Taw.* 6 : 2-18.

QI'NA'N, *Málik.* Anús ká beṭá, aur Mahalaliel ká báp, *Paid.* 5 : 9-14 ; *Lúq.* 3 : 37.

QI'R. Mádíon ká ek shahr hai ; Asúrí Arámíon ko, aur baz Ibráníon ko qaid karke is shahr ko le gae, *2 Sal.* 16 : 9 ; us kí nisbat Amús kí peshíngoí, *Amús,* 1 : 5.

QI'RHARA'SAT *yá* QI'RHARS. Moábíon ká ek bará shahr hai, Yahúrám ne us ko gárat kiyá, *2 Sal.* 3 ; 25 ; us ke bahut dinon bad Asúríon aur Kasdíon ne us ko tabáh kiyá, *Yas.* 15 : 1 ; 16 : 7-11 ; *Yar.* 48 : 31.

QI'S, *Sakht, mushkil, puwál.* Ibráníon men kaí shakhson ká aisá nám thá ; maslan, Qís bin Abiel, *1 Sam.* 9 : 1 ; Mahlí ká beṭá, *1 Taw.* 23 : 21 ; Abdí ká beṭá, *2 Taw.* 29 : 12.

QIYA'FA', *Ek mutaláshí.* Wuh sardár káhin thá, jab ki Masíh márá gayá : us kí mashwarat, Masíh ke qatl karne men, *Yúh.* 11 : 49 ; 18 : 14 ; I'sá kí us ke rúbarú rúbakárí húí, *Matí,* 26 : 57 ; *Marq.* 14 : 53 ; *Lúq.* 22 : 54 ; *Yúh.* 18 : 14.

QLAUDE. Ek chhoṭá sá ṭápú, Qrete ke pás, *Aqm.* 27 : 16.

QLAUDIA', *Langrá, band.* Ek Khudáparast Rúmí aurat, *2 Tim.* 4 : 21.

QLAUDIUS-LU'SIAS. Rúmí sardár, jo ki Yarúsalam men sipahsálár thá, Púlus ko bacháyá, *Aqm.* 21 : 33 : us ne hukm diyá, ki us ko koṛe máre jáwen, 22 : 24 ; us ne us ko maa ek khatt ke, sipáhíon kí hifázat men Felikas ke pás rawána kiyá, 23 : 26.

QLIUPAS *yá* KLIUPAS. (Dekho Kliupas.)

QRETE. Ek ṭápú Bahíra e Rúm men Yúnán ke púrab aur dakhan men ; jaház, jis men Púlus thá, us ke nazdík hoke gayá, *Aqm.* 27 : 12, 13 ; Títus ko wahán chhoṛá, *Tít.* 1 : 5 ; us ke báshinde jhúṭh bolne men mashhúr the, 12 áyat.

QUA'RTUS, *Chauthá.* Ek shágird thá, jis ká zikr Púlus ne kiyá, *Rúm.* 16 : 23.

QULUSSI'. Frúgiyá mulk ká ek qadím shahr, jo ki us jagah par wáqi thá, jahán daryá e Luqius zamín men gáib hotá hai, *Qul.* 1 : 2.

QURAH, *Bahádur, munjamid.* Esau ká beṭá, jo ki Ahlibámah se paidá húá, *Paid.* 36 : 14-18 ; Izhár ká beṭá, aur parpotá Lewí ká, *Khur.* 6 : 21 ; wuh Músá aur Hárún se sarkash húá, *Gin.* 16 : 1-3 ; us ko khaufnák sazá milí ; us ke sáth ke do sau pachás ádmí zamín ne nigal liye, 32 áyat.

QURINTUS. Ek shahr Yúnán men ; yahán par Púlus ne manádí kí, *Aqm.* 18 : 1, wg. Ek kalísiyá yahán par qáim húí, jis ke liye khutút Qurintus ko likhe gae the.

QURNELIUS, *Síng.* Itáliání palṭan ká súbadár gair qaumon men se pahle I'sái húá, *Aqm.* 10 : 1, wg.

QURBA'NI'A'N. Jánwaron ká khún baháná bataur ek iqrár ke, ki qurbání charhánewálá qatl ke láiq thá, aur dúsrí garaz iltijá, muáfí ke wáste thí ; malúm hotá hai, ki wuh qadím se muqarrar húá, maslan Qáin aur Hábil ke waqt men, *Paid.* 4 : 3, wg. ; Núh ke zamáne men, 8 : 20 ; Abiraham ke, 15 : 9 ; 22 : 13 ; Aiyúb ke, *Aiy.* 1 : 5.

——— Beaib ho, *Ahb.* 22 : 19 ; jánwar kí umr, jo qurbání ke wáste thá, 26 áyat, wg. ; kis tarah us ko kháwen, 29, 30 áyat; subh o shám, donon waqt charháyá jáwe, *Gin.* 28 : 3; sabt ke roz ká, 28 : 9 ; aur har ek mahíne gurre ke din, 11 áyat ; I'd i Fasah ká bhí, 19 áyat ; aur pahle phalon ká, 26, 27 áyat ; ek muqarrar jagah par húá, *Ist.* 12 : 5.

——— Yahúdíon kí parastish men tín qism kí thín ; pahle zabíha, yane jánwaron kí, *Ahb.* 1 : 2-14 ; 3 : 2-7 ; dúsrí qism phal aur kháne kí chízon kí, *Ahb.* 2 : 11 ; 23 : 10 ; tísrí qism *tapáwan*, yane raqíq chízon aur mai kí, *Khur.* 29 : 40 ; *Gin.* 15 : 4-7.

——— Qurbáníán, jo jaláí játí thín, yih thín ; *Sokhtaní, Ahb.* 1 : 3, wg. ; *maide* kí, 15 : 3, wg. ; *Salámatí* kí, 3 : 1, wg. ; *khatá aur bhúl chúk* kí, 4 : 2, wg. ; 5 : 15 ; káhinon ke muqarrar karne kí, 8 : 22, wg.

——— Aláwa mazkúrát us sadr kí qurbáníon ke, jo muqarrar aur jáiz thín, khushí kí qurbáníán guzrání játí thín, *Ahb.* 22 : 21 ; *Gin.* 15 : 3 ; *Ist.* 16 : 10 ; 23 : 23 ; *Azrá,* 1 : 4 ; 3 : 5 ; 7 : 16.

——— Shukr aur shukrguzárí kí qurbáníán, yih salámatí kí qism kí thín, aur un se yih matlab thá, ki jo niamaten Khudá se milín, un ká shukr karná, *2 Taw.* 29 : 31 ; *Amús,* 5 : 22.

——— Haisiyat ke muwáfiq thín; *1 Taw.* 29 : 13, wg. ; *Azrá,* 2 : 69 ; *Marq.* 11 : 43 ; *2 Qur.* 8 : 12 ; *1 Tim.* 6 : 17 ; khaime ke wáste, *Khur.* 35 : 4, wg. ; khaime ko muqaddas karne ke liye, *Gin.* 7 : 1 ; Dáúd kí qurbáníán, Haikal ke wáste, *1 Taw.* 29 : 2, wg. ; pahle I'sáíon kí, *Aam.* 4 : 34.

——— Sharír kí qurbáníon se Khudá ko nafrat hai, *Ams.* 15 : 8 ; 21 : 27 ; *Yas.* 1 : 13.

——— Agar bagair Khudátarsí ke ho to láhásil hai, *1 Sam.* 15 : 22 ; *Zab.* 50 : 8 ; 53 : 26 ; *Yas.* 11 : 1 ; *Yar.* 6 : 20 ; *Amús,* 5 : 21 ; *Mík.* 6 : 6 ; *Hús.* 6 : 6 ; *Marq.* 12 : 33.

——— Masíh kí maut ká bebahá hai, *Afs.* 5 : 2 ; *Ibr.* 9 : 11, 14, 26 ; 10 : 10, wg.

QURENI'. Afríqa ká ek shahr, Libyá mulk men, jo ki Misr ke pachchhim men hai, *Matí,* 27 : 32 ; *Aam.* 2 : 10 ; 13 : 1.

QU'S. Ek jazíra Bahíra e Rúm men, jo Eshiá e Kochak ke qaríb hai, *Aam.* 21 : 1.

R

RAMSI'S. (Dekho Pitom.)

RAAMAH *yá* RAGMAH, *Buzurgí, garaj, mushtzaní.* Kúsh ká chauthá betá; gumán karte hain, ki us ko Arab Felkas ne basáyá ho, *Paid.* 10 : 7 ; us kí aulád Súr ko jawáhirát o soná o masálih láí, *Hiz.* 27 : 22.

RABSA'QI', *Sáqí yá shahzáde ká názir.* Us ká kufrí paigám, *2 Sal.* 18 : 19.

RABBAH. Baní Ammún ká dár-us-saltanat daryá e Arnún ke nikás par wáqi hai, *Ist.* 3 : 11 ; Yúáb ne us ká muhásara kiyá, aur le liyá, *2 Sam.* 11 : 1 ; us kí nisbat peshíngoíán, *Yar.* 49 : 2, 3 ; *Hiz.* 25 : 5 ; *Amús,* 1 : 14.

RABBAH-MOA'B. Moábíon ká dár-us-saltanat, baz maqám par us ká nám A'r thá, *Gin.* 21 : 28 ; *Yas.* 15 : 1.

RABBI'. Yahúdíon men izzat ká khitáb thá, jis ke mane *málik* yá *faqíh* hain ; Farísí is laqab ko bahut pasand karte the, *Matí,* 23 : 7 ; Masíh ne apne shágirdon ko is laqab ke ikhtiyár karne se mana kiyá, 8 áyat ; shágirdon ne wuh nám aksar Masíh ká rakhá, *Yúh.* 1 : 38, 49 ; 3 : 2-16 ; 6 : 25 ; 20 : 16.

RAFI'DI'M. Ek jagah Sín ke bayábán men, Lál Samundar, yane Bahíra i Qulzum kí pachchhim taraf, jahán baní Isráel ne derá dálá, *Khur.* 17 : 1; is jagah Amálíq un se lará, 8 áyat.

RAHABIA'M, *Logon ká barhánewálá.* Sulaimán ká betá, aur jo us ká jánishín húá, *1 Sal.* 12 : 1; *2 Taw.* 10 : 1; Baní Isráel ke das firqe basabab zulm ke us se sarkash húe, 16 áyat, wg.; *1 Sal.* 12 : 16, wg.; Isráelíon par hamla karne se mumánaat húí, *2 Taw.* 11 : 1-4; us kí jorúán aur larke, 18 áyat; Sísaq ne us par hamla kiyá, 12 : 2; us kí maut, 16 áyat; *1 Sal.* 14 : 31.

RAHUB. Asúr ká ek shahr; malúm hotá hai, ki wuh Kanaán kí shimálí hadd par thá, *Gin.* 13 : 21; *Yash.* 19 : 28; 21 : 31.

RA'HAB, *Magrúr, qaziya yá phailá húá.* Ek Kanaání fáhisha, jo ki Yaríhú kí ek bhathiyárí thí, jis ke yahán Yashú ke jásús já utre, *Yash.* 2 : 1; Yáríhú kí tabáhí men wuh bach gaí, 6 : 25; Salmon kí jorú ká nám bhí thá, *Matí,* 1 : 5; wuh apne ímán se bach gaí, *Ibr.* 11 : 31; wuh aamál se rástbáz thahrí, *Yaq.* 2 : 25; yih nám mulk i Misr ko bhí us kí magrúrí ke sabab se milá, *Zab.* 87 : 4; 89 : 10; *Yas.* 51 : 9.

RAIKA'BI'. Ajíb log the, jo na ghar banáte, na bíj bote, na bág lagáte, aur na sharáb píte the; Isráelíon ko hukm thá, ki un ke namúne par gaur karen, *Yar.* 35 báb.

RA'KA'. Ek Suriyání lafz, jis ke hiqárat ke mane hain, yane *bewuqúf, behúda, Matí,* 5 : 22.

RAKHIL, *Ek bhír.* Yaqúb us ko milá, *Paid.* 29 : 9-12; Yaqúb ne us se shádí kí, 28 áyat; wuh bánjh hone ke sabab ranjída húí, 30 : 1; us se Yúsuf paidá húá, 22-24; wuh Binyamín ko jan-ke mar gaí, 35 : 18; tamsílan tashbíh hai, ki wuh apne larkon ke liye rotí thí, *Yar.* 31 : 15.

RA'KH. Yih chíz farotaní ke isháre men istiamál kí játí hai, *Ist.* 4 : 1; *Aiy.* 42 : 6; *Yúnah,* 3 : 6; *Matí,* 11 : 21.

RA'MAH. Binyamín ke firqe ká ek shahr, jo ki chha míl Yarúsalam ke shimál men thá, *Yash.* 18 : 25; *1 Sam.* 1 : 19; 7 : 17; 8 : 4; 25 : 1; jab Yarúsalam barbád húá, to Yahúdí log yahán par qaid húe, *Yar.* 31 : 15; 40 : 1; jab se we Bábul se laute, to us ko phir tamír kiyá, *Nah.* 7 : 30; 11 : 33.

RAMFA'N. Misríon men ek but thá, *Aam.* 7 : 43. (Dekho Kíún.)

RA'STBA'Z THAHARNA'. Yih Khudá kí rahmat se hotá hai, jab wuh ba wasíle Khudáwand I'sá Masíh ke ímán lánewálon ko rástbáz kartá hai, *Paid.* 15 : 6; *Yúh.* 5 : 24; *Rúm.* 8 : 1; wuh Músá kí sharíat se nahín hásil ho saktá hai, *Aam.* 13 : 39; *Rúm.* 3 : 20; 8 : 3; *Gal.* 2 : 16; 3 : 11; *Ibr.* 7 : 19; na insán ke aur kisí kám se, *Aiy.* 9 : 2, 3; 25 : 4; *Zab.* 130 : 3; 143 : 2. Rástbáz honá Khudá ke fazl se ham ko muft háth átá hai, *Rúm.* 3 : 24; *Afs.* 2 : 8; *2 Tim.* 1 : 9; *Tít.* 3 : 5; Masíh ke khún aur khúbíon ke wasíle se, *Aam.* 13 : 38; *Rúm.* 5 : 9; *1 Qur.* 1 : 30; ímán ke wasíle se, *Aam.* 13 : 39; *Rúm.* 3 : 22; 4 : 16; *Gal.* 2 : 16; 3 : 11-34; *Afs.* 2 : 8; *Ibr.* 10 : 38; 11 : 7; adálat ká kám hai; Masíh ke wasíle se sharíat khúb púrí húí, aur Khudá kí adálat qáim húí, *Yas.* 42 : 21; *Rúm.* 3 : 24-26; *1 Yúh.* 1 : 9.

——— Us ke natíje, yane phal tafsíl i zail men bayán kiye játe hain, sárí sazá se bilkull ázád honá, *Zab.* 32 : 1, 2; *Yas.* 12 : 1-4; *Rúm.* 7 : 6; 8 : 28; *1 Qur.* 3 : 22; *Qul.* 1 : 13; *1 Tas.* 1 : 10; 5 : 9; Khudá se sulh ká honá,

Yas. 12 : 1 ; *Rúm.* 5 : 1 ; *Lúq.* 7 : 48-50 ; *Aam.* 20 : 34-36 ; *Rúm.* 15 : 13 ; *Afs.* 2 : 16, 17 ; ba wasíle Masíh ke Khudá se milná, *Rúm.* 5 : 2 ; *Afs.* 2 : 18 ; 3 : 12 ; khushgawár ummed, *Rúm.* 5 : 2 ; sabr wg., *Rúm* 5 : 3, 4 ; gunáh kí gulámí se khalásí páná, 6 : 18-22 ; Naját-dihinda Masíh se barí muhabbat karná, *1 Yúh.* 4 : 19 ; us kí bandagí men tasadduq honá, *2 Qur.* 5 : 14, 15 ; *Gal.* 2 : 20 ; apne tamám károbár men munsifí karná, *Mík.* 6 : 1 ; *1 Tas.* 2 : 10.

———— Is taur se rástbáz thaharne kí fazílaten yih hain ; us se Khudá kí hukúmat aur izzat sábit rahtí hai, *Zab.* 85 : 10 ; *Rúm.* 3 : 26 ; gunahgár ká ájiz karná, aur Naját-dihinda ke jalál ko záhir karná, 27 áyat ; *Muk.* 1 : 5, 6 ; Khudá ke farzandon ko eksán kar detí hain, *Rúm.* 3 : 30 ; 10 : 12 ; *Qul.* 3 : 11 ; wuh ímán ko mazbút bunyád par qáim kar detá hai, *Rúm.* 8 : 30-34.

RAZI'N, *Az khud, salámatí, qásid.* Sháh i Arám, us ne Fiqah, sháh i Isráel se sázish karke Yahúdáh par charhái kí, *2 Sal.* 15 : 37 ; 16 : 5 ; *Yas.* 7 : 1.

RAZU'N, *Dublá, chhotá, bhed, shahzáda.* Iliyada ká betá, wuh Hadadazar se sarkash hokar Sulaimán ká dushman húá, *1 Sal.* 11 : 23.

REGIUM. Itáliyá ká ek shahr, Nepils kí saltanat men hai, jahán Púlus jab ki Rúm ko játá thá, utrá, *Aam.* 28 : 13.

RIBLAH. Súriya men ek shahr, jahán Firaún Níkoh ne Yahúakhaz ká táj lekar Yahúyaqím ko bakhshá, *2 Sal.* 23 : 33, 34 ; yahán Nabúkhudnazar rahá, jab ki us kí fauj ne Yarúsalam ká muhásara kiyá, 25 : 6 ; yahán sháh i Sidqiyáh ke bete maqtúl húe, aur us kí ánkhen nikalwá dálí gaín, *Yar.* 39 : 5 ; 52 : 9-11.

RIBQAH, *Farbih, salím.* Us se aur Abirahám ke naukar se muláqát húí, *Paid.* 24 : 15-45 ; us kí shádí Izhák se húí, 67 áyat ; us se Esau aur Yaqúb paidá húe, 25 : 23 ; us ne apne kháwind ko dhokhá diyá, 27 : 1, wg.

RIFAI'ON KI' WA'DI'. Ek wádí, Yarúsalam ke junúb o magrib men hai, jis men Filistíon ne bad bádsháh hone ke, Dáúd se muqábila kiyá, *2 Sam.* 5 : 18-22 ; 23 : 13 ; *1 Taw.* 11 : 15 ; 14 : 9 ; wahán anáj kasrat se paidá hotá thá, *Yas.* 17 : 5.

RIMMON. Ek but Dimishq ke logon ká, *2 Sal.* 5 : 18 ; Binyamín ke firqe men ek chatán, jo ki garh ke kám ke wáste thí, *Qáz.* 20 : 45 ; ek shahr Samaún ke firqe men, *Yash.* 19 : 7 ; *Nah.* 11 : 29.

ROZA RAKHNA'. Baz waqt kháne se parhez rakhná farotaní ke sáth ; I'sáíon par farz hai, *Matí,* 9 : 14, 15 ; *Marq.* 2 : 20 ; *Lúq.* 5 : 35 ; *2 Qur.* 6 : 5 ; sanjída duá ke sáth ho, *Zab.* 35 : 13 ; *Dán.* 9 : 3 ; *1 Qur.* 7 : 5 ; kaisá roza Khudá ko pasand hai, *Yas.* 58 : 3, wg. ; *Yúel,* 2 : 12 ; *Zak.* 7 : 9 ; *Matí,* 6 : 17 ; mulk kí musíbat ke waqt ishtihár diyá jáwe ki roza ho, *Yúel,* 1 : 14 ; 2 : 15 ; kaí ek sáliyána rozon ká muqarrar honá, *Zak.* 7 : 3, wg. ; 8 : 19 ; Músá ká roza chálís roz tak, *Khur.* 24 : 18 ; *Ist.* 9 : 9 : dúsrí dafa, 18 áyat ; *Dán.* 10 : 2 ; *A'star,* 4 : 15, wg. ; Nínawah ke báshindon ká, *Yúnah,* 3 : 5 ; I'sá ká, *Matí,* 4 : 2 ; *Lúq.* 4 : 2.

RU'BIN, *Ek betá dekho.* Yaqúb ká sab se bará betá Liyáh se paidá húá, *Paid.* 29 : 32 ; 30 : 14 ; us ne bháíon ko Yúsuf ke qatl karne se báz rakhá, 37 : 21 ; jab ki Yúsuf ko gár men na páyá, us ne apne kapre pháre, 29 áyat ; us ne un kí berahmí kí yád diláí,

42 : 22; us ne apne do beṭe, Binyamín kí ịwaz apne báp ko somp diye, 37 áyat; us ke báp ke áḳhirí kalime, 49 : 3, 4; us ke beṭe aur aulád, *Gin.* 26: 5-11; *1 Taw.* 5 : 1-3.

RUDUS. Bahíra i Rúm men̲ ek jazíra, qaríb 75 míl Qrete ke mashriq men̲, aur qaríb 120 míl muhít men̲ hai, *Aqm.* 21 : 1.

RU'FUS, *Surḳh.* Shamaún Qurení ká beṭá, *Marq.* 15 : 21; Púlus ne us ko, yá usí nám ke kisí aur shaḳhs ko salám kahlá bhejá, *Rúm.* 16 : 13.

RU'H. Wuh gair fání aur báqí chíz jo insán men̲ hai, jis se insán aur haiwán men̲ farq hotá hai, aur insán díní aur aḳhláqí faráiz ke wáste láiq hotá hai, *Paid.* 2 : 7; 35 : 18; *Ahb.* 17; 11; *Ist.* 11 : 13; 13 : 2; *1 Sal.* 8 : 48; 17 : 21; *1 Taw.* 22 : 19; *2 Taw.* 15 : 12; *Zab.* 19 : 7; 49 : 8; 57 : 1; 62 : 1, 5; 63 : 1; *Yas.* 55 : 3; 61 : 10; *Yar.* 3 : 1-12; *Nauha* 3 : 25; *Míkah* 6 : 7; *Matí,* 10 : 28; 16 : 26; *Marq.* 12 : 33; *1 Tas.* 5 : 23; *Ibr.* 6 : 19; 10 : 39; *1 Pat.* 2 : 11; wuh bad maut ke ḳhushí, yá pareshání kí hálat men̲ hotí hai, *Wáiz,* 3 : 21; 12 : 7; *Matí,* 10 : 28; 22 : 32; *Lúq.* 16 : 22; 23 : 43; *2 Qur.* 5 : 6-8; *Filip.* 1 : 23; *Muk.* 6 : 9; 20 : 4; yih lafz jism aur rúh donon̲ ke wáste istiamál men̲ átá hai, *Paid.* 12 : 5; 46 : 15, 18, 25, 27; *Ḳhur.* 12 : 4; *Ahb.* 4 : 2; 18 : 29; 22 : 11; 23 : 30; *Gin.* 9 : 13; 19 : 15; *Ams.* 11 : 25; 27 : 7; *Hús.* 9 : 4; *Aqm.* 2 : 41, 43; 3 : 23; 27 : 37; *Rúm.* 2 : 9; 13 : 1; *Muk.* 16 : 3; insán kí ján hai, *1 Sam.* 25 : 29; *Aiy.* 33 : 22; *Zab.* 33 : 19; 40 : 14; 78 : 50; 107 : 26; *Ams.* 14 : 25; 22 : 23; *Yar.* 51 : 6; *Nauha,* 1 : 11; *Hiz.* 13 : 18; *1 Tas.* 2 : 8.

RU'H UL QUDS. Us ke kám aur ḳhássíyaten̲; Ḳhudá kí rúh, *Paid.* 2 : 2 : *Matí.* 3 : 16; Báp kí rúh, 10 : 20; Masíh kí rúh, *1 Pat.* 1 : 11; Fazl kí rúh, *Ibr.* 10 : 29; Rúh i Pák, *Rúm* 1 : 3; Rúh i Haqq, *Yúh.* 14 : 17; Tasallí denewálí, 15 : 26; 16 : 26.

———— Us kí aqnúmiyat aur ulúhiyat is taur se malúm hotí hai, ki us ká nám Báp Beṭe ke sáth baptismá dene men̲, aur barakat dene men̲ liyá hai, *Matí,* 28 : 19; *2 Qur.* 13 : 14; us kí sifaton̲ se, jo ki us kí nisbat maḳhsús hain̲, *Afs.* 4 : 30; *Rúm.* 15 : 30; us ká kám, maslan us ká áná, gawáhí dená, páná, batláná, sikháná, sunná, kahná, samajhná, mana karná, na jáne dená, madad dená, wg,, *Yúh.* 14 : 16, 26; 15 : 26; 16 : 7-14; *Aqm.* 13 : 2-4; 16 : 6, 7; *Rúm.* 8 : 26; us kí ịzzat, *Matí,* 28 : 19; *2 Qur.* 13 : 14.

———— Malúm hotá hai, ki wuh barábar Báp aur Beṭe ke hai, kyún̲ki us ko Ḳhudá kahá hai, *Aqm.* 5 : 3, 4; Ḳhudáwand yá Yahowáh, 28 : 25, mutábiq karo, *Yas.* 6 : 8, 9 se, *Ibr.* 3 : 7-9 mutábiq karo, *Ḳhur.* 17 : 7; aur *Ibr.* 10 : 15, 16 se muqábila karo, *Yar.* 31 : 31-34; Ḳhudá kí zátí kamáliyaten̲, us se yane Rúh ul Quds se nisbat dí gaí hain̲; maslan abadiyat, *Ibr.* 9 : 14; ạlim ul gaib, *1 Qur.* 2 : 9-11; har kahín̲ házir honá, *Zab.* 139 : 7-12; *1 Qur.* 3 : 16; Qádir i mutlaq honá, 12 : 4-11; kám, jo sirf Ḳhudá hí se ho saktá thá, us ne kiyá, maslan us ke wasíle Masíh mujassam húá, *Lúq.* 1 : 35; us ne Masíh ko us ke kám ke wáste maḳhsús aur láiq kiyá, 4 : 18; Masíh ko murdon̲ se jiláyá, *Rúm.* 8 : 11; insán ko un ke gunáhon̲ ke sabab se taqsírwár ṭhahráná, *Yúh.* 16 : 8; insán ke dilon̲ ko munauwar karná, *1 Qur.* 2 : 10; un kí rúhon̲ ko az sar i nau pai-

dá karná, *Yúh.* 3 : 5, 6 ; un ke dilon ko muqaddas karná, *1 Qur.* 6 : 11 ; un ko fazl atá karná, *Gal.* 5 : 22, 23 ; un par hayát i abadí ke wáste muhr karná, *Afs.* 4 : 30 ; agle wáqiát kí khabar dená, *Lúq.* 2 : 26 ; nabíon ko ilhám dená, *2 Pat.* 1 : 21 ; khúbíán atá karná, jo insán se baíd hain, *1 Qur.* 1 : 1-11.

——— Rúh ul Quds apne kháss kám men Báp aur Bete se nikaltá hai, *Yúh.* 14 : 26 ; 15 : 26 ; 16 : 7 ; *Gal.* 4 : 6 ; wada hai, ki wuh insán par názil hogá, *Yas.* 44 : 3 ; *Hiz.* 11 : 19 ; 36 : 26 ; *Yúel,* 2 : 28 ; *Matí,* 3 : 11 ; I'sá ne us ke bhejne ká wada kiyá, *Yúh.* 14 : 16-26 ; 15 : 26 ; 16 : 7 ; taiyár hai, ki sab I'sáíon ko mile, aur hidáyat kare, *Rúm.* 8 : 9, 13, 16 ; *2 Qur.* 1 : 22 ; *Gal.* 4 : 6 ; us ke isháron ko khabardárí se mánná cháhiye, *Yas.* 63 : 10 ; *Afs.* 4 : 30 ; *1 Tas.* 5 : 19 ; us se paidá honá zarúr hai, *Yúh.* 3 : 3, wg. ; us ke barkhiláf kufr bakná muáf nahín hotá hai, *Matí,* 12 : 31 ; *1 Yúh.* 5 : 16.

——— Rasúlon wg. par názil húá, *Aam.* 2 : 1 ; Yúhanná aur Patrus ke qaid ke bad utrá, 4 : 31 ; Sámarí I'sáíon ne páyá, 8 : 17 ; Qurneliús aur us ke doston ne bhí, 10 : 44 ; Afasus ke I'sáíon ne bhí, 19 : 6 ; wuh logon ko duá mángne men madad detá hai, *Rúm.* 8 : 26.

RU'M. Itáliyá ká dár us-saltanat, us kí bunyád qaríb 748 baras peshtar san Masíh ke dálí gaí thí, aur wuh aisá wasí thá, ki us men sát pahárián shámil thín, aur qaríb 20 míl ke muhít men, aur us men takhmínan 20 lákh báshinde the ; us ke báshinde yá musáfir I'd i Pantekust ko Yarúsalam men áe, *Aam.* 2 : 10.

RUSU'L, *Irsál kiye gae.* Un kí taqarrurí, *Matí,* 10 : 1, wg. ; *Marq.* 3 : 13 ; *Lúq.* 6 : 13 ; un kí paigambarí aur ikhtiyár, *Matí,* 10 : 1, wg. ; *Marq.* 16 : 15 : rawána kiye gae, *Matí,* 10 : 5 ; *Marq.* 6 : 7 ; *Lúq.* 9 : 1 ; un ká ikhtiyár bándhne aur kholne ká, *Matí,* 18 : 18 ; unhon ne Masíh se bhí bare kám kiye, *Yúh.* 14 : 12 ; un ká kalám Khudá ká kalám thá, *Matí,* 10 : 20-40 ; *2 Qur.* 5 : 20 ; *1 Tas.* 2 : 13 ; Masíh ke jí uthne ke gawáh húe, *Aam.* 1 : 22 ; un kí musíbaten, *1 Qur.* 4 : 9 ; jhúthe rasúlon kí shikáyat húí, *2 Qur.* 11 : 13.

RU'T, *Pur, ser.* Wuh apní sás ke sáth mulk i Moáb se Baitlaham ko gaí, *Rút,* 1 : 16 ; us ne Boaz ke kheton men khosha-chíní kí, 2 : 1, wg ; us ne Boaz se qarábat ke haqq ká dawá kiyá, 3 : 8 ; us kí shádí Boaz se húí, 4 : 10.

S

SABA', Qaid, a'ra'm. Yih na'm kaí shakhson ká thá ; Kúsh ke bete aur natí ká nám bhí thá, *Paid.* 10 : 7 ; aur Yuqtán ká betá, 28 áyat : Yuqsán ká betá, aur nátí Abirahám ká, 25 : 3.

——— Ek mulk ká nám bhí thá ; aglab hai, ki aisá nám is sabab se mushtahar húá, ki ashkhás i mazkúra kí aulád ne us ko basáyá ; us ke lúbán aur saudágaron ká zikr húá, *Yar.* 6 : 20 ; *Hiz.* 27 : 22 ; us kí malika Sulaimán kí muláqát ke liye áí, *1 Sal.* 10 : 1 ; I'sá ne us malika ká zikr kiyá, *Matí,* 12 : 42.

SABA' KE LOG. Arab ká ek firqa, jo Aiyúb kí mawáshí le gae, *Aiy.* 1 : 15. Malúm hotá hai, ki we log mamúlí qadd o qámat se ziyáda the, *Yas.* 45 : 14.

SABT, *A'rám.* Yih ek din ká nám is sabab se mushtahar húá, ki Khudá ne us din apne sáre kámon se farágat páí, aur árám kiyá, aur us ko insán aur haiwán ke

árám ke wáste bhí muqarrar kiyá, *Paid.* 2 : 2; tákídan hukm hai, ki us ko mánen, *Khur.* 16 : 23 ; 20 : 8, 10 áyat ; 23 : 12 ; 31 : 12, wg.; 34 : 21 ; 35 : 2 ; *Ahb.* 23 : 3 ; *Ist.* 5 : 12 ; *Yar.* 17 : 21 ; wuh Khudá kí parastish aur us ká kalám sunne wg. men sarf húá kare, *Ahb.* 19: 30 ; 26 : 2; *Yas.* 58 : 13 ; *Hiz.* 46 : 3; *Marq.* 6 : 2 ; *Lúq.* 4 : 16, 31 ; 13: 10 ; *Aam.* 13: 14, 15, 27, 42, 44; 15 : 21 ; 17: 2, 3 ; 18: 4 ; wada un ke wáste, jo us ko mánte hain, *Yas.* 56 : 2, 4, 7 ; 58 : 13, 14; sazáen un ke wáste, jo us ko na mánen, *Khur.* 31 : 14, 15 ; 35 : 2 ; *Yar.* 17 : 27 ; *Hiz.* 20 : 15, 16, 23, 24 ; 22 : 8, 14, 26, 31 ; 23 : 38-46 ; us din qurbání na charhá-ná, *Gin.* 28 : 9 ; us ká ek na mánnewálá patthráo kiyá gayá, 15 : 32, wg.; Nahamiyáh ne us ká mánná qáim rakhá, *Nah.* 13 : 15-22; us ko waswásí taur par mánná mumtana hai, aur us din rahmat aur khairát ká kám jáiz hai, *Matí,* 12 : 1-13 : *Marq.* 2 : 23-27 ; *Lúq.* 13 : 15 ; *Yúh.* 7 : 23; sabab ki wuh kis wáste badal gayá hai, sátwen din se hafte ke pahle din ko, yane hafte se Pír ko ; Masíh murdon men se us din jí uthá, aur us muámile kí yádgárí ke wáste wuh áj tak I'sáíon men pák samjhá játá hai, *Matí,* 28 : 1; *Marq.* 16: 1 ; Masíh ne apne shágirdon se aksar muláqát karne se is din ko sarfaráz kiyá, *Yúh.* 20 : 9-26 ; wuh Khudáwand ká din, yane Khudáwand Masíh ká din mushtahar húá, *Muk.* 1 : 10. Is din rasúlon ne bhí Rúh ul Quds páyá, ki we apne kám ke láiq hon, *Aam.* 2 : 1 ká muqábala karo, *Ahb.* 23 : 15 se ; is din Púlus ne shágirdon se, jo ki Ashá e Rabbání lene ko ikatthe húe, manádí kí, *Aam.* 20 : 7 ; us hidáyat se, jo ki Púlus ne Qurintus kí kalísiyá ko dí, malúm hotá hai, ki we log Itwár ko mánte the, *1 Qur.* 16 : 1, 2. ——— I'sáí is din ko árám ke liye rakhen ; munásib hai, ki kuchh kám na karen, magar rahmat aur zarúrat ká kám agar ho, to muzáyaqa nahín, *Khur.* 20 : 10; *Matí,* 12 : 12 ; khilqat kí paidáish kí yádgárí, aur Masíh ke jí uthne ká din hai, *1 Qur.* 15 : 20 ; díní bát par gaur karne ká, aur namáz ká din hai, *Muk.* 1 : 10 ; aur ámm parastish aur Masíh ke qurbán hone kí yádgárí ká din hai, *Yúh;* 20 : 19 ; *Aam.* 20 : 7 ; aur khushí ká din hai, *Zab.* 118 : 24 ; *Yas.* 58 : 13; ásmání árám ká nishán hai, *Ibr.* 4 : 9.

SABAQTANI'. Suriyání lafz hai, jis ká *Zab.* 22 : 1 men ishára hai ; Masíh ne iqtibás kiyá, aur us ke mane yih hain, ki "Tú ne mujhe chhor diyá," *Matí,* 27 : 46 ; *Marq.* 15 : 34.

SADRAK, *Tar o táza, muláim khet.* Aur us ke hamráhí Mísak aur Abadnajú, jin kí rúbakárí Nabúkadnazar ke yahán húí, *Dán.* 3 : 12 ; un ko Nabúkadnazar ke yahán láe, aur hukm húá, ki we un ke but kí bandagí karen, 13-15 áyat; un ká ustuwár jawáb, 16-18 áyaten ; we jalte bhatthe men dál diye gae, 19-23 áyaten ; we Khudá kí qudrat se mahfúz rahe, aur bádsháh ne un ko bulá bhejá, 24-26 áyaten.

SADU'M, *Amúrah, Adamah* aur *Ziboim.* Kanaáníon ke chár shahr the, jo ki nazdík yá us maqám par, jahán daryá e áb i shor hai, wáqi the; yih shahr apne báshindon kí badzátí ke sabab ásmání ág se jalá diye gae, aur zalzala un ko nigal gayá, *Paid.* 13 : 10-13 ; 14 : 11, 12, 17 ; 18 : 20-25 ; 19 : 1-29 ; *Ist.* 29 : 23 ; *Yas.* 1 : 9 ; *Yar.* 23 : 14 ; *Matí,* 10 : 15 ; *Lúq.* 17 : 29 ; *2 Pat.* 2 : 6 ; *Yahúdáh* 7 áyat : shahr i Rúm yá sári saltanat Pápá kí is tarah mashhúr húí, *Muk.* 11 : 8.

——— Us ke báshinde gándú the: Sadúm ká gunáh Rahabiám ke zamáne men istiamál men láte the, *Ist.* 23: 17; *1 Sal.* 14: 24; Yahúsafat ne un ko nest kar dálá, 15: 12; *2 Sal.* 23: 7.

SADR MAJLIS. Yahúdíon men ek barí adálat thí, jis men sattar yá bahattar qází hote the; aur kahte hain, ki us ká shurú sattar buzurgon se húá ho, jo ki muqarrar húe the, ki Músá ko madad den, Masíh ko us adálat ke sámhne láe, *Matí*, 27: 1; *Yúh.* 11: 47; Stafanús ko bhí, *Aam.* 6: 12-15; Patrus aur Yúhanná ko bhí, 4: 5-7; rusúlon ko bhí, 5: 21-27.

SADUQ, SA'DIQ, *Rástbáz, rástbáz thahráyá gayá.* Wuh aur Abiyátar, Dáúd ke hamráh húe, jab ki wuh Abisalúm se bhágá, *2 Sam.* 15: 24; wuh Abiyátar kí jagah káhin húá, *1 Sal.* 2: 35; us ne Sulaimán ko masah kiyá, 1: 39; áyanda zamáne men us kí aulád Sardár Káhin ho, *Hiz.* 44: 15.

SADU'QI'. Ek mashhúr firqa Yahúdíon men ká hamáre Khudáwand ke zamáne men thá, jo ki dawá kartá thá, ki insán kí rúh ba taur jism ke jismání hai, ki siwá Khudá kí Rúh ke aur koí rúh nahín, aur na murdon kí qiyámat hai, aur isí zindagí men us ká sawáb aur badí kí sazá hai; hamáre Khudáwand ne un kí ráeon kí malámat kí, *Matí*, 16: 1-12; 22: 23-34; *Marq.* 12: 18-27; *Lúq.* 20; 27-38; wuh firqa káhinon men shámil húá, ki rasúlon ko ízá dewe, *Aam.* 4: 1: 3; 5: 17; is firqe aur Farísíon men, jo ki un men shámil húe the, ki Súlus par ilzám dharen, barkhiláf húí, 23: 6-8.

SA'FAN, *Khargosh, us ká thúthná yá honth.* Haikal ká mír munshí, Yúsiyáh ke zamáne men thá, *2 Sal.* 22: 8, 9; us ne bádsháh ko ittilá dí thí, ki Tauret milí hai, 10, 11 áyaten; *2 Taw.* 14: 14-18.

SAFAT yá SA'FAT, *Insáf karná yá munsiff.* Ek shakhs un men ká thá, jo mulk i Kanaán kí jásúsí ko bheje gae, *Gin.* 13: 5; dúsrá nám i mazkúr ká Ilísá ká báp thá, *1 Sal.* 19: 18; aur kaí shakhson ká nám bhí thá, *1 Taw.* 3: 22; 5: 12; 27: 29.

SAFANIYA'H, *Munh yá bhed Khudáwand ká.* Chhote nabíon men ká ek yih bhí thá; Yúsiyáh sháh i Yahúdáh ke zamáne men jítá thá, *Saf.* 1: 1, wg.

——— Náib i Sardár Káhin, zer Siráyáh ke, *2 Sal.* 25: 18; *Yar.* 52: 24; Sidqiyáh ne us kí marifat Yaramiyáh nabí se saláh lí, 21: 1; 29: 29; 37: 3.

SAFU'R, *Parand, phirná.* Balaq ká báp, *Gin.* 22: 2.

SAHARAIM, *Bakrián, deo.* Binyamín ke firqe men se thá, Moáb men rahtá thá, jis kí bahut ál o aulád thí, us kí do jorúon se paidá húí, us ká zikr húá, *1 Taw.* 8: 8-28.

SAIHU'N, *Jar se ukhárná, anjám.* Amúríon ká bádsháh; maglúb húá, *Gin.* 21: 21, wg.; *Ist.* 2: 26.

——— Yarúsalam men ek pahár, jis par Sulaimán ne Haikal banáí, aur jahán Dáúd ne bad lene Saihún kí garhí ke ek shahr ko tamír karáyá, jis ká nám Dáúd ká shahr mushtahar húá; Dáúd ne us ko le liyá, *2 Sam.* 5: 7; *1 Sal.* 8: 1; *1 Taw.* 11: 5; *2 Taw.* 5: 2; us ke báshindon ká zikr húá, *Zab.* 15: 1, wg.; us ká jalál, *Zab.* 87; us ká nauha, *Nauha*, 4: 1-5, wg.; us ká jalál zamána i áyinda men, *Yas.* 2: 3; *Mík.* 4: 2.

SAILA', *Bhejá gayá, sulh, naját.* Masíh ká ek nám, *Paid.* 49: 10.

——— Ifráím ká ek shahr, qaríb bárah míl Sikm ke junúb men thá, jahán Yashú ne wuh hissa

Kanaán ká, jo Yardan ke magrib taraf thá, sárhe nau firqon men taqsím kiyá, *Yash.* 18 : 1, 8, 10 ; yahán par us ne Khudá kí ibádat ká khaima muqarrar kiyá, aur wuh yahán par tín sau baras rahá, 18 : 1 ; 19 : 51 ; *Qáz.* 18 : 31 ; 21 : 19 ; *1 Sam* 1 : 3, 24 ; *1 Sal.* 2 : 27 ; 14 : 2-4 ; jis waqt se, ki Filistí Khudá ká sándúq yahán se le gae, phir wahán na áyá, aur us waqt se wuh rafta rafta tabáh ho gayá, *Yar.* 7 : 12-14 ; 26 : 6.

SAIWA'N. Yahúdíon ke díní baras ká tísrá mahína, aur un ke mulkí baras ká nawán hai, jo kuchh hissa May ke mutábiq hotá hai.

SAIDA'. Ek mashhúr shahr jo Fíníke ká dár-us-saltanat Bahíra i Rúm ke kináre par qaríb 18 míl, Sín ke shimál men wáqi hai; us ká bání Kanaán ká sab se bará betá Saidá thá, *Paid.* 10, 15 : 19 ; us kí sazáon kí bábat peshíngoí húí, *Hiz.* 28 : 21 ; bár bár us ká zikr Injíl men áyá hai, *Matí.* 11 : 21, 22 ; 15 : 21 ; *Marq.* 3 : 8 ; 7 : 24-31 ; *Lúq.* 4 : 26 ; 6 : 17 ; 10 : 13, 14 ; Púlus us shahr men hoke mulk i Rúm ko gayá, *Aam.* 27 : 3.

SAKHA'WAT, yá faiyází karná cháhiye *Istis.* 15 : 7 ; *Ams.* 11. 24 ; 18 : 16 ; 19 : 6 ; 21 : 26 ; *2 Qur.* 9 : 7 ; Isráelon kí sakháwat Yahúdáh ke qaidíon ke wáste, *2 Taw.* 28 : 15 ; Yúhanán kí Jidaliyáh ke wáste, *Yar.* 40 : 13.

SALATIEL, *Khudá se mángá gayá.* Yakúniyáh ká betá aur Báp Zarúbábul ká, *1 Taw.* 3 : 17 ; *Matí* 1 : 12.

SALAMI'S, Jazíra i Kupras men ek shahr thá, jahán Púlus aur Barnabás ne manádí kí, *Aam.* 13 : 5.

SA'LIM. Gumán karte hain, ki Malik i Sidq ke zamáne men Yarúsalam ká yih nám thá, *Paid* 14 : 18 ; *Ibr.* 7 : 1 ; aur ek jagah ká nám bhí hai, jahán Yúhanná ne baptismá diyá, *Yúh.* 3 : 23.

SALOME, *Sulh-andesh*, *kámil ímán.* Zabdí kí jorú aur mán Yaqúb aur Yúhanná kí, *Marq.* 15, 40 : 16 : 1.

SALMONE, Jazíra Qrete men bandar thá, *Aam.* 27 : 7 ;

SALMANAZAR, *Sulh, kamáliyat.* Sháh i Asúr, us ne Isráelíon kí bádsháhat ko zer kiyá, aur un ke bádsháh se khiráj liyá, *2 Sal.* 17 : 3 ; un kí sázish ke sabab se un ke bádsháh ko qaid kiyá, 4, áyat ; us ne tín baras ke muhásire ke bad Samrún ko le liyá aur Isráel ke hasín shahron ko gárat kiyá, aur aksar qaid karke le gayá, 5 : 6 ; 18 : 9-12.

SALI'M yá SALU'M, *Sulh-andesh, kámil yá sálim.* Naftálí ká betá, aur Salímíon ká báp, *Paid.* 46 : 24 ; *Gin.* 26 : 49 ; *1 Taw.* 7 : 13 ; dúsrá nám mazkúr ká Yábis ká betá jis ne Zakariyáh ko qatl kiyá, aur us ká jánishín húá. *2 Sal.* 15 : 10 ; wuh ek mahíne bad maqtúl húá.

SALI'B. Lakrí ká auzár jis par Masíh márá gayá, *Matí*, 27 : 32 ; us kí jumla taklífon ko bhí salíb kahte hain, *Afs.* 2 : 15 ; *Ibr.* 12 : 2 ; Masíhí zindagí kí khudinkárí aur taklífát ko bhí salíb kahte hain, *Matí*, 10 : 38 ; 16 : 24 ; *Marq.* 8 : 34 ; *Lúq.* 9 : 23 ; 14 : 27.

SALU'MI'YAT, *Sulh-kár, kámil.* Ek nám dulhin ke wáste, *Gazal*, 6 : 13.

SA'MU'S yá SA'MUS. Ek jazíra Bahíra i Rúm ke magrib men qaríb 9 míl Eshiá e Kochak ke sáhil se wáqi hai, *Aam.* 20 : 15.

SAMRU'N. Baní Ifráím ká dár-us-saltanat jo ki qaríb 42 míl Yarúsalam ke shimál men wáqa hai, aur wuh apne aslí málik ke nám se jis ke qabze men wuh pahár thá jis par wuh baná húá

thá, mushtahar húá, *1 Sal.* 16 : 24 ; wahán̲ bar̤á kál par̤á, *2 Sal.* 6 : 24 ; wuh dushmanon̲ ke bhágne ke sabab se bach gayá, 7 : 6, 7 ; Asúríon̲ ne use le liyá, 18 : 9 ; mukhtalif qaumen̲ wahán̲ já kar basín̲, 17 : 24.

——— Baní Ifráím ká mulk, *1 Sal.* 13 : 32. Ahd i Jadíd men̲ us mulk se murád hai, jo darmiyán Yahúdiyáh, aur Jalíl ke wáqa hai, aur Baní Ifráím aur Baní Munassí ke taalluq thá, *Lúq.* 17 : 11 ; *Yúh.* 4 : 4 ; Isáí taklíf ke báis us men̲ phir gae, *Aam.* 8 : 1 ; Failbús ne us ke báshindon̲ men̲ manádí kí, 5 áyat ; unhon̲ ne Khudá ke hukm ko qubúl kiyá, 14 áyat.

SA'MARI'. Báshindagán Samrún ke, Salmanazar sháh i Asúr Isráelíon̲ ke das firqon̲ ko qaid karke le gayá, us ke bad us ne phir Samrún men̲ Bábulíon̲ aur Fútíon̲ aur *aur* butparaston̲ ko basáyá ; kuchh muddat ke bad un logon̲ ne butparastí chhor̤ dí, aur Yahúdí dín ikhtiyár kiyá, aur pahár̤ Jarízím par ek Haikal taiyár kí aur un kí auládbigre húe Yahúdíon̲ ke darmiyán húe, *Lúq.* 9 : 52, 53 ; *Yúh.* 4 : 9 ; Yahúdí un ká nám bataur hiqárat ke istiamál men̲ láte the. 8 : 48.

SAMAU'N, *Samáat karná, tábidár.* Yaqúb ká dúsrá betá *Paid.* 29 : 33 ; us ne aur Láwí ne Sikm ke báshindagán ko qatl kiyá, *Paid.* 34 : 25 ; wuh Misr men̲ roká gayá. 42 : 24 ; us ká wirsá *Yash.* 19 : 1 ; us kí aulád, *1 Taw.* 4 : 24 ; us ke firqe ne Jadúr aur Amáliq ko fath kiyá, 39 áyat.

SAMUEL, *Khudá se mán̲gá gayá, Khudá ko sompá gayá.* Ilqanah ká betá jo Hanná se paidá húá, *1 Sam.* 1 : 20 ; Khudáwand ko bakhshá gayá, 24 áyat ; jab ki wuh lar̤ká thá, Khudá ne use pukárá 3 : 1 ; Misfáh men̲ Isráelíon̲ ko kahá, ki but parastí chhor̤ den̲, 7 : 3 ; us ke bete bad chál chale, 8 : 1, wg. ; us ne logon̲ ko bádsháhon̲ ke dastúr samjháe, 10 áyat ; us ne Sáúl ko thahráyá, 9 : 11 ; aur us ko masah kiyá, 10 : 1 ; us ne apní sachcháí ká dawa kiyá, 12 : 1 ; us ne Sáúl ko malámat kí, 13 : 11 ; 15 : 12, wg. ; us ne us ko chhor̤ diyá, 35 áyat ; aur Dáúd ko masah kiyá, 16 : 11-13 ; us kí wafát, 25 : 1 ; wuh bad maut ke Sáúl ko nazar áyá, 28 : 9, wg.

SAMMAH, *Wíráná, taajjub.* Dáúd ke pahalawánon̲ men̲ ká tísrá shakhs thá, us ne aur Iliazr ne Filistíon̲ ko shikast dí, *2 Sam,* 23 : 11, 12 ; ek un tín shakhson̲ men̲ ká thá, jo Filistíon̲ ke guroh men̲ se nikle, aur Dáúd ko pání láe, 13-17 áyaten̲.

SAMU'TRA'KIYA'. Ek jazíra Frúgiyá ke sáhil par wáqi hai, Púlus Troás se wahán̲ gayá, *Aam.* 16 : 11.

SAMSU'N, *Súraj, khidmat.* Manúha ká betá paidá húá, *Qáz.* 13 : 24 ; us ne ek Filistí aurat se shádí kí, 14 : 1 ; us ne ek pahelí púchhí, 12 áyat ; us ne tís Filistíon̲ ko qatl kiyá, 19 áyat ; us ne un ká khet jalá diyá, 15 : 5 ; us ne ek hazár ádmíon̲ ko jabre kí haddí se márá, 15 áyat ; wuh Azah se bhágá, 16 : 1 ; musammát i Dalílah ne use wargaláyá, 4, wg. ; Filistíon̲ ne use pakar̤ liyá, aur us kí án̲khen̲ phor̤ dálín̲, 21 áyat ; wuh qabl az maut wuhí zor pakar̤ gayá, aur bahut se Filistíon̲ ko qatl kiyá, 29 áyat, wg.

SAMARAIM. Binyamín ká ek shahr Baitel ke nazdík, *Yash.* 18 : 22 ; qaríb us ke nám i mazkúr ká ek pahár̤ bhí thá, jis kí bunyád par Yarúsalam kí fauj ke pánch lákh ádmí maqtúl húe, *2 Taw.* 13 : 4-17.

SANBALLAT, *Poshída, búṭá yá dushman.* Samrún ká hákim, jo Yarúsalam kí Haikal aur shahr mukarrar tamír kiye jáne ke sabab se ranjída húá, *Nah.* 2 : 10 ; us ne Yahúdíon ká muqábila kiyá, 6 : 1, wg.

SANHERIB, *Khushksáli, tanhái.* Bádsháh Asúr ká ; us ne Yahúdáh par hamla kiyá, *2 Sal.* 18 : 13 ; *2 Taw.* 32 : 1 ; *Yas.* 37 : 36 ; wuh khud maqtúl húá, 38 áyat ; *2 Sal.* 19 : 37.

SARAH, *Bíbí, yá bádsháhzádí.* Abirahám kí jorú, *Paid.* 11 : 29 ; 12 : 5 ; us ká nám Sarí se Sarah húá, 17 : 5 ; jab wuh 90 baras se ziyáda thí, to Izhák paidá húá, 21 : 2 ; aur 127 baras kí umr kí hokar wuh mar gaí, 23 : 12 ; us ko dafn kiyá, 19 áyat. (Dekho Abirahám.)

SARDI'S. Eshiá e Kochak ká bará shahr thá, jo ki Tamálís pahár kí bunyád par qaríb pachás míl Smurná ke mashriq taraf wáqi thá; Masíh ká paigám us kí kalísiyá ke wáste, *Muk.* 3 : 1.

SARJIUS PU'LUS. Kuprus ká náib, Púlus ne us ko I'sáí kiyá, *Aam.* 13 : 12.

SARU'J, *Shákh, pechída honá.* Nahúr ká báp, aur dádá Abirahám ká, *Paid.* 11 : 22, 26.

SARU'N. Mulk i Kanaán men tín khushnumá jagahon ká nám thá, *1 Taw.* 5 : 16 ; 27 : 29 ; *Gaz.* 2 : 1 ; *Aam.* 9 : 35 ; tamsílí mane us ke yih hain, ki koí khushnumá mulk, *Yas.* 33 : 9 ; Masíh kí Kalísiyá, 65 : 10.

SARRAFI'M, *Átishí log.* Yasaiyáh ne un ko dekhá, *Yas.* 6 : 1-4.

SAU'L, *Qarz mángá gayá, diyá gayá, qabr, tabáh karnewálá.* Qís ká betá, aur Isráelíon ká pahlá bádsháh ; us ko bhejá ki apne báp ke gadhe talásh kare, *1 Sam.* 9 : 3 ; us ne Samúel se púchhá, 18 áyat ; us ne peshíngoí kí, 10 : 10 ; wuh bádsháh húá, 24 áyat ; us ne Yabís i Jiliád ke báshindon ko bacháyá, 11 : 11 ; us ne Filistíon par fauj-kashí kí, 13 : 3 ; aur us ko shikast dí, 14 : 20 ; us ne be-ihtiyátí se qaul kiyá, 14 : 24 ; us ne Samúel ke intizár men náummed hoke charháwá charháyá, 13 : 8-10 ; wuh Isráelíon ke dushmanon par kámyáb húá, 14 : 47 ; us ká khándán, 49 áyat ; Samúel ne us ko chhor diyá, 15 : 35 ; us ne Dáúd ko bulá bhejá, 16 : 19 ; us ne iráda kiyá, ki Dáúd ko qatl kare, 18 : 10 ; 19 : 10, 11 ; us ne nubúwat kí, 19 : 23 ; us ne Dáúd ká píchhá kiyá, 22 : 6, wg. ; us ne Núb ke káhinon ke qatl ká hukm diyá, 22 : 11, wg, ; Dáúd ne usko gár men bacháyá, 24 : 1, wg. ; aur Hakílah men bhí, 26 : 4 ; us ne Ain-Dor men ek aurat se, jis ká yár deo thá, saláh lí, 28 : 7 ; wuh maqtúl húá, 31 : 2 ; *1 Taw.* 10 : 2 ; Jibaúníon ne us ke sát beton ko qatl kiyá, *2 Sam.* 21 : 8, 9 ; Daúd ne us ko dafn kiyá, 12 áyat ; us kí aulád, *1 Taw.* 8 : 33 ; 9 : 39.

SAU'D MASI'H KA'. *Aam.* 1 : 9-12 ; bábat us kí peshíngoíán húín, *Zab.* 47 : 5, 6 ; 68 : 17, 18.

SAWI'NAH. Misr kí junúbí had don par, aur daryá e Níl ke mashriq men ek puráná shahr thá, *Hiz.* 29 : 10.

SAZA'. Sharíron kí, *Aiy.* 15 : 20 : 18 : 5 ; 20 : 5 ; 27 : 13 ; *Zab.* 11 : 6 ; *Ams.* 11 : 19-21 ; 21 : 15 ; 22 : 8 ; *Yas.* 57 : 21 ; *Rúm.* 2 : 8 ; un ke dil kí khwáhishon par un ko chhorná bhí ek sazá hai, *Zab.* 81 : 12 ; *Yas.* 63 : 17 ; dar kí sazá, *Zab.* 53 : 5 ; *Ams.* 28 : 1 ; aur sharm ke páband, *Zab.* 53 : 5 ; *Ams.* 3 : 35 ; un ke khándán aur nám ká tabáh honá, *Zab.* 34 : 16 ; 37 : 28 ; 104 : 35 ; *Ams.* 2 : 22 ; 12 : 7 ; 14 : 11 ; 24 : 20 ; ná-ummed honge, *Aiy.* 8 : 13 ; *Zab.* 112 : 10 ; *Ams.* 10 : 25 ; 11 : 7 ; un kí sazá dáimí hai, *Yas.*

66 :
8; 24; *Dán.* 12 : 2; *Matí,* 18 : 43; 25 : 41-46; *Marq.* 3 : 29; 9 : *Ya Lúq.* 3 : 17; *2 Tas.* 1 : 9; ke *húdáh* 7 áyat; ba andáza un 23 gunáh ke, *Matí,* 11 : 22, wg.; : 14; *Lúq.* 12 : 47; sazá milne kí misál, maslán Qáin kí, *Paid.* 4 : 11; I͟r kí, jo ki Yahúdáh ká pahlá beṭá thá, 38 : 7; Alí ke khándán kí, *1 Sam.* 2 : 31; Alí aur us ke beṭon kí, 4 : 11-18; Jaihází kí, *2 Sal.* 5 : 27; Sanherib kí, 19 : 35-37; Yahúdáh Iskariyútí kí, *Aam.* 1 : 18; Hananiyáh aur Safírá kí, 5 : 1; sháh i Herodís kí, 12 : 23; Ilímás kí, 13 : 21.

SET. *Rakhá gayá, muqarrar húá.* A'dam ká beṭá, *Paid.* 4 : 25; 5 : 3; Anús ká báp, 6 áyat; us kí umr aur maut, 8 áyat.

SHABNAH. Hizqiyáh ká khazánchí aur mutasaddí thá, *2 Sal.* 18 : 18; us kí maut kí peshíngoí húí, *Yas.* 22 : 15-19.

SHA'FI'. Wuh, jo ki dúsre ke muqaddame men jawáb-dihí kartá hai, Masíh hamáre báp se shafáat kartá hai, *Rúm.* 8 : 34; *Ibr.* 7 : 25; 9 : 24; *1 Yúh.* 2 : 1.

SHA'GIRD. Masíh ke bárah the, jin ke nám us ne rusúl rakhá thá, *Matí,* 10 : 1-4; Patrus ká waz sun kar tín hazár shágird húe the, *Aam.* 2 : 41; phir pánch hazár par naubat pahúnchí, 4 : 4; Yarúsalam men kaí hazár ho gae, 21 : 20. Un kí sifaten; wuh Masíh se síkhte, aur us kí rúh ko qubúl karte hain, *Matí,* 11 : 29; ímán aur farz ke muámalon men Masíh ko mánte hain, 23 : 8-10; us ke hukm mánte hain, 7 : 21; apne bháíon ko pyár karte hain, *Yúh.* 13 : 35; sábit-qadmí se us kí bandagí men qáim rahte hain, 8 : 31.

SHAHWAT. Behadd khwáhish mumtana hai, *Khur.* 20 : 17; *Gal.* 5 : 16; *1 Tas.* 4 : 5; *1 Pat.* 2 : 11.

SHAI'R, *Báldár, Túfán, Bakrá.* Qadím Húríon ká báp, *Paid.* 36 : 20; un kí aulád jahán rahtí thí, us mulk ká nám bhí thá, 30 áyat.

————Ek mashhúr pahár yá paháron kí qatár Adúm men daryáe shor ke junúb o mashriq men thí, *Paid.* 14 : 6: Baní Yahúdáh aur Baní Dán kí haddon par ek pahárí bhí thí, *Yash.* 15 : 10.

SHAITA'N, *mukhálif, dushman.* Us ke nám aur sifát; *Abaddon,* yane tabáh karnewálá, *Muk.* 9 : 11; Bháíon kí tuhmat lagánewálá, 2 : 10; mukhálif, *1 Pat.* 5 : 8; *atháh kúe ká firishta, Muk.* 9 : 11; *Appullúon,* yane halák karnewálá 9 : 11; *Darinda jánwar,* 9 : 19-20; *Baal Zabúl, Matí,* 12 : 24; *Marq.* 3 : 22, wg.; *Dagá denewálá, Muk.* 12 : 9, 13, 14; 20 : 3; *Azhdahá,* 12 : 7, 9; 20 : 2; *Sharír, Yúh.* 17 : 15; *Is jahán ká Khudá,* 2 *Qur.* 4 : 4; *Jhúthá aur qátil, Yúh.* 8 : 44; *Dunyá ká sardár* 12 : 31; 14 : 30 : 16 : 11; *Hawá kí hukúmat ká sardár, Afs.* 2 : 2: *Shaitán, 1 Taw.* 21 : 1; *Aiy.* 1 : 6; *Matí,* 4 : 10; *Muk.* 12 : 9: *Purána Sánp, Paid.* 3 : 4-13; *2 Qur.* 11 : 3; *Muk.* 12 : 9; *Gunahgár, 1 Yúh.* 3 : 8; *A'zmánewálá, 1 Tas.* 3 : 5; "wuh jo ki maut ká zor rakhtá hai," *Ibr.* 2 : 14; "Rúh jo ki ab náfarmání ke farzandon men tásír kartí hai," *Afs.* 2 : 2.

————Khudáwand kí huzúrí men házir húá, *Aiy.* 1 : 6; 2 : 1; wuh insán kí halákat ke wáste sargarmí se koshish kartá hai, *Aiy.* 1 : 7; 2 : 2; *Matí,* 13 : 19; *1 Pat.* 5 : 8; agar achchhí tarah us ká muqábila karen, to us par gálib á sakte hain, *Afs.* 4 : 27; 6 : 10; *2 Tim.* 2 : 26; *Yaq.* 4 : 7; *1 Pat.* 5 : 9; *1 Yúh.* 2 : 13; us ke wargaláne se hosh-

yár rahná cháhiye, *Matí,* 12 : 19 ; *2 Qur.* 11 : 3 ; *Afs.* 6 : 11 ; wuh bure khiyálát insán ke dil men dáltá hai, aur us ko gunáh kí taraf le játá hai, *Paid.* 3 : 1 ; *1 Taw.* 21 : 1 ; *Lúq.* 22 : 3 ; *Yúh.* 13 : 2, 27 ; *Aam.* 5 : 3 ; *1 Qur.* 7 : 5 ; 2 : 11 ; hamesha us kí báten Khudá ke Kalám aur ímán aur muhabbát ke khiláf hain, *Matí,* 4 : 2, 6, 9 ; *Afs.* 6 : 16 ; *1 Yúh.* 3 : 8-10 ; Khudá kí ijázat bagair kuchh nahín kar saktá hai, *Qáz.* 9 : 23 ; *1 Sal.* 22 : 22 ; *Aiy.* 1 : 12 ; 2 : 6 ; 12 : 16 ; *Hiz.* 14 : 9 ; *Matí,* 8 : 31 ; *2 Tas.* 2 : 11 ; baz waqt ijázat dí játí hai ki logon ko ízá pahúncháe, aur un kí khwáhishon ko mahrúm kare, *Aiy.* 1 : 12 ; 2 : 6 ; *Lúq.* 13 : 16 ; *2 Qur.* 12 : 7 ; *1 Tas.* 2 : 18 ; *Muk.* 2 : 10 ; muajize karne kí use qudrat milí, *Khur.* 7 : 11-22 ; 8 : 7 ; *Matí,* 24 : 24 ; *2 Tas.* 2 : 9 ; *Muk.* 13 : 13 ; 16 : 14 ; 19 : 20 ; aur insán ke badan par qabza kare, *1 Sam.* 16 : 14-23 ; 18 : 10 ; 19 : 9 ; *Matí,* 4 : 24 ; 8 : 16 ; 9 : 32 ; wuh peshtar ásmán yane bihisht men thá, magar apní náfarmánbardárí ke sabab se nikálá gayá, *Yúh.* 8 : 44 ; *2 Pat.* 2 : 4 ; *Yahúdáh* 6 áyat ; Yahúdáh ká nám Shaitán mushtahir húá, *Yúh.* 6 : 70 ; aur Patrus ká bhí *Matí,* 16 : 23 ; *Marq.* 8 : 33 ; us ne *Dáúd* ko wargaláyá ki Isráelíon ká shumár kare, *1 Taw.* 21 : 1 ; us ne Yashú sardár káhin ká muqábila kiyá, *Zak.* 13 : 1 ; us ne Ísá ko ázmáyá, *Matí,* 4 : 1, wg. ; *Marq.* 1 : 13, wg. ; *Lúq.* 4 : 2 ; wuh deon ká sardár hai, *Matí,* 9 : 34 ; Ísá ne us ko bijlí kí mánind ásmán se girte dekhá *Lúq.* 10 : 18 ; us kí jamáat ká zikr, *Muk.* 2 : 9 ; wuh hazár baras ke liye muqaiyad húá, 20 : 2.

SHAYATÍN. We kasrat se hain, aur malúm hotá hai ki mukhtalif darjon ke hon jo ki ek sardár kí hidáyat par chalte hain, *Matí,* 9 : 34 ; 22 : 24 ; *Marq.* 5 : 9 ; *Lúq.* 8 : 27 ; *Afs.* 6 : 12 ; *Muk.* 12 : 7-9 ; unhon ne Ísá ko jáná ki Khudá ká betá hai, *Matí,* 8 : 29 ; *Marq.* 3 : 11 ; 5 : 7 ; *Lúq.* 4 : 34, 41 ; we adálat ke din tak sompe gae hain, *2 Pat.* 2 : 4 ; *Yahúdáh* 6 áyat ; *Muk.* 20 : 3 ; we apne ákhir fatwe ke muntazir khauf ke sáth hain, *Matí,* 8 : 29 ; *Marq.* 1 : 24 ; *Yaq.* 2 : 19 ; qurbáníán un ko na charháí jáen, *Ahb.* 17 : 7 ; *Ist.* 32 : 17 ; *2 Taw.* 11 : 15 ; *1 Qur.* 10 : 20.

SHAMAÚN. Yarúsalam men ek Khudáparast buddhá ádmí thá, jo Masíh kí ámad kí bahut intizárí kartá thá, *Lúq.* 2 : 25 ; us ko ilhám húá, ki wuh Masíh ko dekhegá, 26 áyat ; us ne apne háth men Masíh ko liyá, aur Khudá kí sitáish kí, 28 áyat ; us ne Mariyam ko khabar dí, ki Ísá kí maut ke dekhne se kaisá ranj hogá, 34, 35 áyaten.

——— Aisá kaí ek shakhson ká nám ; Mariyam aur Kliupas ká betá, aur chachá-zád bháí Ísá ká, *Matí,* 13 : 55 ; *Marq.* 6 : 4.

——— Kanaání ; jo rusúl thá, *Matí,* 10 : 2. (Dekho Patrus.)

——— Farísí, *Lúq.* 7 : 36, wg.

——— Korhí kí Baitaniyá men us ne ziyáfat kí, *Matí* 26 : 7 ; *Marq.* 14 : 3.

——— Yahúdáh Iskariyútí ká báp, *Yúh.* 6 : 71 ; 12 : 4.

——— Qurení, jo Ísá kí salíb le gayá, *Matí,* 27 : 32 ; *Marq.* 15 : 21 ; *Lúq.* 23 : 26.

——— Dabbág, jis ke ghar Patrus Yáfá men rahá, *Aam.* 9 : 43 ; 10 : 6, 17, 32.

——— Jádúgar Sámariyá men

Injíl par ímán láyá, *Aam.* 8 : 9, 13 ; us ne cháhá, ki Rúh ul Quds kí bakhshish naqdí se kharíde, 18 áyat.

SHAMJAR, *Taajjub, ajnabí.* Isráelíon ká tísrá qází ; us ne Filistíon se un ko bacháyá, *Qáz.* 3 : 31.

SHARI'AT. Baz maqám par us ke mane kull *ilhám* Khudá ká hai, jo ki us ke kalám men záhir hotá hai, *Záb.* 1 : 2; 19 : 8 ; 40 : 8 ; 94 : 12 ; 119 : 18-29, 34, 44, 51, 53, wg.; *Yas.* 8 : 20; 42 : 21 ; *Yúh.* 12 : 34 ; *Rúm.* 2 : 14, wg.

——— Baz maqám par Músá ke bandobast se garaz hai, *Yúh.* 1 : 17 ; *Matí,* 11 : 13 ; 12 : 5 ; *Aam.* 13 : 39 ; 18 : 13 ; 28 : 23 ; *Rúm.* 6 : 14 ; *Ibr.* 7 : 19.

——— Baz maqám par Yahúdí ráh o rasm se garaz hai, *Lúq.* 2 : 27 ; *Aam.* 15 : 5, 24 ; *Afs.* 2 : 15 ; *Ibr.* 9 : 22 ; 10 : 1 ; us se muáfí aur hamesha kí zindagí nahín mil saktí, *Ibr.* 10 : 1-4 ; Masíh ne us ko mauqúf kiyá, *Aam.* 15 : 24 ; *Gal.* 3 : 24 ; 4 : 3 ; 5 : 1.

——— Baz maqám par mulkí qánún se garaz hai, jo ki Yahúdí díní aur rasmí shariat se milí húí thí, *Yúh.* 7 : 51 ; 18 : 31 ; *Aam.* 19 : 38 ; 23 : 3 ; *1 Qur.* 6 : 1, 6, 7 ; *1 Tim.* 1 : 9.

——— Aksar *Ahd i Jadíd* men shariat se murád das hukm hain, jo Músá ko mile, *Khur.* 20 : 3-17, wg.; *Matí,* 5 : 17 ; *Lúq.* 10 : 26, 27 ; *Rúm.* 7 : 7 ; sab log, jo us men dákhil hote hain, us ke páband rahen, *Matí,* 5 : 17, 18 ; wuh pák, barhaqq, aur achchhí hai, *Rúm.* 7 : 12. Wuh rúhání hai ; dil aur chál o chalan se us ká tábidár honá cháhiye, *Matí,* 5 : 28 ; *Rúm.* 7 : 14 ; rástbází aur hayát i abadí us se hásil nahín ho saktí, *Rúm.* 3 : 20 ; *Gal.* 2 ; 16 ; jo koí us ko tortá hai, malaún hai, *Ist.* 27 : 25 ; *Gal.* 3 : 10 ; ba báis us ke gunáh se ágáhí hotí hai, *Rúm.* 3 : 20 ; 7 : 7 wuh Masíh tak pahuncháne ko hamárí ustad thahrí, *Gal.* 3 : 24 ; tamám ímándáron ke wáste ráh hai, *Yúh.* 14 : 21 ; *1 Qur.* 7 : 19 ; *1 Yúh.* 2 : 4 ; *Muk.* 22 : 14.

——— Injíl bhí shariat kahlátí hai, yane ímán kí shariat, *Yas.* 2 : 3 ; 42 : 4 ; *Rúm.* 3 : 27 ; aur ázádí kí kámil shariat kahlátí hai, *Yaq.* 1 : 25 ; 2 : 12.

SHARAKAT. Ashá e Rabbání aise nám se mushtahar húá, *1 Qur.* 10 : 16.

——— Masíhí sharákat yane mel, *Yúh.* 17 : 21, wg. ; *Rúm.* 12 : 5 ; *1 Qur.* 10 : 17 ; 12 : 12-20. *Afs.* 4 : 16 ; *1 Yúh.* 1 : 3, 6, 7.

——— Mel Khudá Báp ke sáth ; ímándáron ne use hásil kiyá, *1 Yúh.* 1 : 3 ; sirf we hí log is sharákat se wáqif hain, jin ká mel Khudá se ho gayá hai, *Amús* 3 : 3 ; *2 Qur.* 6 : 15 ; aur jo ki us ko pyár karte hain, aur us ká hukm mánte hain, *Zab.* 73 : 25 ; *Yúh.* 14 : 23 ; un ká dawá bátil hai, jo kahte hain, ki ham Khudá se mel rakhte hain, aur gunáh bhí karte hain, *1 Yúh.* 1 : 6. Is sharákat ke hásil karne ke liye ham ko zarúr hai, ki nawishton par khúb gaur karen, táki ham ko Khudá kí marzí malúm ho, *Yúh.* 5 : 39 ; aksar duá karen, *Lúq.* 8 : 1 ; *Rúm.* 12 : 11 ; goshe men aksar sochná, *Zab.* 4 : 4 ; bár bár Khudá kí parwardigárí aur kámiliyat, muhabbat aur wadon par fikr karen, *Zab,* 104 : 34 ; bátil khiyálon se khabardár rahen, 119 : 113 ; díndárí kí rusúmát karte húe páe jáwen, 27 : 4. Sharákat ke fáide yih hain, inkárí aur gunáh se nafrat, *Aiy.* 42 : 5, 6 ; dunyá se mar jáná, yane use haqír samajhná, *Filip.* 3 : 8 ; *Gal.* 6 : 14 ; dukh dard men sabr karná, *Rúm.* 8 : 18 ; *2 Qur.* 4 : 17 ; khatre men istiqlál se rahná,

Rúm. 8 : 31; shukrguzárí Khudá kí rahmaton ke wáste, *Zab.* 103 : 1; musíbaton men hidáyat, *Aam.* 3: 5, 6; khwáhish bihisht ke wáste, *2 Tim.* 4: 7, 8; aur maut men khushí, *Zab.* 23 : 4; *1 Qur.* 15 : 55.

SHAUHAR. Un ká farz, *Paid.* 2: 24; *Ams.* 5 : 15-18; *Mal.* 2 : 14, 15; *1 Qur.* 7 : 3; *Afs.* 5 : 25; *Qul.* 3 : 19; *1 Pat.* 3: 7.

SHESHBAZZAR, *Khushí, angúr jama karne ke waqt kí.* Yahúdáh ká koí shahzáda; aksar gumán karte hain, ki Zarúbábul ho, jis kí hifázat men Khoras ne pák zurúf, jo ki Yarúsalam ko bheje gáe supurd kiye, *Azrá,* 1 : 8-11; 5: 14-16 ko muqábila karo *Zak.* 4: 9 se.

SHESHAK. Yih nám Bábul ko bakhshá gayá thá, *Yar.* 25: 26; 51 : 41.

SHIJJA'YU'N *yá* SHIJJIAUNU'T, *Gumráh honá yá phirná.* Yih malúm hotá hai, ki gáne bajáne ká ála ho, yá nagma ho, jis kí áwázen niháyat rang ba rang kí thín, *Zab.* 7 kí sarnawisht; *Habaq.* 3: 11.

SHIRK. Khudá ke siwá auron kí pújá karná sáf sáf gunáh kí bát hai, *Khur.* 20 : 2, 3; *Yas.* 43: 10; 44 : 8; *Hús.* 13 : 4.

SHU'NAMI'T. Shúním ká rahnewálá; us ká nám Abisház mushtahar húá, *1 Sal.* 1 : 3; Ilísá kí mihmándár zan, *2 Sal.* 4: 12; us ke bete ko Ilísá ne zinda kiyá, 32-36 áyat; us ko bádsháh pás láe, 8 : 1-5.

SIBA. Dáúd se sarkash húá, *2 Sam.* 20 : 1; wuh maqtúl húá, 22 áyat.

SIBMAH. Nazdík Hashbún ke ek shahr thá, jo ki angúrí darakhton ke wáste mashhúr thá, *Yas.* 16 : 8.

SIDQIYA'H, *Khudáwand merí sadáqat.* Yúsiyáh ká betá, aur Yahúdiyáh ká pichhlá bádsháh, jo Yahúyakín kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 24 : 17; *2 Taw.* 36 : 10; wuh Nabúkadnazar se sarkash húá, 13 áyat; *Yar.* 52 : 1; us kí qaid kí peshíngoí húí, 34 : 1, wg.; 37 : 17; *Hiz.* 12 : 8; 21 : 25; us ne Yaramiyáh ko bulá bhejá, *Yar.* 21 : 1; wuh giriftár húá, aur us kí ánkhen nikalwá dálí gaín, *2 Sal.* 25: 4, wg.; *Yar.* 39 : 4; 52 : 8-11.

——— Ek jhúthá nabí malámat kiyá gayá, *1 Sal.* 22 : 11-24; ek aur jhúthá nabí, Yaramiyáh ne us ko bahut lanat kí, *Yar.* 29 : 21, 22.

SIFA'RISH MASI'H KI'. Apne logon ke wáste ásmán men ba taur wakíl ke us kí shafáat, aur un kí khátir apne taín qurbání karná, *Rúm,* 8 : 34; *Ibr.* 7 : 25; 9 : 11, 14, 22, 26; 10 : 19-21; *1 Yúh.* 2 : 1; wuh gunahgáron ke liye, aur wáste tasallí, aur hifázat aur buzurgí apne nek logon kí sifárish kartá hai, *Yúh.* 17 báb; *1 Yúh.* 2: 1, 2; us kí sifárish kí khúbíán yih hain, ki wuh sáth ikhtiyár ke hai, *Yúh.* 17 : 24; dánáí se hai, 2 : 25; rahm-dil se hai, *Yas.* 63 : 9; *Ibr.* 2 : 17; sargarmí se, *Yúh.* 17 : 11-17; wuh hamesha hotí hai, *Ibr.* 7 : 25; muassar hai, *1 Yúh.* 2 : 1, 2; Masíh kí sifárish se malúm hotá hai, ki sirf ba wasíle Masíh ke, ham Khudá ke pás já sakte hain, *Yúh.* 14 : 6; aur ham ko barí tasallí aur taqwiyat hai, ki ham duá ke sáth us ke pás jáwen, *Muk.* 8 : 3, 4.

SIFA'RISH RU'H UL QUDS KI'. Wuh apne logon ko un kí duáon men madad detá hai, *Rúm.* 8 : 26; yih sifárish Masíh kí sifárish se mukhtalif hai, kyúnki Masíh apne logon kí ásmán par sifárish kartá hai, *Ibr.* 9 : 24, magar Rúh ul Quds apne logon ke dilon men, aur dunyá par asar kartá hai, *Gal.* 4 : 6; *Afs.* 6: 18.

SIFÁRISH NEK LOGON KÍ. Hukm hai, ki nek log sab ke wáste sifárish karen, *1 Tim.* 2: 1; namúne us ke; maslan Abiraham kí sifárish Sadúm ke wáste, *Paid.* 18: 23, wg.; Lút kí, Zugr ke wáste, 19: 18-22; Músá kí, baní Isráel ke wáste, *Khur.* 32: 11: *Gin.* 14: 17; *Ist.* 9: 18, 26.

SIFRWÁIM. Samrún ke báshindon men se ek firqa thá, *2 Sal.* 17: 24; 18: 34; 19: 13; *Yas.* 36: 19; 37: 13.

SIKM, *Hissa, dosh, sawere.* Hamúr ká betá, aur shahr i Sikm ká shahzáda, wuh Yaqúb ke betí se hambistar húá, *Paid.* 34: 2; maqúl shádí ke wáste darkhwást kí, 11, 12 áyaten; aur Samaún aur Láwí ne use qatl kiyá, 26 áyat.

——— Ek shahr qaríb 40 míl Yarúsalam ke shimál men wáqi thá, us ke nazdík Yaqúb ne ek qita zamín ká, jis men Yúsuf dafn kiyá gayá, farokht kiyá, *Paid.* 33: 19; 50: 13; yahán par Yashú ne qabl apní mau ke Isráelíon ko jama kiyá, *Yash.* 24: 1, wg.; wuh Samrún ká dár-us-saltanat húá, aur Súkár nám se mushtahar húá, *Yúh.* 4: 5.

SIKANDAR, *Logon ká madadgár.* Afasíon se mukhátib húá, *Aam.* 19: 33; Púlus ká dushman, *1 Tim.* 1: 20; *2 Tim.* 4: 14.

——— Sikandar i aazam kí fathyábíon kí peshíngoí húí, *Dán.* 8: 5-21; 10: 20; 11: 3.

SILÁH. Ek lafz hai, jo ki aksar Zabúr kí kitáb men istiamál men átá hai, agarchi us ke mane achchhí tarah malúm nahín, tau bhí aksar log yaqín karte hain, ki gáne men us se waqfá záhir hotá thá, *Zab.* 3: 2, 4, 8; 4: 2, 4; 7: 5; 9: 16, 20; 32: 5, wg.; *Habaq.* 3: 3, 9, 13.

SILOÁH. Us ke pání ká zikr húá; kahte hain, ki yih Jaihún ho, *Yas.* 8: 6. [Dekho Jaihún.]

SILÁ. Adúmíon ká dár-us-saltanat, jis ko Amasiyáh ne le liyá, aur us ke báshindagán maqtúl húe, *2 Sal.* 14: 7; is shahr se, yá aur koí jagah nám i mazkúr kí se, khiráj aur qurbání talab húe, *Yas.* 16: 1.

SILOÁM. Ek chashma yá hauz, nazdík Yarúsalam ke, junúb o mashriq simt men thá, *Yúh.* 9: 7; is nám ká ek burj bhí thá, *Lúq.* 13: 4.

SILWÁNUS, *Janglí yá jangal ká.* Ek ímándár manádí karnewálá, jo ki hamráhí Púlus ká thá, *2 Qur.* 1: 19; *1 Tas.* 1: 1; *2 Tas.* 1: 1; *2 Pat.* 5: 12. Baze khiyál karte hain, ki yih aur Silás ek hí hon.

SILÚKIYÁ. Mulk i Arám ká ek shahr, jo ki Bahíra e Rúm ke kanáre par qaríb daryá e Úran ke wáqi thá, yahán se Púlus aur Barnabás Kuprus ko jaház par charhke rawána húe, *Aam.* 13: 4.

SILÁS, *Seyum.* Pahle manádí karnewálon men se thá; wuh Antákiyá men Ísáíon ko manádí kartá thá, *Aam.* 15: 23; wuh Púlus ká us ke safar men hamráhí húá, 40 áyat; us ke sáth Filippí men qaid húá, 16: 19.

SILAFIHÁD, *Khauf ká sáya.* Hifr ká betá, bagair farzand ke wafát pái, magar pánch bíbián chhor mará; betíon ká wirsá, *Gin* 27: 1; kin kin se us kí shádí húí, 36: 10.

SIM, *Nám, shuhrat, rakhá gayá.* Núh ká dúsrá betá, *Paid.* 5: 32; us ne aur Yáfat ne sharmsárí se apne báp kí barahnagí ko dhámpá, 9: 23; us kí umr, 11: 10; us kí aulád, 10: 21; *1 Táw.* 1: 17.

SIMAÍ, *Wuh suntá hai, yá hukm mántá hai.* Wuh Sáúl ká rishtadár Binyamíní thá, us ne Dáúd par lanat kí, *2 Sam.* 16: 5; wuh muáf kiyá gayá, 19: 18-23; Su-

laimán ne ba sabab ahd-shikní ke us ko már dálá, *1 Sal.* 2 : 36, 46.

SINÁR. Bábul ká ek súba, jahán Bábul ká burj baná húá thá, *Paid.* 10 : 10 ; 11 : 12 ; yahán par Nabúkadnazar haikal ke pák zurúf láyá, *Dán.* 1 : 2.

SI'NÁ. Hurib ke bayábán men ek pahár ká nám hai, jo dasht i Arab Patriá men us jagah par, jo Bahíra i Qulzum kí do khalíjon ke bích men hai, wáqi hai ; baní Isráel wahán áe, *Khur.* 19 : 1; wahín par das hukm mile, 20 : 1, wg. ; *Ist.* 5 : 4, wg.; *Gal.* 4 : 24; us ke khauf Masíhíon par asar nahín karte, *Ibr.* 12 : 18, wg.

SI'N. Mulk i Misr men ek hasín shahr thá ; gumán karte hain, ki yih aur Pilúsiam ek hí hon, jis ko Damítiyá kahte hain, *Hiz.* 30 : 15 ; ek dasht ká nám bhí thá, jis men Baní Isráel Bahíra i Qulzum ke pár hote hí dákhil húe, *Khur.* 16 : 1 ; 17 : 1; Isráel dasht i Sín men áe, *Gin.* 20 : 1 ; yahán par we sarkash húe, 27 : 14 ; *Ist.* 32 : 51.

SI'ON. Is ká nám Harmún bhí hai, *Ist.* 4 : 48 ; aur us ko Saidání Siryún, aur Amúrí Sanír kahte the, 3 : 9. (Dekho Saihún.)

SIQLÁJ. Yahúdáh ke firqa ke janúbí hadd men ek shahr thá, qura ke bamújib Shamaún ko milá, *Yash.* 15 : 31 ; 19 : 5 ; Akís sháh i Ját ne us ko Dáúd ko diyá, táki wuh wahán Sáúl ke gazab se panáh páwe, *1 Sam.* 27 : 6 ; Amalíq ne us ko jalá diyá, 30 : 1 ; Dáúd ne phir banáyá, aur us men rahá, *2 Sam.* 1 : 1.

SIRÁQUS. Jazíra i Sisilí men ek mashhúr shahr, jahán Púlus tín din tak rahá, *Aam.* 28 : 12.

SIRÁYÁH, *Khudáwand ká shahzáda.* Yahúdíon ká Sardár Káhin ; asír hokar Riblah men sattar ádmíon ke sáth qatl húá, *Yar.* 52 : 24-27.

SI'SARÁ, *Wuh ek ghorá yá abábíl dekhtá hai.* Sháh i Asúr Yábín ká sipahsálár thá, *Qáz.* 4 : 2 ; Yáil ne us ko qatl kiyá, 4 : 18, wg.

SI'SAQ. Misr ká bádsháh, us ne Yarúsalam ko lúṭá, *1 Sal.* 14 : 25 ; *2 Taw.* 12 : 2-9.

SIYÁLTIEL, *Khudá se mángá gayá, yá Khudá ká qarz.* Yakúniyáh ká beṭá, aur Zarúbábul ká báp, *1 Táw.* 3 : 17 ; *Matí*, 1 : 12.

SMURNÁ. Eshiá e Kochak ká ek bará shahr, jo bahr i Ajm ke mashriqí kanáre par, aur qaríb 46 míl Afasus ke shimál men wáqi hai ; Masíh ká paigám us kí kalísiyá ko, *Muk.* 2 : 8.

SO. Misr ká bádsháh thá ; wuh Húsía ke sáth shámil hokar Asúríon par charh áyá, *2 Sal.* 17 : 4.

SOBÁK, *Zanjíren.* I'rán ke sháh ká sipahsálár thá, jis ko Dáúd ne qatl kiyá aur us kí zoráwar fauj ko jis men sát sau rath aur chálís hazár sawár the shikast dí, *2 Sam.* 10 : 16-18.

SOSTANES, *Mazbút bachánewálá.* Wuh Qurintus men Yahúdíon ke ibádat-kháne ká sardár thá, aur wuh sab se pahle us shahr men I'sáí húá, *Aam.* 18 : 17. Malúm hotá hai ki wuh us shahr ko chhorkar Púlus ke sáth ho liyá, *1 Qur.* 1 : 1.

SOSAN. Sosyána yá Fáras ká dár-us-saltanat yá Ilám ká dár-us-saltanat, *Nah.* 1 : 1 ; *Ástar,* 2 : 8 ; 3 : 15 ; 8 : 15. *Dán.* 8 : 2.

SOSI'PATRUS, *Báp ko bacháná.* Púlus ká rishtadár jis ko Púlus ne salám kahlá bhejá, *Rúm.* 16 : 21 ; gumán karte hain, ki Sosipatrus aur *aur* shakhs mazkúr ek hí hon, *Aam.* 20 : 4.

SQEVÁ, *Taiyár.* Ek Yahúdí Afasus ká rahnewálá, jis ke sát beṭe dawá karte the, ki deon ko nikál sakte hain, *Aam.* 19 : 14-16.

SQU'TI'. Ek wahshí qaum jo Bahr i Aswad aur Bahr i Khizr ke kináre par rahtí thí, *Qul.* 3 : 1.

STAFANUS, *Táj.* Un sát muạtabar ashkhás men, jo muhtájon ke bandobast men muqarrar the, ek yih thá, *Aạm.* 6 : 5 ; us par ilzám húá, 11 áyat; apná ụzr kiyá, 7 : 1 ; patthráo kiyá gayá, 59 áyat ; apne qátilon ke wáste duạ́ kí, 60 áyat.

——— Qurintus men ek I'sáí, *1 Qur.* 1 : 16 ; Afasus men wuh maạ auron ke Púlus ko dekhne áyá, 16 : 17.

STOI'QI'. Ek firqa butparast ạlimon ká thá, jinhon ne apná nám *Stoá,* yạne Barámada se páyá, is liye ki Zeus ne un ko Atení men kisí barámade men sikhláyá thá. We daạwá karte the, ki sáre muạ́milát taqdír se hote hain, aur insán khud mukhtár nahín hai, aur us ko cháhiye, ki khushí aur ranj se yaksán be-parwáh rahe, we bahut sábir the, aur faqírí ikhtiyár karte the, aur beparwáhí khushí aur gam kí karte the, *Aạm.* 17 : 18.

SU'BA. Mumlikat mulk i Suriyá kí jis ke bádsháhon se Sáúl laṛá, *1 Sam.* 14 : 47 ; Dáúd ne us ke bádsháh ko már liyá, *2 Sam.* 8 : 3 ; *1 Sal.* 11 : 24.

SUFED. Patthar be gunáhí kí nishání hai, *Muk.* 2 : 17.

——— Poshák. Kámil fathyábí aur pákízagí aur khushí ká nishán hai. *Muk.* 3 : 4 ; 4 : 4 ; 7 : 9-13 ; 15 : 6 ; 19 : 8-14.

SUKA'R. (Dekho Sikm.)

SUKKA'T. Mulk i Misr men ek jagah hai jahán Ibráníon ne baḍ apní riháí ke pahle kampú ḍálá, *Khur.* 12 : 37 ; ek shahr ká nám hai, jo daryá e Yardan ke mashriq simt daryá e Jalíl ke junúb men wáqi thá, jahán Yaqúb khaima-zan húá, *Paid.* 33 : 17 ; wuh Baní Jadd ke taạlluq thá, *Yạsh.* 13 : 27.

SUKKA'T I BANA'T. Ek múrat, jo ki Bábulíon ne Sámariya men khaṛí kí, *1 Sal.* 17 : 30.

SULAIMA'N, *Sulh-andesh, kámil, badlá denewálá.* Dáúd ká beṭá, jo Bintsaba se paidá húá, *2 Sam.* 5 : 15 ; 12 : 24 ; wuh bádsháh húá, *1 Sal.* 1 : 38 ; *1 Taw.* 23 : 1 ; 29 : 22 ; us ne Jibạún men qurbání charháí, *2 Taw.* 1 : 3 ; *1 Sal.* 3 : 4 ; us ne daulat wg. kí banisbat dánáí ko pasand kiyá, 5 áyat, wg. ; *2 Taw.* 1 : 7 ; wg. us ne khiradmandí se sab chíz kí taftísh kí, *Wáiz,* 1 : 13 ; us ne do ạuraton ká insáf kiyá, *1 Sál.* 3 : 16, wg. ; us kí táqat aur daulat *1 Taw.* 1 : 13, wg. ; us ká soná, 9 : 13 ; us ká háthí dánt ká takht, 17 áyat ; *1 Sál* 10 : 18 ; kaí báton men us kí shán o shaukat, 23 áyat ; *2 Taw.* 9 : 20, wg. ; us ká ịlm, *1 Sal.* 4 : 29 ; Húrám bádsháh i Súr ne us ko mubárakbádí dí, 5 : 11 ; us ne Haikal banáne ke wáste bandobast kiyá, 13 áyat ; us ne Húrám se madad ke wáste darkhwást kí, *1 Taw.* 2 : 3 ; 3 : 1, wg. ; bárah firqe ke sardáron kí qurbáníán Haikal ke wáste, *1 Taw.* 29 : 6, wg. ; haikal ke taqdis kí duạ́, *2 Taw.* 6 : 12 ; *1 Sal.* 8 : 22 ; qurbáníán jo us waqt charháí gaín, *2 Taw.* 7 : 4, wg. ; Khudá ke jalál ne haikal ko bhar diyá, 5 : 13 ; Khudá us ko dikhái diyá, aur us ne us ko tákíd kí, 7 : 12 ; *1 Sal.* 6 : 11, wg. ; us ká qaul o qarár us ke sáth, 9 : 1, wg. ; us ne aur bhí makanát banáe, *2 Taw.* 8 : 1-6 ; apná ghar, *1 Sal.* 7 : 1 ; us ne Firạún kí beṭí ke liye ek ghar banáyá, 8 áyat ; us ne káhinon ko un ke bárí bárí par muqarrar kiyá, *2 Taw.* 8 : 14 ; us ne jaház Ofír ko bheje, 17, 18 áyat 9 : 21, wg. ; *1 Sal.* 9 : 26, wg ; Sabá kí shahzádí us ke milne ko áí, *1 Taw.* 9 : 1 ; *1 Sal.* 10 : 1 ; us ne baz shahr Húrám ko bakhsh

diye, 9: 11; us kí bíbíán, 11: 1-3; us kí butparastí, 4 áyat: butparastí ke wáste dhamkáyá gayá, 9-14: Amúní Hadad ne us ká muqábila kiyá, 14 áyat; aur Arámí Razún ne bhí, 23 áyat; aur Yarúbiám ne bhí, 26 áyat; us ke aamál aur maut, 41 áyat; *2 Taw.* 9: 29; us ke wáste duá, *Zab.* 72; us ke wáste ek gít, 127.

SU'LUS. Tarsus ká rahnewálá, (Dekho Púlus.)

SUNI'M. Baní Ishakár ká ek shahr, qaríb pánch míl Tabúr ke janúb men wáqi thá, *Yash.* 19: 18; yahán par Filistíon ne khaima dálá, ki Sáúl se muqábila karen, *1 Sam.* 28: 4; Ilísá wahán gayá, *2 Sal.* 4: 8.

SU'R. Arab ká ek shahr, jo Bahíra i Qulzum ke shimál o mashriq men aur us atráf ke muttasil dasht se milá húá, wáqi hai, *Paid.* 16: 7; *Khur.* 15: 22; *1 Sam.* 15: 7; 27: 8.

——— *Patthar, chatán.* Midyán ká sardár, *Gin.* 25: 15; wuh khud maqtúl húá, 31: 8.

——— Dunyá men niháyat qadím aur raunaqdár shahr, jo ki Bahíra i Rúm ke mashriqí kanáre par qaríb 20 míl Saidá ke janúb men wáqi thá, *Yash.* 19: 29; *2 Sam.* 24: 7; Sulaimán ne Húrám ko wahán se bulá bhejá, *1 Sal.* 7: 13, 14; us kí tabáhí kí peshíngoí húí, *Yas.* 23: 1, wg.; 70 baras ke bad us par nawázish hogí, 17 áyat; aur pichhle zamáne men bhí, 18 áyat; ba sabab ihánat karne shahr i Yarúsalam ke, dhamkáe gae, *Hiz.* 26: 1, wg; Nabúkadnazar se maftúh hone ko, 7 áyat; us kí barí saudágarí, 27: 1, wg.; us kí tabáhí, 26 áyat, wg; Khudá ká fatwá us ke shahzádon par, 28: 1, wg.; dhamkáyá gayá, *Amús,* 1: 9; *Zak.* 9: 3; us shahr kí nisbat, jo jo peshíngoí húí thín, is qadr takmíl ko pahunchín, ki ab wuh wírán pará hai; chand pareshán báshinde ab tak us men maskan-pizír hain, so wuh bhí aise hain, ki machhwe ke kám se guzrán karte hain, *Hiz.* 26: 14.

SU'RIYA'. Ek qadím saltanat, jo ki puráne Kanaán ke shimálí haddon par wáqi thí, us ká dárus-saltanat Dimishq muddat tak, aur badhú Antákiyá rahá; Dáúd ne us ko fath kiyá, *2 Sam.* 8: 3-6; 10: 6-19; us ke bádsháh ne A'khaz ko satáyá, *2 Taw.* 28: 5; Asúríon se fath kiyá jáwe, *Yas.* 8: 4; us par Khudá kí sazáen, *Amús,* 1: 3; Masíh kí shuhrat us men phail gaí, *Matí,* 4: 24; us ke buzurgon ko khatt bheje gae, *Aam.* 15: 23; Púlus us men hoke gayá, 41 áyat.

SURA'H *yá* ZURA'H. Dán ke firqe ká ek shahr, Yahúdáh kí hadd ke nazdík, *Yash.* 19: 41; yahán par Samsún paidá húá, aur madfún húá, *Qáz.* 13: 2-25; 16: 31; baní Dán ne chand ashkhás is shahr kí jásúsí ke liye bheje, 18: 2; Rihabiám ne us ko phir tamír karke mustahkam kiyá, *2 Taw.* 11: 10-12.

SU'RISHADDI', *Qádir i mutlaq, merí chatán yá zor.* Salúmiel ká báp, *Gin.* 1: 6.

SU'SANNA', *Sausan, guláb, yá khushbú.* Ek Khudáparast aurat jo Masíh kí khidmat kartí thí, *Lúq.* 8: 3.

SUSTI'. Mumtana hai, *Ams.* 6: 6-11; 10: 26; 12: 24-27; 13: 4; 15: 19; 18: 9; 19: 15-24; 20: 4-13; 21: 25; 22: 13; 23: 21; 24: 30; 26: 13; *Wáiz,* 10: 18; *Hiz.* 16: 49; *Rúm,* 12: 11; *1 Tas.* 4: 11; *2 Tas.* 3: 10; *1 Tim.* 5: 13.

T

TAANA'K. MUNASSI' KA' EK shahr, jo ki Yardan ke mag-

rib men wáqi thá, *Yash.* 17 : 11; 21 : 25; wuh Láwíon ko milá, *Qáz.* 1 : 27.

TABARAH. Bayábán men Isráelíon ke us kampú ká nám thá, jahán bahut se log ág se jal gae, yih un ke kurkuráne kí sazá húí, *Gin.* 11 : 3; *Ist.* 9 : 22.

TABANNÁ. Ek kám, jis se ki koí shakhs kisí shakhs ke larke ko lewe, aur us ko apná farzand gardáne; maslan Firaún kí betí ne Músá ko liyá, aur us ko pálá, *Khur.* 2 : 10; Mardakí ne Ástar ko pálá, *Ástar*, 2: 7.

——— *Rúhání.* Alláh Taálá apne fazl o karam se gunahgáron ko, basharte ki we Masíh par ímán láwen, apne farzandon men shámil kartá hai.

——— *Alámat i tabanná.* Sab agle kháwindon ká inkár, *Yas.* 26 : 13; Khudá se ulfat, *1 Yúh.* 4 : 7; aksar duá karná, *Gal.* 4 : 6; talím ke liye roz roz Khudá kí taraf dekhná, *Zab*, 25 : 4, 5; us kí marzí ke muwáfiq itáat, *Matí*, 7 : 21; ásmání mírás kí árzú rakhná, *Rúm.* 2 : 7; *2 Qur.* 4 : 18.

——— *Barakaten tabannáí.* Ki Khudá un ká báp hai, *2 Qur.* 6 : 18; Masíh un ká birádar hai, *Ibr.* 2 : 11; Rúh ul Quds un ká Hádí, aur Tasallí denewálá hai, *Yúh.* 14 : 16; *Rúm.* 8 : 14; Khudá ne un ko ek ism i jadíd atá kiyá, *Yas.* 56 : 5; *Muk.* 2 : 17; ek naí rúh bhí, *Rúm.* 8: 15; *Zab* 32 : 8; rahnumáí, *Yas.* 58 : 11; tambíh, *Ibr.* 12 : 6-11; ibádat men dákhil honá, *Zab.* 34 : 15, 17 : Firishton kí hifázat, *Ibr.* 1 : 14; ek Jalálí mírás, *1 Pat.* 1 : 4.

——— *Faráiz tabannáí ká.* Un ke zimme hai ki ásmání Báp kí muhabbat karen, *Istis.* 6 : 5; us kí parastish aur izzat karná, *Mal.* 1 : 6; us kí farmánbardárí karná, *Yar.* 7 : 23; apne bháíon se muhabbat rakhná. *1 Yúh.* 4 : 7.

TABÚR. Mulk i Kanaán men ek mashhúr pahár jo ki Qádis ke qaríb wáqa thá, us kí chotí par hamwár maidán thá, yahán Baraq ne fauj jama karke Yábín ko shikast dí, *Qáz.* 4 : 6, 14, 15; gumán karte hain ki isí pahár par Ísá kí súrat badal gaí, *Mat.* 17 : 1, 2; *Marq.* 9 : 2; *Lúq.* 9 : 28; isí sabab se Patras ne muqaddas pahár kahá, *2 Pat.* 1 : 18.

TABÍTHÁ, *Harní.* Wuh apní faiyází ke wáste mashhúr thí, *Aam.* 9 : 36; jab wuh mar gaí, logon ne us par bahut nála o zárí kiyá, 39 áyat; Patras ne us ko zinda kiyá, 40 áyat.

TADMÚR. Ek bará mashhúr shahr thá, Sulaimán ne us ko ek jagah men bích o bích registán ke banáyá, aur qaríb 16 míl Dimishq ke mashriq taraf aur 90 míl daryá e Furát ke magrib men Arab kí haddon men wáqi thá, *1 Sal.* 9 : 18; *2 Taw.* 8 : 4; Sikandar i Azam kí fathyábí ke waqt tak us ká yihí nám rahá, bad us ke Pálmairah nám húá. Kaí saiyáh wahán gae, aur us kí azím-ush-shán imáraton kí tabáhí se jo chand mílon tak záhir hotá thá, malúm hotá hai ki kisí zamáne men yih bará azím-ush-shán shahr hogá.

TAFFUH. Baní Munassí ke mulk kí hadd par ek shahr, lekin Baní Ifráim kí sarhadd men thá, *Yash.* 17 : 8.

———Is nám ká ek shahr Baní Yahúdáh ke mulk men thá, *Yash.* 15 : 34.

TAHFANÍS yá Tahfanhez. Misr ká shahr, jahán sarkash Yahúdí Yuhanná ke sáth chale gae the, aur Nabúkadnazar ne us ko jald le liyá, *Yar.* 2 : 16; 43 : 7-11 : 46 : 14; *Hiz.* 30 : 18.

TAIBÍZ. Baní Ifráim ká ek shahr

qaríb Sikm ke wáqi thá, jis ke muhásire men ek aurat ne Abímalik ko qatl kiyá, *Qáz.* 9: 50-54.

TAIMAN, *Janúb.* Esau ká nátí aur Ilifaz ká betá, Taimúníon ká báp, *Paid.* 36: 11-15; *1 Taw.* 1: 53; Adúm ke mulk ká nám is tarah ká mashhúr húá, *Yar.* 49: 20; *Hiz.* 25: 13; *Amús.* 1: 12.

TAIMÁ', *Taajjub, kamáliyat.* Ismael ká betá, *Paid.* 25: 15; *1 Taw.* 1: 30; ek jagah ká nám jahán Taimá kí aulád rahtí thí us ke nám se mashtahir húá, *Aiy.* 6: 19; *Yas.* 21: 14; *Yar.* 25: 23.

TALÁQEN. Un kí bábat sharíat *Istis.* 24: 1; *Mati* 5: 32; 19: 9; Masíh ne un kí bábat mana kiyá, 5: 32; *Lúq.* 16: 18; mard agar Isáí ho gayá ho aur us kí aurat gair qaum rahe taláq dená zurúr nahín, *1 Qur.* 7: 10.

TALMI' *Páni, ambár.* Anáq ká betá pahlawánon se thá jis ko Isráelíon ne tabáh kiyá, *Gir.* 13: 22; *Yash.* 15: 14.

————Fasúr ká bádsháh, báp Maakah ká, jis se Dáúd ne shádí kí, aur us se do larke musammiyán Abisalúm aur Tamar paidá húe, *2 Sam.* 3: 3.

TAMSI'L. Ek misál yá majází kahání yá ek shabíh, jis kí bunyád kí kuchh asl ho, yá wuh sirf farzí ho; wuh koí barí bát yá talím záhir kartí hai, maslan Yútám kí tamsíl darakhton kí jinhon ne ek bádsháh banáyá, *Qáz.* 9: 7; Nátan kí bábat ek kangál kí, *2 Sam.* 12: 1; do bháíon kí, jo ápas men jhagrá karte the, 14: 6; ek qaidí kí, jo ki bhág gayá, *1 Sal.* 20: 39; bhatkataiye aur saro kí, *2 Sal.* 14: 9; tákistán kí, jis se janglí angúr paidá húe, *Yas.* 5: 1.

———— Tamsílen Isá kí; nápák rúh kí bábat, *Mati,* 12: 43; *Lúq.* 11: 24; kisán kí, *Mati,* 13: 3; *Marq.* 4: 3; *Lúq.* 8: 5; karwe dáne kí, *Mati* 13; 24; ráí ke dáne kí, 13: 31; *Marq.* 4: 30; *Lúq.* 13: 18; khamír kí, *Mati,* 13: 33; *Lúq.* 13: 20; poshída khazáne kí, *Mati,* 13: 44; barí qímat ke motí kí, 45 áyat; bíj kí, jo be-malúm ugtá hai, *Marq.* 4: 26; jál kí, jo daryá men dálá gayá, *Mati,* 13: 47; berahm naukar kí, 18: 23; tákistán ke mazdúron kí, 20: 1; do beton kí, jo angúristán men bheje gae, 21: 28; sharír kisánon kí, 33 áyat; *Marq.* 12: 1; *Lúq.* 20: 9; naukar kí, jo khet se lautá thá, 17: 7; das ashrafíon kí, 19: 13; shádí kí ziyáfat kí, *Mati,* 22: 1, wg.; *Lúq.* 14: 16, wg.; ek ádmí kí, jo shádí ká libás na pahine thá, *Mati,* 22: 11; das kunwáríon kí, 25: 1, wg.; toron kí, 14 áyat; nek garariye kí, *Yúh.* 10: 1; bephal anjír ke darakht kí, *Lúq.* 13: 6; fazúl-kharch bete kí, 15: 11, wg.; ek bewuqúf daulatmand kí, *Lúq.* 12: 13; ek achchhe Sámarí musáfir kí, 10: 30; daulatmand aur Laazar kí, 16: 19; ek beímán mukhtár kí, 16: 10; bhatke húe bher kí, 15: 4; Matí 18: 12; khoe húe diram kí, Lúq. 15: 8; mutaqází bewá kí, 18: 1, wg.; ek Farísí aur khirájgír kí, 18: 10; ek daulatmand ádmí kí jo kisí dúr mulk ko gayá ki bádsháhat páwe, 19: 11; ek qarz-khwáh kí jis ke do qarzdár the, 7: 41.

TAMAR, *ek khajúr yá khajúr ká darakht.* Bahú Yahúdáh kí jis se us ke do larke musammiyán Pháras aur Zárah paidá húe, *Paid.* 38: 6-30.

————Dáúd kí betí ká nám bhí thá, *2 Sam.* 13: 1, wg.;

————Abisalúm kí betí jo barí khúbsúrat thí, *2 Sam.* 14: 27.

————Yahúdáh men ek shahr ká nám bhí thá, jo daryáe Shor ke

junúbí rás par wáqi thá, *Hiz.* 47: 19; 48: 28; khiyál karte hahí ki Ain-Jadí aur yih donon ek in hon.

TAMMU'Z. Ek but thá; gumán karte hain, ki Adonís, Usirís aur sháyad Qaimús aur yih, ek hí hon; us ke wáste mátam húá, *Hiz.* 8: 14.

———Yahúdí pák sál ká chauthá mahína aur us ke mulkí baras ká daswán, Jún ke mutábiq hotá hai.

TAQU'A. Baní Yahúdáh ká ek shahr bárah míl Yarúsalam ke junúb men thá, wahán ek siyání aurat ne Dáúd ko wargaláyá ki Abisalúm ko phir buláwe, *2 Sam.* 14: 2; Rahabiám ne us kí marammat kí aur us ko mustahkam kiyá, *2 Taw.* 11: 6; qaríb us ke Yahúsafat ke dushmanon ne ek dúsre ko qatl kiyá, 20: 20; Amús Nabí us ke ahíron men se thá, Amús. 1: 7.

TARTA'Q. Awáíon ká but thá *2 Sal.* 17: 31.

TARSIS, *Gaur, garíb karná.* Yúnán ká dúsrá betá, gumán karte hain ki us ne Tarsís yá Tarsas kí bunyád dálí, *Paid.* 10: 4; *1 Taw.* 1: 7.

———Yá Tarsus. Qilikiya ká dár us saltanat daryáe Kadnús par qaríb chha míl Rahíra i Rúm ke shimál o mashriq ko wáqi thá; Yúnah wahán bhágkar gayá, *Yúnah,* 1: 3; 4: 2; Púlus kí paidáish kí jagah thí, *Aam.* 9: 11; 21: 39; 22: 3; Súlus kí talásh men wahán Barnabás gayá, 11: 25.

——— Sulaimán ne us nám kí kisí jagah ko, Bahíra i Qulzum se, ba ráh i ábnáe Báb ul Mandeb, jaház bheje; agarchi yih maqám achchhí tarah nahín malúm hai, tau bhí yih malúm hotá hai, ki kisí jagah Afríqa ke kanáre par púrab ke mulkon men wáqi ho, *1 Sal.* 10: 22; *2 Taw.* 20: 36, 37.

TARTULLUS, *Ek dagábáz, farebí.* Ek mashhúr khush-taqrír ádmí, jis ko Yahúdíon ne muqarrar kiyá, ki Púlus par nálish kare, *Aam.* 24: 1, 2.

TARTIUS, *Tísrá.* Ek shakhs ká nám, jis ne Púlus kí hidáyat se Rúmíon ko khatt likhá; khiyál karte hain, ki Sílás aur yih ek hí hon, *Rúm.* 16: 22.

TA'RI'KI'. Mulk i Misr men, *Khur.* 10: 21; Ísá ke maslúb hone ke waqt jo húí, *Lúq.* 23: 44.

——— Súraj aur chánd aur sitáron kí; nabawí muháware men us ke mane yih hote hain, ki tárík haibat, jo hukúmaton par húí, *Yas.* 13: 10; *Hiz,* 32: 7; *Yúel,* 2: 10, 31: 3: 15.

TA'RAH, *Dam lená, bú.* Háran, Nahúr aur Abirahám ká báp, *Paid.* 11: 24, 26, 27; agarchi asl men butparast thá, tau bhí wuh apne bete Abirahám, aur nátí Lút ko, jab ki Khudá ne un ko buláyá, mulk i Kanaán ko le gayá, 31 áyat; wuh Hárán men 205 baras ká hoke mar gayá, 32 áyat.

TASLI'S. Yane wahdániyat men tín; agarchi yih lafz Kitáb i Muqaddas men nahín miltá hai, tau bhí maqúl taur par istiamál men áyá hai, jis se tín aqnúm jo wahdániyat men hain, murád hai, *Matí,* 28: 19; *2 Qur.* 13: 14; *1 Yúh.* 5: 7. Aláwa in sáf áyaton ke is talím ke bahut se ishárе Kitáb i Muqaddas ke, aur maqámon men milte hain, *Paid.* 1: 26; 3: 22; 11: 7; *Yas.* 48: 16; 34: 16; *Zak.* 13: 7; *Matí* 3: 16; *Lúq.* 1: 35; *Yúh.* 14: 16, 17, 26; 15: 26; *Gal.* 4: 6; *1 Pat.* 1: 2; *Yahúdáh* 20, 21 áyaten, wg. Qata nazar, gawáhí i mazkúr-us-sadr ke, ham Bete o Rúh i Quds kí ulúhiyat kí káfí dalílen rakhte hain. (Lafz Masíh aur Rúh i Quds ko dekho.) Khudá ne, jo akelá apní hastí ko

samajhtá hai, is ko ham par záhir kiyá hai, aur jo kuchh wuh kahtá hai, ham ko yaqín karná wájib hai. Taslís kí asliyat ham ko ná-mafhúm hai, kyúnki Khudá, jo azalí o abadí, aur be-intihá hai, us kí zát aisí hí hai; námafhúmí ke sabab se Taslís ká na mánná, aur koshish karná, ki use samjhe, yá samjháwe, kufr aur bewuqúfí hai, *Aiy.* 11 : 7-9.

TASSALU'NI'QI'. Maqadúniya ká dár-us-saltanat; wuh apne báshindon kí daulat ke shumár aur ilm ke wáste mashhúr thá, yahán par Púlus aur Sílás, aur Timtáús ne ek kalísiyá muqarrar kí, *Aam.* 17: 1-4; Púlus ne yahán ke I'sáíon ko do khatt likh bheje, *1 Tas.* 1 : 1; *2 Tas.* 1 : 1.

TASALLI' DENEWA'LA'. Ek khitáb Rúh ul Quds ká, jis ká kám hai, ki muqaddason ko tasallí dewe, *Yúh.* 14: 16, 26; 15: 26; 16 : 7.

TATNAI, *Bakhshnewálá, yá nigahbán bakhshishon ká.* Samrún ká hákim, jis ne haikal kí nau-tamír ko roká, *Azrá,* 5: 3; aur us ne ek khatt Yahúdíon ke bar-khiláf Dárá bádsháh ko bhejá, 6 áyat.

TAUBA. Dilí hálat jo gunáh ke sabab se qáil hone se hotí hai, aur nek hone kí taraf máil kartí hai; us kí zarúrat, *1 Sal.* 8 : 47; *Zab.* 7 : 12 : *Hiz.* 18 : 30; *Lúq.* 13: 3; 15: 17; 24 : 47; *Aam.* 2 : 38; 3 : 19; 17: 30; 26: 20; *2 Pat.* 3 : 9; jab wuh sachcháí se hotí hai tab gunáhon kí buráíán tauba karnewále ko záhir hotí hain, *Paid.* 39: 9; *Zab.* 51 : 4; gunáh aur sazá ká qáil hotá hai, 38 : 4; 40: 12; sachchá afsos kartá hai, *Aiy.* 42: 6; *2 Qur.* 7 : 10; Khudá ke sámhne ájizí se iqrár kartá hai, *1 Sal.* 8 : 47; *Zab.* 32 : 5; 51 : 3; dil men aur amal men gunáh tark karná, *Zab.* 101 : 3; 119 : 104,113,128, 163; koshish kartá hai ki har ek bát men Khudá ká tábidár rahe, *Zab.* 119 : 6, 15, 117; *Afs.* 4 : 22; *Yaq.* 3 : 13; khabardár hotá hai ki gunáh men phir phans na jáwe, *2 Qur.* 7 : 10, 11.

——Us kí bábat nasíhaten, *Ahb.* 26 : 40; *Istis.* 30 : 1; *Yas.* 1 : 16; *Yar.* 3 : 12; 4 : 4; 22 : 1, wg. 26: 1, wg.; *Hiz.* 18 : 30; *Hús.* 6: 2; 12: 6; 14: 1; *Yúel,* 1 : 8; 2 : 12; *Amús.* 5: 4; *Saf.* 2: 3; *Zak.* 1: 3; *Aam.* 3 : 19.

——Kin sababon se tauba karná, *1 Sam.* 7: 3; *Nah.* 1: 9; *Aiy.* 22 : 23; *Zab.* 32 : 5; *Yas.* 1: 16; *Yar.* 4: 1; *Hiz.* 33: 11; *Zak.* 1 : 3; *Muk.* 2 : 5; agar sachchí ho yane dil se ho to us se muáfí hásil hogí, *Ahb.* 26 : 40; *Istis.* 4: 29; 30: 1-3; *Ams.* 28 : 13; *Yas.* 55 : 6, 7; *Yar.* 18 : 8; 36 : 3; *Hiz.* 18: 21; 36 : 31; *Aam.* 2 : 38.

——Us ke der karne men khatra, *Zab.* 18: 41; 119: 60; *Ams.* 1 : 28; 29: 1; *Yas.* 55: 6; *Yar.* 7: 16; 11 : 11; 14: 10; *Hiz.* 8 : 18; *Mík.* 3: 4; *Zak.* 7 : 13; *Matí* 25 : 10; *Lúq.* 12: 20; 19: 44; *Aam.* 3: 23; Rúm. 13: 12; *2 Qur.* 6: 2; *Ibr.* 3 : 7, 13; 12: 12; *Muk.* 2: 22; Yúhanná baptismá denewále ne us kí bábat manádí kí, *Matí* 3 : 2; *Marq.* 1 : 4; *Lúq.* 3: 3; I'sá ne bhí, *Matí* 4: 17; *Marq.* 1 : 5. Rasúlon ne bhí, *Aam.* 2: 38; 3 : 19; 8 : 22; 17 : 30; 26 : 20; Masíh ne bhí, *Muk.* 2: 5, 16, 21; 3 : 3.

TEBET. Yahúdíon ke pák sál ká daswán mahína, aur un ke mulkí baras ká chauthá, Disambar ke mutábiq hotá hai, *A'st.* 2: 16.

THADDI'. (Dekho Yahúdáh.)

THEU'DA'S. Ek farebí, jo apne chár sau pairauon ke sáth márá gayá, *Aam.* 5 : 36.

THEOFILUS, *Khudá ká pyárá.*

Ek fázil I'sáí, jis ko Lúqá ne sárí sarguzasht, aur Rasúlon ke Aamál likhe, *Lúq.* 1: 3; *Aam.* 1: 1.

THU'MA'. *Ek tauam.* Didumus bhí us ká nám thá; bárah shágirdon men se ek yih bhí thá, *Mati,* 10: 3; us ne Laazar kí bímárí ke liye kuchh kahá, *Yúh.* 11: 16; us ne púchhá, ki báp kí ráh kyúnkar jánen, 14: 5; I'sá ke jí uthne par us kí be-iatiqádí, 20: 24, 25; us ne I'sá ko daryá e Jalíl par dekhá, 21: 2, wg; us ne píchhe se I'sá ká iqrár kiyá, aur use sijda kiyá, 20: 28.

THU'ATI'RA'. Ek shahr Eshiá e Kochak men qaríb 26 míl Sárdis ke shimál men, aur 56 míl Smurná ke shimál o mashriq thá, wahán kí ek aurat, musammát Ludiá ká dil phir gayá, *Aam.* 16: 14; Masíh ká paigám us kí ke wáste, *Muk.* 2: 18.

TIBERIUS, *Daryá e Tiber ká beta.* Qaisar ek Rúmí bádsháh; Yúhanná Baptismá denewále ne us kí amaldárí men manádí kí, *Lúq.* 3: 1.

TIBARIYA'S. Mulk i Jalíl ká ek shahr, jo Gannesarat kí jhíl kí janúbí hadd par wáqi thá, *Yúh.* 6: 23; us jhíl ká nám daryá e Tiberiyás mushtahar húá, 6: 1.

TI'DA'L. Un sázishí bádsháhon men ká ek yih bhí thá, jis ko Abirahám ne fath kiyá, *Paid.* 14: 1.

TIFSAH. Baní Ifráím ká shahr, qaríb chha míl Samrún se, jis ke darwáze Manáhim ke wáste na khol diye gae, to Manáhim ne us ko chhín liyá, aur us ko tah i teg kiyá, *2 Sal.* 15: 16.

TIGLAT-PILA'SAR. Asúr ká bádsháh thá, jis ne Isráelíon par hamla kiyá, *2 Sal.* 15: 29.

TIMTAU'S, *Khudá kí izzat.* Ek mashhúr manádí karnewálá, jis ká báp Yúnání, aur mán Yahúdí aurat thí, Darbe yá Lustrá men paidá húá, *Aam.* 16: 1; us ká khatna húá, 3 áyat; Púlus ne us ko Filippí men bhej diyá, *Filip.* 2: 19; us ko nasíhat húí, *1 Tim.* 4: 13; 6: 11; *2 Tim.* 1: 5; Púlus ne do khatt us ko bheje, *1 Tim* 1: 2; *2 Tim* 1: 1.

TIMNAT *yá* TIMNAH. Baní Yahúdáh ká ek shahr, *Yash.* 15: 10, 57; kahte hain, ki qaríb chha míl Adúlám se, jahán Yahúdáh rahtá thá, wáqi thá, *Paid.* 38: 12; Samsún ne wahán kí ek aurat se shádí kí, *Qáz.* 14: 1.

TI'NSARA'. Ek jagah qaríb 33 míl Rúm ke janúb men wáqi thí, *Aam.* 28: 15.

TIRA'FI'M. Ek qism kí múraten yá súraten, jo istikhára ke wáste kám men átí thín, un ko púble the; maslan Lában kí Tiráfím, *Paid.* 31: 34; Míkah kí, *Qáz.* 17: 5; 18: 14; we Dáúd ko bacháne ke liye istiamál men áín, *1 Sam.* 19: 13.

TISRAH. Baní Ifráím ká ek shahr jis men Isráelíon ke bádsháhon ne Yarúbiám se leke Umrí tak apní sukúnat muqarrar kí, *1 Sal.* 14: 17; 15: 21; 16: 8, 17; *2 Sal.* 14: 16.

TIRHA'QAH. Kús yá Habash ká bádsháh jo Hizqiyáh ko madad dene ko áyá lekin Sanherib ne us ko shikast dí, *2 Sal.* 19: 9.

TI'RANDA'Z. Un shakhson ko kahte hain; jo shikár yá laráí men tír phenkte hain, Ismael tírandáz thá, *Paid.* 21: 20; *1 Sam.* 31: 3; *1 Taw.* 10: 3; *Aiy.* 16: 13; *Yas.* 22: 3; *Yar.* 51: 3.

TI'TUS, *Muazziz.* Ek bará manádí karnewálá gair qaum ke nutfa se thá, aur Púlus ká madadgár, *2 Qur.* 8: 23; Qrete men chhorá gayá, *Tít.* 1: 5; us ko nasíhat húí ki mihnatí rahe, 2: 1, wg.; us kí muhabbat Qurintus ke I'sáíon ke wáste, *2 Qur.* 7: 13; 8: 16; wuh Púlus kí tarah be garz thá, 12: 18; Pulús ne us ko

ek khatt bhejá, *Tít.* 1 : 4.

TOLA, *Kírá, kirm ya qirmizí.* Ishakár ká sab se bara betá, *Paid.* 46 : 13; *1 Taw.* 7 : 1; Isráel ke daswen qází ká nám bhí thá, *Qáz.* 10 : 1.

TRA´KHONI´TIS. Ek chhotá chatání zila, Dimishq ke junúb men thá, Failbús wahán ká hákim thá, *Lúq.* 3 : 1.

TROGULLIUM. Ek rás Múkál pahár ke pás, aur qaríb pánch míl Sámús se hai, *Aam.* 20 : 15.

TROA´S. Ek shahr Frúgiyá yá Musiya ká, A´rkípilego ke kanáre par, aur Hellispánt ke junúb aur garúb ko thá, jahán Púlus kaí dafa gayá, *Aam.* 16 : 8; 20 : 5; *2 Qur.* 2 : 12; *2 Tim.* 4 : 13.

TRUFI´NA´ *aur* TRUFOSA´. Do mashhúr I´sáí auraten Rúm men thín, *Rúm*, 16 : 12.

TRUFIMUS, *Achchhí tarah ta'lím diyá gayá.* Afasus ká báshinda, jis ko Púlus ne I´sáí kiyá, aur wuh us ká sáthí húá, *Aam* 20 : 4; 21 : 28, 29; *2 Tim.* 4 : 20.

TU´B, Mulk i Kanaán ká ek chhotá zila Yardan ke mashriq men, aur Munassí ke shimálí hisse men wáqi thá, jahán Iftáh áyá, jab ki us ke bháíon ne use nikál diyá, *Qáz.* 11 : 3-5.

TU´BIYA´H, *Khudáwand kí mihrbání.* Ammúní thá, jis ne Yahúdíon kí koshish phir banáne Haikal ke, zidd se rok dí, *Nah.* 2 : 10; 4 : 7; 6 : 1, 12, 19.

TU´BA´L, *Abtarí, dunyá lautá dí gaí.* Yáfat ká pánchwán betá, *Paid.* 10 : 2.

TU´BALQA´IN. Lamak ká betá, lohe ká garhnewálá thá, *Paid.* 4 : 22;

TU´FAT. Ek jagah Yarúsalam ke mashriq men jahán larke Molak ke liye ág men jaláe játe the, is jagah ká nám in khaufnák qurbáníon par dholon ke bajne se ki larkon kí áwáz na malúm ho, húá, *Yar.* 7 : 31, 32; 32 : 35; bad us ke wahán par ág hamesha jaltí rahtí thí ki qassáb-kháne aur sarí húí láshon aur shahr ke mail ke fuzle ko khá jáwe, *Yas.* 30 : 33.

TUGI´, *Phirná.* Bádsháh Hamát ká jo mulk i Arám men thá, us ne apne larke ko maa nazráne ke Dáúd ke pás bhejá, *2 Sam.* 8 : 9-11.

TUJARMAH, *Haddídár, haddíon ká torná.* Jumr ká tísrá betá aur Yáfat ká nátí, *Paid.* 10 : 3; *1 Taw.* 1 : 6; us kí aulád ne Súr se saudágarí kí, *Hiz.* 27 : 14.

TUKHAS. Ek chaupáya qaríb qadd lomrí ke jo ki zamín men súrákh kartá hai, us ke khál ká zikr aksar Kitáb i Muqaddas men áyá hai, *Khur.* 25 : 5; 26 : 14; 35 : 7; *Gin.* 4 : 10; *Hiz.* 16 : 10.

TUKHIKUS, *Bakhtiyár, wáqi honá.* Qadím shágirdon men ká ek yih bhí thá, jo Púlus ke hamráh húá, *Aam.* 20 : 4; Púlus ne us ko Afasus ko bhejá, *Afs.* 6. 21; *2 Tim.* 4 : 12; Púlus ne us ko Qulussí ko rawána kiyá, *Qul.* 4 : 7; us ne us ko Títus ke pás bhejá. *Tít.* 3 : 12.

TUMAN. Yih nám Rúmí fauj men piyádon ke ek garoh ká hotá thá, jis men tín hazár se chha hazár ádmí tak hote the; is nám ke mane ek bare bhír ke bhí istiamál men áe hain, *Marq.* 5 : 9; *Luq.* 8 : 30; *Matí.* 26 : 53.

TUMMI´M. (Dekho Urím.)

TU´RANNUS. *Amaldárí karnewálá, sháhzáda.* Afasus ká ek mudarris jis ke madrase men Púlus ne manádí kí, *Aam.* 19 : 9.

U

UFAL. Koh i Saihún ká ek hissa jo ki sab se ziyáda úncha aur Haikal ke junúb ke qaríb hai, *2 Taw.* 27 : 2; 33 : 14; *Nah.* 3 : 26; 11 : 21.

U´FA´Z. Ek jagah jahán se khális soná nikálá játá thá magar ab,

wuh maqám maḷúm nahíṉ hai, *Yar.* 10 : 9. *Dan.* 10 : 5.

ỤʹJ, *shírmál, roṭí rákh meṉ pakáí gaí.* Ek zoráwar pahlawán thá, Basan ká bádsháh, wuh maglúb húá, *Gin.* 21 : 33; *Istis.* 3 : 1.

UKAʹL, *Táqat, jári.* Ek shakhs thá jis kí bábat Aʹjúr ne apní báteṉ kahíṉ, *Ams.* 30 : 1.

UʹLAIʹ. Fáras meṉ qaríb shahr i Sosan ke ek daryá jis ke kináre par Dániel ne roya dekhá, *Dán.* 8 : 2.

ULUʹHIYAT. Ḳhudá kí zát yá jauhar, *Qul.* 2 : 9 ; *Rúm.* 1 : 20 ; *Aam.* 8 : 29.

ỤMRIʹ. Ek *púlá anáj ká, talḳhí, sarkashí.* Isráelíoṉ ká bádsháh, jo Zimrí ká jánashín húá, *1 Sal.* 16 : 21 ; us ne Samrún ko banáyá, 24 áyat ; us kí wafát, 28 áyat ; us ke qawánín, *Mík.* 6 : 6-16.

UNESIMUS, *Fáidamand, mufíd.* Filimún ká ek gulám jo ki us se bhág ke Rúm ko chalá gayá jaháṉ wuh Iʹsáí ho gayá, Púlus ne us kí sifárish kar ke Filimún ke pás phir bhejá, *Filímún.* 10 áyat ; Pulús ne us ko Qulassí ko bhejá. *Qul.* 4 : 9.

UNESIFARUS, *Fáida láná.* Auwal Iʹsáíoṉ meṉ ká ek yih bhí thá, jo ki Púlus kí zanjíroṉ se sharminda na húá, *2 Tim.* 1 : 16 ; us ke gharáne ko salám bhejá gayá, 4 : 19.

UʹR. Kasdistán yá Mesopotamiyá ká ek shahr jaháṉ Tárah aur Abiraham rahte the, *Paid.* 11 : 28 ; 15 : 7 ; *Nah.* 9 : 7 ; *1 Taw.* 11 : 35.

UʹRIYAʹH, *Ḳhudáwand kí roshní.* Hittí Bint Saba ká shauhar, *2 Sam.* 11 : 3 ; us ne Dáúd ke fareb ko roká, 6-13 áyateṉ ; Dáúd ke hukm bamújib dagábází se maqtúl húá, 14-25 áyateṉ.

————*Ḳhudáwand merí roshní.* Butparast Sardár Káhin jis ne Aʹḳhaz kí darḳhwást se ek mazbah mánind Dimishq ke mazbah ke butparastí ke wáste banáyá, *2 Sal.* 16 : 10-16.

————Ek nabí thá jis kí hálat ká zikr húá, *Yar.* 26 : 20.

URIʹM, aur TUMMIʹM, *Roshní aur Kamáliyat.* Yih kuchh chíz thí jo Sardár Káhin kí chaprás par lagí rahtí thí, magar jo kuchh wuh thá so is zamáne meṉ achchí tarah maḷúm nahíṉ hai ; us ke wasíle Sardár Káhin ko poshída muámiloṉ par Ḳhudá kí marzí maḷúm hotí thí ; baẓ Yahúdí ḳhiyál karte haiṉ ki roshní Sakínáh se us chaprás ke patthar par yá baẓ harfoṉ par girtí thí, aur isí tarah kuchh záhir kartá thá ; aur log ḳhiyál karte haiṉ ki Urím aur Tummím ke wasíle se Sardár Káhin Ḳhudá se kisí taur se báteṉ karte the, *Khur.* 28 : 30 ; *Ahb.* 8 : 8 ; *Gin.* 27 : 21 ; *Istis.* 33 : 8 ; *Azrá.* 2 : 63 ; *Nah.* 7 : 65.

ỤʹZ, *Majlis.* Arám ká sab se baṛá beṭá aur Sim ká potá, *Paid.* 10 : 23.

————Ek mulk Arab meṉ jaháṉ Aiyúb rahtá thá ; sáf maḷúm nahíṉ hai ki yih jagah kaháṉ thí, *Aiy.* 1 : 1.

ỤZZAʹ, *Zor, Bakri,* Aur AḴHYUʹ. Abinádát ke farzand, sandúq ke chhúne ke sabab se máre gae, *1 Taw.* 13 : 9.

ỤZZIYAʹH, *Ḳhudáwand se táqat.* Jis ká nám Azriyáh bhí thá. (Dekho Azriyáh.)

————Aur Yútám ká báp, *Matí* 1 : 8, 9.

ỤZZIEL, *Ḳhudá ká zor.* Qihát ke beṭoṉ meṉ ká ek yih bhí thá, *Khur.* 6 : 18 ; *Gin.* 3 : 19 ; *1 Taw.* 6 : 2-18 ; yih nám kaí aur shaḳhsoṉ ká bhí thá, 7 : 7 ; 25 : 4 ; *2 Taw.* 29 : 14 ; *Nah.* 3 : 8.

W

WAʹLDAIN. Un kí izzat karná cháhiye, *Khur.* 20 : 12 ; *Istis.*

5 : 16; *Afs.* 6 : 2; qánún ki un ko lanat na karen, *Khur*, 21 : 17; *Ahb.* 20 : 9; *Ams.* 20 : 20; yá un ko na máre, *Khur.* 21 : 15.

———Un ká farz hai ki we apne beṭon ko díndárí se sikhláwen, *Paid.* 18 : 19; *Istis.* 4 : 9; 6 : 6, 7; 11 : 19; 32 : 46; *Zab.* 78 : 5; *Ams.* 22 : 6; *Yúel.* 1 : 3; *Afs.* 6 : 4; we wájib tambíh se baz na rahen, *1 Sam.* 3 : 13; *Ams.* 13 : 24; 19 : 18; 22 : 15; 23 : 13-14; 29 : 15, 17; we un kí bahut ziyáda himmat na toren, *Afs.* 6 : 4; *Qul.* 3 : 21; in ko cháhiye ki apne larkon kí parwarish karen, *2 Qur.* 12 : 14; *1 Tim.* 5 : 8; we tarafdárí na karen, *Paid.* 37 : 3, 4; *Matí* 22 : 16; *1 Tim.* 5 : 21; us ká ranj aur khushí apne beṭon kí tarbiyat se, *Ams.* 10 : 1; 15 : 20; 17 : 21-25; 19 : 13; 29 : 15, 17.

———Namúne, Abirahám ke, *Paid.* 18 : 19; Dáúd ke, *1 Taw.* 28 : 9; Aiyúb ke, *Aiy.* 1 : 5; Lamuel ke, *Ams.* 31 : 1; Timtáús ke wáldain ke, *2 Tim.* 1 : 5; 3 : 15.

WASHTI', *Jo pítá hai, sút yá báná.* Ahasúerus kí malika jis ne házir hone ko us ke hukm se inkár kiyá, *Ást.* 1 : 12; is sabab se apne darje se mazúl kí gaí, 19 áyat.

WASNI', *Dúsrá.* Samuel ká beṭá, *1 Taw.* 6 : 28.

Y

YA'BAL, *Láná, paida karná, yá áhista bah jáná.* Lamak ke beṭon men ek yih bhí thá, aur khemon men rahnewálon ká báp, *Paid.* 4 : 20.

YA'BI'N, *Wuh jo ki samajhtá hai, yá banátá hai.* Hasúr ká jo shimálí hisse men Kanaán ke thá, bádsháh thá, *Yash.* 11 : 1; Yashú ne us ko shikast dí, 2-15 áyaten.

———Dúsrá bádsháh Hasúr ká jis ne Isráelíon ko qázíon ke zamáne men bís baras tak taklíf dí, *Qaz.* 4 : 2, 3; Dabúrah aur Baraq ne us ko shikast dekar Isráelíon ko bacháyá, 4 : 24 áyat; is fathyábí ká bayán Zabúron men húá, *Zab.* 83 : 3, wg.

YABI'S JILIAD. Ek shahr Munassí ke firqe ká Jiliad ke paháron kí bunyád par qaríb chha míl Pílá se wáqi thá, Isráelíon se na shámil hone ke sabab se laráí men jo ki Binyamín ke firqe se húí tabáh húá, *Qaz.* 21 : 10; Ammúníon ne us ko dhamkáyá, *1 Sam.* 11 : 1; Sáúl ne us ko bacháyá, 4 áyat; us ke báshindon ne Sáúl aur Yúnatan kí láshon ko gárá, 31 : 11; *1 Taw.* 10 : 12; Dáúd ne un ke dafn karne ke wáste un kí taríf kí, *2 Sam.* 2 : 5.

YABU'Q. Yardan ke mashriq taraf ek nálá hai, *Paid.* 32 : 22; *Istis.* 2 : 37; *Yash.* 12 : 2.

YABU'S. (Dekho Yarúsalam.)

YABU'SI'. Yabús kí aulád jo beṭá Kanaán ká thá, *Paid.* 10 : 16; Yashú ne un ko nahín fath kiyá, *Yash.* 15 : 63; Dáúd ne apne logon ko himmat dí, ki we un ko qatl karen, *2 Sam.* 5 : 8.

YABNIEL. Ek shahr Naftálí kí haddon par thá, *Yash.* 19 : 33; Dúsrá usí nám ká Yahúdáh kí sarhadd par, 15 : 11.

YABI'Z, *Ranj o azáb.* Ek izzatdár ádmí thá, *1 Taw.* 4 : 9; us kí duá, 10 áyat.

YADDU'. Yúnatan ká beṭá aur Yahúdíon ká Sardár Káhin jo ki bad Bábul kí qaid ke muqarrar húá, *Nah.* 12 : 11; khiyál karte hain ki yih wuhí Yaddú ho jo Sikandar i azam ke zamáne men zinda thá.

YADIAEL. Dáúd kí fauj men ek bahádur afsar thá jo Sáúl ko chhor kar Dáúd ke sáth shámil

húá, *1 Taw.* 11 : 45; 12 : 20.

YADU'TU'N, *Qánún yá taríf ká denewálá.* Haikal ke rág ke chár sardároṉ meṉ ek yih bhí thá, *1 Taw.* 16 : 38, 41, 42; kaí ek Zabúr us ke nám se mashhúr haiṉ, maslan, 39, 62, 67 Zabúr, wg.

YA'DAIYA'H. Ek Káhin jo ki apne nau sau tihattar bháíoṉ ke sáth Bábul kí qaid se lauṭá, *Azrá.* 2 : 36.

YAEL, *Ek jo ki charhtá hai, halwán.* Hibr kí jorú, *Qáz.* 4 : 17; wuh Sísará se milí aur us ko apne khaime meṉ buláyá, 18 áyat; us ne bad achchhí tarah ziyáfat karne ke us ko qatl kiyá jab ki wuh so gayá thá, 19-21 áyateṉ.

YA'FA'. Ek Bandar khushnuma Bahr i Rúm ke kináre par qaríb 35 míl Yarúsalam se shimál aur magrib ko wáqi hai, yaháṉ par lakríoṉ ká berá jo Sulaimán Lubnán ke pahár se láyá thá utárá gayá, *2 Taw.* 2 : 16; yaháṉ par Yúnah ne kishtí páí jis par charhkar wuh bhág gayá, *Yúnah.* 1 : 3; yaháṉ par Patras ne Tábithá ko zinda kiyá, *Aam.* 9 : 40; yaháṉ par us ke pás Qurnelius ke qásid pahúṉche, 10 : 5, 23.

YA'FAT, *Tarkíb, barháo, tarahdár.* Núh ká sab se bará betá, *Paid.* 5 : 32; us ne aur Sim ne apne báp kí barahnagí ko chhipáyá, 9 : 23; us ke báp ne us kí taraqqí kí peshíngoí kí, 27 áyat; us kí aulád, *Paid.* 10 : 2; *1 Taw.* 1 : 5.

YA'H. Kháss nám Khudá ká jis ke maṉe us kí *khud hastí* aur abadí baqá ke haiṉ, *Zab.* 68 : 4. (Dekho Yahowáh.)

YA'HU', *Wuh jo ki hai, yá maujúd hai.* Yahúsafat ká betá, kaptán, Yúrám sháh i Isráel kí fauj ká, Isráelíoṉ ká bádsháh mamsúh húá, *2 Sal.* 9 : 6; us ne Yúrám sháh Yahúdáh ko Nabát ke khet meṉ qatl kiyá, 24 áyat; aur Akhiab ke betoṉ ko bhí, 10 : 1, wg.; aur Báal ke bayálís Káhinoṉ ko bhí, 18 áyat, wg.; us ne wafát páí, 35 áyat.

————Ek nabí, us ne Yahúsafat ko malámat kí, *2 Taw.* 19 : 2.

YAHAS, *Jhagrá, bahs.* Ek shahr Moáb kí sarhadd par qaríb Aroer ke hai jaháṉ Músá ne Saihún kí fauj ko shikast dí, *Gin.* 21 : 23; wuh Baní Rúbin ke hisse meṉ áyá, aur badhú Láwíoṉ ko milá, *Yash.* 13 : 18; *1 Taw.* 6 : 78; bad wafát Akhiab ke Moábíoṉ ne use le liyá, *Yas.* 15 : 4.

YAHU'AKHAZ, *Khudáwand dekhtá yá qabza kartá hai.* Yúsiyáh sháh i Yahúdiyáh ká betá, baz maqám par us ká nám Salam húá, wuh Yúsiyáh ká já nashín húá, *2 Sal.* 23 : 31; *2 Taw.* 36 : 1; wuh mulk i Misr ko pahúṉcháyá gayá thá, *2 Sal.* 23 : 31; *2 Taw.* 36 : 4; peshíngoí húí ki wuh murájaat na kare, *Yar.* 22 : 10.

————Bádsháh Isráel ká aur betá Yáhú ká; wuh bádsháh húá, *2 Sal.* 10 : 35; us kí maut, 13 : 9.

YAHOWA'H Yá YA'H. Muqaddas Kitáboṉ ke námoṉ meṉ se ek nám Khudá ká yih bhí hai, jis ká nám *Khud-hastí aur auroṉ ko hastí denewále ke haiṉ.* *Zab.* 83 : 18; *Yas.* 12 : 2; 26 : 4; yih nám Masíh aur Rúh i Quds ko bhí milá. (Rúh i Quds aur Masíh dekho) Yahúdí aisí barí izzat is nám kí karte the ki unhoṉ ne is nám ko *Ism i aazam* rakhá, aur is liye us ko múṉh se nahíṉ nikálte is sabab se us ká ṭhík talaffuz bhúl gae.

YAHOWA'H SALU'M. Khudáwand ká Salám, *Qáz.* 6 : 24.

YAHOWA'H NISSI'. Khudáwand merá jhandá, *Khur.* 17 : 15.

YAHOWAH SHAMMAH. Khudáwand wahán hai, *Hiz.* 48: 35.

YAHOWAH YARI, *Khudáwand dekhegá yá muhaiyá karegá, Paid.* 22: 14.

YAHUDAH, *Khudáwand kí taríf.* Yaqúb ká chauthá betá jo Liyáh se paidá húá, *Paid.* 29: 35; us ne Yúsuf ko maqtúl hone se bacháyá, 37: 26; us ke bete jo Súa se paidá hue, 38: 4; wuh apní bahú Tamar se ham-bistar húá, 15 áyat; us ne apne gunáh ká iqrár kiyá, 26 áyat; us ne apne báp se kahá ki Binyámín ko us ke bháíon ke sáth bhejiye to ham Misr ko jáenge, 43: 3; us ne Yúsuf se sifárish kí ki Binyamín ko na roken, main us kí iwaz rahúngá, 44: 18-34; us ke báp ne nabúwat kí ki wuh apne bháíon men sardár hogá, aur us se un ke bádsháh paidá howenge, 49: 8, 10; us ká aur Samaún ká firqa Kanaáníon se lará, *Qáz.* 1: 1-17; us ká wirsá, *Yash.* 15: 1, wg.; wuh das firqon ke namúne se jatáyá gayá, *Hús,* 4: 15.

———Yá Yahúdiyá, donon nám Yahúdáh ke mulk ke wáste istiamál men áe hain, *1 Sam.* 23: 3; *2 Sal.* 24: 20; *2 Taw.* 2: 7; gáhe gáhe tamám mulk Kanaán ke wáste bhí, *Matí* 24: 16; *Aam.* 1: 8.

———Yih ek shakhs thá jis ne apne nám se ek khatt likhá; aur us ko *Labbí* yá *Thaddí* likhte hain, Ísá ká bhái bhí kahte the, *Matí* 10: 3; *Marq.* 3: 18; 6: 3; *Lúq.* 6: 16; *Aam.* 1: 13; us ne Ísá se suwál kiyá, *Yúh.* 14: 22.

———Yá *Barsabás.* Us kí taríf húi, *Aam.* 15: 22-32.

YAHUDAH ISKARYUTI. Us ne Mariyam ko basabab Ísá par tel malne ke ilzám diyá, *Yúh.* 12: 3, wg.; us kí dagábází kí peshíngoí húí, *Mat.* 26: 21; *Marq.* 14: 18; *Lúq.* 22: 21; *Yúh.* 6: 71; 13: 21; wuh Farísíon se mil gayá, *Matí.* 26: 14-16; *Marq.* 14: 10; *Lúq.* 22: 3; us ne Ísá ko bág men pakarwáyá, *Matí.* 26: 47; *Marq.* 14: 43; *Lúq.* 22: 47; *Yúh.* 18: 3; us ne khud áp ko pháṉsí delí, *Matí* 27: 5; *Aam.* 1: 18.

YAHUDAH JALILI. Us kí sarkashí ká bayán húá, *Aam.* 5: 37.

YAHUDI, *taríf karná.* Yih nám Isráelíon ko milá, basabab Yahúdáh ke jo ki apne bháíon men bartar thá, basabab apne báp kí barakat ke, aur jis kí nasl se bádsháhí ikhtiyár jab tak Masíh paidá na húá, dúr na húá, un ke bare haqq huqúq the, *1 Istis.* 4: 33; 7: 6; *1 Taw.* 17: 21; *Rúm.* 3: 1; 9: 4; un ke khárij hone aur parágandagí kí peshíngoí húí, *Ahb.* 26: 33; *Istis.* 4: 27; 28: 64; *Dán.* 12: 7; *Hús.* 9: 17; un ká phir buláyá jáná, aur Masíh ko qubúl karná, *Istis.* 30: 1; *Yas.* 11: 11; *Yar.* 23: 3; 29: 14; *Hús.* 3: 5; *Amús.* 9: 14; *Zak.* 8: 7; *Rúm.* 11: 1-23; *2 Qur.* 3: 16; Hámán ne un ko khatra pahúncháyá, *Ást.* 3: 8; us ko ijázat milí ki apní hifázat karen, aur badlá lewen, 8: 7; 9: 5-15; Púlus ne un kí hálat par afsos kiyá, *Rúm.* 9: 1, wg.; un ke Khudá kí taraf rujú hone kí peshíngoí húí, 11: 26. (Dekho Baní Isráel.)

YAHUDIN. Ek Yahúdí aurat, maslan Timtáús kí mán, *Aam.* 16: 1; Drúsilla, Felikas kí jorú, 24: 24.

YAHURAM, *Sarfarází Khudáwand kí.* Yá Yúrám bhí us ká nám thá, wuh Yahúsafat Sháh i Yahúdáh ká jánashín húá, *1 Sal.* 22: 50; *2 Sal.* 8: 16; *2 Taw.* 21: 1; Baní

Adúm us se sarkash ho gae, 8 áyat; Filistíon aur Arabíon ne use satáyá, 16 áyat; Iliyáh ne uske pás ek khat bhejá, 12 áyat; uskí maut 19, áyat; *2 Sal.* 8 : 24.

YAHU'RA'M. Yá Yúrám bádsháh Isráelíon ká; wuh Akhaziyáh ká jánashín húá, *1 Sal.* 22 : 50; *2 Sal.* 8 : 16; *2 Taw.* 21 : 1; Baní Adúm us se sarkash ho gae, 8 áyat; Filistíon aur Arabíon ne unhen satáyá, 15 áyat; Iliyáh ne us ke pás ek khatt bhejá, 12 áyat; us kí maut, 19 áyat; *2 Sal.* 8 : 24.

————Yá Yúrám bádsháh Isráelíon ká, wuh Akhaziyáh ká jánashín húá, *2 Sal.* 1 : 17; wuh Moábíon se larne ko gayá, 3 : 6; Yáhú ne us ko qatl kiyá, 9 : 11, wg.

YAHU'NADA'B. *Shuqín, faiyáz.* Raikáb ká betá, wuh Yáhú ká ham-waqt thá aur usne Yáhú kí gairat Akhaib ke khándán ko tabáh karne men dekhí, *2 Sal.* 10 : 15; uská hukm apní aulád ko, *Yar.* 35 : 6. (Dekho Raikábí.)

YAHU'SAFA'T. *Khudáwand insáf karegá.* Yahúdáh ká bádsháh, wuh A'sá kí jagah bádsháh húá, *1 Sal.* 15 : 24; *2 Taw.* 17 : 1; uskí buzurgí 12 áyat; usne Akhiab se ahd-o-paimán bándhá, 18 : 1; *1 Sal.* 22 : 2; aur Akhaziyáh se bhí, *2 Taw.* 20 : 35; wuh usse shámil húá jab ki Moábíon aur Adúmíon se laráí thí, *2 Sal.* 3 : 7; Yáhú ne us ko malámat kí, 2 *Taw.* 19 : 2; us ne roza rakhne ke wáste manádí kí, 20 : 3; Ammúníon aur Moábíon aur Adúmíon ko shikast dí, 22 áyat; us ne jaház banwáe ki Tarsís ko jáen lekin wuh bigar gae, 37 áyat; *1 Sal.* 22 : 48; usne wafát pái, 50 áyat; *2 Taw.* 21 : 1.

————Akhilúd ká betá. Dáúd ká mutasaddí yá mír munshí thá, aur badahú Sulaimán ká rahá, *2 Sam.* 8 : 16; *1 Sal.* 4 : 3; uskí wádí, *Yúel* 3 : 2.

YAHU'SU'A. Sardár káhin Yahúsadaq ká betá, *Hajjí* 1 : 1, 12, 14; Khudá ne us ko aur Zarúbábul ko jo ki Yahúdáh ká hákim thá, haikal az sar i nau tamír karáne men bad murájaat Bábul kí qaid se himmat dí, 2 : 4; ek tamsíl Zakariyáh kí nabúwat men, *Zak.* 3 : 3.

YAHU'YADA'. *Taríf yá pahchán Khudáwand kí.* Wuh Sardár Káhin thá; usne Yúás ko uskí mán Atáliyá ke zulm se bacháyá, *2 Taw.* 23 : 1; usne use masah karke bádsháh banáyá, *2 Sal.* 11 : 12; us ne Khudá kí ibádat karná phir jári kí, *2 Taw.* 23 : 16; uskí maut 24 : 15.

YAHU'YARI'B. Dáúd ne usko Káhinon ke auwal khándán ká sardár muqarrar kiyá, *1 Taw.* 24 : 7; is mashhúr khándán se Makábí ek firqá Yahúdíon men paidá húá.

YAHU'YAQI'M. *Khudáwand qáim yá khará karegá.* Wuh sab se bará betá Yúsíyáh ká aur bhái Yahúakhaz ká thá, us ká nám Iliyaqím thá, Firaún Níko Misrí bádsháh ne us ká nám Yahúyaqím rakhá, *2 Sal.* 23 : 34; wuh Yahúakhaz kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 33 : 34; *2 Taw.* 36 : 4; Nabúkadnazar bádsháh ne use fath kiyá, *2 Sal.* 24 : 1; Bábúl ko pahúncháyá gayá, *2 Taw.* 36 : 6; *Dán.* 1 : 1; us kí maut, *2 Sal.* 24 : 6; us ke dafn kí peshíngoí húí, *Yar.* 22 : 19.

YAHU'YAKI'M. (Dekho Yakúniyáh.)

YA'IR. *Roshan-dil yá roshan-dil karnewálá.* Isráelíon ká hákim húá, *Qáz.* 10 : 3; us ke tís bete the, jin ke tís shahr the, 4 áyat.

YAKI'N, *Jo ki táqat detá hai yá muqarrar kartá hai.* Samaún ká pánchwán betá aur sardár Yakúníon ke khándán ká, *Gin.* 26 : 12.

YA'KIN. Ek pítal ká sitún jo ki Hirám ne Sulaimán kí Haikal kí dahlíz ke wáste ḍhálá thá, *1 Sal.* 7 : 21.

YAKU'NIYA'H, *Taiyárí yá sábit-qadamí Khudáwand kí.* Baz waqt us ko Kuniyáh yá Yahúyaqín kahá, Yahúyaqím ká beṭá, *1 Taw.* 3 : 16 ; us kí aulád, 17 áyat ; wuh apne báp ká jánashín húá, *2 Sal.* 24 : 6 ; *2 Taw.* 36 : 8 ; peshíngoíán húín, ki wuh Bábul ko le jáyá jáwe, *Yar.* 22 : 25 ; wuh qaid hokar gayá, *2 Sal.* 24 : 12 ; *Yar.* 24 : 1 ; jhúṭhí nabúwat us kí murájaat kí bábat, 28 : 4 ; saintís baras qaid rahne ke bad Bábul ke bádsháh ne us ko rihá karke sarfaráz kiyá, 52 : 31.

YALA'M, *Poshída, jawán ádmí.* Esau ke beṭon men ká ek yih bhí thá, *Paid.* 36 : 5.

YAMBRES aur YANNES. Misrí jádúgar the, jinhon ne apne hunaron se Músá ká sámhná kiyá, *2 Tim.* 3 : 8.

YAQU'B, *Haqq chhínnewálá, yá jagah márnewálá.* Izhák ká beṭá, jo Ribqah se paidá húá, *Paid.* 25 : 26 ; us ne apne bhái ká palauṭhe hone ká haqq kharídá, 32 áyat ; fareb aur jhúṭh se apne bhái kí barakat lí, 27 : 27-29 ; wuh Faddán Arám ko gayá, 28 : 6 ; us ne Baitel men roya dekhá, 11 áyat, wg. ; Liyáh aur Rakhil se shádí kí, 29 : 23-28 ; wahán us ke beṭe paidá húe, 32 áyat, wg. ; wuh Faddán Arám se rawána húá, 31 : 18 ; Lában ne us ko já liyá, 25 áyat ; us ne Mahnaim men roya dekhá, 32 : 1 ; wuh ek firishta se kushtí laṛá, 24 áyat ; us ká bhái us ko milá, 33 : 1, wg. ; wuh Sikm men rahá, 18 áyat ; wuh Baitel ko gayá, 35 : 1 ; us ká nám Isráel rakhá gayá, 10 áyat ; us ne apne beṭon ko bhejá, ki Misr men jákar anáj kharíden, 42 : 3 ; wuh Misr ko gayá, 46 : 5 ; Biar Saba men, jo ki us ke ráste men thá, Khudá us ko záhir húá, 2 áyat ; us ke pote, 8 áyat ; wuh Firaún ke sámhne házir húá, 47 : 7 ; us kí umr, 9, 28 áyaten ; us ne Yúsuf ke beṭon ko barakat dí, 48 : 14, wg. ; us ne tamám apne beṭon kí áyinda zamáne men jo kuchh un par hone ko thá, peshíngoí kí, 49 : 1, wg. ; wuh mar gayá, 33 áyat ; us ke wáste baṛá mátam húá, 50 : 10 ; us ká khándán Misr men thá, *Khur.* 4 : 16 ; us kí aulád, *1 Taw.* 2 : 1, wg.

————Aksar wuh kalán mashhúr húá, ki Yaqúb khurd se tamíz ho, Yúhanná ká bhái, I'sá ne us ko buláyá, *Matí* 4 : 21 ; us kí sargarmí ḍánṭí gaí, *Lúq.* 9 : 55 ; us ne I'sá se darkhwást kí ki wuh us ke dahne háth Khudá kí bádsháhat men baiṭhe, *Matí* 20 : 20 ; *Marq.* 10 : 35 ; Hirodís Agrippá ne us ko talwár se már ḍálá, *Aam.* 12 : 2.

————*Chhotá yá khurdsál.* Rishtadár yá bhái I'sá ká, ek Rusúl, *Matí* 13 : 55 ; *Gal.* 1 : 19 ; I'sá bad jí uṭhne ke us ko záhir húá, *1 Qur.* 15 : 7 ; us ne rusúlon se gair qaumon ke shágird hone kí bábat kahá, *Aam.* 15 : 13 ; us ká ek khatt Injíl men, *Yaq.* 1 : 1.

YAQU'B KA' KU'A'. Ek chashma pání ká nazdík shahr i Sikm ke hai, jis ke pás baiṭh ke Masíh ne ek Sámarí aurat ko talím dí, *Yúh.* 4 : 6, 12.

YA'RID, *Názil honá, amaldárí karná.* Mahalaliel ká beṭá aur báp Hanúk ká, *Paid.* 5 : 15 ; *Lúq.* 3 : 37.

YA'RIB, *Jhagarnewálá.* Asúr ká bádsháh, *Hús.* 5 : 13 ; 10 : 6.

YARDAN. Ek baṛá mashhúr daryá mulk i Kanaán men hai ; Lubnán pahár se qaríb bárah míl Qaisarya Filippí ke shimál se nikaltá hai, bad bahne bárah

míl se ziyáda junúb kí taraf ek baṛí shákh Fiyálá jhíl se nikal kar us men girtí hai, qaríb pandrah míl is ke áge junúb men Mairúm ká pání yane jhíl Samechon jo ki arz men qaríb chár míl aur túl men áṭh míl hai, us se miltí hai; bad us ke qaríb áṭháís míl dúr junúb ko Gannesarat kí jhíl jis ká arz qaríb chha míl aur túl terah míl hai, us men milí hai; yahán se junúb kí taraf wuh ek lambí gháṭí men jis kí áb o hawá kharáb hai, aur jis men baṛá jangal hai, bahkar daryáe Shor men girtá hai; kull ek sau sát míl bahtá hai; us ká pání ajíb tarah se do hisse ho gayá, jis se Baní Isráel pár húe, *Yash.* 3 : 1, wg.; 4 : 11; aur alá-házá Iliyáh bhí, *2 Sal.* 2 : 8; aur Ilísá bhí, 14 áyat; Yúhanná ne us men baptismá diyá thá, *Matí* 3 : 6.

YARUBBAAL. Jidaún aur yih ek hí hain, (Jidaún Dekho.)

YARMU'T. Ek shahr qaríb das míl ke fásile par Yarúsalam ke junúb aur magrib ko wáqi hai, Yashú ne us ke bádsháh ko qatl kiyá, *Yash.* 10 : 26.

YARMIYA'H, *Khudáwand se sarfarází.* Ek nabí, us ká buláyá jáná, *Yar.* 1 : 4; Khudá ne us se wada kiyá, 15-19 áyaten; us ne Yúsiyáh ke wáste afsos kiyá, *2 Taw.* 35 : 25; hukm húá ki Yarúsalam ke pháṭakon par nabúwat kare, *Yar.* 17 : 19; us ne bad sulúkí kí shikáyat kí, 20 : 7; us ne Yahúdáh ke bádsháh ko saláh dí, ki tú Nabúkadnazar bádsháh ká tábidár ho já, 21 : 8, 9; sattar baras kí qaid kí peshíngoí kí, 25 : 8-11; wuh pakaṛ gayá, 26 : 8; wuh chhúṭ gayá, 16 áyat, wg.; us ne qaidíon ko Bábul men khatt likhá, 29 : 1; peshíngoí kí, 20 áyat; aur Samaiyah kí, 30 áyat; Sidqiyáh ne us ko qaid kiyá, 32 : 1, wg.; us ne ek khet kharídá, 7 áyat; Barúk ne us kí nabúwaten likhín, 36 : 32; jab Kasdí log shahr ko chhoṛ gae the, us ne peshíngoí kí ki we phir lauṭenge. 37 : 6; wuh muqaiyad húá, 14 áyat; bháksí men ḍálá gayá, 38 : 6; Sidqiyáh ne us par mihrbání kí, 14 áyat; Nabúkadnazar ne bhí, 39 : 11; wuh Jidaliyáh ke pás gayá, 40 : 6; us ne peshíngoí kí ki Nabúkadnazar fathyáb hogá, 43 : 8, wg.; aur us ne us ke ham-watanon ke Misr men tabáh hone kí bhí peshíngoí kí, 44 : 11, wg.; aur Siráyáh kí bábat ki daryáe Furát par le jáyá jáe, 51 : 59; us ne Yahúdáh men aman hone ká Yahúdíon se wada kiyá, 42 : 7, wg.; us ne mulk kí pareshání kí shikáyat bhí kí, *Nau.* 1 : 18.

YARMIYA'H KA' NAUHA. Baibal kí ek Kitáb; yih bhí isí nabí ne likhí hai, jis men us ne halákat i shahr aur mismárí Yarúsalam ke Haikal, aur tagaiyur i saltanat aur muntashir hone logon ke, in sab báton par kámil riqqat o dilsozí se girya o zárá kí hai.

YARU'SALAM, *Roya, yá sulh ká qabza.* Mulk i Yarúsalam ká ek baṛá shahr aur Dáúd aur Sulaimán aur un ke jánashínon ká dár us-saltanat thá. Wuh Ibráhím ke zamáne men Sálim nám se mushtahar thá, *Paid.* 14 : 18; *Ibr.* 7 : 2; aur jis zamáne men Isráelíon ne mulk i Kanaán par qabza páyá, us zamáne men Yabús kahláyá, *Yash.* 15 : 8; 18 : 28; *1 Taw.* 11 : 4; gálib hai, ki yih nám faqat Yabús aur Sálim, lafzon ká murakkab hai; jab wuh khúb bahál thá, to us ke chár hisse the, yane, *Saihún*, *Aqrah* aur *Moriyáh* aur *Bezethá*; par haqíqat men us kí sárí bunyád ek buland pahár par, jis kí chár choṭiyán thín, ḍálí gai thí.

Yih shahr tín díwáron se, jis par burj the, mahsúr thá; aur malúm hotá hai, ki us ká muhít qaríb sáṛhe chár míl ke thá, aur Yahúdáh ne us ko le liyá, *Qáz.* 1 : 8; Yabúsíon ne us ko phir liyá, 21 áyat; Dáúd ne bhí, *2 Sam.* 5 : 6; *1 Taw.* 11 : 4; wuh apne gunáhon ke sabab se dhamkáyá gayá, *Yar.* 1 : 15; 2 : 3; 4 : 19; 5 : 6; 7 : 8, 9; 10 : 17, 18; 11 : 1, wg.; *Hiz.* 21 aur 22 : 1, wg; wuh phenke húe laṛke kí tashbíh hai, 16 : 1, wg.; Nabúkadnazar ne us ko le liyá, *2 Sal.* 25 : 11. *2 Taw.* 36 : 17; *Yar.* 39 : 1; 52 : 4, wg.; jaláyá gayá, 52 : 13; us kí tashbíh qadím se hai, *Yas.* 3 : 26; us kí tabáhí par afsos húá, *Nauha* 1 : 1, wg.; us kí qaid ká tamsílan bayán húá, *Hiz.* 4 : 1; 5 : 1; phir tạmír kiyá jáe, *Yar.* 31 : 38; bạd qaid ke tạmír húá, *Naham.* 3 : 1, wg.; aur bạd bahut mukhálifat ke tạmír húá, 4 : 1, wg.; us kí díwáren tamám húín, 6 : 15; us ke báshinde bamújib qurạ ke chune gae, 11 : 1; us ke áyinda kí hálat, *Hiz.* 48 : 30; us ká nayá nám, 35 áyat; Masíh ká us par roná, *Matí* 23 : 37; us ne haikal kí aur us ke tabáh hone kí peshíngoí kí, 24 : 2-28; ek nae Yarúsalam ká ásmán se utarná, *Muk.* 21 : 2-10.

YARU'EL. Yih dasht daryá e Shor kí magrib taraf qaríb dasht i Síná ke hai, jis men Yahúsafat ne Amúríon aur Moábíon par fath páí, *2 Taw.* 20 : 16, wg.

YARI'HU'. Ek mashhúr shahr, qaríb 8 míl Yardan se magrib, aur Yarúsalam se 19 míl mashriq men wáqị hai, jásús bheje gae, ki us ko dekhen, *Yash.* 2 : 1; Yashụ ne use le liyá, 6 : 20; Haiel ne az sar i nau use tạmír kiyá, *1 Sal.* 16 : 34; Masíh us men hoke gayá, *Lúq.* 19 : 1.

YARU'BIẠM, *Jhagṛá karnewálá, yá bachánewálá logon ká.* Nabát ká beṭá; us ne Sulaimán se mukhálifat kí. *1 Sal.* 11 : 26; baní Akhiyáh ne us se darkhwást kí, 29 áyat; das firqon ne us ko bádsháh banáyá, 12 : 12; us ne bachhron kí ịbádat muqarrar kí, 28 áyat; ek nabí ne us ká Baitel men muqábila kiyá, 13 : 1; us kí maut, 14 : 20.

——— Yúás ká beṭá; wuh apne báp kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 13 : 13; 14 : 16; us kí wafát, 29 áyat.

YASI'MU'N. Ek shahr, dasht i Maạún men, mulk i Kanaán ke junúbí hisse men wáqị hai, aur Shamaún ke firqe ke taạlluq thá, *1 Sam.* 23 : 24.

A'SU'N, *Changá karnewálá.* Púlus ká ek rishtadár, jo Tassalúníqí men Púlus ko bachákar áp khatre men paṛá, *Aạm.* 17 : 5; yih malúm hotá hai, ki wuh badahú Rúm ko chalá gayá, *Rúm.* 16 : 21.

YASẠIYA'H, *Khudáwand kí naját.* Wuh nabíon men sab se mashhúr hai, ba sabab apní fasíh ịbárat aur ba sabab us sáf bayán ke, Masíh kí bádsháhat, aur taklífát, aur sifát kí bábat; us ne bhárí ilzám Yahúdáh par rakhá, *Yas.* 1 : 1-10; Masíh kí bádsháhat kí nabúwaten, 2 : 15; áfát kí nabúwaten, jo Yahúdáh par ánewálí thín, 3 : 1-9; us ne Khudá ká jalál dekhá, 6 : 1; Khudá ká hukm páyá, 9 áyat; us ne A'khaz ko himmat dí, 7 : 1-9; aur Hizqiyáh ko bhí, *2 Sal.* 19 : 2; *Yas.* 37 : 6, 7; Bábul kí qaid kí peshíngoí kí, 39 : 6; *2 Sal.* 20 : 17; us ne Yúhanná Baptismá denewále kí manádí kí peshíngoí kí, 40 : 3; Masíh ke kám kí bhí, 42; 1-4; Masíh kí taklífát kí bhí, 53 : 1, wg.; kalísiyá ke jalál kí, 60 : 1-14; gair qaumon kí buláhaṭ kí, aur Yahúdíon ke khárij hone kí, 65 : 1-16; aur

Khudá ká gazab badzáton par, 66: 15, wg.

YASU'BIAM. Dáúd kí fauj men ek bahádur, jis ne apní barchhí se tín sau ádmí ko qatl kiyá, *1 Taw.* 11: 11; wuh maa do aur pahlawánon ke, Filistíon ke lashkar men jákar Dáúd ke liye pání láyá, 16: 1-8 áyat.

YASU'RAN, *Sádiq, rástbáz.* Yih nám Baní Isráel ko milá, *Ist.* 32: 15; 33: 5; *Yas.* 44: 2.

YASSI' *Honá, yá merí bakhshish.* Betá Obed ká aur báp Dáúd ká, *Rút.* 4: 17-22; us kí aulád *1 Taw.* 2: 13.

YASHU', *Ek báchánewálá.* Sardár ek khándán ká, jo ki Bábul kí qaid se lautá, *Azrá* 2: 2; aur logon kí madad se us ne qurbángáh wáste charháwon ke banáí, 3: 2.

——— Nún ká betá, ek jásúson men ká, jo ki mulk i Kanaán kí taftísh karne ke liye bheje gae, yih bhí thá, *Gin.* 13: 16; us ne aur Kálib ne us ká khúb bayán kiyá, 14: 6-10; wuh muqarrar húá ki Músá ká jánashín ho, 27: 18; Músá ne us ko himmat dí, *Istis.* 31: 7; Khudá ne us ko hukm diyá, 14 áyat; wuh Músá ká jánashín húá, 34: 9; *Yash.* 1: 1; us ke ahkám, 1: 8; ek firishta us ko záhir húá, 5: 13; Khudá ne us ko himmat dí, 8: 1; us ne Tauret ko pattharon par likhá, 32 áyat; us ne tamám mulk i Kanaán ko fath kiyá, 11: 16; us ká wirsá, 19: 49, 50; us ne peshtar apní maut ke logon ko nasíhat kí, 23: 1, wg.; 24: 1, wg.; us kí umr aur maut 25: 29.

YATAR, *Wuh jo ki afzal hotá hai.* Abíjail Dáúd kí bahin ká kháwind aur báp Amásá ká, *1 Taw.* 2: 17; aur Jidaún ke bete ká nám bhí thá, *Qáz.* 8: 20.

YAZANIYAH, *Rujú karná.* Bin Maakátí, *2 Sal.* 25: 23; dúsrá usí nám ká Rakábíon ke khándán ká thá, *Yar.* 35: 3; tísrá usí nám ká Sáfan ká betá thá, *Hiz.* 8: 11.

YAZRAEL. Ek mashhúr shahr Mulk i Kanaán men jo ek wasía aur khushnumá maidán men Ishakár ke junúb men wáqi thá, *Yash.* 19: 18; Abinaiyir ne Ishbúsat ko us ká bádsháh banáyá, *2 Sam.* 2: 9; Akhiab ká us men daulat-sará thá, *1 Sal.* 21: 1; kutton ne Izabíl ko us kí díwár ke pás kháyá, 23 áyat; *2 Sal.* 9: 30-37; Yáhú ke gharáne se us ke khún ká badlá liyá jáegá, *Hús.* 1: 4.

YAZI'R. Ek shahr Jiliád ke paháron kí bunyád par qaríb us nám ke nále ke hai, *Gin.* 32: 1; *Yash.* 21: 39; *Yas.* 16: 8, 9.

YISU', *Naját Dihinda.* Yih nám wuh hai jis se hamárá mubárak Naját-dihinda mushtahir húá, kyúnki wuh apne logon ko un ke gunáhon se bachátá hai, *Mat.* 1: 21-24; us kí ulúhiyat ke bayán ke liye lafz Masíh ká dekho; nasab-náma us ke báp aur má ká bhí, *Matí* 1: 1, wg.; *Lúq.* 3: 23; us ká haml rahná, *Matí* 1: 18; *Lúq.* 1: 26, wg.; us kí paidáish, *Matí* 1: 25; *Lúq.* 2: 6; us ká khatná honá, 21 áyat; kaí majúsíon ne use dekhá, *Matí* 2: 1, wg.; us ko Misr men le áe, 14 áyat; us ko phir láe, aur wuh Násirat men gayá, 23 áyat; us ko bárah baras kí umr men Yarúsalam ko le gae, *Lúq.* 2: 42; us ne baptismá liyá, *Matí* 3: 13; *Marq.* 1: 9; *Lúq.* 3: 21; *Yúh.* 1: 32; us ká ázmáyá jáná, *Matí* 4: 1, wg.; *Marq.* 1: 12; *Lúq.* 4: 1; us ke pahle shágird, *Yúh.* 1: 35, wg.; *Matí* 4: 18; *Marq.* 1: 16, wg.; *Lúq.* 5: 1; us ne pání ko mai kar diyá, Yúh. 2: 1; wuh pahle íd i fasah ko Yarúsalam

men házir húá, 13 áyat; us ne Niqudemus se báten kín, 3: 1, wg.; aur ek Sámariyá kí aurat se bhí, 4: 1, wg.; us ne Jalíl men manádí kí, *Matí* 4: 17; *Marq.* 1: 14; *Lúq.* 4: 14; Násarat men bhí, 16-30 áyat; us ne Kafarnáhúm ke ek raís ke beṭe ko changá kiyá, *Yúh.* 4: 46; us ne ek ádmí ko ibádat-kháne men jis men nápák deo kí rúh thí changá kiyá, *Marq.* 1: 21; *Lúq.* 4: 33; Patrus kí sás ko bhí, *Matí* 8: 14; *Marq.* 1: 29-31; *Lúq.* 4: 38; us ne pahár par waz kí, *Matí* 5-7 báb; isí tarah ká waz maidán men bhí, *Lúq.* 6: 20; ek korhí ko árám kiyá, *Matí* 8: 1, wg.; *Marq.* 1: 40-42; *Lúq.* 5: 12; aur súbadár ke naukar ko bhí, *Matí* 8: 5; *Lúq.* 7: 2; us ne Náin men ek bewá ke beṭe ko zinda kiyá, 11-14 áyat; us ne túfán ko ḍánṭá, aur chain ho gayá, *Matí* 8: 24, wg.; *Marq.* 4: 35-39; *Lúq.* 8: 22-24; us ne kaí shakhson ko apne pás rahne ko mana kiyá, *Matí* 8: 18; *Lúq.* 9: 57, wg.; us ne Gadárá men deon ko nikálá, *Matí* 8: 28; *Marq.* 5: 1; *Lúq.* 8: 27, wg.; us ne Kafarnahúm men fálij-zade ko changá kiyá, *Matí* 9: 2; *Marq.* 2: 1, wg.; *Lúq.* 5: 18; us ne roze kí bábat Farísíon se bát chít kí, *Matí* 9: 14; *Marq.* 2: 18; *Lúq.* 5: 33; us ne ek aurat ko jis ká baráh baras se lahú járí thá changá kiyá, *Matí* 9: 20; *Marq.* 5: 25; *Lúq.* 8: 43; us ne Yáir kí beṭí ko jilá diyá, *Matí* 9: 25; *Marq.* 5: 41; *Lúq.* 8: 54; us ne do andhon ko bíná kiyá, *Matí* 9: 27; us ne gúnge díwánon ko changá kiyá, 32 áyat; us ne ulúhiyat ká dawá kiyá, *Yúh.* 5: 17, wg.; wuh kheton men se guzrá, *Matí* 12: 1; *Marq.* 2: 23; *Lúq.* 6: 1; us ne ek ádmí ko jis ká háth súkhá thá changá kiyá, *Matí* 12: 10; *Marq,* 3: 1; *Lúq.* 6: 6; us ne bárah shágirdon ko buláyá, *Matí* 10: 2; *Marq.* 3: 13; *Lúq.* 6: 13; ek andhe aur gúnge ko changá kiyá, *Matí,* 12: 22; *Lúq.* 11: 14; guftogú us kufr kí bábat jo Rúh-ul-Quds ke haqq men ho, *Matí* 12: 24; *Marq.* 3: 22; *Lúq.* 11: 15; us kí má aur bháí usse bát chít karná cháhte the, *Matí* 12: 46; *Marq.* 3: 31 *Lúq.* 8: 19; usne bárah shágirdon ko rawána kiyá, *Matí* 10: 1; *Marq.* 6: 7; *Lúq.* 9: 1; usne Yúhanná baptismá denewále kí nisbat guftogú kí, *Matí* 11: 7; *Lúq.* 7: 24; usne Korázín kí bábat afsos kiyá, wg., *Matí* 11: 20; *Lúq.* 10: 13; usne Shamaún Farísí ke sáth kháná kháyá, 7: 36; usne chha hazár ádmíon ko kháná khiláyá, *Matí* 14: 14; *Marq.* 6: 30; *Lúq.* 9: 10, wg.; *Yúh.* 6: 1, wg.; wuh samundar par chalá, *Matí* 14: 22, wg.; *Marq.* 6: 45, wg.; *Yúh.* 6: 15, wg.; us ne un ko jo us ke píchhe roṭíon ke liye húe the tambíh kí, 26 áyat; usne apne áp ko zindagí kí roṭí záhir kí, 6: 35; usne ek langre ko Bait Hasdá ke hauz par changá kiyá, 5: 2; us ne apne kám kí bábat guftogú kí, 17 áyat; aur riwáyaton kí bábat bhí, *Matí* 15: 1, wg.; *Marq.* 7: 1, wg.; us ne ek aurat ke beṭe ko changá kiyá, *Matí* 15: 21, wg.; *Marq.* 7: 24-30; us ne ek bahre gúnge ko achchhá kiyá, *Marq.* 7: 32; us ne ek barí bhír ko jis ko tarah tarah kí bímáríán thín changá kiyá, *Matí* 15: 30; us ne chár hazár ádmíon ko khiláyá, 32 áyat; *Marq.* 8: 1; us ne ek ásmání nishán kí bábat guftogú kí, *Matí* 16: 1; *Marq.* 8: 11; *Lúq.* 12: 54; us ne ek andhe ko changá kiyá, *Marq.* 8: 22; us ne apní taklífát kí peshíngoí kí, *Matí* 16: 21; *Marq.* 8: 31; *Lúq.* 9: 22; us ká tabdíl i súrat honá, *Matí* 17: 1, wg.; *Marq,* 9: 2; *Lúq.* 9: 28, 29;

us ne ek págal ko achchhá kiyá, *Matí* 17 : 14 ; *Marq.* 9 : 17 ; *Lúq.* 9 : 38 ; us ne phir apne dukh aur maut kí peshíngoí kí, *Matí* 17 : 22 ; us ne ním misqál adá kiyá, 24 áyat ; us ne farotaní aur qusúr bakhshí kí bábat guftogú kí, 18 : 1 ; *Marq.* 9 : 33, wg. ; *Lúq.* 9 : 46, wg. ; us ne rusúlon ko wáste mana karne ke, ek ko jo ki us ke nám se deon ko nikáltá thá tambíh kí, *Marq.* 9 : 38 ; *Lúq.* 9 : 49 ; wuh jalíl ko chhor kar Yahúdáh ko gayá, *Yúh.* 7 : 2 ; *Matí* 19 : 1 ; usne Yarúsalam kí tabáhí kí peshíngoí kí, *Lúq.* 13 : 34 ,35 ; phir us ne áge se Yarúsalam kí tabáhí kí khabar dí, 21 : 5, wg. ; *Matí* 24 : 1, wg. ; *Marq.* 13 : 1, wg ; us ká jawáb un logon ke liye jinhon ne us se kahá ki Herodís ká iráda hai ki tujh ko qatl kare, *Lúq.* 13 : 31, wg. ; us ne das korhíon ko árám kiyá, 17 : 12-14 ; us ne apne sattar shágirdon ko bhejá, 10 : 1 ; us ne apní risálat kí bábat Yahúdíon se guftogú kí, *Yúh.* 7 : 11, wg ; us kí nasíhat us aurat ke wáste jo zinakár thí, 8 : 1, wg. ; usne Yahúdíon se kahá ki main dunyá ká núr hún, 12 áyat ; aur bábat Abirahám kí nasl ke bhí, 33 áyat ; us ne ek ádmí ko jo janam ká andhá thá changá kiyá, 9 : 1, wg ; Marthá aur Mariyam ne us kí mihmání kí, *Lúq.* 10 : 38 ; us ne Farísíon ko ilzám diyá, 11 : 37 ; us ne un Jalílion kí bábat jo Pilátús se maqtúl húe guftogú kí, 13 : 1, wg. ; us ne ek kubrí aurat ko changá kiyá, 11 áyat ; aur ek shakhs ko bhí jis ko jalandhar kí bímárí thí, 14 : 2 ; us ne apne pairawon kí taklíf kí bábat báten kín, 26, 27 áyat ; us ne dawá kiyá ki main Masíh hún, *Yúh.* 10 : 22, wg. ; aur taláqon kí bábat bhí, *Matí* 19 : 3, wg. ; *Marq.* 10 : 2, wg. ; us ne chhote larkon ko barakat dí, *Matí* 19 : 13, 14 ; *Marq.* 10 ; 13 ; *Lúq.* 18 : 15 ; wuh ek daulatmand ádmí kí taraf mukhátib húá, *Matí* 19 : 16 ; *Marq.* 10 : 17 ; *Lúq.* 18 : 18 ; us ne Laazar ko zinda kiyá, *Yúh.* 11 : 1, wg ; wuh jangal men Ifráím ko gayá, 54 áyat ; us ne tísrí dafa apne dukh aur maut kí khabar dí, *Matí* 20 : 17-19 ; *Marq.* 10 : 33 ; *Lúq.* 18 : 31 ; Zakí ne us kí mihmání kí, *Lúq.* 19 : 2 ; usne do andhon ko qaríb Yaríhú ke changá kiyá, *Matí* 20 : 30 ; *Marq.* 10 : 46 ; *Lúq.* 18 : 35 ; us ká nauha Yarúsalam par, *Lúq.* 19 : 41 ; aur usne Baitaniyá men kháná kháyá, *Matí*, 26 : 6 ; *Marq.* 14 : 3 ; *Yúh.* 12 : 1 ; wuh Yarúsalam men dhúm dhám se dákhil húá, *Matí* 21 : 1 ; *Marq.* 11 : 1 ; *Lúq.* 19 : 20 ; *Yúh.* 12 : 12, wg. ; usne Haikal ko sáf kiyá, *Matí* 21 : 12 ; *Marq.* 11 : 1 ; *Lúq.* 19 : 45 ; *Yúh.* 2 : 14 ; us ne be samar anjír ke darakht ko lanat kí, *Matí* 21 : 17-21 ; *Marq.* 11 : 12-14 ; us kí duá ke jawáb men ek áwáz ásmán se haikal men suní gaí, *Yúh.* 12 : 28 ; us ne phir apne kám kí bábat waz kiyá, 30 áyat ; aur Yúhanná ke báptisme kí bábat bhí, *Lúq.* 20 : 1 ; aur Qaisar ko khiráj dene kí bábat bhí, *Matí* 22 : 15, wg. ; *Marq.* 12 : 13, wg. ; *Lúq.* 20 : 20, wg. ; murde jiláe jáne kí bábat bhí, *Matí* 22 : 23 ; *Marq.* 12 : 18 ; *Lúq.* 20 : 27 ; aur sab se bare hukm kí bábat bhí, *Matí* 22 : 35 ; *Marq.* 12 : 28 ; aur Masíh ke Dáúd ke bete hone kí bábat bhí, *Matí* 22 : 35 ; *Marq.* 12 : 35 ; *Lúq.* 20 : 41 ; us ne Farísíon ko ilzám diyá, *Matí* 23 : 1 ; *Marq.* 12 : 38 ; *Lúq.* 20 : 45 ; us kí guftogú ek garíb bewá kí do damrí kí bábat, *Marq.* 12 : 4 ; *Lúq.* 21 : 1 ; us ne qiyámat ke din kí bábat bayán kiyá, *Matí* 25 : 13-46 ; Yahúdáh ne us ko pakarwáyá, 26 : 14 ; *Marq.* 14 : 10 ; *Lúq.* 22 : 3 ; uskí taiyárí

ákhir íd i fasah ke wáste, *Matí* 26: 17; *Marq.* 14: 12; *Lúq.* 22: 7; us ne un shágirdon ko jin men afzal hone kí bábat jhagrá thá tambíh kí, *Lúq.* 22: 24; us ne un ke pair dhoe, *Yúh.* 13: 5; us ká pichhlá kháná, *Matí* 26: 20; *Marq.* 14: 18; *Lúq.* 22: 14; us ne asháe rabbání muqarrar kiyá, *Matí* 26: 26; *Marq.* 14: 22; *Lúq.* 22: 19; *1 Qúr.* 11: 33; us ne apne shágirdon kí tasallí kí, *Yúh.* 14: 1, wg.; us ne apne wáste angúr ke darakht se nisbat dí, 15: 1, wg.; aur us ne Rúh-ul-quds bhejne ká wada kiyá, 15: 26; 16: 7, 16-26; us ne shágirdon ke wáste duá mángí, 17: 1, wg.; us ká ranj aur dukh Gatsamaní ke bág men, *Matí* 26: 36; *Marq.* 14: 32; *Lúq.* 22: 39; wuh Qayáfa nám Sardár Káhin ke pás pahúncháyá gayá, *Matí* 26: 57; *Marq.* 14: 53; *Lúq.* 22: 54; *Yúh.* 18: 12; Patrus ne us ká inkár kiyá, *Matí* 26: 69; *Marq.* 14; 66; *Lúq.* 22: 54; *Yúh.* 18: 15; wuh Pilátús ke sámhne láyá gayá, *Matí* 27: 11; *Marq.* 15: 1; *Lúq.* 23: 2; *Yúh.* 18: 28; Herodís ne us kí tahqíqát kí, *Lúq.* 23: 6; us ko salíb húí, *Matí.* 27: 33; *Marq.* 15: 21; *Lúq.* 23: 33; *Yúh.* 19: 17, 18; us ko dafn kiyá, *Matí* 27: 60; *Marq.* 15: 46; *Lúq.* 23: 53; *Yúh.* 19: 42; us ká jí uthná, *Matí* 28: 1; *Marq.* 16: 1; *Lúq.* 24: 1; *Yúh.* 20: 1; auwal wuh Mariyam Magdalíní ko ko dikhlái diyá, *Marq.* 16: 9; aur badahú do shágirdon ko jo Ammáus ko játe the, *Lúq.* 24: 13; *Marq.* 16: 12; aur sab rusúlon ko bhí, *Marq.* 16: 14; *Lúq.* 24: 36; *Yúh.* 20: 19; aur shágirdon ko jo jalíl men the, *Matí* 28: 16; *1 Qur.* 15: 6; *Yúh.* 21: 1; us ká ákhir hukm, *Matí.* 28: 18; *Marq.* 16: 15; *Aam.* 1: 4; us kí miráj, *Marq,* 16: 19; *Lúq.* 24: 51; *Aam.* 1: 9; wuh Púlus ko dikhlái diyá jab ki wuh Dimishq ko játá thá, 9: 4-17; us ne Qurintus men bátchít kí, 18: 19; Yarúsalam men us ko záhir húá, 22: 17; aur Yúhanná ko Patmus men, *Muk.* 1: 9-17.

YISR. Naftálí ká betá anr Sardár Yasríon ke khándán ká, *Paid.* 46: 24; *Gin.* 26: 49.

YITRU', *Fazílat, báqí rahná.* Káhin yá sháhzáda Midyán ká aur Músá ká susrá, *Khur.* 2: 16; us ke galle kí Músá rakhwálí kartá thá, 3: 1; Músá ne us se ijázat cháhí ki apne bháíon se muláqát kare, 4: 18; wuh Músá kí jorú aur betíon ko jangal men Músá pás láyá, 18: 1-6; Músá ne un ká iqbál shafqat se kiyá, 7 áyat; wuh charháwe aur zabíhe Khudá ke liye láyá, 12 áyat; us ne Músá ko Muqaddame kí bábat saláh dí, 17 áyat, wg.;

YU'AB, *Pidar, Anit.* Dáúd kí bahin Zarúyáh ká betá, aur bhái Abishai aur Asáhel ká, *1 Taw.* 2: 17; Dáúd ká sipahsálár, *2 Sam.* 2: 13; 8: 16: 20: 23; us ne Abinaiyir ko qatl kiyá, 3: 27; aur Amásá ko bhí, 20: 10; us ne Isráelíon se shumár karne kí bábat Dáúd se gilá kiyá, *1 Taw.* 21: 3; us ne ek aurat ko sikháyá ki Abisalúm ke wáste sifárish kare, *2 Sam.* 14: 2; us ne Dáúd ke hukm ke barkhiláf Abisalúm ko qatl kiyá, 18: 14; us ne Dáúd ko Abisalúm ká mátam karne se baz rakhá, 19: 1; Sulaimán ke hukm se maqtúl húá, *1 Sal.* 2: 29-34.

YU'AKH, *Bháíchára.* Wuh Yúsiyáh bádsháh ká mutasaddí thá, Yúsiyáh ne us ko haikal kí marammat karne ke wáste naukar kar diyá thá, *2 Taw.* 34: 8.
——Dúsrá isí nám ká jis ko

Hizqiyáh ne bhejá thá ki Rabsáqí kí báton kí khabar láwe, *2 Sal.* 18: 18.

YU'ANNA', *Khudáwand kí bakhshish yá fazl.* Herodís ke díwán Khúzá kí jorú thí jis ne bad sihat píne apní bímárí ke Masíh kí pairawí kí, *Lúq.* 8: 2, 3.

YU'A'S, *Khudáwand kí ág yá qurbání.* Akhaziyáh sháh i Yahúdáh ká betá; us kí khálá ne use bacháyá, aur us ke báp kí wafát ke bad us ko bádsháh banáyá, *2 Sal.* 11: 12; *2 Taw.* 23: 1; us ne Zakariyáh bin Yahúyada ko qatl kiyá, 24: 21, wg.; us ke naukaron ne us ko qatl kiyá, 25 áyat; *2 Sal.* 12: 20.

————Yahúdáh ká bádsháh.

————Isráelíon ká bádsháh, wuh Yahúakhaz kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 13: 9; Ilísá ne us ko himmat dí, 15 áyat; us ne Bin Hadad ko shikast dí, 26 áyat; aur Amasiyáh ko bhí 14: 12; us kí wafát, 16 áyat; 13: 13.

YU'BAL. Har pacháswen baras men ek barí ráhat ká baras Yahúdíon men mashhúr thá, *Ahb.* 25: 8-10; yih baras mánind us ráhat kí baras ke the jo ki sátwen sál men hotí thí, na ki sirf qarzdáron kí ázádagí kí, balki tamám gulámon kí Yúbal thí, 10-17, áyaten.

YU'EL, *Rází honá, hukm karná.* Yih ek nabí thá Fatúel ká betá, Yúel 1: 1. Us kí nabúwaten dekho.

————Yih nám kaí aur shakhson ká bhí thá; Samúel ká sab se bará betá, *1 Sam.* 8: 2; Yúsíbiyáh ká betá, *1 Taw.* 4: 35; Zikrí ká betá, *Naham.* 11: 9, wg.

YU'HANNA', *Khudá kí bakhshish yá fazl.* Baptismá denewálá; us kí paidáish *Lúq.* 1: 57; us kí ádaten *Matí* 3: 4; us kí gawáhí I'sá ke wáste, *Yúh.* 1: 15-19; 3: 27; *Matí* 3: 11; *Marq.* 1: 7; us ká manádí karná, *Matí* 3: 1; *Marq.* 1: 1; *Lúq.* 3: 3; Herodís ne us ko qaid, kiyá, *Lúq.* 3: 19, 20; us kí maut, *Matí* 15: 1, 2; *Marq.* 6: 14; *Lúq.* 9: 7; us ke shágird Afasus men, *Aam.* 19: 3.

————Rusúl. I'sá ne us ko buláyá, *Matí* 4: 21; us ne bad Masíh kí salíb ke Mariyam kí parwarish kí, *Yúh.* 19: 26, 27; us kí gawáhí Masíh kí ulúhiyat aur insániyat kí bábat, *Yúh.* 1: 1, wg.: 1 *Yúh.* 1: 1; wuh Patmus ko jiláwatn húá, *Muk.* 1: 9.

YU'HANNA' MARQUS. (Dekho Marqus.)

YU'HANA'N, *Faiyáz, rahím.* Us ne Jidáliyáh ko Ismáel kí sázish kí bábat ittilá dí, *Yar.* 40: 13; us ne Yaramiyáh se darkhwást kí ki Khudá se dúá mánge, 42: 1, 2; wuh Misr ko barkhiláf hukm Khudá ke Yaramiyáh ko lekar gayá, 43: 1, wg.;

YU'KABID, *Sáhib i izzat, Khudáwand ká jálál.* Amrám kí jorú jis se Hárún aur Músá aur Maryam paidá húe, *Khur.* 6: 20: *Gin.* 26: 59.

YU'HA', *Muláim yá narm bát.* Wuh Púlus ká dost thá jis ko us ne apná salám likh bhejá.

YU'NA'N, *Dhokhá dená, magmúm, chikní mittí.* Yáfat ká chauthá betá aur Yúnáníon ká báp, *Paid.* 10: 2; *Yas.* 66: 19; *Hiz.* 27: 13-19.

————Ek mulk Yúrap ke janúb o mashriq ko hai, jis men Ayoníá aur Eshiá e Kochak shámil hain, *Zak.* 9: 13; *Aam.* 20: 2.

YU'NA'NI'. Umúman aisá nám gair qaumon ká mushtahir húá, *Aam.* 19: 10; 20: 21; *1 Qur.* 12: 13; unhon ne I'sá se darkhwást kí, *Yúh.* 12: 20; bahut log ímán láe, *Aam.* 11; 19-21; 14: 1.

YU'NA', *Ek fákhtá.* Ek nabí thá, wuh Ját-Hifr men paidá húá, *2 Sal.* 14: 25; us ko Nínawah

jáne ká hukm húá, *Yún.* 1 : 2; wuh Khudá ke huzúr se bhág gayá, 3 áyat; ek barí machhlí ne use nigal liyá, 17 áyat; us kí duá 2 : 1; us ne Nínawahwálon ko waz sunáyá, 3 : 2; us ko ranj o gam húá ki us kí peshíngoián púrí na húín, 4 : 1; Khudá ne us ko malámat kí, 4 : 11; Masíh ne us ká zikr kiyá, *Matí* 12 : 39-41.

YU'NIA', *Jawán.* Ek I'sáí thá jis kí Púlus ne taríf kí, *Rúm.* 16 : 7.

YU'NATAN, *Khudá kí bakhshish.* Ek jawán Láwí jo ki Míkáh ká Káhin húá, *Qáz.* 17 : 10; Baní Dán ne us ko apne sáth liyá aur wuh aur us kí aulád Dán men us ke mabúd kí káhin rahí, 18 : 19-30.

———Sáúl ká betá, us ne Filistíon ke ahl i qila ko shikast dí, *1 Sam.* 14 : 13; wuh ba sabab apne báp ke ahd ke khatre men pará, 39 áyat; barí dostí us kí Dáúd se, 18 : 1; us ne Dáúd ko apne báp ke bad iráde kí khabar dí, 19 : 1; us ne Dáúd se ahd bándhá, 20 : 1, wg.; wuh us se rukhsat húá, 35, wg.; us ne us ko dasht i zíf men tasallí dí, 23 : 14; wuh maqtúl húá, 31 : 2; Dáúd ne us kí maut par afsos kiyá, *2 Sam.* 1 : 11, 17.

YUQSA'N, *Sakht, zabún.* Abirahám ke beton men yih bhí thá jo Qatúrah se paidá húá thá, *Paid,* 25 : 2; *1 Taw.* 1 : 32.

YUQTA'N, *Nafrat, jhagrá.* Ibr ká betá, *Paid.* 10 : 25.

YU'RA'M. (Dekho Yáhúrám.)

YU'SES. Mariyam Kliupas ká betá, wuh Yaqúb khurd ká betá thá, aur Masíh se qaríb rishta rakhtá thá, *Matí* 13 : 55; 27 : 56; *Marq.* 6 : 3; 15 : 40, 47; gumán karte hain ki yih aur Barsabás ek hí shakhs hai, *Aam.* 1 : 23.

YU'SIYA'H, *Khudáwand kí ág.* Amún, sháh i Yahúdáh ká betá thá, wuh apne báp kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 21 : 24; *2 Taw.* 33 : 25; us ne haikal kí marammat kí, 34 : 8; *2 Sal.* 22 : 3, wg.; us ne Tauret páí, 8 áyat; *2 Taw.* 34 : 14; us ne íd i fasah ko máná, 35 : 1; wuh maqtúl húá, 23 áyat; *2 Sal.* 23 : 29; Yaramiyáh ne us par afsos kiyá, *2 Taw.* 35 : 25.

YU'SUF, *Izáfa, barháo.* Yaqúb ká betá jo Rakhil se paidá húá, *Paid.* 30 : 24; us ká khwáb 37 : 5; us ká Misr men bechá jáná, 28 áyat; Futífár ne us ko mol liyá, 39 : 1, wg.; wuh qaid húá, 20 áyat; us ne qaidíon ke khwáb kí tabír kahí, 40 : 12; us ko Firaún ke pás láe aur us ne us ke khwáb kí tabír bayán kí, 41 : 14, wg; Firaún ne us ko Misr ká bádsháh muqarrar kiyá, 41 áyat; us ke bete 50 áyat; us ne apne bháíon se baháne kí sakhtí kí, 42 : 9; us ne Binyamín par nawázish kí, 43 : 16; us ne apne taín apne bháíon men záhir kiyá, 45 : 1, wg; wuh apne báp se milá, 4 : 6-29; wuh apne báp ko Firaún ke pás láyá, 47 : 7; us ne sárí zamín mulk i Misr kí Firaún ke waste mol lí, 20 áyat; wuh apne báp kí bímárí men us kí iádat ke liye gayá, 48 : 1; us kí umr aur maut 50 : 26; us kí haddíán mulk i Misr se le gae, *Khur.* 13 : 19.

———Mariyam ke shauhar ká samjhá húá báp; wuh Dáúd ke bádsháhí gharáne ke nasl men thá, *Matí* 1 : 6-16; *Lúq.* 1 : 27; us kí Mariyam se mangní húí, *Matí* 1 : 18; firishte ne us ko bábat ajíb muámila Mariyam ke hámilá hone kí aur larká paidá hone kí khabar dí, 20, 21 áyaten; us ko ittilá milí kí Misr ko bhág jáe, 2 : 13; wuh murájaat ke bad Násarat men ákar basá, 23 áyat; wuh I'sá aur us kí má ko Yarúsalam ko íd fasah men le gayá, *Lúq* 2 : 41-43; wuh ba-

ṛhaí thá, *Matí* 13 : 55 ; mạlúm hotá hai ki wuh Masíh ke jawán hone ke peshtar mar gayá thá, Yúh. 19 : 25-27.

————Shahr-i-Aramatiyá ká Yahú lí díwán jo Masíh ká shágird thá, *Matí* 27 : 57 ; *Marq.* 15 : 42 ; *Lúq.* 23 : 50 ; Yúh. 19 : 38 ; wuh Masíh ke maslúb hone par rází na húá, *Lúq.* 23 : 51 ; wuh Pilátús pás gayá aur I'sá kí nạsh mángí, 52 áyat ; us ne us kí nạsh ko liyá aur kattán men lapeṭá aur us ko apní naí qabr men gáṛá, 53 áyat.

————Jo Barsabás ke nám se bhí marúf thá, (Barsabás aur Yuses dekho.)

————Chand aur ashkhás is nám ke hain, *Gin.* 13 : 7 ; *1 Taw.* 25 : 2 ; *Azrá.* 10 : 42; *Naham.* 12 : 14.

YU'TA'M, *Khudáwand kí kamáliyat.* Yarúbbaal ká beṭá, us ne Sikm ke logon se ek tamsíl bayán kiyá, *Qáz.* 9 : 7 ; us kí lánat púrí húí, 56, 57 áyat.

————Yahúdáh ká bádsháh ; wuh apne báp Azariyáh kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 15 : 7 ; *2 Taw.* 27 : 1 ; us ne Ammúníon ko fath kiyá, 5 áyat ; us kí maut 9 áyat ; *2 Sal.* 15 : 38.

YU'TAKHU'S, *Khush.* Jab Púlus wạz kar rahá thá, yih shakhs so jáke khiṛkí men se gir paṛá aur choṭ se ján nikal gaí, lekin Púlus ne use zindá kiyá, *Aam.* 20 : 9.

Z

ZABDI' ; Hissa, muhr. Karmí ká báp, *Yash.* 7 : 1.

————Yaqúb aur Yúhanná rasúlon ká báp, *Matí* 4 : 21 ; 10: 2 ; *Marq.* 1 : 19, 20 ;

ZABU'L, *Makán.* Shahr i Sikm ká hákim, *Qáz.* 9 : 28 ; us ne Abímalik ko bulá bhejá ki Jaal se laráí lare, 30-41 áyaten.

ZABULU'N, *Rahná.* Yaqúb ká chhoṭá beṭá jo Liyáh se paidá húá, *Paid.* 30 : 20 ; 35 : 23 ; us ke beṭe, 46 : 14 ; *Gin.* 1: 30 ; us ke báp kí nabawí duá bábat us kí aulád ke, *Paid.* 49 : 13.

ZAITU'N PAHA'Ṛ. Wuh qaríb Yarúsalam ke mashriq taraf wáqa hai ; Kadrún ká nálá us ko aur Yarúsalam ko alahida kartá hai ; Dáúd Abisalúm se bhág kar us par charh gayá, *2 Sam.* 15 : 30 ; us hí par I'sá ne Yarúsalam kí tabáhí kí peshíngoí kí, *Matí* 24 : 1, wg. ; wahán se I'sá ásmán ko charh gayá, *Aam.* 1 : 12.

ZAKARIYA'H, *Khudáwand kí yádgárí yá ádmí Khudáwand ká.* Isráelíon ká bádsháh, wuh apne báp Yarubiám kí jagah bádsháh húá, *2 Sal.* 14 : 29 ; wuh chha mahíne apne báp kí badkárí kí tarah amaldárí karke maqtúl húá, 15 : 9, 10.

————Yahúyada sardár káhin ká beṭá ; gumán karte hain ki wuh aur Azariyáh ek hí ho, *1 Taw.* 6 : 10-11 ; Yuás ke hukm se haikal men maqtúl húá, *2 Taw.* 24 : 20, 21 ; *Matí* 24 : 35.

————Yabarakiyáh ká beṭá jo Khudá kí royaton ko samajhtá thá, *2 Taw.* 26 : 5 ; us ne Yasaiyáh ke nawishte ko tasdíq kí, *Yas.* 8 : 2.

————Ek thá, jo Zarúbábul ke sáth Bábul se lauṭá ; us ne jawání men thoṛe dinon bad Hajjí ke nabúwat kí, *Azrá.* 5: 1; us ne Yahúdíon ko haikal ke dobára tạmír karne men khúb targíb dí, *Zak.* 1 : 12, wg. ; 8 : 1, wg.

————Ek káhin jo Yúhanná baptismá denewále ká báp thá; us kí khássiyat *Lúq.* 1: 6; us ká roya, 11 áyat ; us kí peshíngoí, 67 áyat.

ZAKKI', *Pák, Rást.* Sardár khirájgír, jis ne cháhá ki Masíh ko dekhe, *Lúq.* 19 : 2-4 ; Masíh ne us ko buláyá, 5 áyat ; us ne Masíh kí mihmání kí, aur kahá ki main ádhá mál garíbon ko khairát detá hún, 8 áyat ; I'sá ne us kí taríf kí, 9, 10 áyat.

ZALMU'N YA' SALMU'N. Ek

paháṛ qaríb Sikm ke hai, *Qáz.* 9 : 48 ; *Zab.* 68 : 14.

ZAMZU'MI', *Badzáti.* Pahlawánon ká ek firqa ; Ammúníon ne unhen nikál diyá, *Istis.* 2 : 20.

ZAMI'N. Us kí paidáish *Paid.* 1 : 1, wg ; wuh ág se jaláí jáwegí, *2 Pat.* 3 : 10 ; naí banáí jáegí, *Muk.* 21 : 1.

ZA'RAH, *Mashriq, roshní ká uṭhná.* Yahúdáh ká beṭá jo Támar se paidá húá, joṛuwán bháí Pháras ká, *Paid.* 38 : 30 ; us kí aulád, *1 Taw.* 2 : 6.

————Us ká nám Suhr bhí thá, Shamaún ká beṭá aur báp Suhríon ká, *Paid.* 46 : 10 ; *Gin.* 26 : 13.

————Habsh yá Kúsh ká bádsháh jis ne maa das lákh piyádon aur tín sau rathon ke Yahúdáh par hamla kiyá, magar Asá ne use shikast dí, *2 Taw.* 14 : 9-15.

ZARU'BA'BUL, *Bábul men ajnabí.* Siyáltiel ká beṭá aur Dáúd ke bádsháhí gharáne ká thá, *Azrá.* 3 : 2 ; *Matí* 1 : 12 ; Yih wuhí hai, jis ká Kasdí nám Sheshbazar hai, *Azrá* 1 : 8 ; 5 : 14, 16 ; aur us kí khabardárí men Khoras ne pák zarúfon ko jo Yarúsalam men phir áe the, supurd kiyá, 1 báb ; bayális hazár tín sau sáth Yahúdí, maa sát hazár tín sau saintís gulámon ke, sáth us ke Bábul se Yarúsalam men áe, 2 : 64-65 ; wuh haikal ke phir tamír karne men sargarm thá, *Azrá.* 5 : 2 ; *Haj.* 1 : 12 ; Zakariyáh aur Hajjí nábíon ne us ko us kám men himmat dí, *Haj.* 1 : 1, wg ; *Zak.* 4 : 6-10.

ZARU'YAH, *Azár yá dard, zanjíren Khudáwand kí.* Dáúd kí bahin aur Yúab aur Abishai aur Asahel kí mán, *2 Sam.* 2 : 18 ; 3 : 39 ; 8 : 16 ; 10 : 16 ; *1 Taw.* 2 : 16.

ZELOTES, *Badgumán, sargarm.* Rasúlon men se ek yih bhí thá, jis ká laqab Shamaún Kanaáuí thá, *Lúq.* 6 : 15.

ZEUS, *Madad denewálá báp.* Yúnání aur Rúmí but-paraston ká ek baṛá deotá thá, jis ko we khiyál karte the, ki ásmán aur zamín ká hákim i bálá hai ; un ke bayán se wuh baṛá badzát aur badmast thá. Báshindgán Lustra ne Barnabás ko Zeus kahá, *Aam.* 14 : 12 ; us ke káhinon ne cháhá ki Púlus aur Barnabás ko qurbání chaṛháwen, 13-18 áyaten.

ZI'AB, *bheriyá* aur ORI'B. Yih Midyán ke do sháhzáde the jo giriftár hokar maqtúl húe, *Qáz.* 7 : 25.

ZIBAH. (Zillmana dekho.)

ZIBOI'M, Ek gháṭí ká nám nazdík Yaríhú ke, *1 Sam.* 13 : 18 ; Binyamín ke ek shahr ká nám thá, *Nah.* 11 : 34 ; ek un shahron men ká thá, jo Khudá ne tabáh kiye (Sadúm dekho.)

ZI'BA', *Fauj, zoráwar, bárah sing.* Sáúl ká gulám ; us kí dagábází, *2 Sam.* 16 : 1 ; 19 : 24.

ZI'F. Yahúdáh ke firqe ke do shahron ke nám, ek to qaríb áṭh míl Habrún ke mashriq kí taraf wáqa thá, jahán Dáúd ne apne taín Sáúl se bacháyá, *1 Sam.* 23 : 14, 15, 19 ; 54 *Zab.* ká sarnáma ; dúsrá shahr Yahúdáh ke Maún aur Karmíl ke qaríb thá, *Yash.* 15 : 24, 55.

ZILFAH, *Arq-kashí, tapakná.* Liyáh kí launḍí aur Yaqúb kí be nikáhí aurat, *Paid.* 29 : 24 ; 30 : 9, 10 ; 35 : 26.

ZILA. Binyámín ke firqe ká ek shahr jahán Sáúl gáṛá gayá, *2 Sam* 21 : 14.

ZILLMANA, *Sáyá, taklíf ká shor,* aur ZIBAH. Midyán ke bádsháh jin ká Jidaún ne píchhá kiyá, *Qáz.* 8 : 5, 6 ; Jidaún ne un ko fath kar ke qatl kiyá, 10-21 áyat ; *Zab.* 83 : 11.

ZIMRI', *Merá khet yá merá angúr ká darakht.* Wuh Ailáh sháh Isráel kí fauj ká sardár thá ; us ne apne sháh ko qatl kiyá, aur us kí jagah bádsháh húá, *1 Sal.* 16 : 10 ; wuh jal kar mar gayá, 18 áyat.

————Salú ká beṭá baní Samaún

ke firqe ká sardár ; Fínihás ne us ko basabab kharáb mel karne ke, sáth Kazbí ke, jo Súr Midyán ke sardár kí betí thí, qatl kiyá, *Gin.* 25 : 14, 15.

ZINA'KA'RI', Mumtana hai, *Khur.* 20 : 14 ; *Ahb.* 18 : 20 ; *Istis.* 5 : 18 ; maut kí sazá ke láiq, *Ahb.* 20 : 10 ; *Istis.* 22 : 22 ; Khudá sazá degá, *Mal.* 3 : 5 ; *1 Qur.* 6 : 9 ; 13 : 4 ; khiyál men bhí na láná cháhiye, *Matí* 5 : 28 ; is dunyá men usse kyá kyá nuqsán hain, *Ams.* 6 : 26-32 ; us se báz rahne ke sabab 5 : 15 ; 6 : 32 ; butparastí bhí ek tarah kí zinákárí hai, *Yar.* 3 : 2 ; 13 : 27 ; *Hiz.* 23 : 37 ; aur bedíní aur kufr bhí, *Matí,* 12 : 39 ; 16 : 4 ; *Marq.* 8 : 38 ; Dáúd kí zinákárí Bintsaba ke sáth, *2 Sam.* 11 : 2, wg.

ZINDAGI'. Us kí qadr o qímat *Zab.* 49 : 8 ; *Matí* 16 : 26 ; *Marq.* 8 : 36 ; *Lúq.* 9 : 25 ; kotah aur nápáedár hai, *1 Taw.* 29 : 15 ; *Aiy.* 7 : 16 ; *Zab.* 39 : 5, 6, 9 ; *Zab.* 103 : 15 ; *Yas.* 40 : 6 ; *Lúq.* 12 : 20 ; *Yaq.* 4 : 14 ; *1 Pat.* 1 : 24 ; taklíf aur butlání se pur hai, *Aiy.* 5 : 7 ; 14 : 1 ; *Wáiz.* 1 : 2 ; 12 : 8.

———*Daráz* ; wada hai ki nekí ká ajr, umrdarází hogí, *Khur.* 20 : 12 ; *Istis.* 5 : 33 ; 6 : 2 ; *Ams.* 3 : 2, 16 ; 9 : 11 ; 10 : 27 ; farz se bihtar na samjhí jáe, *Matí* 10 : 39 ; 16 : 25 ; *Marq.* 8 : 35 ; *Lúq.* 9 : 24 ; 17 : 33 ; *Yúh.* 12 : 25.

———*Rúhání.* Rúh i Quds se zinda honá, *Afs.* 2 : 1-5 ; Khudá kí bandagí men zinda honá, *Gal.* 2 : 19, 20 ; us men rúhání mizáj hotá hai, *Rúm.* 8 : 6 ; wuh poshída hai, *Qul.* 3. 3.

———*Hamesha kí.* Masíh ke wasíle se hai, *Yúh.* 3 : 13-36 ; 4 : 14 ; 6 : 40 ; 10 : 28 : 17 : 2 ; *2 Tim.* 1 : 10 ; *1 Yúh.* 4 : 9 ; 5 : 11 ; maut se hamesha ke wáste ázád honá, *Lúq.* 20 : 36 ; *Muk.* 21 : 4 ; jism aur rúh men Masíh ke mánind honá, *Filip.* 3 : 21 ; *Ibr.* 12 : 23 ; *Muk.* 7 : 14 ; lá bayán khushí hásil karná, *1 Pat.* 1 : 4 ; *Muk.* 7 : 16, 17 ; aur beintihá khushí bhí, *Zab.* 16 : 11 ; *1 Tas.* 4 : 17 ; *Muk.* 3 : 12.

ZUFAR, *Sawere uthná, ek parand.* Aiyúb ke tín doston men ká ek yih bhí thá, jo ki us kí muláqát ko áe the, gálib hai ki wuh Namátí is sabab se kahlátá thá ki wuh Namá se jo Adúm ke qurb jawár men thá, áyá thá, *Aiy.* 2 : 11 ; us ne Aiyúb ko jawáb diyá, 11 : 1 ; us ká dúsrá jawáb, 20 : 1, wg.

ZUAN yá TA'NAS. Ek bahut mashhúr aur qadím shahr mulk i Misr men Bahr i Rúm ke nazdík wáqa thá, *Gin.* 13 : 22 ; *Zab.* 78 : 12-43 ; *Yas.* 19 : 11 ; 30 : 4 ; *Hiz.* 30 : 14.

ZUGR yá BA'LA. Pánch shahron men ká jo Kidarláumr se sarkash húe ek yih bhí thá, *Paid.* 14 : 2 ; Lút ne us ke bacháo ke wáste shafáat kí aur wahán bhág kar gayá, 19 : 20-23 ; malúm hotá hai ki yih shahr qaríb daryáe Shor ke janúbí hadd par wáqa thá, *Istis.* 34 : 3 ; *Yas.* 15 : 5.

ZU'ZI'. Pahlawánon ká firqa jo Yardan ke pár rahtá thá aur Kidar-lá-umr aur us ke hamráhíon ne us ko fath kiyá, *Paid.* 14 : 5 ; baz gumán karte hain ki Zamzúmí aur yih ek hí the, (Zamzúmí dekho.)

———:oo———

TAMA'M SHUD.

PURÁNE ẠHD-NÁME KÍ TAWÁRÍḴH KÁ NAQSHA ZAMÁNON̲ AUR MAQÁMON̲ KÍ QAID KE SÁTH.

[*Ba ijázat Miftáh ul Kitáb se darj kiyá gayá.*]

——:oo:——

PAHLÁ ZAMÁNA.

Dunyá kí paidáish se Núh ke Túfán tak.

Masíh se peshtar 4004 *se* 2348 *tak: yạne* 1656 *baras ká ahwál.*

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
4004	SAB jándáron̲ aur chízon̲ kí paidáish. Roz i Sabt. Ạdan men̲ bág lagáná. Shádí kí rasm muqarrar honí, Paid. i. ii. báb.	Ạdan.
	Ádam aur Hawwah ká gunahgár honá. Naját dihinda kí pahlí ḳhabar. Ádam o Hawwah ká Ạdan se nikálá jáná, Paid. iii.	Aizan.
4003	Qáin kí paidáish, aur us ká kisán honá, Paid. iv. 1—7.	Ạdan se púrab.
4002	Hábil kí paidáish aur us ká gaṛariyá honá. Unke hadiye, Paid. iv. 1—7.	Aizan.
3875	Qáin ká Hábil ko már ḍálná. Us ká jiláwatn honá, aur shahr i Hanúk ko tạmír karná, Paid. iv. 8—17.	Zamín i Núd.
„	Uskí auláḍ: Hanúk, Ịrád, Mahúyáel, Lamak, wg., Paid. iv. 18—24.	Aizan.
3874	Set ká, Hábil ke badle men̲ paidá honá. Us kí auláḍ: Anús, Qínán, Mahalalíel, Yárid, Hanúk, Matúsilah, wg., Paid. iv. 25; v. 6—32.	Ạdan se púrab.
3074	Ádam ká 930 baras kí ụmr men̲, marná, Paid. v. 5....	Aizan.
3017	Hanúk ká, 365 baras ká hokar, ásmán par jáná, Paid. v. 23, 24.	Aizan.
2962	Set ká 912 baras ká hoke, marná, Paid. v. 8. ...	Aizan.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
2948	Núh bin Lamak ká paidá honá, Paid. v. 28, 29. ...	Aizan.
2468	Túfán kí dhamkí, Núh ká kishtí banáná, Paid. vi. ...	Aizan.
2348	Matúsilah ká 969 baras ká hoke, marná. Túfán, Paid. v. 27 ; vii.	Aizan.

DU'SRA' ZAMA'NA.

Túfán se leke Yúsaf ke marne tak.

Masíh se peshtar 2347 se 1635 tak : yane 712 baras ká ahwál.

2347	Kishti' ká ṭik jáná. Núh ká qurbání guzránná. Khudá ká ahd Núh ke sáth, Paid. viii. 9—17.	Koh i Arárát.
2345	Núh ká bág lagáná. Hám ká qusúr. Uskí aulád ke gulám hone kí peshíngoí. Sim aur Yáfat ká, nek hone ke sabab se, barakat páná, Paid. ix. 20—27....	Arman.
2281	Ibr ká, jo Ibráníon ká báp thá, paidá honá, Paid. xi. 14.	Aizan.
2234	Dunyá men ek hí bolí ká jári honá. Bábul ká tamír honá. Us ke bad bolíon men ikhtiláf parná, Paid. xi. 1—9.	Sinár.
„	Sim, Hám, aur Yáfat, kí aulád. Namrúd ká, shahr i Bábul ko, aur Asúr ká, Nínawah, aur Rahabát, aur Kalah shahron ko, tamír karná, Paid. x. 10, 12.	Rahabát, wagaira.
2126	Tárah ká, jo Abirám aur Hárán ká báp thá, paidá honá, Paid. xi.	Kasdíon ke U'r.
1998	Núh ká 950 baras ká hokar, marná, Paid. ix. 28, 29. ...	Arman.
1996	Abirám ká Masuputámiyá men paidá honá, Paid. xi. 26.	Kasdíon ke U'r.
1921	Abirám ká, Khudá ke hukm se watan chhor, Kanán ko jáná, Paid. xii. 1—5....	Kanán.
„	Khudá ke tín bare wade Abirám ke sáth, Paid. xii. 2, 3.	Aizan.
1918	Abirám ká, kál ke sabab se Misr men jáná, Paid. xii. 10—20.	Misr.
„	Abirám ká Lút se judá honá, aur Lút ká Sadúm men sukúnat ikhtiyár karná. Paid. xiii.	Sadúm.
„	Khudá ká Abirám ke sáth sárá Kanání mulk dene ká phir wada karná, Paid. xiii.	Kanán.
1912	Lút ká asír honá : Abirám ká Malik i Sidq se barakat páná, Paid. xiv.	Aizan

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
1912	Ḳhudá ká Abirám se beṭá dene ká wạda karná. Us kí aulád kí buzurgí ká bayán karná, aur un ke Misr meṉ gulám hone kí ḳhabar dená, Paid. xv. ...	Mamre.
1910	Hájirah ká nikálá jáná, aur lauṭ áná, aur Ismạel ká paidá honá, Paid. xvi.	Aizan.
1898	Abirám ká nám Abirahám, aur Sarí ká Sarah honá. Ḳhatna kí rasm muqarrar honá, Paid. xvii. ...	Aizan.
„	Abirahám ká firishtoṉ kí mihmání karná, aur un ká use Sadúm par ánewálí halákat kí ḳhabar dená, Paid. xviii.	Aizan.
„	Firishtoṉ ká Lút ke pás jáná. Us ká Sadúm se, gharáne samet, nikal bhágná, Paid, xix. 1—22. ...	Wádí i Sadúm.
„	Sadúm aur Ạmúrah ká bhasam honá. Lút kí jorú ká sazá páná, Paid. xix. 23—26.	Aizan.
1897	Abirahám ká apní jorú ko bahin kahná. Ḳhudá ká Abimalik ko sazá dená, Paid. xx.	Jírár.
1896	Abirahám kí sau baras kí ụmr meṉ Izháq ká paidá honá, aur us ká ḳhatna páná, Paid. xxi. 1—5. ...	Biarsabạ.
1892	Hájirah aur Ismạel ká, ghar se ḳhárij hokar, bayábán meṉ rahná. Wạda Ismáel kí bábat. Ạhd Abimalik ke sáth, Paid. xx. 9—34.	Biarsabạ ká bayábán.
1871	Abirahám ká, ímán ke sáth, Izháq kí qurbání kí taiyárí karní, Paid. xxii. 1—19.	Koh i Moriyáh.
1859	Sarah ká, 127 baras kí hokar, Habrún meṉ marná, aur Makfílah ke khet meṉ dafn honá, Paid. xxiii.	Mamre ká maidán.
1856	Iliạzar ká, Izháq ke liye jorú láne ke waste, bhejá jáná, Paid. xxiv. 1—60.	Masuputámiyá meṉ.
„	Iliạzar ká, Ribqah ko lekar, lauṭ áná, Paid. xxiv. 61—67.	Qaryat Arbạ meṉ.
„	Abirahám ká Qatúrah se shádí karná aur us se chha beṭoṉ ká paidá honá, Paid. xxv. 1—6.	Aizan.
1846	Sim ká 600 baras ká hokar marná. Us ká nasab-náma, Paid. xi. 10—26.	Arman.
„	Aglab hai ki Aiyúb is zamána meṉ rahá, Aiyúb i. 1.	Idúmia.
1836	Izháq aur Ribqah se Esau aur Yạqúb ká paidá honá, Paid. xxv. 20—26.	Qaryat Arbạ.
1821	Abirahám ká, 175 baras ká hoke, marná, aur dafn honá, Paid. xxv. 7—10.	Makfílah meṉ.
1806	Esau aur Yạqúb ke pesha. Esau ká pahlauṭhá hone	

Masih se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	ká haqq bech dálná, Paid. xxv. 27—34. ...	Qaryat Arba.
1804	Kanán men kál honá, aur Izháq ká Jirár ko jáná, aur wahán Biarsaba ko wárid honá, Paid. xxvi....	Biarsaba.
1773	Ismáel kí aulád; aur 137 baras kí umr men us ká wafát páná, Paid. xxv. 12—18.	Súr ke jangal men.
1760	Yaqúb ká fareb deke Izháq se barakat páná, aur ghar se nikalná. Esau ká gussa honá. Yaqúb ká firishton ko khwáb men dekhná; phir apne mámú Lában ke yahán jáná, Paid. xxvii, xxviii. ...	Biarsaba. Baitel, Faddán Arám.
1752	Yaqúb ká Lában kí khidmat karná; us ká Liyáh aur Rakhil se shádí karná, Paid. xxix.	Faddán. Arám.
1739	Us ká máldár honá; phir apní jorúon aur larkon samet nikal jáná, aur Lában ká us ká píchhá karná. Paid. xxx. xxxi....	Koh i Jiliád.
„	Yaqúb ká Mahnaim men firishton ko dekhná. Us ká Esau se darná. Wádí i Yabúq ke pás us ká Isráel khitáb páná, Paid. xxxii.	Faniel.
„	Yaqúb aur Esáu men Faniel ke nazdík miláp honá. Yaqúb ká Sikm men já rahná, Paid. xxxiii. xxxiv. ...	Sikm.
1729	Yaqúb ká Baitel ko jáná. Binyamín kí paidáish. Rakhil kí wafát, Paid. xxxv. 1—20.	Ifrát.
„	Yaqúb ká apne báp Izháq ke pás já rahná, Paid. xxxv. 27.	Mamre.
„	Esau aur us kí aulád ká ábád karná, Paid. xxxvi. ...	Adúm.
1728	Yúsuf ke bháíon ká us se dushmaní rakhná aur us ko bechná. Us ká, Sikm se nikalkar, jáná, xxxvii.	Misr.
1718	Us par tuhmat lagná, aur qaid men parná. Khudá ká us ko barakat dená, Paid. xxxix.	Aizan.
1716	Izháq ká, 180 baras ká hokar, mar jáná, Paid. xxxv. 29.	Mamre.
1715	Yúsuf ká qaid-kháne men Sháh i Misr ke sáqí aur nánpaz ke khwábon kí tabír karná; qaid se chhútkar Firaún ke khwábon ká bayán karná, Misr ká mukhtár honá aur galla jama karná, Paid. xl. xli.	Misr.
1707	Us ke bháíon ká, galla mol lene ko, do bár, Misr men bhejá jáná, Paid. xlii, xlvi.	Aizan.
1706	Dúsrí bár Yúsuf ká apne taín un par záhir karke un ko muáf, aur apne páp aur bháíon ke gharánon ko talab, karná, Paid. xlii—xlvi.	Aizan.
„	Firaún ká, Baní Yaqúb ko Zila Jashan dená, Paid. xlvii. 1—12.	Aizan.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
1706	Yúsuf ká káhinon ke siwá, sab Misríon kí zamín ko mol lená, Paid. xlvii. 13—26.	Misr.
1689	Yạqúb ká apne beṭon ko jamạ karke barakat dená, aur Misr men 17 baras rahkar 147 baras kí ụmr men marná, Paid. xlvii. xlix. 27.	Jashan.
„	Us kí lásh ko Kanạn men le jákar khet men dafn karná, Paid. l. 1—13.	Makfílah.
„	Yúsuf ká apne bháíon ko muạfí ká wạda phir dekar parwarish karná,—aur yih hukm unko dená, [ki merí haḍḍíán Kanạn men pahunchwáná, Paid. l. 14—25.	Misr.
1635	Yúsuf ká 110 baras kí ụmr men marná, aur us kí lásh men ḳhushbú bharná, Paid. l. 26.	Aizan.

TI'SRA' ZAMA'NA'.

Músa kí paidáish se us kí wafát tak.

Masíh se peshtar 1597 *se* 1451 *tak: yạne* 146 *baras ká ahwál.*

1597	ISRA'EL kí aulád ká baṛhná, aur nae bádsháh ká unhen satáná, Ḳhurúj i.	Aizan.
1574	Un ke nau-zád laṛkon ko halák karná. Hárún ká paidá honá, Ḳhurúj i.	Aizan.
1571	Músá ká paidá honá, aur ek ṭokrí men daryá e Níl ke kanára chhoṛá jáná. Firaụn kí beṭí ká use páná aur parwarish karná, Ḳhur. ii. 1—10.	Aizan.
1531	Us ká ek Misrí ko márkar Misr se bhág jáná, aur Midyán men jákar Yitrú kí beṭí se shádí karná, Ḳhur. ii. 11—21.	Midyán.
1491	Ḳhudá ká Isráelíon par rahm kí nazar karke, Kohi Hurib ke pás Músá par záhir honá; aur usko Isráelíon ke bacháne ke wáste muqarrar karná, Ḳhur. iii. iv.	Bayábán i Síná.
„	Músá aur Hárún ká Isráelíon kí rihái kí darḳhwást karná, Ḳhur. v.	Misr.
„	Ḳhudá ká YAHOWAH ke nám se Músá par záhir honá, Ḳhur. vi.	Aizan.
„	*Nau* áfaton ká Firaụn aur uske logon par názil honá, aur unke pahlauṭhon ke halák hone kí dhamkí dí jání, Ḳhur. vi—xi.	Aizan.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
„	Fasah. *Daswín* áfat. Isráelíon ká Misr se nikalná, Khur. xii. 1—36.	Aizan.
„	Unká Ramsís se safar shurú karná, Khur. xii. 37—51.	Aizan.
„	Khudá ká Músá ko hukm dená. Khudá ká Isráelíon ko Sukkát se le jáná, Khur. xiii.	Aitám.
„	Misríon ká Isráelíon ká píchhá karke unke pás pahunchná, xiv. 1—14.	Fí-Alhírát.
„	Isráelíon ká daryá e Qulzum se us pár jáná, aur Misríon ká garq honá, Khur. xiv. 15—31. ...	Lál Samundar.
1491	Músá ká rág. Pání ká Murrah men míthá ho jáná. Un ká Ailím men pahunchná, Khur. xv. ...	Ailím.
„	Isráelíon ká rotí ke wáste kurkuráná. Mann aur Bateron ká bhejá jáná, Khur. xvi.	Bayábán i Síná.
„	Amálíqíon ká koh i Hurib ke pás shikast páná, Khur. xvii.	Rafídím.
„	Músá ká, Yitrú kí saláh se, sardáron ko muqarrar karná, Khur. xviii.	Aizan.
„	Músá ká pahár par charhná—aur phir Khudá ká paigám lekar pahár se níche áná, Khur. xix. ...	Koh i Síná.
„	Isráelíon ko Das hukm ká milná. Músá ká qurbángáh banáná; aur pahár par 40 roz tak rahná, Khur. xx-xxxi.	Aizan.
„	Un logon ká sunahre bachhre ko pújná. Músá ká gazab, Khur. xxxii. 1—19.	Aizan.
„	Us bachhre ko jalá kar khákistar kar dálná. Tín hazár ádmíon ká qatl honá. Músá ká duá mángná, Khur. xxxii, 20—35.	Aizan.
„	Khudá ká Músá se báten karná. Us ká Khudá ke jalál dekhne kí darkhwást karná, Khur. xxxiii. ...	Aizan.
1490	Lauhon ká do-bára likhá jáná. Khaima ke wáste nazren láná. Khur. xxxiv. xxxv.	Aizan.
„	Khaima ko banáná, aur khará karná, aur masah karná, Khur. xxxvi—xl.	Aizan.
„	Qurbáníon kí bábat. Hárún aur us ke beton ká makhsús honá, Ahbár i—viii.	Aizan.
„	Hárún kí qurbáníán. Nádab aur Abíhú ká halák honá, Ahbár ix. x.	Koh i Síná.
„	Pák aur ná-pák chízon kí bábat. Ahkám i mutafarriq	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	ká diyá jáná, Ahbár xi—xxvii.	Koh i Síná.
1490	Logon̲ kí gintí honí. Baní Láwí ká maḳhsús honá, Gintí i—viii.	Aizan.
„	Fasah—Bádal—Kúch kí tartíb—Sattar buzurg—Ildád aur Medád ká nubúwat karná.—Baṭeron̲ ká bhejá jáná, Gintí ix—xi.	Qabrát-ut-Taháwah.
„	Miryam aur Hárún ká, Músá par shikwa karne ke báis, sazá páná, Gintí xii, ...	Hasírat.
1489	Bárah jásúson̲ ká, baze kámon̲ ká hukm pákar, Kanán men̲ jáná, Gintí, xiii. 1—25. ...	Dasht i Fárán.
„	Kálib aur Yashú ko chhoṛ, un ká lauṭ áná, aur us mulk kí burí ḳhabar dená, Gintí xiii. 26—33. ...	Aizan.
„	Isráelíon̲ ká hangáma barpá karná,—aur Ḳhudá ká yún̲ kahná, ki us pusht men̲ se, siwá Kálib aur Yashú ke koí Kanán men̲ dáḳhil na hogá, par sab bayábán men̲ chálís baras tak bhaṭakte phirte halák honge, Gintí xiv. 1—35.	Bayábán.
„	Be-ímán jásúson̲ ká marná, aur logon̲ ká shikast páná, Gintí xiv. 36—45.	Aizan.
„	Aqsám kí qurbáníon̲ kí bábat. Roz i Sabt ke na mánnewále ká sangsár honá, Gintí xv. ...	Aizan.
1471	Qurah aur Dátan aur Abirám ká sarkash honá, aur zamín ká unhen̲ nigal jáná, Gintí xvi. 1—35. ...	Aizan.
„	Úd-sozon̲ kí bábat. Ḳhudá ká wabá bhejná, Gintí xvi. 36—50.	Bayábán.
„	Hárún ke asá men̲ konpalen̲ phúṭní. Káhinon̲ ko kaí hukm milná, Gintí xvii—xix.	Aizan.
1453	Dasht i Sín men̲ Miryam ká marná, Gintí xx. 1. ...	Qádis.
„	Pání na milne ke sabab se logon̲ ká kurkuráná. Músá ká patthar ko apne asá se márná, Gintí xx. 2—21.	Maríbah.
„	Sháh i Adúm ká Isráelíon̲ ke apne mulk men̲ se jáne ká inkár karná, Gintí xx. 2—21.	Adúm.
1452	Hárún ká marná, aur Iliazar ká us kí jagah par muqarrar honá, Gintí xx. 22—29.	Koh i Húr.
„	Kanáníon̲ ká Hurmáh men̲ halák honá. Pítal ke sámp ká banná aur khaṛá honá, Gintí xxi. 1—9.	Zalmúnah.
„	Kaí safar—Saihún aur Új ká shikast honá, Gintí xxi. 10—35.	Basan aur Jiliád.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maáqm.*
1452	Balaám ká, Isráelíon ko bad duá dene ke wáste, Balaq se do bár buláyá jáná, Gintí xxii.	Moáb.
„	Balaám ká unhen duá e khair aur un kí buzurgí kí peshíngoí karní, Gintí xxiii. xxiv.	Koh i Fagúr.
„	Isráelíon ká but-parastí men phansná, aur but-paraston ká qatl honá, Gintí, xxv. 1—5.	Fagúr ke muqábil.
„	Fínihás ká Zimrí aur Kazbí ko már dálná; aur Khudá ká us ke sáth wada karná, Gintí xxv. 6—15. ...	Sittim.
„	Logon ká shumár honá. Mírás ká áín. Íd wagaira kí bábat, Gintí xxvi-xxx.	Sittim.
„	Midyáníon ká shikast, aur Balaám ká qatl, aur lút ká ápas men taqsím honá, Gintí xxxi.	Moáb ká maidán.
„	Baní Rúbin aur Baní Jadd ke wáste mírás ká muqarrar honá, aur us kí sarhadden thahráí jánín. Kaí ádmíon ká us kí taqsím ke wáste muaiyan honá. Gintí xxxii—xxxiv.	Kanán.
„	Láwíon ke wáste 48 shahr, aur jin se sahwan khún ho, un kí panáh ke wáste chha shahr muqarrar honá. Khún kí bábat áín jári honá. Gintí xxxv.	Moáb.
„	Músá ke marne aur Yashú ke us ke qáim-muqám hone kí pesh-khabarí, Gintí xxvii. 12—23. ...	Aizan.
„	Sharíat ká do-bára bayán honá. Tábidárí kí tákíd aur but-parastí kí mumánaat. Masíh kí bábat peshíngoí. Mutafarriq áín. Sharíat kí barakaten aur lanaten, Istisná, v—xxx.	Aizan.
1451	Músá ká ákhirí martaba Isráelíon se báten karná.	
„	Músá ká, zamín i mauúd ko dekhkar, 120 baras kí umr men intiqál karná, Istisná, xxxi—xxxiv. ...	Nabú.

CHAUTHÁ ZAMÁNA.

Kanán men dákhil hone se Sáúl ke bádsháh hone tak.
Masíh se peshtar 1451 *se* 1096 *tak : yane* 355 *baras ká ahwál.*

1451	YASHÚ ká Músá ká qáim-muqám honá. Yaríhú men jásúson ká bhejá jáná, Yashú, i. ii.	Yaríhú.
„	Isráelíon ká Yardan ke pár jáná. Bárah pattharon ká khará karná, Yashú iii. iv.	Jiljál.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
1451	Íd i Fasah ká mánná. Mann ká mauqúf honá. Firishte ká Yashụ́ par záhir honá, Yashụ́, v. ...	Aizan.
„	Yaríhú ko qabze men karná. Ráhab aur us ke ḳhándán ká riháí páná, Yashụ́, vi.	Yaríhú.
„	Ạkan ká qusúr kí sazá páná. Ại ká gárat honá, Yashụ́, vii. viii.	Ại.
„	Sharíat kí barakaten aur lanaten sunáí játín, (dekho Istisná, xxvii. xxviii.) Yashụ́, vii. viii. ...	Koh i Jarizím aur koh i Ạibál.
„	Jibạúníon ká híla, Yashụ́, ix.	Jiljál.
„	Kanán ko qabza men karná—súraj aur chánd ká khaṛá rahná, Yashụ́, x. xi.	Jibạún.
1445	Rúbin, Jadd, wagaira firqon ká Basan aur Jiliạ́d men lauṭ jáná, Yashụ́, xxii.	Basan aur Jiliạ́d.
1444	Jamáạt ká ḳhaima khaṛá honá. Kanạ́n ká, quṛa ḍálkar, taqsím honá. Láwíon ke wáste shahr ká muqarrar honá, Yashụ́, xii—xxi.	Sailá.
„	Yúsuf kí haḍḍíon ká Sikm men gáṛá jáná, Yashụ́, xxiv. 32.	Sikm.
1427	Yashụ́ kí áḳhirí nasíhaten, aur wafát, Yashụ́, xxiii. xxiv. ...	Aizan.
„	Us ká apní maurúsí zamín men dafn honá, Yashụ́, xxiv. 30.	Timnat Sirah.
1425	Adúni Bazaq ká pakṛá jáná aur us ke háthon aur pánwon ke angúṭhe káṭe jáne, Qázíon, i. 5—7.	Bazaq.
„	Habrún aur Ạzah aur Ạsqalún wagaira shahron ká qabza men láná, aur Kanạ́níon ká wahán se ḳhárij na honá, Qázíon, i. 8—36.	Kanạ́n.
„	Ek firishta ká Isráelíon ko malámat karná, Qázíon, ii. 1—5.	Bokím.
„	Gutniel ká Dabír ko qabza men karná, aur Kálib kí shart ke ba-mújib us kí beṭí Ạksah ko apne nikáh men láná, Qázíon, i. 12—14.	Kanạ́n.
1413	Isráelíon kí naí pusht ká buton ko pújná, Qázíon, ii. 6—13.	Aizan.
„	Míkah kí but-parastí, Qázíon, xvii.	Koh i Ifráím.
„	Baní Dán ká Lais ko qabza men karná, aur un kí but-parastí, Qázíon, xviii. Dán. Chha sau ádmí chhoṛ, tamám Baní Binyamín ká qatl honá, Qázíon, xix—xxi.	Jibiạh.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	Qázíon̲ kí hukúmat.	
1413	Isráelíon̲ ká *pahlí bár* Kushan-Risataim kí gulámí men̲ parná, Qázíon̲, iii. 8—10.	Kanán.
1405	Gutniel ke wasíla se naját páná, Qázíon̲, iii. 8—10.	Aizan.
1343	Un ká *dúsrí bár* Ijlún shâh i Moáb kí gulámí men̲ áná, Qázíon̲, iii. 12—30.	Jiljál.
1325	Ahúd ke zaría se rihái páná, Qázíon̲ iii. 12—30. ...	Aizan.
1305	*Tísrí bár,* un ká Filistíon̲ ká gulám banná; aur Shamjar kisán ke sabab se makhlasí páná, Qázíon̲, iii. 31.	Kanán.
„	*Chauthí bár,* un ká Kanán ke ek zoráwar bádsháh Yábín kí, jo Hasúr men̲ saltanat kartá thá, gulámí men̲ parná, Qázíon̲, iv. 1—3.	Hasúr.
1285	Dabúrah aur Baraq ká un ko chhuráná, Qázíon̲, iv. 4—16.	Koh i Tabúr.
„	Sísara ká Hubáb kí jorú Yael ke háth se márá jáná. Dabúrah ká fathyábí ká gít gáná, Qázíon̲, iv. 17; v.	Qádis.
1252	*Pánchwín̲ bár,* Isráelíon̲ ká Midyáníon̲ kí gulámí karná, Qázíon̲, vi. 1—10.	Kanán.
1245	Rút kí Boaz ke sáth shádí honí, aur us kí hálat ká zikr, Rút kí sárí kitáb.	Yahúdáh.
„	Jidaún ká Isráelíon̲ kí makhlasí ke wáste muqarrar hokar, Baal ko girá dená, Qázíon̲ vi. 11—40. ...	Ufrah.
„	Jidaún ká Harúd ke chashma par khwáb men̲ dil-jamaí páná. Midyán ke sháhzádon̲ Guráb aur Ziab ká qatl honá, Qázíon̲, vii.	Yardan.
„	Zibah aur Zillmana ká Jidaún ke háth se márá jáná, Qázíon̲ viii. 4—21.	Sukkát.
„	Jidaún ká bádsháh hone se inkár karná, aur Afúd ká banáná, Qázíon̲, viii. 22—27.	Ufrah.
1235	Abimalik ká, Yútám ko chhor, Jidaún ke sattar beton̲ ko qatl karná, aur ahl i Sikm se bádsháh muqarrar honá, Qázíon̲, ix. 1—6.	Sikm.
„	Yútám ká Abimalik ke haqq men̲, tamsíl lákar, peshíngoí karná, aur us peshíngoí ke mutábiq Abimalik ká qatl honá, Qázíon̲, ix. 7—57.	Aizan.
1232	Tola ká baní Isráel ká qází honá; aur teís baras tak un par hukúmat karná, Qázíon̲, x. 1, 2.	Koh i Ifráím.

Masíh se peshtar.	*Májrá*	*Maqám.*
1210	Yáịr Jiliádí ká, us ká qáim-muqám honá, Qázíon, x. 3—5.	Jiliạd.
1206	Isráelíon ká, *chhaṭhwín bár*, Filistíon aur Ạmmúníon kí gulámí men paṛná, Qázíon, xi. xii. 8.	Misfáh.
„	Iftáh ká Isráelíon ko naját dená, aur nazr mánne men be-lihází karná. Baní Ifráím ká, Iftáh ke sáth takrár karke, qatl honá, Qázíon, xi. xii. 8....	Yardan ke páyáb maqám par.
1182	Isráelíon kí hukúmat men, Ibsán ká, Iftáh kí jagah, (1175) aur Ailún ká, Ibsán kí jagah (1165) aur, Abdún ká, Ailún kí jagah, qáim-maqám honá, Qázíon, xii. 8—15.	Kanạn.
„	Isráelíon ká, but-parastí ke báịs se, *sátwín bár*, gulámí men paṛná. Qázíon, xiii. 1.	Aizan.
1156	Isráelíon ko rihái dene ke liye Samsún ke paidá hone kí peshíngoí, Qázíon, xiii. 2—23.... ...	Zurạh. Firqa i Dán.
„	Hannah ká beṭe ke wáste duạ́ mángná, aur wuh duạ́ us kí bábat qabúl honí, 1 Samúel i. ii. 21. ...	Sailá.
1155	Samúel ká Rámataim-Súfím men paidá honá, aur Khudá kí nazr kiyá jáná, 1 Sam. i. ii. 21. ...	Sailá.
1147	Ạlí káhin ká malámat uṭháná, aur apne beṭon, Hufní aur Finihás, ke halák hone kí peshíngoí páná, 1 Samúel ii. 22—36.	Aizan.
1143	Samúel ká Ạlí par Khudá ká iráda záhir karná, 1 Sam. iii.	Sailá.
1130	Samsún ká ek Filistí ạurat se nikáh karná, Qázíon, xiv. xv. 2.	Timnat.
„	Us ká Filistíon ke khaṛe kheton ko jalá dená, aur gadhe ke jabṛe kí haḍḍí se 1,000 admíon ko márná, Qázíon, xv. 3—20.	Timnat aur Lahí.
1120	Samsún ká shahr i Ạzah ke pháṭak ko ukháṛ le jáná, Qázíon xvi, 1—3.	Ạzah.
„	Us ká Dalílah par ạ́shiq honá. Us ạurat ká Samsún ko Filistíon ke háth men pakaṛwá dená. Un ká us kí ánkhen phoṛkar qaid-khána men ḍálná, Qázíon, xvi. 4—21.	Aizan.
1117	Us ká phir zor pakaṛná, aur Dajún ke mandir ko girákar apne sáth 3,000 Filistíon ko halák karná, Qázíon xvi. 22—31.	Aizan.
1116	Isráelíon ká Filistíon se laṛná. Hufní aur Fínihás	

Masíh se peshtar.	Májrá.	Maqám.
	ká, Khudá ke sandúq ko le jákar, qatl honá, aur us sandúq ká lúṭá jáná, 1 Sam. iv. 1—11. ...	Abanazar.
1116	Alí ká, 40 baras baní Isráel ká qází hokar, us sandúq ke lúṭe jáne kí khabar sunne se apní kursí par se girke marná, 1 Sam. iv. 12—22.	Sailá.
„	Dajún ká us sandúq ke áge do bár zamín par auṇdhe girná, 1 Samúel v. 1—7.	Ashdúd.
„	Sandúq ká *Ját* aur *Aqrún* aur *Baitshams* meṇ pahuṇcháyá jáná, 1 Sam. v. 8 ; vi. 18.	Bait-Shams.
„	Bait-Shams ke logoṇ ká, sandúq ke kholne aur use dekhne ke sabab se, halák honá, 1 Sam. vi. 19—21.	Bait-Shams.
„	Us ká 20 baras tak Abinadáb ke ghar meṇ rahná, 1 Sam. vii. 1, 2.	Qaryat-Yaarím.
1096	Isráelíoṇ kí tauba par un ká Khudá kí taraf se Filistíoṇ se rihái páná. Samúel ká idhar udhar phirkar Isráelíoṇ ká qází honá. Us ke beṭoṇ, Yúel aur Abiyáh, ká ná-insáfí se hukúmat karná, 1 Sam. vii. 3—17 ; viii. 1—5.	Rámah aur Biarsaba.
„	Baní Isráel ká ek bádsháh kí darkhwást karná. Khudá ká Samúel ko, jo 21 baras se Isráelíoṇ ká qází thá, yih hukm pahuṇchná, ki un kí khwáhish ke muwáfiq ek bádsháh muqarrar kar, 1 Sam. viii. 6—12.	Rámah.

PÁṆCHWÁṆ ZAMÁNA.

Sául ke bádsháh hone se Sulaimán ke marne-tak.
Masíh se peshtar 1095 se 975 tak : yane 120 baras ká ahwál.

Masíh se peshtar.	Májrá.	Maqám.
1095	SAMÚEL ká Sáúl se milná, aur Khudá ke hukm se us ko masah karke badsháh karná, 1 Sam. ix. x.	Rámah.
„	Ammúníoṇ ká Isráelíoṇ se laṛná. Sáúl ká Isráelíoṇ ká sipahsálár hokar Ammúníoṇ ke bádsháh Náhas ko maglúb karná, aur bádsháhat meṇ mustaqil honá, 1 Sam. xi. xii.	Jiljál.
1093	Sáúl ká Jibiah meṇ Filistíoṇ ko márná. Us ká qurbání guzránná, aur is báis se malámat páná ; aur dúsrá bádsháh muqarrar honá, 1 Sam. xiii. 1—16.	Aizan.
„	Yúnatan kí dilerí. Sáúl ká be-lihází se bad-duá karná, 1 Sam. xiii. xiv. 1—46.	Mikmás.

Masíh se peshtar.	Májrá.	Maqám.
1064	Samúel ká Sáúl ko Ạmálíqíon ke taín nest o nábúd karne ká hukm dená. Us ká Ajáj ko jítá rakhná, aur Samúel se, jis ne Ajáj ko mára, malámat páná, 1 Sam. xv.	Jiljál.
1063	Yassí ke chhoṭe beṭe Dáúd ká, Samúel ke háth se chhipke mamsúh hokar, bádsháh muqarrar honá. Sáúl ká Dáúd ko bulá bhejná, 1 Sam. xvi. ...	Baitlaham.
1062	Juliyat ká Isráelí faujon ko fazíhat karná. Dáúd ká bheṛon ko jangal men chhoṛne se Iliáb se ilzám páná, 1 Sam. xvii. 1—31.	Wádí i Ailah.
„	Dáúd ká Juliyat se laṛne kí ijázat pákar us ko márná, aur Filistíon ká ragedá jáná, 1 Sam. xvii. 32—58.	Ạqrún.
„	Yúnatan ká Dáúd se dostí rakhná, aur Sáúl ká us se bad-gumán honá, 1 Sam. xviii. 1–9.	Jibiạh.
„	Sáúl ká Dáúd ke márne kí tadbír karná, aur Khudá ká use mahfúz rakhná, 1 Sam. xviii. 10—16....	Jabiạh.
„	Sáúl ká Dáúd se apní beṭí Mairab ko byáh ká wạda dená, aur phir fareb se dúsrí beṭí Maikal ko use byáh dená, 1 Sam. xviii. 18–30.	Aizan.
„	Yúnatan ká Dáúd ke liye sifárish karná, aur Maikal ká use híla se bacháná. Dáúd ká Rámah men bhág jáná, 1 Sam. xix. xx.	Rámah.
„	Sáúl ká nubúwat karná. Yúnatan aur Dáúd ká ápas men ạhd bándhná, 1 Sam. xix. xx.	Aizan.
1060	Dáúd ká Sáúl ke huzúr se bhágkar Núb men Abimalik káhin ke pás jáná, 1 Sam. xxi. 1—9 ...	Núb.
„	Dáúd ká Ját, aur Ạdúlám, aur Moáb men áwára hokar phir Yahúdiya men áná, 1 Sam. xxi. 10; xxii. 5.	Yahúdáh.
„	Sáúl kí shikáyat. Doeg Adumí ká, us se hukm pákar, káhinon ko aur Núb ke sab báshindon ko qatl karná, 1 Sam. xxii. 6—19.	Núb.
„	Abiyátar ká Dáúd ke pás bhág jáná. Sáúl ká phir Dáúd kí talásh karná, aur Yúnatan ká use tasallí dená. Dáúd ká Sáúl ke qatl se báz rahkar use samjháná, 1 Sam. xxiii. xxiv.	Ạin i Jadí.
„	Samúel ká marná, aur Rámah men madfún honá, 1 Sam. xx. 1.	Rámah.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
1060	Nabál ká Dáúd aur us ke logon kí imdád se inkár karná, 1 Sam. xxv. 2—13.	Fárán.
„	Nabál kí jorú Abijail ká Dáúd ke wáste hadya láná, 1 Sam. xxv. 14—34.	Karmil.
„	Nabál ká marná, aur Abijail ká Dáúd kí jorú honá, 1 Sam. xxv. 36—42.	Fárán.
„	Saúl ká Dáúd kí jáe panáh par pahunchná. Dáúd ká Sáúl ke márne se báz rahkar, Abinaiyir ko ilzám dená. Sáúl ká apní khatá ká iqrár karná, 1 Sam. xxvi.	Dasht i Zif.
1055	Dáúd ká 600 jawánon samet Ját ke bádsháh Akís ke pás bhág jáná, 1 Sam. xxvii. xxviii. 2. ...	Ját.
„	Filistíon ká Sáúl par hamla karná. Us ká Ain i Dár kí jádúgarní se saláh lená. Samúel ká záhir hokar Saúl ko us ke marne kí khabar dená, 1 Sam. xxviii. 3—25.	Ain i Dár.
„	Dáúd ká Filistíon ke sáth laráí par jáná, aur un ká sáth chhorkar, apne shahr Siqláj ko laut áná, aur us kí gaibat men jo kuchh kí lútá thá, us ko gáratgaron se chhín láná, 1 Sam. xxix. xxx. ...	Siqláj.
„	Sáúl ká bhág jáná—us ke tín beton ká qatl honá—us ká apne taín halák karná, 1 Sam. xxxi. 1—6. ...	Koh i Jilbúa.
„	Filistíon ká khushí manáná, aur Sáúl aur Yúnatan kí láshon ko Bait-Shán kí shahr-panáh par nasb karná, 1 Sam. xxxi. 7—10.	Bait-Shán.
	Yabísíon ká un kí láshon ko wahán se lákar gárná, 1 Sam. xxx. 11—13.	Yabís i Jiliád.
„	Dáúd ká Sáúl aur Yúnatan par mátam karná, 2 Sam. i.	Siqláj.
„	Abinaiyir ká Sáúl ke bete Ishbusat ko bádsháh karná, 2 Sam. ii. 8—3	Mahanaim.
„	Zoráwar jawánon ká báham jang karná, 2 Sam. ii. 8—31.	Khalqit-us-Súrím.
„	Dáúd ká *dúsrí bár* masah pákar bádsháh honá, aur Habrún men baní Yahúdáh par hukúmat karná. Us ká Yabísíon kí taríf karná, 2 Sam. ii. 1—7. ...	Yabís i Jiliád.
	Abinaiyir ká Mahanaim men Ishbusat se jhagarná,	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	aur Dáúd se ahd bándhkar Yúab ke háth se márá jáná, 2 Sam. iii. 6—39.	Habrún.
1055	Baanah aur Raikáb ká Ishbusat ko márkar khud márá jáná, 2 Sam. iv.	Aizan.
1048	Dáúd ká *tísrí bár* bádsháh muqarrar hokar sáre Baní Isráel par hukúmat karná, aur Yabúsíon se Yarúsalam ko chhín lená. Hírám ke hadye elchíon ke sáth Dáúd pás bhejná, 2 Sam. v. 1—12.	Yarúsalam.
„	Dáúd ká Filistíon ko *Baal-Parázím* aur *Jiba* aur *Jazar* men katl karná, 2 Sam. v. 17—25. ...	Baal Parázím. Jiba. Jazar.
1045	Khudá ká sandúq Jibiah se láyá jáná, aur Uzzah ká sandúq chhúne se halák honá. Ábid-Adúm ká use apne ghar men rakhná aur is sabab se barakat páná. Maikal ká Dáúd ko haqír jánná. Sandúq i mazkúr ká Yarúsalam men pahuncháyá jáná. 2 Sam. vi.	Yarúsalam.
1044	Dáúd ká haikal kí tamír ká qasd karná. Nátan nabí ká use is amr se báz rakhná, aur us ke bete ke zaría se tamír honá kí khabar dená. Dáúd ká barakat kí duá mángná, 2 Sam. vii.	Yarúsalam.
1043	Dáúd ká Filistíon ko maglúb karke Arámíon aur Moábíon aur Amálíqíon se laraián karná. Hadad-azar ká márá jáná. Adúmíon ká maglúb honá, 2 Sam. viii. 1—14....	Kanán. Súriya. Moáb. Adúm.
„	Dáúd ká Mifíbusat par mihrbání karná, 2 Sam. ix....	Yarúsalam.
1036	Hanún ká Dáúd ke qásidon ko zalíl karná. Us ká shikast páná, 2 Sam. x.	Ammún.
1035	Dáúd ká Bintsaba Úriyáh kí jorú ko apne pás buláná. Úriyáh ká Yúab ke sath Ámmúníon kí laráí par rahná, aur Dáúd aur Yúab kí tadbír se laráí men qatl honá, 2 Sam. xi.	Yarúsalam aur Rabbah.
1034	Nátan ká Dáúd ko ilzám dená. Bintsaba ke bete ká marná, 2 Sam. xii. 1—23.	Yarúsalam.
1032	Dáúd ká Bintsaba ko apní jorú banáná, 2 Sam. xi. 27.	Aizan.
1031	Sulaimán ká Bintsaba se paidá honá, 2 Sam. xii. 24—31....	Rabbah.
1030	Amnún ká Tamar ko nápák karná, aur Abisalúm ke háth se márá jáná, 2 Sam. xiii. 1—36. ...	Baal Hasú.
1027	Abisalúm ká *Jasúr* men bhág jáná. Yúab ká us kí	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	sifárish karná, 2 Sam. xiii. 37; xiv. 24.	Yarúsalam.
1025	Dáúd ká us se mel karná. Abisalúm ká logon ke dil ko churákar, apne báp se bagáwat karná; aur Aḳhituffal ká us ká sharík honá, 2 Sam. xiv. 28; xv. 12.	Yarúsalam.
„	Dáúd ká, Ittai aur Sadúq aur Abiyátar ke sáth Yarúsalam se nikal bhágná; aur phir Sadúq aur Abiyátar ko, Ḳhudá ke sandúq samet, Yarúsalam men bhejná, 2 Sam. xv. 13—37. ...	Yarúsalam. Koh i Zaitún.
„	Zífá ká Mifíbusat kí bad-goí karke Dáúd ko dhokhá dená. Simaị ká Dáúd ko lạnat karná. Abisalúm ká Yarúsalam men áná, 2 Sam. xvi. ...	Aizan.
„	Abisalúm ká bádsháhat ke wáste qabúl kiyá jáná. Húsí ká mufsidon ke mashwara ko darham barham karná. Aḳhituffal ká apne taín phánsí dená, 2 Sam. xvii. 1—23.	Jilún.
„	Jiliạd kí laṛáí men Abisalúm ká qatl, aur Dáúd ká us ke wáste gamgín honá, 2 Sam. xviii. ...	Ifráim ká ban.
„	Dáúd ká phir bádsháhat ke wáste talab honá. Simaị ká qusúr muạf honá. Mifíbusat ká Dáúd se muláqát karná. Barzillí ká Rúd i Yardan ke pás Dáúd se ruḳhsat honá, 2 Sam. xix.	Yardan.
1022	Binyamíní Sibạ ká Dáúd se bagáwat karná, 2 Sam. xx. 1, 2.	Yarúsalam.
„	Abishai ká Sibạ ke muqábale ke wáste bhejá jáná, 2 Sam. xx. 4—7.	Jibaụn.
„	Yúab ká Ạmásá ko dagábází se márná. Sibạ ká márá jáná. Bádsháh ke baháduron ká zikr, 2 Sam. xx. 8—26.	Bait-Maạkah ke Abíl.
1019	Sáúl ká Jibaụníon se ạhd púrá na karne se tín sal ká kál paṛná. Sáúl aur Yúnatan wagaira kí haḍḍíon ká maurúsí goristán men gáṛá jáná, 2 Sam. xxi. 1—14.	Zilạ.
1017	Dáúd ká Filistíon ko laṛáí men shikast dená. Julíyat kí aulád ká márá jáná. Dáúd ká Ḳhudá kí tạríf karná, 2 Sam. xxi, 19. xxii.	Júb. Ját.
„	Dáúd ká pichhlá kalám. Us ká Ḳhudá par tawakkul karná. Us ke pahlawánon ká shumár. Us ká Baní Isráel kí gintí karáná. Ḳhudá ke gazab ká bhaṛakná aur 70,000 ádmíon ká halák honá. Dáúd	Yarúsalam. Koh i Moriyáh.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	ká farotaní karná,, aur ek qurbángáh banáná 2 Sam. xxiii. xxiv.	
1015	Sulaimán ká haikal banáne ká hukm páná, 1 Taw. xxii.	Yarúsalam.
„	Adúniyáh ká saltanat ká dawá karná, aur Yúab aur Abiyátar ká us ká madadgár honá, 1 Sal. i. 4—10.	Zuhalat.
„	Sulaimán ká, Dáúd ke hukm se bádsháh muqarrar hokar, Sadúq káhin aur Nátan nabí ke háth se mamsúh honá, 1 Sal. i. 11—40.	Jaihún.
„	Adúniyáh ká tarsán honá, aur Sulaimán ká use muáf karná, 1 Sal. i. 41—53.	Yarúsalam.
„	Dáúd ká Isráel ke raíson ko bulákar yih khabar dená, ki Sulaimán haikal banáwegá, 1 Taw. xxviii. 9—22.	Yarúsalam.
„	Dáúd ká haikal kí taiyárí ke wáste sámán maujúd karná, 1 Taw. xxix. 1—25.	Aizan.
1014	Dáúd ká, 40 baras tak saltanat karke, wafát páná, 1 Taw. xxix 26—30.	Aizan.
„	Sulaimán ká 1000 sokhtaní qurbáníán guzránná. Us ká khwáb men Khudá se hikmat kí darkhwást karná. Do auraton ká qaziya dánáí se faisal karná, 1 Sal. iii. 3—28.	Jibaún.
„	Adúniyáh ká, Sulaimán se bagáwat karke, márá jáná. Abiyátar ká kahánat se mazúl honá, 1 Sal. ii. 13—27.	Yarúsalam.
„	Yúab ká Bináyáh ke háth se márá jáná. Sadúq ká Sardár káhin muqarrar honá, 1 Sal. ii. 28—35. ...	Aizan.
„	Simaí ká Yarúsalam se nikalne ke wáste mana honá, 1 Sal. ii. 36—38.	Aizan.
1013	Sulaimán ká Firaún kí betí se nikáh karná, 1 Sal. iii. 1.	
„	Haikal kí tamír ká sámán jama karná. Sattar hazár bár-bardár, aur assí hazár patthar tornewále, aur latthon ke kátnewále pahár par bhejá jáná, 2 Taw. ii.	Aizan.
„	Súr ke bádsháh Hírám ká Sulaimán ke pás elchí bhejná. Sulaimán ká Lubnán ke latthon kí iwaz men gehún aur tel dená, 1 Sal. v.	Yarúsalam aur Lubnán.
1012	Hírám náme ek hunarmand shakhs ká kárígaron ká sardár muqarrar honá. Haikal kí tamír shurú honí, 2 Taw. ii. 13—18.	Yarúsalam.

Masíh se peshtar.	Májrá.	Maqám.
1011	Simaí ká, Yarúsalam se báhar jáne ke sabab, márá jáná, 1 Sal. ii. 39—46.	Aizan.
1005	Haikal ká taiyár honá, aur qímatí zurúf wagaira, us men rakhá jáná, 2 Taw. iii. iv.	Koh i Moriyáh.
1004	Haikal ká Khudá kí ịbádat ke wáste takhsís páná. Ạhd-náma ká sandúq us men rakhá jáná. Ek chamakte abr men Khudá ká jalál záhir honá. Sat din tak Ịd honí, 2 Taw. v—vii. 11. ...	Yarúsalam.
„	Khudá ká haikal ko apní ịbádat ke wáste qabúl karná, aur Sulaimán ko barakat dekar badí se khabardár karná, 2 Taw. vii. 12—22.	Aizan.
1003	Bayábán men Tadmúr aur kaí aur shahron ká banáyá jáná, 2 Taw. viii. 4—5.	Bayábán i Súriya.
„	Kanạ́níon ká Sulaimán ko khiráj dená, 2 Taw. viii. 7—10.	Kanạ́n.
992	Sulaimán ká *Asyún-jabr* men jaház banwákar *Ofír* ko soná aur háthí-dánt wagaira ke wáste bhejná, 1 Sal ix. 26—28.	Ạsyún-jabr.
„	Malika i Sabá ká Sulaimán kí muláqát ko áná, 1 Sal. x. 1—10.	Yarúsalam.
„	Sulaimán ká sáre Isráelíon par saltanat karná, aur us ká qalamrau nahr i Furát se Misr kí sarhadd tak honá. Us ke mansabdáron ká zikr. Yahúdíon aur Isráelíon kí khush-hálí. Us ká nabátát aur haiwánát kí kháṣṣiyat se wáqif honá. Us ká 3000 masalen aur 1005 gít tasníf karná. Us kí dánish ká shuhra tamám jahán men phailná, 1 Sal. iv. ...	Yarúsalam.
980	Sulaimán ká, ajnabí ạuraton ke sáth shádí karke, Khudá se phirná. Khudá ká us se kahná, ki Main saltanat ko tere bete ke háth se phár lúngá, 1 Sal. xi. 1—13.	Aizan.
„	Hadad aur Razún ká Sulaimán ká dushman honá, 1 Sal. xi. 14—25.	Adúm aur Dimishq.
978	Akhiyáh nabí ká Yarubiạm ko Khudá ke iráde se ágáh karná, 1 Sal. xi. 26—39.	Yarúsalam.
„	Sulaimán ká Yarubiạm ke qatl ká iráda karná, aur us	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	ká Misr ko bhág jáná, 1 Sal. xi. 40. ...	Misr.
975	Sulaimán ká Wáiz kí kitáb likhná, aur 40 baras saltanat karne ke bad mar jáná, 1 Sal. xi. 41—43.	Yarúsalam.

CHHATHWA'N ZAMA'NA.

Baní Yahúdáh aur Baní Isráel kí alag Bádsháhaton ká áhwál.
Masíh se peshtar 975 *se* 606 *tak, yane* 368 *baras ká ahwál.*

975	RAHABIA'M ká, 41 baras ke sinn men, takht-nashín honá, 1 Sal. xiv. 21.	Yarúsalam.
„	Logon ká apní taklífon ká shikwa karná, 1 Sal. xii. 1—5.	Sikm.
„	Rahabiám ká, buzurgon kí mashwarat ko tark karke, jawánon kí saláh ke muwáfiq, un ko sakht jawáb dená, 1 Sal. xii. 6—15.	Sikm.
„	Un logon ká Rahabiám se náráz hokar apne apne khaima ko chale jáná, aur Adúrám ko sangsár karná, 1 Sal. xii. 16—18.	Aizan.
„	Das firqon ká, bágí hokar, YARUBIA'M ko apná bádsháh karná, 1 Sal. vii. 19, 20.	Aizan.
974	Yarubiám ká Sikm ko ábád karná; aur sone ke do bachhre baná kar, ek ko Baitel men, aur dúsre ko Dán men qáim karná, 1 Sal. xii. 25—33.	Dán aur Baitel.
„	Ek nabí ká Yúsíyáh kí paidáish kí peshíngoí karná, 1 Sal. xiii. 1—3.	Baitel.
„	Mazbah ká phat jáná, aur Yarúbiám ká háth khushk hokar phir jyún ká tyún ho jáná, 1 Sal. xiii. 4—10.	Aizan.
„	Us nabí ká, Baitel men do-bára jáne ke sabab, sher se márá jáná, 1 Sal. xiii. 11—22. ...	Aizan.
972	Rahabiám aur Yahúdíon ká Khudá se bargashta honá, 1 Sal. xiv. 22—24.	Yahúdáh.
971	Sísaq ká Yahúdáh ke kaí shahron par qábiz hokar Yarúsalam ká muhásara karná, 2 Taw. xii. 2—4.	Yarúsalam.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
971	Sísaq ká haikal ke khazánon ko Misr ko le jáná, 2 Taw. xii. 5—9.	Yarúsalam.
958	Rahabiám ká Yarúsalam ko mazbút banáná, aur sattrah baras musallit hone ke bad marná, 2 Taw. xii. 13—16.	Aizan.
957	Abiyáh ká apne báp Rahabiám kí jagah takht nashín honá. Us ká Yarúbiám ke sáth larkar us ke pánch lákh ádmíon ko márná, 2 Taw. xiii. 1—20.	Yarúsalam. Koh-i Ifráim.
955	Abiyáh ke tín sál saltanat karne ke bad, Asá ká jáe nashín honá, aur Khudá kí khidmat karná, 1 Sal. xv. 1—15.	Yarúsalam.
954	Yarúbiám ká Akhiyáh nabí se, apne bímár larke Abiyáh kí shifá ká hál istifsár karná. Us larke ká marná. Yarúbiám ká, 22 baras kí saltanat ke bad, mar jáná, 1 Sal. xiv. 1—20.	Tirzah.
953	Us ke bete Nádab ká jáe-nashín hoke, badí karná, 1 Sal. xv. 25, 26.	Aizan.
„	Baashá ká, Nádab ko márke, us kí jagah bádsháh honá, 1 Sal. xv. 27, 28.	Jibatún.
951	Asá ká apne mulk se but-parastí mauqúf karná, 1 Sal. xv. 12—14.	Yahúdáh.
944	Asá ká dánáí ke sáth saltanat karná. Us ká Kúshí Sháriq ko shikast dená. Azariyáh nabí bin Abid ká Asá ko mashwara dená. Logon ká Khudá kí ibádat ke liye ahd bándhná, 2 Taw. xiv. xv.	Yarúsalam.
941	Asá aur Baashá ke darmiyán laráíán honí. Sháh i Arám Bin Hadad ká, Asá se hadiya pákar, Isráelíon par charháí karní, 1 Sal. xv. 16—22.	Isráel.
„	Asá ká Hanání nabí se malámat pákar, us par aur kaí logon par zulm karná, 2 Taw. xvi. 7—1.	Yarúsalam.
„	Yáhú kí Baashá aur us aulád kí halákat kí peshíngoí karná, 1 Sal. xvi. 1—4.	Samrún.
930	Baashá ká marná, aur us ke bete Ailáh ká us ká jáe-nashín honá. Zimrí ká use márkar bádsháh honá, aur Baashá kí sárí aulád ko halák karná, 1 Sal. xvi. 5—15.	Tirzah.
929	Umrí ká bádsháh muqarrar honá. Zimrí ká apne	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	taín halák karná, aur Tibní ká márá jáná, 1 Sal. xvi. 19—22.	Tirzah.
924	Samrún ká tamír honá. Umrí ká 12 baras bádsháhat karne ke bad marná, 1 Sal. xvi. 23—28. ...	Samrún.
918	Us ke beṭe Aḳhaib ká Sultán honá, aur sab sábiq bádsháhon se ziyáda badkár honá, aur I'zabil se shádí karke apne logon ko but-parastí kí targíb dená, 1 Sal. xvi. 29—33.	Aizan.
„	Haiel Baitelí ká Yaríhú ko phir ábád karná, 1 Sal. xvi. 34.	Yahúdáh.
917	Asá ke páon men rog paidá honá.	
914	Asá ká, 41 baras kí saltanat ke bad, mar jáná. Yahúsafat ká us kí jagah bádsháh honá, 1 Taw. xvi. 11; xvii. 1.	Yarúsalam.
912	Yahúsafat ká but-parastí ko mauqúf karáná aur sháh i Isráel Aḳhaib se sulh karná, 1 Sal. xxii. 41—44.	Aizan.
„	Us kí iqbálmandí aur mansabdáron ká zikr, aur bahut qaumon ká use ḳhiráj dená, 2 Taw. xxii. 12—19.	Yarúsalam.
„	Yahúsafat ke beṭe Yahúrám ká Aḳhiab aur I'zabil kí beṭí Ataliyáh se shádí karná, 2 Taw. xviii. 1.	Aizan.
910	Iliyáh ká us badkár Aḳhiab ke pás jákar, barason tak pání aur os na paṛne kí ḳhabar dená. Us ká Wádí i Karít men jákar kauwon se parwarish páná. Karít ke nále ká súkh jáná, 1 Sal. xvii. 1—7	Yardan ke muqábil.
„	Iliyáh ká Sárapat men já rahná, aur ek bewa ke áṭe aur tel ko ghaṭne se baz rakhná, aur us ke beṭe ko jiláná, 1 Sal. xvii. 8—23	Saidá ke Sárapat.
906	Iliyáh ká Aḳhiab ke pás bhejá jáná. Us ká asná e ráh men Abadiyáh se, jis ne Ḳhudá ke ek sau nabíon ko bachá ke pálá thá, milná. Us ká Aḳhiab ko malámat karná, 1 Sal. xviii. 1—18. ...	Samrún.
905	Us qurbání kí, jo Baal ko chaṛhái gaí, jaisí kí taisí rahní, aur jo qurbání, ki Iliyáh ne guzrání, us ká Ḳhudá kí ág se bhasam honá. Isráelíon ká YAHOWÁH kí Ḳhudái par muqirr honá. Baal ke 450 nabíon ká márá jáná, 2 Sal. xviii. 19—46.	Koh i Karmil.
„	I'zabil ká Iliyáh ke márne ká qasd karná. Us ká	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	dasht i Biarsaba men bhág jáná, aur ek firishta se gizá aur qúwat pákar, Huríb pahár par jáná, 1 Sal. xix. 1—8.	Biarsaba. Koh i Huríb.
902	Iliyáh ká yih hukm páná, kí Tú Hazáel ko masah kar, ki wuh Arám ká bádsháh, aur Yáhú ko, ki wuh Isráel ká bádsháh, aur Ilísá ko ki wuh terí jagah nabí ho, 1 Sal. xix. 9—17. ...	Biarsaba. Koh i Huríb.
„	Khudá ká Iliyáh ko sát hazár kí, jo Baal ke áge na-jhuke the, khabar dení, 1 Sal. xix. 18. ...	... Aizan.
„	Iliyáh ká Sáfat ke bete Ilísá ko, apne iláqa men hal jotte pákar, nabí muqarrar karná, xix. 19-21.	Abíl-Ma-húlah.
901	Sháh i Arám Bin Hadad ká Samrún ko muhásara karná, 1 Sal. xx. 1—12.	Samrún.
„	Akhiab ko fathyábí ká wada milná. Bin Hadad ká shikast páná. Ek nabí ká us ke ek sál bad laut áne kí khabar dení, 1 Sal. xx. 13—25.	Aizan.
900	Bin-Hadad ká laut áná, aur ek lákh Arámíon ká márá jáná, 1 Sal. xx. 26—30.	Afíq.
„	Bin-Hadad ká pakrá jáná. Akhiab ká us ke sáth ahd bándhne ke sabab ek nabí se malámat páná, 1 Sal. xx. 31—43.	Aizan.
899	Akhiab ká Nabát ke tákistán kí khwáhish karní. I'zábil ká, Nabát ko jhúthe gawáhon ke wasíla sangsár karwákar, wuh tákistán Akhiab ko diláná, 1 Sal. xxi. 1—16. ...	Yazrael, Samrún ke qaríb.
898	Akhiab ke bete Akhaziyáh ká hukúmat men sharík honá. Iliyáh ká Akhiab ko us kí badkárí kí sazá kí khabar dená. Us kí ájizí aur khákísárí karná, 1 Sal. xxi. 17—29.	Aizan.
897	Akhiab ká Yahúsafat se yih darkhwást karní, ki Tú mere sáth hokar Rámát i Jiliád par chal, aur Arámíon se laráí kar, 2 Taw. xviii. 1—3. ...	Samrún.
„	Míkáyáh ká, Akhiab ke marne kí peshíngoí karke, qaid men parná, 1 Sal. xxii. 8.	Aizan.
„	Donon bádsháh ká jang ke liye chalná, aur Akhiab ká márá jáná, 1 Sal. xxii. 29—49. ...	...Rámát i Jiliád.
„	Yahúsafat ká malámat páná. Us ká apne mulk ká intizám karná, 2 Taw. xix.	Yarúsalam.
„	Akhaziyáh ká tanhá saltanat aur badíán karná, 1 Sal. xxii. 51—53.	Samrún.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
897	Moábíoṉ aur Ammúníoṉ ká Yahúdáh par chaṛh jáná, 2 Taw. xx. 1—3.	Yahúdáh.
„	Yahúsafat aur us ke logoṉ ká naját ke wáste duạ́ karná, 2 Taw. xx. 4—21.	Yarúsalam.
„	Ạmmúníoṉ aur Moábíoṉ ká ápas meṉ halák honá, 2 Taw. xx. 22—25.	Bayábán i Taqúạ.
896	Mulk i Yahúdáh ká iqbálmand honá, 2 Taw. xx. 26—30.	Yarúsalam.
„	Yahúsafat ká Aḳhaziyáh se, jo badkár thá, milkar jaházoṉ ko Tarsís meṉ bhejná, 2 Taw. xx. 35, 36.	Tarsís.
„	Iliạzar ká Yahúsafat ke barḳhiláf nabúwat karní. Un jaházoṉ ká Ạsyún-jabr meṉ shikast honá, 2 Taw. xx. 37.	Yarúsalam aur Ạsyún-jabr.
„	Moábíoṉ ká Isráel se bágí honá. Aḳhaziyáh ká apní bímárí se changá hone ká hál Ạqrún se puchhwáná. 2 Sal. i. 1—4.	Samrún.
„	Iliyáh kí duạ́ se, ág ká, ásmán se názil hokar, do jamạdároṉ ko, mạa un ke pachás pachás sipáhíoṉ ke jo us kí giriftárí ko gae the, bhasam karná, 1 Sal. i. 5—14.	Samrún ke qaríb.
„	Iliyáh ká bádsháh ko, Ḳhudá ke hukm se, us kí maut kí ittilạ́ karní, 2 Sal i. 15, 16.	Samrún.
„	Aḳhaziyáh ká marná, aur Yahúrám ká, taḳht-nashíṉ hoke badíáṉ karná, 2 Sal. 17, 18. ...	Aizan.
„	Iliyáh aur Ilísạ́ ká Jiljál anr Baitel aur Yaríhú meṉ áḳhirí sair karná.	Yaríhú.
„	Iliyáh ká, átashí rath par sawár hokar, ásmán par jáná, 2 Sal. ii. 1—12.	Yardan.
„	Ilísạ́ ká Iliyáh kí chádar ko uṭhákar, Yardan ke páníoṉ ko idhar udhar karke pár jáná. Ambiyá-zádoṉ ká use nabí qabúl karná. Pachás ádmíoṉ ká Iliyáh kí talásh ko rawána honá. Ilísạ́ ká Yaríhú ke chashmoṉ ko míṭhá karná. Us ká laṛkoṉ se chiṛháyá jáná, 2 Sal. ii. 13—25 ...	Baitel.
„	Yahúrám ká Moábíoṉ se laṛne ke wáste fauj jamạ karná. Yahúsafat aur Sháh i Adúm ká us se mil jáná. Moábíoṉ ká shikast páná. Sháh i Moáb ká apne beṭe ko qurbání guzránná, 2 Sal. iii. 6—27.	Moáb.
892	Ilísạ́ ká bewa ká tel baṛháná, jis se us ká qarz adá húá. Us ká Súnímiya mihmán-parwar ke beṭe ko jiláná, 2 Sal. iv.	Súním.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
892	Us ká lapsí ke zahriyát ko dúr karná, aur muajiza se 100 ádmíon ko khiláná, 2 Sal. iv.	Jiljál.
„	Naamán Suryání sipahsálár ká shifá páná, aur Jaihází ko jhúṭh bolne ke sabab se us ká korh lagná, 2 Sal. v. ... —	Samrún.
889	Ilísá ká kulhári ko pání par baháná. Un ádmíon ká, jo Ilísá kí giriftárí ke wáste bheje gae the, andhá ho jáná, 2 Sal. vi. 1 23.	Dútán.
„	Yahúsafat ká marná. Us ke beṭe Yahúrám ká tanhá saltanat karná. Us ká apne bháíon ko qatl karná. Iliyáh ká maktúb us pás áná, 2 Taw. xxi. 1—15.	Yarúsalam.
„	Adúmíon ká bágí honá, Filistíon aur Arabíon ká Yahúdáh par hamla karná, 2 Taw. xxi. 6—17. ...	Yahúdáh.
„	Bin-Hadad ká Samrún ká muhásara karná. Wahán ek bará kál parná. Ilísá ká sastí kí peshíngoí karná. Arámíon ke lashkar ká bhagáná, 2 Sal. vi. 24; vii.	Samrún.
886	Yahúrám ká marná. Akhaziyáh ká us ká qáim-maqám honá, 2 Taw. xxi. 18; xxii. 1 ...	Yarúsalam.
885	Bin-Hadad ká bímár parná, aur apne achchhe hone ká hál Ilísá se puchhwáná. Us ká Hazáel kí bagáwat kí peshíngoí karná, 2 Sal. viii. 7—15.	Dimishq.
„	Akhaziyáh aur Yahúrám ká Hazáel par charh jáná, 2 Taw. xxii. 2—6.	Rámát i Jiliád.
884	Yáhú ká ek nabí-záda ke háth se, jo Ilísá kí taraf se bhejá gayá thá, mamsúh hoke Isráel ká bádsháh honá Akhaziyáh aur Yúrám ká qatl honá, 2 Sal. ix. 1—26.	Yazrael.
„	Akhaziyáh ká Júr men gháyal hoke Majiddo men já marná, aur Yarúsalam men gárá jáná, 2 Sal. ix. 27, 28.	Yarúsalam.
„	Ízabil ká, khirkí se giráe jáne aur pámál hone se, marná, 2 Sal. ix. 30—37.	Yazrael.
„	Akhaib ke beṭon aur Akhaziyáh ke bháíon ká qatl honá, 2 Sal. x. 1—24.	Aizan.
	Yahúnadab ká Yáhú ke sáth Samrún ko jáná, 2 Sal. x. 15—17.	Samrún.

Masíh se peshtar.	Májrá.	Maqám.
884	Yáhú ká Baal ke pújnewálon ko jama karke qatl karwáná, 2 Sal. x. 18—28.	Samrún.
„	Ataliyáh ká, Yúás ke siwá, sáre sháhzádon ko halák karná. Yahúsabaat ká Yúás ko chha baras tak chhipá rakhná, 2 Taw. xxii. 12.	Yarúsalam.
„	Ataliyáh ká chha baras tak saltanat karná, aur butparastí kí taraqqí ká sabab honá, 2 Sal. xi.	Aizan.
878	Yúás ká Yahúyada se bádsháh muqarrar honá. Ataliyáh ká márá jáná. Yahúyada ká saltanat karná, aur bádsháhat ko qúwat dená, 2 Taw. xxiii. 1—16.	Aizan.
856	Yúás ká apní saltanat ke 23wen sál men haikal kí marammat karwáná, 2 Sal. xii. 4—16. ...	Aizan.
„	Yáhú ká, burí tarah se saltanat karne ke bad, marná. Us ke bete Yahúakhaz ká qáim-maqám honá, aur 17 baras tak bure taur se bádsháhat karná, 2 Sal. x. 29—36 ; xiii. 1—7. ...	Samrún.
840	Hazáel ká Yahúdáh par charh jáná. Yúás ká sulh mol lená, 2 Sal. xii. 17, 18.	Yarúsalam.
„	Yahúyada ká marná. Yúás aur us ke logon ká Khudá se bargashta honá. Zakariyáh nabí bin Yahúyada ká márá jáná, 2 Taw. xxiv. 15—22.	Aizan.
839	Yahúakhaz ká marná. Us ke bete Yúás ká us kí jagah par bádsháh honá, 2 Sal. xiii. 8, 9. ...	Samrún.
„	Arámí lashkar ká Yarúsalam par charh jáná, 2 Taw. xxiv. 23, 24.	Yarúsalam.
„	Ilísá ká bímár parná, aur yih peshíngoí karke, ki Yahúás sháh i Isráel Arámíon ko tín martaba shikast degá, mar jáná. Ek murda ká, us kí lásh par girke, jí uthná, 2 Sal. xiii. 14—21.	Yardan ke muttasil.
„	Hazáel ká marná aur Bin-Hadad ká us ká qáim-maqám honá, 2 Sal. xiii. 22—24. ...	Súriya.
„	Yúás ká, Zabad aur Yahúzabad ke háth se márá jáná. Amasiyáh ká bádsháh honá, 2 Taw. xxiv. 25-27.	Yarúsalam.
838	Amasiyáh ká apne báp ke khún ká badlá lená. Us ká, Adúmíon ko maglúb aur un mabúdon kí parastish karke, malámat páná, 2 Taw. xxv. 1—16.	Aizan.
826	Yahúdáh aur Isráel men laráí honí, 2 Sal. xiv. 8—14.	Bait-Shams.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
826	Yúás ká haikal ke khazánon ko lút le jáná, 2 Sal. xiv. 8—14.	Yarúsalam.
825	Yahúás ká marná. DU'SRE Yarubiám ká bádsháh hoke badíán karní, 2 Sal. xiv. 15, 16.	Samrún.
810	Amasiyáh ká, us ke khiláf mansúba bándhne se, márá jáná, 2 Taw. xxv. 27, 28...	Lakís.
„	Uzziyáh ká bádsháh hokar rástí o durustí se saltanat karná, 2 Taw. xxvi. 1—5...	Yarúsalam.
808	Yúnah ká Isráelíon ko tasallí dene ke wáste bhejá jáná, 2 Sal. xiv. 25—27.	Samrún.
„	Uzziyáh ká Filistíon aur Arabon se larná, 2 Taw. xxvi. 6, 7.	Yahúdáh ke dakhin.
„	Ammúníon ká Uzziyáh ko khiráj dená. Us ká Yarúsalam ko mustahkam karná, 2 Taw. xxvi. 8—15...	Yarúsalam.
801	Húsía ká Isráelíon ke sazá páne kí bábat peshíngoí karná, Húsía ii. 6-13.	Isráel.
793	Amús ká, Khudá kí adálaton kí, jo Arám, aur Filistí, Súr, aur Adúm, aur Ammún, aur Moáb aur Isráel par ánewálí thín, khabar dení, Amús i—iv. ...	Taqúa.
„	Us ká Isráelíon ke Dimishq ke us pár asírí men jáne kí peshíngoí karná, Amús v—vii. ix.	Dimishq.
787	Yúel ká Yahúdáh ko tauba kí nasíhat dení, aur Rúh i Quds ke járí hone kí peshíngoí karná, Yúel i. ii.	Yarúsalam.
„	Yúnah ká Nínawah ko jáne ká hukm pákar ná-farmán honá, aur samundar men dálá jáná. Us ká tauba karke naját páná, aur Nínawah ko jáke manádí karná. Un logon ká táib honá, Yúnah, i—iv.	Yáfá aur Nínawah.
784	Amasiyáh ká Amús ko nubúwat na karne kí saláh dení. Us ká nubúwat ko na chhorke Isráel ko phir bahál hone kí peshíngoí karní. Amús vii. 10 ; ix...	Samrún.
776	Yarúbiám ká marná. Húsía ká nubúwat karná. Zakariyáh ká, apne báp Yarúbiám ke marne ke gyárah baras bad, bádsháh hoke Salúm ke háth se márá jáná, 2 Sal. xiv. 28, 29 ; xv. 8—12.	Aizan.
772	Salúm ká Munáhim ke háth se qatl honá, 2 Sal xv. 13—15.	Samrún.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
772	Ụzziyáh ká, qurbání guzránne se, koṛhí ho jáná, 2 Taw. xxvi. 16—20.	Yarúsalam.
„	Us ke beṭe Yútám ká us kí jagah saltanat karná, 2 Taw. xxvi. 21.	Aizan.
762	Munáhim ká marná. Fiqahiyáh ká us kí jagah bádsháh honá. Us ká, badí ke sáth saltanat karke, ek amír Fiqah se, jo uská qáim-maqám húá, márá jáná, 2 Sal. xv. 16—26.	Samrún.
758	Ụzziyáh ká, 52 baras kí saltanat ke baḍ, marná, 2 Taw. xxvi. 22, 23.	Yarúsalam.
„	Yútám ká rástí se saltanat karná, aur Ạmmúníon par gálib áná, 2 Taw. xxvi. 22, 23.	Aizan.
742	Us ká 16 baras nekí aur iqbálmandí ke sáth saltanat karke marná, 2 Taw. xxvii.	Aizan.
„	Áḳhaz ká Yútám ká qáim-maqám hokar badíáṉ karná. Razín aur Fiqah ká Yahúdáh par chaṛh jáná, 2 Sal. xvi. 1—6.	Aizan.
„	Yasạiyáh ká Masíh kí bábat o Dimishq kí halákat kí nisbat peshíngoíáṉ karná, Yas. vii—ix; xxvii. ...	Aizan.
741	Áḳhaz ká Razín ke háth giriftár honá, aur us ke bahut logoṉ ká asír hoke Dimishq meṉ pahuṉcháyá jáná, 2 Taw. xxviii. 5.	Dimishq.
„	Fiqah ká Yahúdáh par hamla karke uske báshindoṉ meṉ se 1,20,000 qatl aur 2,00,000 ko giriftár karná, 2 Taw. xxviii. 6—8.	Yahúdáh.
„	Odid ká Isráelíoṉ ko baní Yahúdáh ke asír karne par malámat karná, 2 Taw. xxviii. 9—15.	Samrún.
„	Ạbadiyáh ká Adúm kí halákat kí peshíngoí karná, ... Ạbadiyáh.	Yahúdáh.
„	Áḳhaz ká Tiglat-pilásar ke zaríạ se Sháh i Arám se riháí páná, 2 Sal. xvi. 7—9.	Yarúsalam.
740	Tiglat-pilásar ká Isráel par hamla-áwar honá. ... Isráelíoṉ ká PAHLI' BA'R asír hokar Asúr meṉ jáná, 2 Sal. xv. 29.	Asúr.
„	Húsíạ ká Fiqah ko már ḍálná. 2 Sal. xv. 30. ...	Samrún.
„	Áḳhaz ká, Haikal ko band karke, butoṉ ke liye	

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
	qurbángáhen̲ banáná, 2 Sal. xvi. 10-18 ; 2 Taw.... xxviii. 24, 25. ...	Yarúsalam.
730	Fiqah ke qatl ke bạd, nau baras tak Isráel men̲ be-intizámí rahní, phir Húsíạ ká badí ke sáth saltanat shurụ karná, 2 Sal. xvii. 1,2.	Samrún.
727	Salmanazar ká Isráel par hamla karke, Húsíạ se ḳhiráj lená, 2 Sal. xvii. 1—3.	Aizan.
„	Hizqiyáh ká, Áḳhaz ká qáim-maqám hokar, but-parastí ko mauqúf karná, aur sachche Ḳhudá kí ịbádat kí targíb dená. 2 Taw. xxix—xxxi: 2 Sal. xviii. 3—6.	Yarúsalam.
725	Húsíạ ká sháh i Misr se ạhd bándhná. Salmanazar ká Húsíạ ko maglúb karke tín sál ták qạid men̲ rakhná. Us ká Samrún ko muhásara karná, 2 Sal. xvii. 3, 4; xviii. 9, 10.	Samrún.
722	Míkah ká yih peshíngoí karná, ki Masíh Baitlaham men̲ paidá hogá, Mík. v. 2.	Aizan.
721	Salmanazar ká Isráelíon̲ ko asír karná, aur un ká DÚSRÍ BÁR Asúr men̲ já rahná. Us ká Samrún kí bastíon̲ men̲ but-parast qaumon̲ ko basáná, 2 Sal. xvii.	Asúr. Samrún.
	Isráel kí bádsháhat ká tamám honá.	
„	HIZQIYÁH ká Asúr se muqábala karná, aur Filistíon̲ ko márná, 2 Sal. xviii. 7,8.	Ifráím.
720	Nahúm ká Nínawah kí halákat kí nubúwat karná, Nahúm	Aizan.
713	Sanherib ká Yahúdáh par hamla karná. Us ká bímár hoke muạjiza se shifá páná. Sáya ká das darja píchhe phirná. Hizqiyáh kí ụmr ká 15 baras baṛhná, 2 Taw. xxxii. 1—8 ; 2 Sal. xviii. 13. xx. 1—6. ...	Yarúsalam.
711	Barúdak-Baladán ká Hizqiyáh ko us ke shifá páne par elchíon̲ ke háth mubárakbádí bhejná. Hizqiyáh ká apní sárí daulat un ko dikhláne ke sabab malámat páná, 2 Sal. xx. 12—19.	Aizan.
710	Sanherib ká phir Yahúdáh par chaṛh jáná. Hizqiyáh ká tasallí páná. Sanherib ke marne kí peshíngoí honí, 2 Sal. xviii. 17.	Yarúsalam.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
710	Asúr ke lashkar men se 1,85,000 ká halák honá. 2 Sal. xix. 34.	Libnah.
706	Sanherib ká Nínawah ko lauṭ jákar apne beṭon ke háth se márá jáná. Asar Haddún ká us kí jagah bádsháh honá, 2 Sal. xix. 36, 37.	Nínawah.
„	Yahúdíon ke asír ho jáne ke baḍ phir apne mulk men áne kí, aur un ke Masíh ko inkár karne kí peshíngoí honí, Yas. xl. xlii. xliii. xliv. 28. ...	Yarúsalam.
699	Hizqiyáh ká daulat aur ịzzat men taraqqí páná,—aur 29 baras kí saltanat ke baḍ marná. Logon ká us ke wáste mátam karná, 2 Taw. xxxii. 27—33. ...	Aizan.
698	Munassí ká, Hizqiyáh kí jagah bádsháh hokar, but-parastí ko járí karná, 2 Taw. xxxiii. 1—10. ...	Aizan.
677	Munassí ká Asúr ke lashkar se giriftár hoke Bábul men jáná, 2 Taw. xxxiii. 11. ...	Bábul.
676	Ḳhudá ká use phir bádsháhat par bahál karná. Us ká haikal ko pák karná, 2 Taw. xxx. 12—19. ...	Yarúsalam.
643	Munassí ká 55 baras kí hukúmat ke baḍ marná. Us ke beṭe Amún ká us ká jánashín honá. Us ká Ḳhudá se bargashta hokar qatl honá, 2 Taw. xxxiii. 20—25.	Aizan.
641	Yúsíyáh ká áṭh baras kí ụmr men Amún ká qáim-maqám honá. Us ká,but-parastí ko dúr karke, Ḳhudá-tarsí aur nekí se saltanat karná. 2 Taw. xxxiv. 1—7.	Aizan.
624	Haikal kí marammat honí. Músá kí Tauret ká miluá, aur parhá jáná. But-parastí ká mauqúf honá. Mazbah giráyá jáná, aur but-parast káhinon ká qatl honá, 2 Taw. xxxiv. 8—33. 2 Sal. xxiii. 4—30.	Yarúsalam aur Baitel.
„	Yaramiyáh ká Yahúdíon ko but-parastí ke sabab se malámat shurụ karná, Yar. i. ii.	Yarúsalam.
611	Yúsiyah ká 31 baras saltanat ke baḍ laṛáí men qatl honá, 2 Taw. xxxv. 20—24.	Majiddo.
610	Yahúaḳhaz ká bádsháh hokar badí ke sáth saltanat karná, aur taḳht se giráyá jáná. ...	Yarúsalam.
609	Firaún Nikoh ká Yahúyaqím ko bádsháh banáná, 2 Sal. xxiii. 31—34.	Yarúsalam.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
608	Yaramiyáh se, áfaton kí peshíngoí par, logon ká shikwa-guzár honá, Yar. xxvi.	Yarúsalam.
606	Raikábíon ká Yarúsalam men já rahná, aur apne báp dádon ke hukm ke bamújib mai píne se inkár karke barakat páná, Yar. xxxv.	Aizan.
„	Yaramiyáh ká Yahúdíon ke 70 baras tak asír rahne kí peshíngoí karná, Yar. xxv. 11, 12. ...	Aizan.
„	Isráel aur Yahúdáh par ánewálí áfaton kí peshíngoí ká, Barúk ke háth se túmár men likhá jáná. Yahúyaqím ká use jálá dená, Yar. xxxvi. ...	Aizan.
„	Nabúkadnazar ká Yahúyaqím ko qaid men dálná, aur haikal ke khazánon ko Bábul men le jáná, 2 Taw. xxxvi. 5—7.	Bábul.

SA'TWA'N ZAMA'NA.

Yahúdíon ke asír hone ke bad, phir apne mulk men áne tak ká ahwál.

Masíh se peshtar 606 *se* 400 *tak, yane* 206 *baras.*

„	DA'NIEL, Sadrak, Mísak, aur Abadnajú ká, asírí kí hálat men Khudá se barakat pákar, Bábul ke nujúmíon se dahchand dáná thahráná, Dániel i.	Bábul.
603	Yahúyaqím ká Sháh i Bábul se bagáwat karná, 2 Sal. xxiv. 1—5	Yarúsalam.
„	Kasdíon aur Arámíon aur Moábíon kí faujon ká Yahúdáh par charh jáná, 2 Sal. xxiv. 1—5. ...	Yahúdáh.
599	Yahúyaqím ká, gyárah baras saltanat karne ke bad marná. Us ke bete Yahúyaqín ká, bádsháh hokar, badí ke sáth saltanat karná, 2 Sal. xxiv. 5—9. ...	Yarúsalam.
„	Nabúkadnazar ká Yarúsalam ko muhásara karná.... Yahúyakín ká us ká mahkúm honá. Mattaniyah ká, Sidqiyáh nám pákar, bádsháh muqarrar honá, 2 Sal. xxiv. 10—20.	Aizan.
„	Sidqiyáh aur us ke sháh-zádon kí asírí kí peshíngoí honí, Yar. xxxiv.	Aizan.
„	Yahúdáh aur Isráel ke phir bahál hone kí peshíngoíán, Yar. xxix. xxx.	Yarúsalam.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
599	Baitlaham ke laṛkon̲ ke qatl hone kí pesh-ḳhabarí, Yar. xxxi. 15.	Aizan.
„	Bábul ke Mádion̲ ke háth se maglúb hone kí peshíngoí, Yar. l. li.	Aizan.
„	Hizqiel ká Yahúdí asíron̲ ko Ḳhudá ke ahkám pahun̲cháná, Hizqiel.	Bábul.
593	Sidqiyáh ká, badí se saltanat karke, Sháh i Bábul se sarkash honá, 2 Taw. xxxvi. 12, 13.	Aizan.
590	Nabúkadnazar ká Yarúsalam ko muhásara karná. Yaramiyáh ká Yarúsalam kí halákat kí peshíngoí ke sabab qaid men̲ ḍálá jáná, 2 Salá. xxv. 1, 2; Yar. xxxvii. xxxviii.	Aizan.
588	Sidqiyáh ká nikal bhágkar giriftár honá. Us ke sháh-zádon̲ ká *Riblah* men̲ márá jáná. Us kí án̲khon̲ ká nikálá jáná, aur pá ba zanjír Bábul men̲ umr bhar qaid rahná, Yar. lii.	Bábul.
	Aksar Baní Yahúdáh ká ásírí men̲ jáná.	
„	JIDALIYÁH ká Yarúsalam ká hákim honá. Yaramiyáh ká us ke sáth rahná, 2 Sal. xxv. 22: Yar. xl. 1—16.	Misfáh.
„	Ismael ká Jidaliyáh ko, bagáwat kí ráh se, már ḍálná, Yar. xli. 10.	Aizan.
„	Ismael ká, Jibaún tak Yúhanán se ragedá jákar, Ammún men̲ panáh lená, Yar. xli. xlii. ...	Ammún.
„	Hizqiel ká Súr o Saidá kí púrí halákat kí peshíngoí karná, aur Isráel ke charwáhon̲ ko malámat karná, Hiz. xxvi—xxviii. xxxiv.	Ḳhabúr.
570	Nabúkadnazar ká ḳhwáb dekhkar bhúl jáná. Us ke nujúmíon̲ ká us kí ḳhabar dene men̲ ná-qábil ṭhaharná, aur Dániel ká, ḳhwáb yád dilákar, tabír karná, Dániel ii. 1—45.	Yarúsalam.
„	Nabúkadnazar ká, farotaní karke, Dániel ko sarfaráz karná, Dán. ii. 48, 49.	Bábul.
„	Nabúkadnazar ká ek sone kí múrat banwákar khaṛá karná, Dán. iii. 1—7.	Dúra ká maidán.
„	Sadrak aur Mísak aur Abad-najú ká, us múrat kí pújá se inkár karke, ág ke bhaṭṭhe men̲ ḍálá jáná. Ḳhudá ká unhen̲ bacháná. Nabúkadnazar ká SACHCHE ḲHUDÁ ká iqrár karná, Dán. iii. 8—30. ...	Dúrá ká maidán.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
569	Nabúkadnazar ká, Dániel kí zubání ek khwáb kí tabír pákar, gurúr faro honá, Dán. iv. 1—33...	Bábul.
563	Khudá ká phir us ko bádsháhat dená. Us ká Khudá kí qudrat ká bayán karná, Dán. iv. 34—37.	Aizan.
561	Awíl-Marúdak ká Yahúyakín ko qaid se chhuráná, Yar, lii. 31—34.	Aizan.
„	Daniel ká chár bare haiwánon ko khwáb men dekhná, ki un se chár bádsháhaten murád hain; un cháron men se do shákhwálá mendhá, Máda aur Fars se, aur bakrá, Yúnán se, ishára rakhtá. Dániel ká, apní qaum ke gunáhon ká muqirr hoke, Yarúsalam ke phir báhál hone kí duá karná, Dán. vii—ix. ...	Aizan.
555	Belshásar ká ziyáfat karná. Ek háth ká díwar par likhná. Dániel ká, is kí tabír men, Belshazar kí maut kí khabar dená, Dán. v. 1—29.	Aizan.
538	Khoras ká, Dárá ke hukm se, Bábul ko qabze men láná. Belshazar ká qatl honá, Dán. v. 30, 31.	Aizan.
537	Dárá ká Dániel ko sardáron ká sarguroh banáná. Un ká, hasad se, use sher i babar kí mánd men dalwáná, Dán. vi.	Aizan.
536	Khoras ká tanhá saltanat karná. Us ká Yahúdíon kí ázádí ká ishtihár dená, Azrá i. 1—4.	Aizan.
„	Us ká haikal ke pákíza bartanon ko wápas karná. Yáhúdíon ká Yarúsalam men laut jáná, Azrá i. 5—11.	Yarúsalam.
534	Hajjí aur Zakariyáh ká haikal ko phir banáne men madadgár honá, Azrá iii. 7—13.	Aizan.
„	Is kám ká chaudah sál tak mauqúf rahná. Tatnai ká Dárá ko khatt likhná, Azrá iv., v.	Fárs.
520	Khoras ke hukm-náme ká milná. Dúsrí haikal ká taiyár honá, Azra vi.	Yarúsalam.
464	Sámaríon ká, Yahúdíon ke barkhiláf mansúba bándhkar, Sháh i Fárs Artakhshashatá ke pás un ká tuhmat-náma bhejná, Azrá iv. 7—24....	Yarúsalam. Samrún aur Fárs.
462	Akhasúerus ká, Washtí ko malika ke uhda se mazúl karke, ek Yahúdin Ástar náme se shádí karní, Ástar, ii. i.	Sosan.
458	Azrá ká Bábul se rawána hoke Yarúsalam ko jáná, Azrá vii. 1—10.	Bábul.

Masíh se peshtar.	*Májrá.*	*Maqám.*
458	Azrá ká Bábul se rawána hoke Yarúsalam ko jáná, Azrá vii. 1—10.	Bábul.
453	Hámán ká sarfaráz hokar is kí koshish karná, ki bádsháh se hukm pákar sab Yahúdíon ko halák kare, A'stár iii.	Sosan.
452	Mardakí ká, bádsháh kí ján bacháne ke sabab, sarfaráz honá, A'star vi.	Aizan.
„	A'star ká Hámán kí shikáyat karke us ko phánsí diláná, A'star vii.	Aizan.
„	Bádsháh ke dúsre hukm ke zaría se Yahúdíon ká riháí páná. Mardakí ká baṛe darja par pahunchná. I'd i Púrím ká muqarrar honá, A'star viii. ix. ...	Aizan.
444	Nahamiyáh ká Azrá kí madad ke wáste Fárs se Yarúsalam ko jáná, Nah. i. ii.	Fárs.
„	Sanballat ká shahr-panáh ke phir banáne men khárij honá, Naham. ii.	Yarúsalam.
„	Yahúdíon ká díwáron ke banáne men sakht koshish karná, yane ádhon ká kám karná, aur ádhon ká musallah rahná, Naham. iv. 13—23 ; vi. ...	Yarúsalam.
428	Logon ká roz i Sabt ke mánne aur muaiyan qurbáníán guzránne ká ahd bándhná. Nahamiyáh ká Sabt ke na mánnewálon ko malámat karná, Naham. ix. 10—13.	Aizan.
400	Malákí ká, Gair qaumon ke Khudá kí taraf rujú láne kí bábat, aur Masíh ke peshrau Yúhanná, aur áftáb i Sadáqat MASI'H ke áne kí, peshíngoí, Malákí.	Aizan.

CHÁR INJÍLON, AUR AAMÁL KÍ KITÁB KÍ BARÍ BÁTON KÁ MAJMÚA, JIS MEN HAMÁRE NAJÁT-DIHINDA AUR US KE RASÚLON KÁ AHWÁL MUNDARJ HAI.

Is majmúa se yih matlab hai, ki hamáre Naját-dihinda aur us ke Rasúlon ke manádí karne ká ahwál, zamáne kí tartíb ke mutábiq sáth is maqsad ke, ki wuh un cháron Injíl men, kis kis maqám par mundarj hai, daryáft hon. Yaqín hai, ki jis ko un bare májron se, jo Naját ke ahwál aur Aqáid se mutaalliq hain, waqifiyat hásil karní manzúr ho, wuh is majmúa se muttilá hone men bará fáida uthawegá.

PAHLÁ ZAMÁNA.

Yúhanná kí paidáish kí peshíngoí hone ke waqt se Ísá kí manádí ke pahle sál ke ákhir tak.

Májrá.

Lúqá kí Injíl Theofilus ke nám par likhá jáná, Lúqá, i. 1—4

Yúhanná kí paidáish kí peshíngoí ek firishta se honá. Zakariyá ká sazá páná, Lúqá i. 5—25. *Yarúsalam.*

Masíh kí paidáish kí pesh-khabrí, Jabriel firishte se Mariyam ko milná, Lúqá i. 5—25. *Yarúsalam.*

Masíh kí paidáish kí pesh-khabrí, Jabriel firishte se Mariyam ko milná, Lúqá i. 26—38. *Násarat.*

Mariyam ká, Yahúdiyá ke paháron par jáná, aur apní rishtadár Ilísabát se muláqát karke, ghar ko laut áná, Matí i. 18—25; Lúqá. i. 39—56. *Násarat.*

Yúhanná Baptismá-denewále ká paidá honá. Zakariyáh kí zabán khul jáná, Lúqá i. 57—69. Yúhanná ká bayábán men parwarish páná —us kí khurák o posháak ká zikr, Lúqá i. 80. *Kohistání Mulk.*

Masíh ká paidá honá—Firishton ká yih khabar garariyon ko dená—Un ká Khudá ko sijda karná. Lúqá. ii. 1 -21. *Baitlaham.*

Ísá ká Haikal men Khudá ko nazar guzráná jáná. Shamaún aur Anná ká Khudá ká shukr karná, Lúqá ii. 22—38. Masíh ke do nasab-náme: pahlá Máriyam se Abiraham tak; dúsrá, Yúsuf se Ádam tak, Matí i. 1—17; Lúqá iii. 23—38.

Majúsíon ká púrab se ákar Masíh ko sijda karná, aur nazar guzránná, Matí ii. 1—12. *Baitlaham.*

Yúsuf ká yih hukm páná, ki Tú Mariyam aur us ká larká lekar Herodís ke pás se Misr men bhág já, Matí ii. 13—15. *Misr.*

Sab larkon ká jo do baras se kam-umr the, Herodís ke hukm se qatl honá, Matí ii. 16—18. *Baitlaham, wg.*

Herodís ká marná. Muqaddas Gharáne ká apne mulk men laut áná, Matí ii. 19—23; Lúqá ii. 39. *Násarat.*

Ísá ká bárah baras ke sinn men apne má báp ke sáth Íd i Fasah ko jáná. *Yarúsalam.*
Us ke má báp ká laut jáná. aur us ká rah jákar ustádon se guftogú karná. *Haikal.*
Us ká ghar par phir áná, aur apne má báp ke tába rahkar hikmat men barhná. *Násarat.*
} Lúqá ii. 40—52.

Yúhanná Baptismá-denewále ká tauba wagaira kí manádí karná, Matí iii. 1—4; Marq. i. 1—4, 6; Lúqá iii. 1—6. Kalám yane Masíh ká zikr, aur Yúhanná ká us kí bábat gawáhí dená, Yúh. i. 1—18. *Bayábán i Yahúdáh ke púrab.*

Yúhanná ká Farísíon ko ilzám aur mahsúl lenewálon aur sipáhíon ko nasíhat dená. Matí iii. 5—10; Marq. i. 5; Lúqá iii. 7—14. *Bayábán i Yahúdáh ke púrab.*

Us ká sab tauba karnewálon ko baptismá dená—Logon ká use Masíh gumán karná, *Yardan.*
Yúhanná ká Masíh aur apne baptismá kí bábat bayán karná, *Yardan.*
} Matí. iii. 11, 12; Marq. i. 7, 8; Lúqá iii. 15—20.

Ísá ká baptismá páná—Rúh i Quds ká utarná—Ásmán se áwáz áná, Matí iii. 13—17; Marq. i. 9—11; Lúqá iii. 21—23. *Daryá i Yardán.*

Ísá ká bayábán men ázmáish ke liye bhejá jáná, aur 40 din roza rakhne ke bad Shaitán ká use ázmáná, Matí iv. 1—4; Marq. i. 12, 13; Lúqá iv. 1—4. *Bayábán i Yahúdáh ke púrab.*

Us ká do-bára ázmáyá jákar Shaitán ko jawáb aur ilzám dená, Matí iv. 5—7; Lúqá iv. 9—12. *Yarúsalam.*

Us ká tísrí bár ázmáyá jákar, Shaitán ko jawáb aur dhamkí dená, *Yaríhú ke uttar.*
Shaitán ká use chhor jáná—Firishton ká ákar us kí khidmat karná. *Yaríhú ke uttar.*
} Matí iv. Lúqá iv. 5—8, 13.

Yúhanná ká dúsrí bár Ísá ke Masíh hone par gawáhí dená. Yúh. 19—28. *Baitabara ke muttasil.*

Yúhanná ká do martaba gawáhí dená—Andriyás aur Shamaún ká Ísá ke pairau honá, Yúh. i. 29—42. *Baitabara ke muttasil.*

Ísá ká Failbús se milná. Failbús aur Nathaniel ká Ísá ke shágird honá, Yúh. i. 43—51. *Jalíl.*

Ek byáh men I'sá aur us ke shágirdon kí dawat honá, *Káná.* I'sá ká páni ko mai banákar, wahán se Kafarnáhum ká jáná. *Kafarnáhum.* Yúh. ii. 1—12.

I'sá ká I'd i Fasah ko jáná. *Yarúsalam.* Us ká kharíd farokhtwálon ko Haikal se nikál dená, aur muajiza dikhána. *Yarúsalam.* Yúh. ii. 13—35.

Niqudemus ká rát ko Masíh pás áná—I'sá ká use talím karná, Yúh iii. 1—21. *Yarúsalam.*

Yúhanná ká phir I'sá aur Injíl ke phailne kí bábat gawáhí dená, Yúh. iii. 22—36. *Sálim o Ainon.*

I'sá ká *Jalíl* jáne ká qasd karke, *Sámariya* kí ek bástí *Súkár* men pahunchná, Yúh. iv. 1—5. *Súkár.*

Us ká wahán Yaqúb ke kúe par thahar ke ek Sámarí aurat se báten karná, Yúh. iv. 6—26. *Súkár.*

Us ke shágirdon ká us ke pás phir ákar taajjub karná; bahut Sámaríon ká ímán láná, Yúh. iv. 27—42. *Súkár.*

Us ká *Jalíl* ko jáná, aur *Káná* men hoke *Kafarnáhum* ke ek amírzáde ko changá karná. Yúh. iv. 43-54. *Kafarnáhum.*

Us ká roz i sabt ko ek ibádatkháne men waz kahná, aur dushmanon ke háth se bachná, Lúqá. iv. 14—30. *Násarat.*

Us ká *Kafarnáhum* men jákar manádí shurú karní, aur chár shágirdon ko buláná, Matí iv. 12—22; Marq. i. 14—20; Lúqá. iv. 31. *Jalíl ká Samandar.*

Us ká pahlí bár ibádatkháne men talím dená, aur ek shakhs se nápák rúh ko dúr karná, Marq. i. 21—28; Lúqá iv. 31—37. *Kafarnáhum.*

Us ká Shamaún kí sás ko tap se, aur bahut bímáron ko, changá karná, Matí viii. 14—17; Marq. i. 29—34; Lúqá. iv. 38—41. *Kafarnáhum.*

I'sá ká duá mángkar *Jalíl* men pahlí bár gasht karná aur barí bhír us ke sáth honá, Matí iv. 23—25; Marq. i. 35—39; Lúqá iv. 45—44. *Jalíl.*

Us ká ek pahár par charhke apne shágirdon ko nasíhat karná, Matí v—viii. 1. *Kafarnáhum ke uttar.*

I'sá ká kishtí par se talím dená muajize se bahut machhlíon ká jál men parná, Lúqá. v. 1—11. *Jalíl ká samundar.*

I'sá ká ek korhí ko changá karke kahná, ki kisí se na kahiyo—Bahut logon ká I'sá ke pás áná, Matí viii. 2—4; Marq. i. 40—45; Lúqá v. 12—16. *Kurázín.*

Us ká jhole ke máre húe ko shifá dená; Kátibon aur Farísíon ká

kuṛkuṛáná, Matí ix, 2—8; Marq. ii. 1—12; Lúqá v. 17—26. *Kafarnáhum.*
Us ká Matí ko bulákar us ke sáth kháne par baiṭhná, aur Farísíon ká ilzám dená, Matí ix. 9; Marq. ii. 13—22; Lúqá v. 27—39. *Kafarnáhum.*

DU'SRÁ ZAMÁNA.

I'sá kí mánádí kárne ká dúsrá sál.

I'sá ká Fasah ke wáste jáná, aur Sabt ke roz ek bímár ko changá karná, Yúh. v. *Bait-Hasdá* o *Yarúsalam.*
Shágirdon ká sabt ke din bálen toṛke kháná, aur I'sá ká unhen maẕúr rakhná, Matí xii. 1—8; Marq. ii. 23—28; Lúqá vi. 1—5. *Yarúsalam ke muttasil.*
Us ká ek shaḳhs ke súkhe háth ko changá karná. Farísíon aur Herodíon ká us ke qatl kí fikr karná, Matí xii. 9—14; Marq. iii. 1—6; Lúqá vi. 6—11. *Kafarnáhum.*
Us ká *Jalíl* ke ek hisse kí sair karná, aur baṛí bhíṛon ká us ke sáth honá, Matí xii. xiii. 7—12. 15—21; Marq. *Jalíl ká Samundar.*
Us ká tamám rát duá mángkar, 12 rasúlon ko muqarrar karná, aur ek maidán men waz kahná, Matí x. 2—4; Marq. iii. 13—19; Lúqá vi. 12—49. *Kafarnáhum ke uttar.*
I'sá ká ek ahl i ímán súbadár ke naukar ko changá karná, Matí vii. 5—13; Lúqá vii. 1—10. *Kafarnáhum.*
Us ká ek bewa ke beṭe ko jiláná. Us ká Yúhanná ke qásidon ke suwál ká jawáb dená, Matí xi. 2—30; Lúqá vii. 11—35. *Náin.*
Us ká ek Farísí ke sáth kháná, ek ạurat ká us ke pánw dhokar iṭr malná, Lúqá vii. 36—50. *Náin.*
I'sá ká dúsrí bár *Jalíl* men gasht karná; us ke bháíon ká us ke liye fikrmand honá, Marq. iii. 19—21; Lúqá viii. 1—3. *Kafarnáhum.*
Ek andhe gúnge díwáne ká I'sá se changá honá, Matí xii. 22, 23. *Kafarnáhum.*
Farísíon aur Kátibon ká Rúh i Quds kí nisbat, kufr bakná, Matí xii. 24—37; Marq. iii. 22—30. *Kafarnáhum.*
Farísíon ká ek nishán kí darḳhwást karná. I'sá ká yih bayán karná ki mere rishtadár kaun hain, Matí xii. 38—50; Marq. iii. 31—35. *Kafarnáhum.*

Kisán kí tamsíl; shágirdon ke suwál ká jáwáb milná, Matí xiii. 1—17; Marq. iv. 1—9; Luqá viii. 4—8. *Jalíl ká Samundar.*

Talkhdáne, khardal ke dáne, khamír, wagaira kí tamsílen, Matí xiii. 24—35; Marq. iv. 26—34. *Jalíl ká Samundar.*

Kisán kí tamsíl ká shágirdon se bayán karná, Matí xiii. 18—23; Marq. iv. 10-25; Lúqá viii. 9-18. *Kafarnáhum.*

Talkhdáne aur khazáne aur motí aur jál kí tamsílen. Ísá ke rishtadáron ká zikr, Matí xiii. 36—52; Lúqá viii. 19—21. *Kafarnáhum.*

Us ká daryá par jákar kishtí par sawár honá, aur ándhí ko dántná, Matí, viii. 18—27; Marq. iv. 35—41; Lúqá viii. 22—25. *Jalíl ká Samundar*

Do díwánon men se deon ká nikálá jáná, aur logon ká Ísá se apní sarhadd se báhar jáne ke wáste darkhwást karná, Matí viii. 28—34; Marq. v. 1—20; Lúqá viii. 26—39. *Gargasa.*

Us ká kishtí par charhkar apne shahr ko laut jáná, Matí ix. 1; Marq. v. 21; Lúqá viii. 40. *Kafarnáhum.*

Jairus ká áná; ek aurat ká changá honá; Jairus kí betí ká jiláyá jáná, Matí ix. 10—26; Marq. v. 22—43; Lúqá viii. 41—56. *Kafarnáhum.*

Ísá ká do andhon ko bíná, aur ek gúnge díwáne ko changá karná, Matí ix. 27—34. *Kafarnáhum.*

Us ká apne shahr men talím dená, aur logon kí be-ímání par taajjub karná, Matí xiii. 54—58; Marq. vi. 1—6. *Násarat.*

Ísá ká tísrí bár gasht karke aur Injíl kí manádí karke bímáron ko shifá dená, Matí ix. 35; Marq. vi. 6. *Jalíl.*

"*Pakke khet to bahut hain, par mazdúr thore,*" Matí ix. 36—38.

Manádí ke wáste 12 rasúlon ká do do karke bhejá jáná, aur Ísá ká khud bhí rawána honá. Matí x—xi. 1; Marq. vi. 7—13; Lúqá ix. 1—6. *Kafarnáhum.*

Herodís ká Ísá kí shuhrat sunná. Yúhanná Baptismá-denewále ke marne ká ahwál, Matí xiv. 1—12; Marq. vi. 14—29; Lúqá ix. 7—9. *Kafarnáhum.*

Us ká wíráne men jáná, aur pánch rotí aur do machhlíon se 5000 ádmíon ko khiláná, Matí xiv. 13—21; Marq. vi. 30—44; Lúqá ix. 10—17; Yúh. vi. 1—13. *Dikápulis, Baitsaida.*

Logon ká use Masíh yaqínan jánná. Us ká apne shágirdon ko pár jáne ká hukm dená, Matí xiv. 22, 23; Marq. vi. 45—47; Yúh. vi. 14—17. *Jalíl ká Samundar.*

Ísá ká daryá par chalná, aur Patrus ko dúbne se bacháná, aur kishtí ko

fauran us pár pahuncháná, Matí xiv. 24—33; Marq. vi. 48—52; Yúh. vi. 18—21. *Gannesarat.*

Bahut logon ká us ke pás áná: bímáron ká use chhúke, shifá páná, Matí xiv. 34—36; Marq. vi. 53—56; Yúh. vi. 22—24. *Gannesarat.*

Us ká tạlím dená, aur Yahúdá Iskariyútí kí dagábází kí peshíngoí karná, Yúh. vi. 25—71. *Kafarnáhum.*

Tísrá Zamána

Ísá kí manádí karne ká tísrá Sál.

Bin-dhoe háth kháne, aur záhirí o bátiní nápákí ká bayán karná, Matí xv. 1—20; Marq. vii. 1—23. *Kafarnáhum.*

Ísá ká, *Súr* aur *Saidá* kí sarhadd men jákar, ek Súrufiníkí aurat kí betí ko changá karná, Matí xv. 21—28; Marq. vii. 24—30. *Sárapat ke qaríb.*

Us ká wahán se rawána hoke ek bahre ko aur bahut bímáron ko changá karná, Matí xv. 29—31: Marq. vii. 31—37. *Dasht i Baitsaidá.*

Us ká dasht men sát roṭí aur chand machhlíon se 4,000 ádmíon ko khiláná, Matí xv. 32—38; Marq. viii. 1—9. *Baitsaidá.*

Us ká Magdalá men jákar Farísíon ke suwál ká jawáb dená, aur shágirdon ko khabardár karná, Matí xv. 39; xvi. 12; Marq. viii. 10—21. *Baitsaidá ko játe húe.*

Ek andhe ká Ísá ke pás pahúncháyá jákar us se bínáí páná, Marq. viii. 22—26. *Baitsaidá, Dikápulis men.*

Patrus ká Ísá ke pás Masíh hone par iqrár karke, us se barakat páná, Matí xvi. 13—20; Marq. viii. 27—30; Lúqá ix. 18—21. *Qaisariya, Filippí kí ráh.*

Ísá ká apne dukhon aur jí uṭhne kí peshíngoíán karke Patrus ko malámat karná, Matí xvi. 21—28; Marq. viii. 31; ix. 1: Lúqá ix. 22—27. *Qaisariya-Filippí kí ráh.*

Ísá kí súrat ká badal jáná, aur Músá aur Iliyás se báten karná, wagaira, Matí xvii. 1—13; Marq. ix. 2—13; Lúqá ix. 28—37. *Koh i Tabúr.*

Us ká ek siṛí laṛke se deo nikálkar apne shágirdon ko suwál ká jawáb dená, Matí xvii. 14—21; Marq. ix. 14—29; Lúqá ix. 38—42. *Koh i Tabúr ke muttasil.*

Ísá ká phir apní azíyat, aur maut, aur jí uṭhne kí peshíngoí karní

Matí xvii. 22, 23; Marq. ix. 30—32; Lúqá ix. 43—45; Yúh vii. 1. *Koh i Tabúr se játe húe.*

I'sá se ním-misqál mángá játá, aúr Patrus ká us ke hukm se machhlí ke munh men sikká páná, Matí xvii. 24—27. *Kafarnáhum.*

Shágirdon ká ápas men bahs karná. I'sá ká ek chhoṭe laṛke ko farotaní ká namúná ṭhahráná, Marq. ix. 33—50; Lúqá ix. 46—50. *Kafarnáhum.*

Farotaní kí nasíhat phir karní. Khoí húí bheṛ wagaira kí tamsíl láná, Matí xviii. 1—14. *Kafarnáhum.*

I'sá ká ek bádsháh aur us ke qarzdáron kí tamsíl lákar muáf karne kí nasíhat dení. Matí xviii. 15—35. *Kafarnáhum.*

I'sá ke bháí band ká use I'd i Ḳhaima men jáne kí sáláh dení, Yúh vii. 2—9. *Kafarnáhum.*

Us ká apne bháíon kí rawánagí ke bad ḳhud wahán jáná. Us ke haqq men Yáhúdíon ke gumán. Yúh. vii. 10—13. *Yarúsalam.*

I'sá ká haikal men talím dení, aur Músá ká zikr karná. I'sá ká logon se satáyá jáná, Yúh. vii. 14—30. *Yarúsalam.*

Logon ke gumán; piyádon ká jawáb; I'sá ká wahán se chalá jáná, Yúh. vii. 31. viii. 1. *Yarúsalam.*

Ek záníya ká I'sá pás láyá jáná; us kí tuhmat karnewálon ká mulzam hokar chalá jáná, Yúh viii. 2—11. *Yarúsalam.*

I'sá ká "Jahán ká núr" honá, Yahúdíon ká us par gussa honá. Yúh. viii. 12—49. *Yarúsalam.*

I'sá ká játe húe ek janam ke andhe ko bíná karná, Yúh. ix. 1—12 *Yarúsalam.*

Us ádmí ká Farísíon aur I'sá ke sáth guftogú karná, Yúh. ix. 13—41 *Yarúsalam.*

I'sá ká apne taín Achchhá Gaṛariyá kahná, Yúh. x. 1—21. *Yarúsalam.*

Us ká I'd i Taqaddus men jáná, logon ká us se púchhná, ki kyá tú Masíh hai? Yúh. x. 22—39. *Yarúsalam.*

Us ká Yarúsalam se us jagah par, jahán Yúhanná Baptismá diyá kartá thá, jáná. Yúh. x. 40—42. *Yardan.*

I'sá ká Laazar kí bímárí kí ḳhabar páke aur wahán se phir jákar use jiláná, Yuh. xi. 1—44. *Baitaniyá.*

Farísíon ká I'sá ke qatl ká iráda karná: us ká wahán se Ifráim men jáná, Yúh. xi. 45—54. *Ifráim.*

I'sá ke ásidon ká qabúl na honá; chand ádmíon ká us ke píchhe ho lená, Lúqá. ix. 51—62. *Sámariyá.*

I'sá ká sattar ádmíon ko nasíhaten aur iḳhtiyár deke manádí ke wáste bhejná, Lúqá. x. 1—34: *Kafarnáhum.*

Sharíạt-sikhlánewále ká suwál. Nek Sámrí kí tamsíl, Lúqá x. 25—37. *Kafarnáhum.*

Marthá ká I'sá kí mihmání karní. Mariyam ká achchhá hissa chun lená, Lúqá x. 38—42. *Kafarnáhum ke uttar.*

Duạ́ aur us kí tásír ká bayán. Khudáwand kí duạ́, Lúqá xi. 1—13. *Kafarnáhum ke uttar.*

Ek gúnge se deo ká nikálá jáná; bazon ká kufr bakne ke báịs ilzám páná, Lúqá xi. 14—36. *Kafarnáhum ke uttar.*

I'sá ká ek Farísí ke sáth kháná, aur us firqe ko ilzám dená, Lúqá xi. 37—54. *Kafarnáhum ke pachchhim.*

Us ká, logon ko nasíhaten dekar, ek lálchí daulatmand kí tamsíl láná, Lúqá xii. 1—34. *Kafarnáhum ke pachchhim o dakhin.*

Chand nasíhaten. Jágte húe, aur wafádár aur be-wafá naukaron ká bayán, Lúqá xii. 35—59. *Kafarnáhum ke pachchhim o dakhin.*

Jalílíon ká zikr: tauba kí nasíhat; Anjír ke darakht kí tamsíl, Lúqá xiii. 1—9. *Kafarnáhum ke pachchhim o dakhin.*

Ek ạurat ká sabt ke din apní kamzorí se chhúṭná, Lúqá xiii. 10—17. *Kafarnáhum ke pachchhim o dakhin.*

I'sá ká Khudá kí bádsháhat ko khardal ke dána aur khamír se nisbat dená, Lúqá xiii. 18—21. *Kafarnáhum ke pachchhim o dakhin.*

Naját-pánewále logon ká zikr; Farísíon ká I'sá ko Herodís kí dushmaní kí khabar dení, Lúqá xiii. 22—35. *Kafarnahúm ke pachchhim o dakhin.*

Ek Mustasqí ká shifá páná. Bare kháne kí tamsíl, Lúqá xiv. 1—24. *Kafarnáhum ke púrab.*

Un ke liye, jo shágird húá cháhte, apní khudí se inkár karne kí nasíhat, Lúqá xiv. 25—35. *Kafarnáhum ke púrab.*

Khoí húí bher, aur gum húe diram, aur musrif bete kí tamsílen, Lúqá xv. *Kafarnáhum ke púrab.*

Be-ímán mukhtár kí, aur daulatmand, aur Laạzar kí tamsílen. Lúqá. xvi. 1—31. *Kafarnáhum ke púrab.*

Bezár karne aur qusúr muạ́f karne kí bábat nasíhaten, Lúqá. xvii 1—10. *Kafarnáhum ke púrab.*

Das korhíon ká shífá páná, aur un men se sirf ek ká shukrguzár honá, Lúqá. xvii. 11—19. *Kafarnáhum ke púrab.*

Bahut jamáạton ká I'sá ke pás áná. Khudá kí bádsháhat aur Ibn i A'dam ke áne ká zikr, Matí xix. 1, 2; Marq. x. 1; Lúqá. xvii. 20—37. *Perea.*

Qází, aur bewa, aur Farísí, aur mahsúl lenewále kí tamsílen, Lúqá xviii. 1—14. *Perea ke dakhin játe húe.*

I'sá se taláq dene kí bábat púchhá jáná. Us ká chhoṭe laṛkon ko barakat dená, Matí xix. 3—15 ; Marq. x. 2—16 ; Lúqá xviii. 15—17. *Perea ke dakhin játe húe.*

I'sá ká ek jawán sardár ko daulat tark karne ká hukm dená ; aur apne shágirdon ko nasíhat karná, Matí xix. 16—30 ; Marq. x. 17—31 ; Lúqá xviii. 18—30. *Perea ke dakhin játe húe.*

Mazdúron kí tamsíl, jo jude jude waqton par angúristán men gae the, Matí xx. 1—16. *Yardan ke pachchhim.*

I'sá ká phir apne dukhon aur maut kí peshíngoí karná, Matí xx. 17—19 ; Marq. x. 32—34 ; Lúqá xviii. 3—34. *Yardan ke pachchhim.*

Salome ká apne beṭon Yaqúb aur Yúhanná ke wáste darkhwást karná, aur I'sá ká jawáb dená, Matí xx. 20—28 ; Marq. x. 35—45. *Yardan ke pachchhim.*

Yaríhú kí púrab taraf ek andhe, aur *pachchhim taraf* dúsre andhe, musammá Bartimaí ká bíuá honá ; Matí xx. 29—30 ; Marq. x. 46—52. *Yaríhú ke pachchhim.*

I'sá ká Zakkí ke yahán rahná ; aur ek amír aur us ke naukaron kí tamsíl láni, Lúqá xix 2—27. *Yaríhú ke pachchhim.*

I'sá ká I'd i fasah se chha roz peshtar *Baitaniyá* men pahúnchná, Lúqá xix. 28 ; Yúh. xi. 55 ; xii. 1. *Baitaniyá.*

I'sá ká Shamaún ke sáth kháná, aur Mariyam se muattar kiyá jáná, aur shágirdon ká bezár honá, Matí xxvi. 6—13 ; Marq xiv. 3—9 ; Yúh xii. 2—8. *Baitaniyá.*

Laazar ká us kháne par jáná, aur bahut Yahúdíon ká uske dekhne ko áná, Yúh. xii. 9—11. *Baitaniyá.*

I'sá apne marne ke hafte ke pahle din Baitaniyá men rahá.

I'SA' KE MASLU'B HONE KE HAFTE KE DU'SRE ROZ KA' HA'L.

Logon ká I'sá ke istiqbál ke liye nikalná ; gadhí aur us ke bachche ká mangwáyá jáná, Matí xxi. 1—6 ; Marq. xi. 1—6 ; Lúqá xix. 29—34 ; Yúh. xii. 12, 13. *Baitaniyá, Bait-fagá.*

I'sá ke shahr men pahúnchte waqt shor o gul machná ; us ká Haikal men jáná, Matí xxi. 7—11 ; Marq. xi. 7—11 ; Lúqá xix. 35—44 : Yúh. xii. 14—18. *Yarúsalam.*

Farísíon ká ápas men mashwara karná. Bímáron ká shifá páná. Laṛkon ká Hoshanná pukárná, Matí xxi. 14—16 ; Marq. xi. 11 ; Yúh. xii. 19. *Yarúsalam.*

Yúnáníon ká I'sá kí muláqát cháhná. A'smán se áwáz áná. I'sá ká Baitaniyá ko lauṭ jáná, Matí xxi. 17 ; Marq. xi. 11 ; Yúh. xii. 20—36. *Baitaniyá.*

ÍSÁ KE MASLÚB HONE KE HAFTA KE TÍSRE DIN KÁ HÁL.

Ísá ká subh ko shahr kí taraf játe húe, anjír ke ek darakht ko bad duá karná, Matí xxi. 18—22; Marq. xi. 12—14. *Koh i Zaitún.*

Ísá ká haikal men jákar us ko pák karná; logon ká us kí talím par tawajjuh karná, Matí xxi. 12, 13; Marq. x. 15—19; Lúqá xix. 45—48. *Yarúsalam.*

ÍSÁ KE MASLÚB HONE KE HAFTE KE CHAUTHE DIN KÁ HÁL.

Anjír ke darakht ká súkh jáná. Ísá ke ikhtiyár kí bábat púchhá jáná. Yúhanná baptismá-denewále ká zikr, Matí xxi. 23—27; Marq. xi. 20—33; Lúqá xx. 1—8. *Yarúsalam.*

Ek báp aur us ke do beton kí tamsíl. Yúhanná baptismá-denewále ke radd hone ká zikr, Matí xxi. 28—32. *Yarúsalam.*

Us angúristán kí tamsíl, aur us ká bayán, jo bágbánon ko sompá gayá, Matí xxi. 33—46; Marq. xii. 1—12; Lúqá xx. 9—19. *Yarúsalam.*

Byáh ke kháne kí tamsíl. Us ádmí ká zikr jo shádí ká libás pahine na thá, Matí xxii. 1—14. *Yarúsalam.*

Herodíon ká Ísá se Qaisar ko khiráj dene kí bábat suwál karná, Matí xxii. 15—22; Marq. xii. 13—17: Lúqá xx. 20—26. *Yarúsalam.*

Sadúqíon ká, qiyámat kí bábat, Ísá se suwál karná, Matí xxii. 23—33; Marq. xii. 18—27; Lúqá xx. 27—40. *Yarúsalam.*

Faqíh ká Ísá se sharíat ká bará hukm púchhná, aur Ísá ká jawáb dená, Matí xxii. 34—40; Marq. xii. 28—34. *Yarúsalam.*

Ísá ká Farísíon se púchhná, ki "Masíh kis ká Betá hai? Matí xxii. 41—46; Marq. xii. 35—37; Lúqá xx. 41—44. *Yarúsalam.*

Faqíhon se hoshyár raho. Bait-ul-mál men bewa ká ek adhelá dálná, Marq. xii. 38—44; Lúqá xx. 45: xxi. 4. *Yarúsalam.*

Yahúdíon kí be-ímání, Yasaaiyáh kí peshíngoíon ke muwáfiq záhir honá, Yúh. xii. 37—50. *Yarúsalam.*

Ísá ká Faqíhon aur Farísíon par, un ke makr ke sabab se, afsos karná Matí xxxiii. 1—32. *Yarúsalam.*

Ísá ká, un ke zulm aur be-ímání ke sabab se, un kí sazá kí khabar dená. Matí xxiii. 33—39. *Yarúsalam.*

Us ká, Yarúsalam kí halákat, aur us kí alámaton, aur us ke ekáek áne kí peshíngoí karná, Matí xxiv. 1—44; Marq. xiii. 1—37; Lúqá xxi. 5—36. *Yarúsalam.*

Ek kháwind aur us ke naukar kí tamsíl, Matí xxiv. 45—51. *Yarúsalam.*

Das kunwáríon aur toron kí tamsílen. Qiyámat ke din ká bayán, Matí xxv. *Yarúsalam.*

Yahúdáh ká Sardár Káhinon se Ísá ke pakarwáne ká ahd bándhná, Matí

xxvi. 1—16; Marq. xiv. 1—11; Lúqá xxii. 1—6. *Yárúsalam.*
I'sá ká haikal meṉ ákhirí talím dená, Lúqá. xxi. 37, 38.

I'SÁ KE MASLU'B HONE KE HAFTE KE PÁṈCHWEṈ DIN KÁ HÁL.

Do shágirdoṉ ká, fasah kí taiyárí ke wáste, shahr meṉ bhejá jáná, Matí xxvi. 17—19; Marq. xiv. 12—16; Lúqá xxii. 7—13. *Baitaniyá.*
I'sá ká bárah rasúloṉ ke sáth kháne par baiṭhná: us ká pyála háth meṉ lená, Matí xxvi. 20; Marq. xiv. 17; Lúqá xxii. 14—18. *Yárúsalam.*
Us ká apne shágirdoṉ ke páṉw, un kí farotaní ke námúna ke wáste, dhoná, Yúh. xiii. 1—17. *Yarúsalam.*
I'sá ká roṭí toṛná, aur Khudáwand ká Khánâ muqarrar karná, Matí xxvi. 26; Marq. xiv. 22; Lúqá xxii. 19. *Yarúsalam.*
Us ká apne pakaṛwáe jáne, aur Patrus ke munkir hone kí peshíngoí karná. Ek nae hukm ká zikr, Matí xxvi. 21—25; Marq. xiv. 18—21 Lúqá xxii. 21—23; Yúh. xiii. 18—38. *Yarúsalam.*
Rasúloṉ ká yih suwál ki 'Ham meṉ se kaun baṛá hai?' Shamaún Patrus ká phir apne munkir hone kí khabar páná, Lúqá xxii. 24—38. *Yarúsalam.*
I'sá ká pyála lekar shukr karná. Un ká gít gáke Zaitún ke pahár par jáná, Matí xxvi. 27—29; Marq. xiv. 23—25; Lúqá xxii. 20. *Yarúsalam.*
I'sá ká, guftogú ke darmiyan, apne shágirdoṉ se Báp aur Tasallí-denewále ká zikr karná, Yúh. xiv. *Yarúsalam.*
Angúr ke darakht aur us kí ḍálíoṉ ká zikr. Ek dúsre ko pyár karne ká hukm, Yúh. xv. *Yarúsalam.*
Dunyá meṉ musíbat, aur Masíh meṉ árám páne, aur Tasallí-denewále ká zikr, Yúh. xvi. *Yarúsalam.*
I'sá ká Báp se apne shágirdoṉ ke pák hone kí darkhwást karná, Yúh. xvii. 17. *Yarúsalam.*
I'sá ke zuhúr ká wada. Patrus ko tísrí bár apne munkir hone kí khabar milná, Matí xxvi. 30—35; Marq. xiv. 26—31; Lúqá xxii. 39; Yúh. xviii. 1. *Yarúsalam.*
I'sá ká, Patrus aur Yaqúb aur Yúhanná ko sáth lekar, aur jáṉkaní meṉ phaṉskar, duá máṉgná, Matí xxvi. 36—39; Marq. xiv. 32—36; Lúqá xxii. 40—44; Yúh xviii. 1. *Gatsemane.*
Us ká, apne tín shágirdoṉ ke pás jo gam se sote the, tín martaba jáná, Matí xxvi: 40—46; Marq. xiv. 37—42. *Gatsemane.*
Un ká aur shágirdoṉ se milná. Yahúdá ká I'sá ko chúm ke pakaṛwáná, Matí xxvi. 47—56; Marq. xiv. 43—52; Lúqá xxii. 45—53; Yúh. xviii. 2—11. *Gatsemane.*
I'sá ko Anná aur Qayáfá ke ghar meṉ le jáná. Patrus aur aur shágirdoṉ

ká us ke píchhe honá. Matí xxvi. 57, 58 ; Marq. xiv. 53, 54 ; Lúqá xxii. 54, 55 ; Yúh. xviii. 12—16. *Yarúsalam.*

Ísá se sardár káhinon aur buzurgon kí majlis ke sámhne suwálát karná, Matí xxvi. 59—68 ; Marq. xiv, 55—65 : Lúqá xxii. 63—65 ; Yúh xviii. 19—24. *Yarúsalam.*

Patrus ká tín bár Masíh se inkár karná, aur murg ke báng dene ke bad roná, Matí xxvi. 69—75 ; Marq. xiv. 66—72 ; Lúqá xxii. 56—62 ; Yúh. xviii. 17—27. *Yarúsalam.*

Ísá par phir suwálát honá, aur Pilátus pás pahuncháyá jáná, Matí xxvii. 1, 2 ; Marq. xv. 1 ; Lúqá xxii. 66 ; xxiii. 1 ; Yúh. 28. *Yarúsalam.*

Yahúdáh kí tauba aur apne taín halák karná ; ḳhún ke khet ká ḳharíd honá, Matí xxvii. 3—10. *Yarúsalam.*

Pilátus ká Yahúdíon se barmalá, aur Ísá se tanhái men, báten karná, Yúh. xviii. 28—40. *Yarúsalam.*

Pilátus ká Yahúdíon se Ísá kí sifárish karná. Ísá ká koron se márá jáná, Yúh. xix. 1—14. *Yarúsalam.*

Ísá ká Herodís ke pás bhejá jáná. Barabbás ká qaid se chhúṭná. Ísá par ṭhaṭṭhe máre jáná, Matí xxvii. 11—26 ; Marq. xv. 2—15 ; Lúqá xxii. 2—25 ; Yúh. xix. 14—16. *Yarúsalam.*

Ísá ko kánṭon ká táj aur qirmizí pairáhan pahináná : us ko koh i Kalvarí par le jáná, Matí xxvii. 27—32 ; Marq. xv. 16—21 ; Lúqá xxiii. 26—42 ; Yúh. xix. 16. *Kalvarí.*

Ísá ká pitt mile húe sirke ko qabúl na karná, aur, do choron ke bích, Galgata men maslúb honá, Matí xxvii. 33—38; Marq. xv. 22—28 ; Lúqá xxiii. 33, 34 ; Yúh. xix. 18—24. *Kalvarí.*

Logon ká use burá kahná. Ek chor ká táib honá. Ísá ká apní má ko Yúhanná ke supurd karná, Matí xxvii. 39—44 ; Marq. xv. 29—32 ; Lúqá xxiii. 35—43 ; Yúh. xix. 25—27. *Kalvarí.*

Táríkí ká chhá jáná. Ísá ká pyásá honá, aur yih kahkar ki "Púrá húá," mar jáná, Matí xxvii. 45—50 ; Marq. xv. 33—37 ; Lúqá xxiii. 44—46 ; Yúh. xix. 28—30. *Kalvarí.*

Haikal ke parda ká phaṭ jáná, qabron ká khul jáná, aur chand pák logon ká jí uṭhná, Matí xxvii. 51—53 ; Marq. xv. 38. *Yarúsalam.*

Súbadár ká iqrár. Ísá kí lásh ká chhedá jáná, Matí xxvii. 54—56 ; Marq. xv. 39—41 ; Lúqá xxiii. 47—49 ; Yúh. xix. 31—37. *Kalvarí.*

Us kí lásh ko salíb par se utárkar ḳhushbúíon ke sáth dafn karná. Pahre biṭháná, Matí xxvii. 57—66 ; Marq. xv. 42—47 ; Lúqá xxiii. 50—56 ; Yúh. xix. 38—42. *Qabr.*

ÍSÁ KE JÍ UṬHNE KÁ HÁL.

Ạuratoṉ ká us kí qabr dekhne ko áná; zalzala honá. 'Wuh uṭhá hai', Matí xxviii. 1—8; Marq. xvi. 1—8. *Qabr.*

Pahrewáloṉ aur chand aur ạuratoṉ ká zikr. Patrus aur Yúhanná ká wahán pahunchná, Matí xxviii. 11—15; Lúqá xxiv. 1—12; Yúh. xx. 1—10. *Qabr.*

Ísá ká Mariyam Majdaliya par záhir hoke us se báteṉ karná, Marq. xvi. 9—11; Yúh. xx. 11—18. *Qabr.*

Us ká ráh meṉ do shágirdoṉ se milná, aur un se mihmání pákar gáib honá. Mar. xvi. 12; Lúqá xxiv. 13—32. *Ammáús.*

Us ká Shamaụn aur phir gyárah rasúloṉ ko dikhái dená. Túmá kí be-ímání, Marq. xvi. 13; Lúqá xxiv. 33—43. Yúh xx. 19—25. *Yarúsalam.*

Us ká phir gyárah rasúloṉ aur bạz ạuratoṉ par záhir honá, Matí xxviii. 9, 10; Marq. xvi. 14; Yúh. xx. 26—29. *Yarúsalam.*

Us ká pánch sau bháíoṉ ko ek bárgí dikhái dená, (1 Qur xv. 6.) Matí xxviii. 16—20. *Koh i Tabúr.*

Us ká shágirdoṉ par áshkárá hokar Patrus ko hukm dená, Yúh. xxi. 1—24. *Jalíl ká Samundar.*

Us ká Yạqúb ko nazar áná, 1 Qur. xv. 7. *Jalíl.*

Us ká ákhirí martaba rasúloṉ ko dikhái dekar, unheṉ *Yarúsalam* se, báhar le jáná, Ạmál i. 4—8; Lúqá xxiv. 44—49. *Yarúsalam.*

Baitạniyá tak le jáná, aur ásmán par jáná; do firishtoṉ ká nazar áná Ạmal i. 9—11; Marq. xvi 15—19; Lúqá xxvi. 50, 51, *Baitạniyá.*

Rasúloṉ ká, baṛí khushí se, *Yarúsalam* ko phirná, Ạmal i. 12—14; Lúqá xxiv. 52, 53. *Yarúsalam.*

Ísá ke bahut aur kám the, jo Injíloṉ meṉ nahíṉ likhe gae, Yuh.xx. 20, 31.

Phir un ká har jagah jákar manádí karná aur Khudáwand ká un ká madadgár honá, Marq. xvi. 20; Yúh. xxi. 25.

CHAUTHÁ ZAMÁNA.

Rasúloṉ kí manádí ká hál.

PAHLÍ FASL.

Ísá ká ásmán jáne se leke, Stafanus ke máre jáne aur Ísáíoṉ ke titar bitar hone tak ká ahwál.

Ísá ká ásmán par jáná; do shakhsoṉ ká us ke phir áne kí khabar dená;

rasúlon ká use sijda karná, Aamal i. 1—14. *Koh i Zaitún.*

I'sá ke ásmán par jáne ke bad, Matthíyás ká, chiṭṭhí ke rú se, rasúl muqarrar honá, Aamál i. 15-26. *Yarúsalam.*

I'd i Pantekust ke din men Rúh i Quds ká názil honá; mukhtalif zubánen bolne kí táqat páná, Aamal ii. 1—13. *Yarúsalam.*

Tín hazár ádmíon ká ímán lákar aur baptismá pákar kalísiyá men shámil honá. Bahut muajizon ká zikr honá, Aamal ii. 14—47. *Yarúsalam.*

Patrus aur Yúhanná ká haikal ko chalná, aur us ke Khúbsúrat darwáze par ek langre ko shifá dená. Aamál iii. 1—11. *Yarúsalam.*

Patrus ká Yahúdíon ko malámat karná; do rasúlon ká qaid honá; 5000 ká kalísiyá men shámil honá, Aamál iii. 12; iv 4. *Yarúsalam.*

Patrus aur Yúhanná ká, majlis ke sámhne khaṛe ho, aur suwál ká jawáb dekar, rukhsat honá, Aamál iv. 5—22. *Yarúsalam.*

Un ká lauṭ jáná; Rúh i Quds ká phir názil honá: ímándáron ká ek dil aur ek ján honá, Aamál iv. 23-37. *Yarúsalam.*

Hanániyáh aur Safírá ká jhúṭh bolná, aur us kí sazá páná, Aamál v. 1—11. *Yarúsalam.*

Bahut ádmíon ká kalísiyá men shámil honá, bahut bímáron ká rasúlon se changá honá, Aamál v. 12—16. *Yarúsalam.*

Rasúlon ká phir qaidkháne men paṛná, aur ek firishte ke wasíle se chhúṭná, Aamál v. 17—20. *Yarúsalam.*

Us ká phir majlis ke sámhne pahúncháyá jáná, aur Gamaliel kí saláh se riháí páná, Aamál, v. 21—42. *Yarúsalam.*

Sát khádimon ká muqarrar honá. Stafanus ká muajize dikhláná, us par tuhmat rakhí jání, Aamál vi. *Yarúsalam.*

Stafanus ká muázarat karke royá dekhná, aur Khudáwand I'sá se duá mángkar sangsár honá, Aamál vii. *Yarúsalam.*

Kalísiyá par *Yarúsalam* men baṛá zulm honá, aur rasúlon ke siwá Yahúdiyá aur Sámariya men sab ká titar bitar honá, Aamal viii. 1—4. *Yahúdiyá aur Sámariyá.*

Du'sri' Fasl.

Súlus ke ímán láne ke bad Yarúsalam men pahlí bár jáne tak ká ahwál.

Failbús khádim ká, Masíh kí manádí karke aur muajize dikhlákar, bahuton ko baptismá dená, Aamal viii. 5—13. *Sámariyá.*

Patrus aur Yúhanná ká *Sámariyá* men bhejá jáná. Shamaún jádúgar ká, riyákárí ke sabab, malámat páná, Aamal. viii. 14—24. *Sámriyá*

Patrus aur Yúhanná ká Sámaríon kí bahut sí báton men manádí karke

Yarúsalam ko phirná. Aamál. viii. 25. *Yarúsalam.*

Failbús ko ek firishta ká azar áná, aur us ká Benam Qandáqe ke Wazír ko, jo Azah ko játá thá baptismá dená, Aamál xviii. 26—39. *Azah.*

Failbús ká *Azotus* se, *Qaisariya* tak sab shahron men khushkhabarí dená, Aamál. viii. 40. *Qaisariyá*

Súlus ká sardár káhin se Dimishq ke ímándáron ke satáne ká ijázat-náma páná, Aamál. xi 1, 2. *Dimishq.*

Us ká ráh par I'sáí ho jáná aur andhá hoke *Dimishq* men pahúncháyá jáná, Aamál. ix. 3, 9. *Dimishq.*

Ek díndár shágird Hanániyáh náme, Súlus ke pás, use bínáí aur baptismá dene ke wáste, bhejá jáná, Aamál ix. 10—19. *Dimishq.*

Súlus ká Arabistán ko jáná, aur phir wahán se *Dimishq* ko áná, Gal. i 17. *Dimishq.*

Súlus ká Dimishq men manádí karná. Yahúdíon ká us ke qatl kí ghát men baithná. Us ká Yarúsalam ko bhág jáná, Aamál ix. 19—26. *Yarúsalam.*

Shágirdon ká pahle pahal us se darná; Barnabás ká use rasúlon pás le jáná, Aamál ix. 27, 28. *Yarúsalam.*

Súlus ká haikal men roya dekhná, aur manádí ke wáste Gair-qaumon ke pás bhejá jáná, Aamál xxii. 17—21. *Yarúsalam.*

TI'SRI' FASL.

Súlus ke I'sáí hone ke bad dúsrí bár Yarúsalam men jáne tak ká ahwál.

Yúnáníon ká Súlus ke qatl kí saláh karná. Us ká *Qaisariyá* se hoke *Tarsus* kí taraf rawána honá, Aamál ix. 29, 30. *Tarsus.*

Kalísiyáon ká árám páná; I'mándáron ká ziyáda honá, Aamál ix. 31. *Jalíl, Yahúdiyá o Sámariyá.*

Patrus ká har jagah phirke, *Luddá* men Aineás ko changá karná, aur *Yáfá* men Harní ko jiláná, Aamál ix. 33—43. *Yáfá.*

Qurnelius ká roya dekhná, aur Patrus ko apne yahán buláne ká hukm páná, Aamál. x. 1—8. *Qaisariyá.*

Patrus ká roya dekhkar Qurnelius ke qasídon ke sáth jáne par rází honá, Aamál x. 9—23. *Yáfá.*

Patrus ká chha bháíon ke sáth rawána honá. Qurnelius ká use tazím ke, sáth ghar men le jáná, Aamál x. 23—33. *Qaisariyá.*

Patrus ká manádí karná; Rúh i Quds ká utarná; Patrus ká un ke baptismá ke wáste hukm dená, Aamál x. 34—48.

Patrus par Gair qaumon pás jáne ke sabab, bháíon se tuhmat lagní; Us ká uzr karná, Aamál xi. 1—18. *Yarúsalam.*

Un Ísáíon ká jo titar bitar ho gae the, Injíl snnáne se bahut logon ká ímán láná, Aamál xi. 19—21. *Finíke, Kuprus, Antákiyá.*

Barnabás ká *Antákiyá* men bhejá jáná; Us ká Súlus ke pás *Tarsus* men jáná, Aamál xi. 22—25. *Tarsus.*

Súlus aur Barnabás aur baz nabíon ká *Antákiyá* men pahúnchná, aur wahán pahle shágirdon ká Kristián kahláná. Khairát ká *Yahúdiyá* men bhejá jáná, Aamál xi. 26—30. *Yahúdiyá.*

Herodís Agrippá ká, Yúhanná ke bháí Yaqúb ko márkar, Patrus ko giriftár karná. Aamál xii. 1—6. *Yarúsalam.*

Patrus ká qaid se *Yarúsalam* men riháí páná. Herodís ká Khudá ke firishte ke háth se márá jáná. Aamál xii. 7—23. *Qaisariyá.*

CHAUTHÍ FASL.

Súlus ke Ísáí hone ke bad tísrí bár Yarúsalam men jáne tak ká hál.

Injíl ká phailáná; Barnabás, aur Súlus, aur Yúhanná Marqus ká, ek, sáth, *Antákiyá* men jáná, Aamál xii. 24, 25. *Antákiyá.*

Barnabás aur Súlus ká, manádí ke wáste muqarrar hokar, Gair-qaumon ke pás bhejá jáná, Aamál xiii. 1—3. *Antákiyá.*

Un ká, Yúhanná Marqus ko sáth lekar, *Salúkiyá* aur Kuprus se ho, *Salámis* men jákar kalám sunáná, Aamál, xiii. 4, 5. *Salámís.*

Sarjius Púlus ká ímán láná; Ilimás ká sazá páná; Súlus ká PÚLUS nám mashhúr honá, Aamál xiii. 6—12. *Páfus.*

Púlus aur us ke sáthíon ká *Pamfuliyá* ke *Pargá* men jáná; Yúhanná Marqus ká Yarúsalam ká phirná, Aamál xiii. 13. *Yarúsalam.*

Roz i Sabt men ibádat-kháne ke sardáron ká un rasúlon se nasíhat kí darkhwást karná, Aamál xiii. 14—43. *Antákiyá o Pisidiyá.*

Antákiyá men Púlus ká phir manádí karná; Yahúdíon ká bezár, aur Gair qaumon ká khush honá. Aamál xiii. 44—52. *Antákiyá.*

Un ká Iqúnium men jákar, Injíl sunáne ke sabab se sangsár hone ke khatre men parkar, *Lustrá aur Darbe* men bhág jáná, Aamál xiv. 1—7. *Lustrá aur Darbe.*

Púlus ká langre ko shifá dekar, logon ko mana karná, ki, "Tum mere nám par qurbání mat charháo," Aamál xiv. 17, 18. *Lustrá.*

Yahúdíon ke wargaláne se logon ká, Púlus ko sangsár karke shahr ke báhar phenkná. Us ká Barnabás ke sáth *Darbe* men jáná, Aamál xiv. 19, 20. *Darbe.*

Un rasúlon ká *Darbe* men manádí karke, *Lustrá* aur *Iqúnium* aur *Antákiyá* men phir jáná, Aamál xiv. 21—23.

Un ká *Pisidiyá* aur *Pamfuliyá* se guzarke, *Pargá* men kalám sunáná

aur *Attalia* ko jáná, Aamál xiv. 24, 25.

Un ká *Súriya ke Antákiyá* men phir ákar, aur apní kámyábí ká bayán karke, Injíl kí manádí karná, Aamál xiv. 26—28.

Wahán khatna kí bábat takrár hone se Púlus aur Barnabás ká *Yarúsalam* ko bhejá jáná, Aamál xv. 1, 2. *Yarúsalam.*

Un ká *Finike* aur *Sámariyá* aur *Yarúsalam* men jákar Gair qaumon men Injíl ke jári hone kí khabar dená, Aamál xv. 3—5. *Yarúsalam.*

PA'NCHWI'N FASL.

Púlus ke I'sáí hone ke bad chauthí bár Yarúsalam men jáne tak ká ahwál.

Yarúsalam kí Kalísiyá kí ráe ká *Antákiyá* men sunáyá jáná; Barnabás ká, Púlus se judá hokar, *Kuprus* ko jáná, Aamál xv. 30—39. *Kuprus.*

Púlus ká, Silás ko sáth lekar, *Súriyá* aur *Qiliqiya* se ho, *Lustrá* men pahúnchkar *Timtáús* se milná, Aamál xv. 40; xvi. 3. *Lustrá.*

Púlus ká, Silás aur *Timtáús* ko sáth lekar, *Frugiyá* aur *Galatiyá* se guzar ke, *Troás* men pahúnchná, Aamál xvi. 4—8. *Troás.*

Púlus ká roya men hukm pákar, fauran *Maqadúniya* ko rawána honá, Aamál xi. 9—12. *Maqadúniyá.*

Thuátirá shahr kí ek aurat Ludiá náme ká ímán láná. Púlus ká us ke ghar men rahná, Aamál. xvi. 12—15. *Fillippí.*

Ek chhokrí se, jo kai roz Púlus ke píchhe gaí thí, nápák rúh ká nikálá jáná, Aamál xvi. 16—18. *Filippí.*

Us chhokrí ke málikon ká, rasúlon par fasád kí tuhmat lagákar unhen qaid men dalwáná, Aamál, xvi. 19—24. *Filippí.*

Qaidkháne ke dároga, aur us ke khándán ká ímán láná.—Dúsre din Púlus aur Sílás ká qaid se chhútná, Aamál xvi 25—40. *Filippí.*

Púlus ká Sílás ke sáth *Amfipulis* aur *Ampulloniá* se ho, *Tassaluníqe* men tín Sabt manádí karná, Aamál [illegible]i. 1—9. *Tasalluníqe.*

Un ká satáyá jáná. Bháíon ká unhen rát[illegible]át *Bariá* men bhejná; wahán ke logon kí nek-zátí, Aamál xvii. 10—12. *Bariá.*

Sílás aur *Timtáús* ká *Tassalluníqe* men rah jáná. Púlus ká *Ateni* tak áge barhkar un kí ráh dekhná, Aamál xvii. 13—15. *Ateni.*

Ateníon kí but-parastí. Púlus ká Yahúdíon aur But-parast failsúfon ke sáth bahs karná, Aamál xvii. 16—21. *Ateni.*

Us ká, *Ná-malúm* Khudá kí khabar dekar, Injíl kí manádí karná, bahut logon ká ímán láná, Aamál xvii. 22—34. *Ateni.*

Us ká *Qurintus* men jákar Aqulá aur Prisqillá ke yahán rahná, aur ibádatkháne men Masíh par gawáhí dená, Aamál xviii. 1—4. *Qurintus.*

Sílás aur *Timtáús* ká pahúnchná. Yahúdíon ká kufr bakná. Krispu[illegible]

wagairon ká ímán láná, Aamál xviii. 5—8. *Qurintus.*

Khudáwand ká roya men Púlus ko dilásá dená. Us par Gallio ke áge nálish honí, aur us ká chhút jáná, Aamál xviii. 9—17. *Qurintus.*

Púlus ká Aqulá aur Prisqillá ke sáth *Afasus* men jákar ibádatkháne men Yahúdíon se kalám karná, Aamál xviii. 18, 19. *Afasus.*

Us ká *Afasus* se *Qaisariyá* tak tarí jákar Yarúsalam men pahúnchná, aur Kalísiyá se muláqát karná, Aamál xviii. 20—22. *Yarúsalam.*

Chhaṭhwíṉ Fasl.

Púlus ke chauthí bár Yarúsalam jáne se le, us ke Rúm men qaid hone tak ká ahwál.

Púlus ká *Antákiyá* men jáná. Patrus ká wahán pahúnchná. Púlus ká use malámat karná. (Gal. ii. 11.) Aamál xviii. 22. *Antákiyá.*

Púlus ká *Frugiá* aur *Galatiyá* ke mulk men jákar sab shágirdon ko qáim-dil karná, Aamál xviii. 23. *Kochak Asia.*

Iskandariyá ke ek Yahúdí Apullús ká (Aqulá se talím páke) *Afasus* men manádí karke *Qurintus* ko jáná, Aamál xviii. 24—28. *Qurintus.*

Púlus ká, *Afasus* men pahúnchkar, chand shágirdon ko Rúh i Quds kí niamat bakhshná, Aamál xix. 1—7. *Qurintus.*

Púlus ká do sál tak talím dekar muajize dikhláná ; jádúgaron kí kitábon ká jaláyá jáná, Aamál xix. 8—20. *Qurintus.*

Púlus ká *Rúm* jáne ká qasd karke, Timtáús aur Arástus ko áge *Maqadúniyá* ko rawána karná, Aamál xix. 21, 22. *Maqadúniyá.*

Afasus men ek sunár Demetrius ke wasíle se Púlus par ek balwá barpá honá. Us ká miṭ jáná, Aamál xix. 23—41. *Afasus.*

Púlus ká shágirdon ke gale lagá aur, *Afasus* se rawána hokar, *Troás* men pahúnchná, Aamál xx. 1. *Troás.*

Us ká, cháron taraf *Illuriqum* tak Injíl kí manádí karke, *Qankhriá* men pahúnchná, Aamál xx. 2. *Qankhria.*

Púlus ká, Fillippí se hokar, Troás men, jahán kaí shágird us ke áge gae the, pahúnchná, Aamál xx. 3—6. *Troás.*

Us ká do pahar rát tak waz kahná. Us ká Yútukhus ko jo sote waqt girke mar gayá thá, jiláná, Aamál xx. 7—12. *Troás.*

Shágirdon ká *Afasus* men Púlus kí ráh dekhne ke liye bhejá jáná, aur kaí maqám se hoke *Miletus* men pahúnchná, Aamál xx. 13—16. *Miletus.*

Púlus ká *Afasus* ke buzurgon ko bulákar nasíhat dená, aur un ke wáste

duá mángná, Aamál xx. 17—38. *Miletus.*

Un ká *Kos, Rudus, Patará* aur *Finíke* men jákar, aur *Kuprus* se guzarke *Súr* men dákhil honá. Aamál xxi. 1—3. *Súr.*

Un ká wahán sát roz rahkar, *Ptulamais* aur *Qaisariyá* men pahúnchná. Agabus kí peshíngoí, Aamál xxi. 4—14. *Qaisariyá.*

Púlus ká chand bháíon aur "ek qadím shágird" Mnáson ko sáth lekar *Yarúsalam* ko jáná, Aamál xxi. 15—17. *Yárúsalam.*

Púlus ká Yaqúb aur buzurgon kí saláh se, Gair qaumon men Injíl ke ijrá ká bayán karná, Aamál xxi. 18—26. *Yarúsalam.*

Asia ke Yahúdíon ká Púlus par hangáma barpá karná, Qlaudius Lusias ká use kore márne ká qasd karná, Aamál xxi. 27 ; xxii. 29. *Yarúsalam.*

Púlus ká, majlis ke áge, apní muázirat karná, Lusias ká use qila men le jáne ká hukm dená, Aamál xxii. 30 ; xxiii 10. *Yarúsalam.*

Khudáwand ká Púlus ko tasallí dená ; us ke qatl ká mansúba bándhá jáná ; Lusias ká use *Qaisariyá* men bhejná, Aamál xxiii. 11—30. *Qaisariyá.*

Púlus ká *Antipatris* se hoke *Qaisariyá* men jáná : Lusias ká khatt Felikas ko milná ; us ke áge Púlus par nálish honá, Aamál xxiii. 31 ; xxiv. 27. *Qaisariyá.*

Fastus ká, Yarúsalam ko jákar aur *Qaisariyá* men laut ákar, adálat par baithná. Púlus ká *Qaisar* kí duhái dená, Aamál xxv. 1—12. *Qaisariyá.*

Bádsháh Agrippá ká Púlus kí uzr sunkar us kí be qusúr ká iqrár karná, Aamál xxv. 13 ; xxvi. 32. *Qaisariyá.*

Púlus ká *Rúm* ko bhejá jákar, *Saidá* aur *Kuprus* aur *Murá* aur *Knidus* aur *Karete* se hoke, *Malíte* ke pás us ke jaház ká shikast honá, Aamál xxvii. xxviii. 1. *Malíte.*

Púlus ká *Malíte* ko chhorkar, tarí, *Sairákús* aur *Regium* se hoke *Putiulí* áná, aur wahán se Rúm ko jáná. Aamál xxviii. 2—16. *Rúm.*

Us ká Yahúdíon se guftogú karná. Us ká do baras apne ghar men rahkar, Yahúdíon aur gair-qaumon se Injíl kí manádí karná, Aamál xxviii. 17—31. *Rúm.*

UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL
00018559524